

แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทา
กรณีศึกษาดำเนินการพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา

โดย
นายชนะภพ วัฒนโอฬาร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผนก ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทา
กรณีศึกษาดำเนินการพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2565

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

GUIDELINES OF MANAGEMENT FOR THE HISTORY MUSEUM OF ROYAL INNER
COURT IN SUAN SUNANDHA: A CASE STUDY OF H.H. PRINCESS SAISAVALI
BHIROMYA, PRINCESS SUDDHASININART MANSION

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Master of Arts CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT
Silpakorn University
Academic Year 2022
Copyright of Silpakorn University

59112305 : การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : คุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม, บ้านประวัติศาสตร์, การจัดพิพิธภัณฑ์

นาย ชนะภพ วัฒนโอฬาร: แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทากรณีศึกษาตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : รองศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา โดยใช้แนวคิดในการจัดพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ และแนวคิดการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม และการลงพื้นที่สำรวจและเก็บข้อมูลในพิพิธภัณฑ์ ตลอดจนการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ ประกอบกับการศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบ และการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์

ผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล หรือตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ มีการจัดแสดงเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ 2 ท่าน คือ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา พระอัครชายาในรัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิมิตร์นภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี พระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 ซึ่งจากการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมพบว่าพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล มีทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีความสำคัญ 4 ด้าน คือ ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ ความสำคัญเชิงวิชาการ และความสำคัญเชิงสังคม และจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ และการศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบ สามารถเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ได้ 2 ส่วน คือ การจัดแสดงภายนอกพิพิธภัณฑ์ โดยการคืนสภาพเดิมให้เหมือนกับในอดีตตามข้อมูลประวัติศาสตร์ และการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ในลักษณะการจำลองห้องที่ประทับในอดีต เสมือนเจ้านายยังคงมีพระชนม์ชีพ ตามแนวคิดการจัดพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์

59112305 : Major CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT

Keyword : CULTURAL RESOURCE EVALUATION, HISTORICAL RESIDENCE, MUSEUM MANAGEMENT

MR. Chanaphop VANNAOLARN : GUIDELINES OF MANAGEMENT FOR THE HISTORY MUSEUM OF ROYAL INNER COURT IN SUAN SUNANDHA: A CASE STUDY OF H.H. PRINCESS SAISAVALI BHIROMYA, PRINCESS SUDDHASININART MANSION Thesis advisor : Associate Professor Kannika Suteerattanapirom

The objective of this study aimed to provide the guidelines for exhibit development at Sai Suddha Nobhadol museum or H.H. Princess Saisavali Bhiromya, Princess Suddhasininart mansion inside Suan Suanandha Rajabhat University. The data of this study were collected by using the concept of the exhibit in historic house museum, the concept of the cultural resource evaluation, collecting data from field study, museum, historical document, including the studying from model museum, and interviewing participant in the museum.

The result of this study revealed that Sai Suddha Nobhadol museum, or H.H. Princess Saisavali Bhiromya, Princess Suddhasininart mansion was the historic house museum which showed stories about 2 important historical figures; H.H. Princess Saisavali Bhiromya, Princess Suddhasininart, the royal consort of King Rama V, and Her Royal Highness Princess Nibhanobhadol, Princess of Udong, the daughter of King Rama V. The study on the cultural resource evaluation of Sai Suddha Nobhadol museum found 4 important cultural resources which were in historic, aesthetic, academic and social terms. For the findings of the studying from model museum, and interviewing participant in the museum can provide 2 guidelines for exhibit development at Sai Suddha Nobhadol museum which were 1) exhibit outside the museum by restoring outside related to historical document 2) exhibit inside the museum by displaying all replica chambers inside as if the masters were still alive, and related to the concept of the exhibit in historic house museum.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทา กรณีศึกษาตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา สำเร็จลุล่วงด้วยดีได้รับความกรุณาจากรองศาสตราจารย์ ดร. กรรณิการ์ สุธีรัตนภิรมย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ในการให้คำแนะนำในด้านต่าง ๆ และแก้ไขข้อบกพร่องจนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จสมบูรณ์ และขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. รัศมี ชูทรงเดช ที่เป็นทั้งประธานกรรมการสอบและอาจารย์ที่ปรึกษารุ่น ซึ่งช่วยให้คำปรึกษาด้านต่างๆ รวมทั้งผลักดันให้ดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ รวมถึงรองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ได้เสียสละเวลาและกรุณาให้คำแนะนำเพิ่มเติมในการแก้ไขปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยตระหนักถึงความตั้งใจจริงและความทุ่มเทของอาจารย์ และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่านทั้งผู้บริหารสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ที่กรุณาให้สัมภาษณ์และอำนวยความสะดวกในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ภัณฑารักษ์ในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ตลอดจนนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์และให้คำแนะนำเพิ่มเติม ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญยิ่งในการศึกษาในครั้งนี้นี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์วีณา เอี่ยมประไพ ผู้เป็นแรงบันดาลใจในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น และคอยติดตามความก้าวหน้าในการศึกษาในครั้งนี้นี้ จนสามารถดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้สำเร็จสมบูรณ์

สุดท้ายนี้ขอขอบคุณครอบครัว “วัฒนโอฬาร” ผู้เป็นเบื้องหลังที่คอยให้กำลังใจและเป็นแรงสนับสนุนมาโดยตลอดจนทำให้งานวิจัยฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ลงได้

อนึ่ง ผู้วิจัยหวังว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะมีประโยชน์อยู่ไม่น้อย จึงขอมอบส่วนดีทั้งหมดนี้ให้แก่เหล่าคณาจารย์ที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาจนทำให้ผลงานวิจัยเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง สำหรับข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นนั้น ผู้วิจัยขออนอภัยและขออภัยเป็นอย่างสูงในความผิดพลาด และยินดีที่จะรับฟังคำแนะนำจากทุกท่านที่ได้เข้ามาศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนางานวิจัยต่อไป และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการศึกษาในครั้งนี้นี้คงเป็นประโยชน์กับผู้สนใจในเรื่องการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ต่อไป

นาย ชนะภพ วัฒนโอฬาร

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญภาพ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1. ที่มาและความสำคัญ	1
2. วัตถุประสงค์.....	4
3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
4. ขอบเขตการวิจัย.....	4
5. วิธีการศึกษา.....	4
6. นิยามศัพท์.....	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
1. แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	6
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดพิพิธภัณฑ์.....	14
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	22
4. การศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบ พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.....	29
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	43
1. ขั้นตอนในการศึกษา.....	43
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	44

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	44
4. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	45
5. การรายงานผล.....	45
บทที่ 4 ประวัติศาสตร์สวนสุนันทาและข้อมูลพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดล.....	46
1. อาณาเขต ที่ตั้ง และสภาพทั่วไปในสวนสุนันทา.....	46
2. ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา	52
3. ประวัติศาสตร์ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ในสวนสุนันทา	68
4. ข้อมูลพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดล	72
5. คุณค่าและความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดล.....	105
บทที่ 5 ผลการวิจัย	147
1. การวิเคราะห์ข้อมูลความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมกับการจัดแสดง.....	147
2. ปัญหาที่พบในการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์.....	154
3. ผลการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพิพิธภัณฑ์	170
4. แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดล	173
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	194
1. สรุปผลการศึกษา	194
2. ข้อเสนอแนะ	198
รายการอ้างอิง	200
ประวัติผู้เขียน	208

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 สภาพภายนอกพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล.....	79
ตารางที่ 4.2 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้นที่ 1.....	81
ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2.....	84
ตารางที่ 4.4 สภาพห้องที่ไม่มีการจัดแสดงนิทรรศการ.....	100
ตารางที่ 5.1 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 1.....	155
ตารางที่ 5.2 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 2.....	158

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 ภายนอกพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.....	29
ภาพที่ 2.2 การจัดแสดงห้องรับแขก.....	33
ภาพที่ 2.3 การจัดแสดงห้องพิธี.....	34
ภาพที่ 2.4 การจัดแสดงห้องเฑาะ.....	35
ภาพที่ 2.5 การจัดแสดงห้องทรงพระอักษร.....	36
ภาพที่ 2.6 การจัดแสดงห้องทรงพระสำราญ.....	37
ภาพที่ 2.7 การจัดแสดงห้องทรงนมัสการ.....	38
ภาพที่ 2.8 การจัดแสดงห้องบรรทม.....	39
ภาพที่ 2.9 การจัดแสดงห้องบรรทม.....	40
ภาพที่ 2.10 การจัดแสดงบนเฉลียงพระตำหนักชั้นบน.....	41
ภาพที่ 2.11 การจัดแสดงเจ๊กตู้.....	42
ภาพที่ 4.1 แผนที่ตั้งสวนสุนันทา-พระราชวังดุสิต.....	47
ภาพที่ 4.2 ผังบริเวณสวนสุนันทาในประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน แผ่นที่ 1	49
ภาพที่ 4.3 ผังบริเวณสวนสุนันทาในประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน แผ่นที่ 2	50
ภาพที่ 4.4 ผังบริเวณสวนสุนันทาในประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน แผ่นที่ 3	51
ภาพที่ 4.5 สภาพป่าในสวนสุนันทา ก่อนปี พ.ศ. 2529.....	55
ภาพที่ 4.6 แผนที่พระราชวังดุสิต-สวนสุนันทา เมื่อแรกสร้าง.....	56
ภาพที่ 4.7 แผนผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งตำหนักในสวนสุนันทา ลงวันที่ 6 มิถุนายน ค.ศ. 1911.....	58
ภาพที่ 4.8 ตำหนักและคูคลอง ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	59

ภาพที่ 4.9	ตำหนักขนาดใหญ่-ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ก่อนปี พ.ศ. 2529.....	60
ภาพที่ 4.10	ตำหนักขนาดกลาง-ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรลักษณาวดี	60
ภาพที่ 4.11	ตำหนักขนาดเล็ก-ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา	61
ภาพที่ 4.12	เรือนขนาดเล็ก-เรือนเจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5 ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	61
ภาพที่ 4.13	ที่นั่งนงคราญสโมสร ก่อนปี พ.ศ. 2529.....	62
ภาพที่ 4.14	ตำหนักต่าง ๆ ในสวนสุนันทา ก่อนปี พ.ศ. 2500	63
ภาพที่ 4.15	สระน้ำในสวนสุนันทา ก่อนปี พ.ศ. 2529	63
ภาพที่ 4.16	ป้ายโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	65
ภาพที่ 4.17	นักเรียนโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	65
ภาพที่ 4.18	อาคารเรียนและทางเดินริมสระน้ำในวิทยาลัยครูสวนสุนันทา	66
ภาพที่ 4.19	อาคารเรียนและสระน้ำในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.....	67
ภาพที่ 4.20	พระราชานุญาตสำเนาพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี.....	68
ภาพที่ 4.21	ภาพด้านหน้าทางเข้าพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล.....	73
ภาพที่ 4.22	แผนที่ตั้งพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล.....	74
ภาพที่ 4.23	ภาพแสดงโครงสร้างของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม	75
ภาพที่ 4.24	ภาพแสดงโครงสร้างการบริหารงานสำนักศิลปะและวัฒนธรรม	76
ภาพที่ 4.25	ภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวง ในห้องพระปรีชาสามารถด้านงานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ	103
ภาพที่ 4.26	พัตรต้นกัณฑ์ จัดแสดงในห้องพระปรีชาสามารถด้านงานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ	103
ภาพที่ 4.27	ชุดขามในพระวิมาดาเธอฯ จัดแสดงอยู่ในตู้กระจกหน้าห้องเครื่องสำนักพระวิมาดาเธอฯ	104
ภาพที่ 4.28	พระเก้าอี้หินอ่อน จัดแสดงในห้องพระประวัติพระวิมาดาเธอฯ.....	104
ภาพที่ 4.29	ชุดโต๊ะพระสำอาง จัดแสดงในห้องพระจริยวัตรพระวิมาดาเธอฯ ที่มา: ชนะภพ วัฒนโอฬาร ถ่ายเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2564.....	105

ภาพที่ 4.30 พระวิมาดาเธอฯ ฉายเมื่อปีวอก พ.ศ. 2439 จากซ้ายไปขวา-พระวิมาดาเธอฯ, สมเด็จพระเจ้า.....	108
ภาพที่ 4.31 พระวิมาดาเธอฯ ฉายในงานฉลองพระชันษาครบ 60 ปี.....	108
ภาพที่ 4.32 งานพระศพพระวิมาดาเธอฯ ณ พระที่นั่งนงคราญสโมสร สวนสุนันทา.....	110
ภาพที่ 4.33 พระรูปฉายเมื่อ พ.ศ. 2439 จากซ้าย พระวิมาดาเธอฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนา-.....	112
ภาพที่ 4.34 พระรูปฉายเมื่อ พ.ศ. 2446 แฉหลัง-สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ สมเด็จพระเจ้า.....	113
ภาพที่ 4.35 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี (นั่ง) ฉายที่พระตำหนักดาหาป่าตี พ.ศ. 2478.....	115
ภาพที่ 4.36 เจ้านายรุ่นเล็กที่เคยประทับในสวนสุนันทา ฉายที่ข้างตำหนักพระวิมาดาเธอฯ	119
ภาพที่ 4.37 ข้าหลวงสวนสุนันทา ฉายที่ตำหนักกรมน้ำของพระวิมาดาเธอฯ	123
ภาพที่ 4.38 ข้าหลวงรุ่นเล็กในสวนสุนันทา.....	123
ภาพที่ 4.39 อาคารโรงเรียนนิภาคารหลังใหม่ที่สร้างขึ้นริมสระน้ำ.....	125
ภาพที่ 4.40 พระวิมาดาเธอฯ ฉลองพระองค์เสื้อลูกไม้แขนยาวปักลาย สะพายแพรแถบ ดัดเข็มกลัด.....	128
ภาพที่ 4.41 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ฉลองพระองค์เสื้อคอปกแขนกุด นุ่งผ้าซิ่น.....	128
ภาพที่ 4.42 การแต่งกายข้าหลวงในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ สวมเสื้อคอกว้าง นุ่งผ้าซิ่น ไ้วผมสั้น.....	129
ภาพที่ 4.43 กำแพงชั้นนอกสวนสุนันทา ถ่ายจากด้านถนนอุทองนอก.....	131
ภาพที่ 4.44 ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เมื่อครั้งยังมีสนามหญ้าและถนนรอบตำหนัก.....	133
ภาพที่ 4.45 สภาพทั่วไปในสวนสุนันทา ด้านหลังยังปรากฏกำแพงกั้นระหว่างตำหนักพระวิมาดาเธอฯ.....	135
ภาพที่ 4.46 การเขียนภาพแบบเฉพาะดอกไม้ โดยคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ.....	136
ภาพที่ 4.47 การเขียนภาพแบบมีพื้นหลังด้วยที่แปรง โดยคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ.....	137
ภาพที่ 4.48 การเขียนภาพแบบมีพื้นหลังด้วยการจุด โดยคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ	137

ภาพที่ 4.49 การเขียนภาพแบบมีการจัดองค์ประกอบ โดยคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ	138
ภาพที่ 4.50 เครื่องแขวนดอกไม้สด	139
ภาพที่ 4.51 พระวิมาดาเธอฯ ทรงงานในห้องเครื่องพระราชวังดุสิต	142
ภาพที่ 5.1 ผังการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ชั้น 1	157
ภาพที่ 5.2 ผังการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ชั้น 2	165
ภาพที่ 5.3 การจัดแสดงชุดชามในพระวิมาดาเธอฯ บริเวณริมทางเดิน	167
ภาพที่ 5.4 การจัดแสดงพระเก้าอี้หินอ่อนศิลปะจีน โดยมีดอกไม้ประดิษฐ์จัดแสดงด้านบน	167
ภาพที่ 5.5 การติดตั้งประตูและกระจกอะลูมิเนียมภายในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล	169
ภาพที่ 5.6 สภาพความเสียหายจากความชื้น และการใช้งานเป็นห้องเก็บของเหลือใช้สำนักงาน ...	170
ภาพที่ 5.7 บริเวณด้านข้างตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ยังคงปรากฏถนน สนามหญ้า และต้นไม้โดยรอบ	176
ภาพที่ 5.8 บริเวณด้านหลังตำหนักพระวิมาดาเธอฯ	177
ภาพที่ 5.9 ผังภูมิทัศน์พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล	178
ภาพที่ 5.10 ผังจัดแสดงส่วนที่ 1 ประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทา	180
ภาพที่ 5.11 ผังจัดแสดงส่วนที่ 2 วิถีชีวิตชาววัง ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ	184
ภาพที่ 5.12 ผังจัดแสดงส่วนที่ 3 ส่วนที่ประทับพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราช ปดิวิโรดา	188
ภาพที่ 5.13 ผังจัดแสดงส่วนที่ 4 ส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี	192
ภาพที่ 5.14 ผังจัดแสดงส่วนที่ 5 ส่วนสาธารณะ	193

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญ

สวนสุนันทาเป็นบริเวณส่วนหนึ่งของพระราชวังดุสิต สร้างขึ้นตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เพื่อใช้เป็นที่ประทับสำราญพระอิริยาบถแห่งใหม่ และเป็นที่พักของเจ้านายฝ่ายใน แต่มีอันต้องยุติไปเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ดำเนินการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ หากแต่ในระยะแรกยังไม่มีเจ้านายฝ่ายในเสด็จเข้ามาประทับ กระทั่งเมื่อพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา พระอัครชายาในรัชกาลที่ 5 พร้อมด้วยพระราชธิดาทั้งสองพระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิมิตร์ดิศล วัฒนางกูร กรมขุนอุทงเขตขัตติยนารี และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามาลินีนพดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา เป็นเจ้านายฝ่ายในกลุ่มแรกที่ได้ทูลขอพระบรมราชานุญาตเสด็จเข้ามาประทับในสวนสุนันทา เมื่อ พ.ศ. 2462 ส่งผลให้เจ้านายฝ่ายในชั้นพระองค์เจ้า รวมไปถึงเจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมอีกหลายท่าน ตามเสด็จเข้ามาประทับเป็นจำนวนมาก ในช่วงเวลานี้เอง สวนสุนันทากลายเป็นเขตราชสำนักฝ่ายในขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 3) ต่อมาในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 บรรดาเจ้านายฝ่ายในต่างเสด็จออกไปประทับกับพระญาติ หรือสร้างวังส่วนพระองค์บนที่ดินที่ได้รับพระราชทาน และบางส่วนได้เสด็จไปประทับยังต่างประเทศ (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 70-72) พื้นที่ทั้งหมดของสวนสุนันทา ถูกส่งคืนแก่สำนักพระราชวัง ระเบียบแบบแผนแห่งราชสำนักฝ่ายในก็ถึงคราวสิ้นสุดลง พื้นที่บางส่วนถูกใช้ประโยชน์เป็นสถานศึกษาสำหรับกุลสตรี ตามมติของคณะรัฐมนตรีและคณะผู้สำเร็จราชการ โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย” เมื่อ พ.ศ. 2480 จากนั้นได้กลายเป็น “วิทยาลัยครูสวนสุนันทา” เมื่อ พ.ศ. 2501 ก่อนจะพัฒนากลายเป็น “สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา” เมื่อ พ.ศ. 2535 และได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น “มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา” ในปี พ.ศ. 2547

นับตั้งแต่เปลี่ยนเป็นสถานศึกษา สวนสุนันทาก็เริ่มเข้าสู่ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ จากสภาพความงดงามของธรรมชาติในอดีต สู่การพัฒนาเพื่อให้เท่าทันต่อความเร่งรัดพัฒนาทางการศึกษาในทุกๆระดับ มีการก่อสร้างอาคารแบบใหม่เพิ่มเติมมากขึ้น (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 72) ส่งผลให้ตำหนักที่ประทับเดิมถูกรื้อถอนลงเหลือเพียง 6 หลัง ต่อมาได้เกิดการพยายามอนุรักษ์ให้ตำหนักเหล่านี้คงอยู่สืบไป จนกระทั่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อ พ.ศ. 2542 (ราชกิจจานุเบกษา, 2542: 7) โดยเฉพาะตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ที่ได้รับการปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์และ

แหล่งเรียนรู้ นับตั้งแต่เมื่อแรกเป็นสถาบันการศึกษา ซึ่งตลอดระยะเวลากว่า 80 ปี ภายในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ มีการพัฒนาการจัดแสดงภายในมาโดยตลอด

การจัดแสดงภายในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ในระยะแรกถูกใช้เป็นอาคารเรียนของนักเรียนฝึกหัดครู และห้องสมุดของโรงเรียน โดยภายในมีห้องพิพิธภัณฑ์ จัดแสดงของสะสม และสื่อการเรียนการสอนสำหรับครู (กรองทอง วณิกนันท์, 2529: 46) ต่อมาในปี พ.ศ. 2523 ได้ถูกใช้เป็นที่ทำการของศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูสวนสุนันทา และได้มีการบูรณะตำหนักครั้งใหญ่ ชั้นบนของตำหนักได้จัดแสดงนิทรรศการจำลองภาพวิถีชีวิตของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ข้อมูลด้านนาฏศิลป์ และข้อมูลดนตรีไทย (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, 2529) และในปี พ.ศ. 2548 มีการบูรณะด้านโครงสร้างตำหนักอีกครั้ง ส่วนจัดแสดงได้รับการพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้เปิดให้นักศึกษาและผู้สนใจเข้าชมเรื่อยมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2557 ได้รับการปรับปรุงนิทรรศการ โดยนำเสนอเรื่องราวเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ ในลักษณะของบ้านพิพิธภัณฑ์ เปลี่ยนชื่อเป็น “พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล” (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม, 2564: 1) ภายใต้การบริหารงานของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา โดยมีวิสัยทัศน์ในการดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์ เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมระดับชาติและระดับสากล สำหรับนักศึกษาของมหาวิทยาลัย

จากการสำรวจการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล พบว่า มีการจัดนิทรรศการที่ให้ความสำคัญกับประวัติของเจ้านายที่เคยประทับในตำหนัก คือ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดดา พระอัครชายาในรัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิมิตร์เทเวศร์ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ พระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีลักษณะการจัดแสดงแบบบ้านประวัติศาสตร์ คือ มีการจำลองเหตุการณ์ และเครื่องเรือนในห้องต่าง ๆ เสมือนบุคคลเหล่านั้นยังมีชีวิตอยู่ แต่ละห้องเคยอยู่ในสภาพใดก็คงไว้ในสภาพจริงทั้งหมด (จิรา จงกล, 2532: 186-187) แต่ยังพบว่า ภายในพิพิธภัณฑ์ยังมีห้องว่างจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการจัดแสดง ซึ่งจากการศึกษาเรื่องราวแต่ละห้องมีความน่าสนใจในเชิงประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาววังในอดีต และจากการศึกษาประวัติของเจ้านายฝ่ายในที่เคยประทับในตำหนัก จัดว่าเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป ทั้งยังมีบทบาทหน้าที่สำคัญในหลากหลายด้าน เช่น การปรุงอาหาร การสร้างสรรคงานฝีมือ และการส่งเสริมการศึกษา ซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ได้

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นว่า การพัฒนาการจัดแสดงภายในอาคารสายสุทธานภดล จะช่วยให้การนำเสนอเรื่องราวในพิพิธภัณฑ์มีความสมบูรณ์ มีความถูกต้องตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และสอดคล้องกับนโยบายของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ที่ต้องการเป็นแหล่งการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมระดับชาติและระดับสากล โดยการใช้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมาเป็น

เครื่องมือในการศึกษา ตั้งแต่การสำรวจเก็บข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ข้อมูลทางกายภาพ ข้อมูลเชิงบริบท และการประเมินความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม โดยแบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่

ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่เกิดจากการได้รับอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ หรือสิ่งนั้นมีอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ต่อสิ่งอื่น อาจจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรม เหตุการณ์ หรือบุคคลในอดีต โดยจะถ่ายทอดถึงความสำคัญของสิ่งนั้น ๆ ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ให้คนโดยทั่วไปได้รับรู้ถึงความสำคัญ การพิจารณาถึงบริบททางประวัติศาสตร์จึงมีผลต่อการสื่อความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ให้เข้าใจถึงบทบาทและหน้าที่ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ (Australia ICMOS Inc., 1999: 12)

ความสำคัญเชิงสังคม ทรัพยากรวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติของผู้คน หรือสังคมในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งไม่ใช่ทุกประเทศที่จะมีการสร้างเกณฑ์การให้ความสำคัญด้านสังคม และอาจมีการลงลึกไปถึงลักษณะเฉพาะต่อกลุ่มคน หรือวัฒนธรรมนั้น อาจไม่จำเป็นต้องผูกโยงเข้ากับบริบททางประวัติศาสตร์ (Australia ICMOS Inc., 1999: 12)

ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีลักษณะที่เป็นนามธรรม และเป็นความรู้สึก โดยจะถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของศิลปะ ดนตรี งานฝีมือ และการแสดง สิ่งเหล่านี้จะเน้นไปที่การถ่ายทอดสืบต่อกันมาที่มีความโดดเด่นในการสร้างสรรค์ให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญระดับสูง หรืออาจจะเป็นตัวแทนศิลปะแห่งยุคสมัยที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว (Hardesty & Little, 2000: 49)

ความสำคัญเชิงวิชาการ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สามารถเป็นแหล่งให้ข้อมูลความรู้ได้ โดยไม่จำกัดอยู่เพียงด้านในด้านหนึ่ง แต่จะให้ความรู้ครอบคลุมไปถึงการให้ความรู้ในศาสตร์อื่น ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปะ วิธีการดำรงชีวิต ความเชื่อ ศาสนา ฯลฯ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวนั้น ต้องผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะตอบโจทย์ในสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องการทราบ (Lipe, W. D., 1984: 1-11)

เมื่อทำการประเมินคุณค่าความสำคัญแล้ว ช่วยให้ผู้วิจัยทราบถึงทรัพยากรที่มีความสำคัญในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการนำไปวิเคราะห์การจัดแสดง และนำไปสู่การเสนอแนวทางการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ที่มีความสมจริงตามหลักการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ และสอดคล้องกับนโยบายของหน่วยงาน โดยแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถานที่ เหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในอดีต และสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของบุคคลสำคัญที่เคยอาศัยในตึกแห่งนี้ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นราชสำนักฝ่ายในที่สำคัญ ซึ่งน้อยคนนักจะทราบว่ากลุ่มสตรีเหล่านี้มีบทบาทหน้าที่และวิธีการดำเนินชีวิตอย่างไร

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล
2. เพื่อเสนอแนวทางการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล

3. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้ในตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ที่ได้รับการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม
2. แนวทางการจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล

4. ขอบเขตการวิจัย

ด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม และการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล

ด้านประชากร งานวิจัยนี้มุ่งศึกษากลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ผู้บริหารสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา 2) เจ้าหน้าที่ภัณฑารักษ์ ผู้ดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์ และ 3) นักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

5. วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ข้อมูลเอกสาร งานวิจัย รวมทั้งหนังสือที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบแนวคิดให้เหมาะสม สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล พร้อมกับการสำรวจการจัดแสดงพื้นที่ การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและความต้องการผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนอธิบายถึงความรู้ที่ได้จากการศึกษา ดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร เป็นการศึกษาค้นคว้างานวิจัยและหนังสือที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดและทฤษฎี และการศึกษาเอกสารประวัติศาสตร์ ข้อมูลรูปภาพ แผนผัง และข้อมูลพื้นฐานทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ทรัพยากรวัฒนธรรมของพิพิธภัณฑ์ และใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบการจัดแสดง
2. การสำรวจพื้นที่ เป็นการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทางกายภาพของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล เพื่อทราบถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ สภาพการจัดแสดงในปัจจุบัน และการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์
3. การประเมินความสำคัญ เป็นการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์ ตามกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อให้ได้ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีความสำคัญ สำหรับนำไปใช้ในการออกแบบการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล

4. การวิเคราะห์การจัดแสดง เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการประเมินความสำคัญมาวิเคราะห์กับการจัดแสดงในปัจจุบัน เพื่อให้เห็นสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ยังขาดการนำเสนอในการจัดแสดง หรือสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ต้องเพิ่มเติมลงไปในการจัดแสดงและยังทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาของการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์

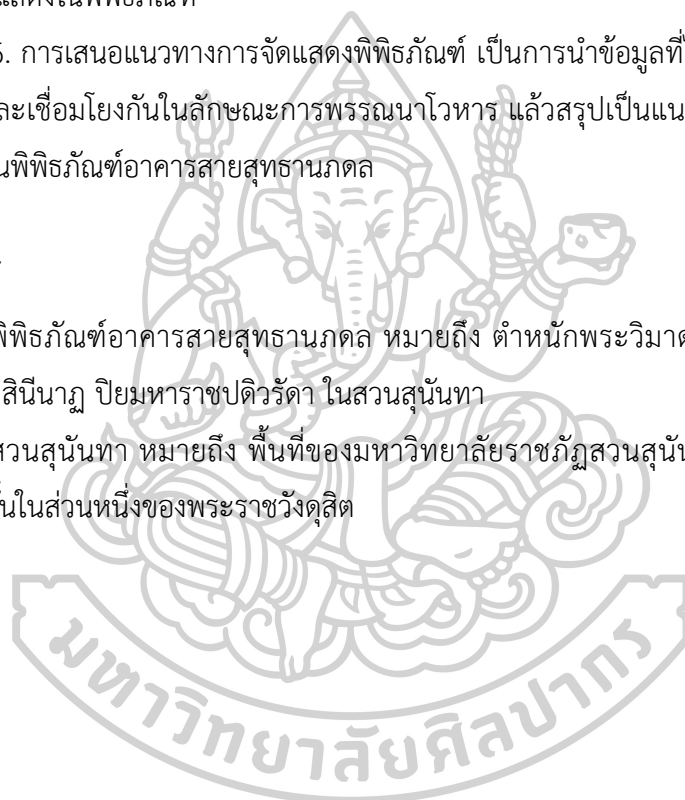
5. การสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เป็นการสำรวจความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนได้เสีย คือ ผู้ที่ดำเนินงานในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล และกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล เพื่อให้ทราบถึงความคาดหวัง ความรู้สึก และความต้องการในการพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์

6. การเสนอแนวทางการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งหมดมาวิเคราะห์และเชื่อมโยงกันในลักษณะการพรรณนาโวหาร แล้วสรุปเป็นแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

6. นิยามศัพท์

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล หมายถึง ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ในสวนสุนันทา

สวนสุนันทา หมายถึง พื้นที่ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ซึ่งเดิมเคยเป็นเขตพระราชฐานชั้นในส่วนหนึ่งของพระราชวังดุสิต

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร ตำรา เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัย และศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ในอาคารโบราณ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสวนสุนันทา เพื่อใช้แนวทางในการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นศาสตร์ที่อาศัยวิชาความรู้จากศาสตร์หลากหลายแขนง ทั้งโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมานุษยวิทยา จนเกิดเป็นกรอบแนวคิด ทฤษฎี และระเบียบวิธีการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ เพื่อใช้ศึกษาและจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทต่าง ๆ ทั้งทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

1.1 ความหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ประกอบด้วยสองคำหลัก คือ คำว่า “การจัดการ” หมายถึง การกระทำ หรือ ศาสตร์และศิลป์ และการดำเนินการธรรมาภิบาลอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะที่ “ทรัพยากร” หมายถึง บางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่แล้ว และมีศักยภาพที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ (ธนิช เสตชาญญู, 2550: 19) เป็นศาสตร์ที่เกิดขึ้นหลังจากทำงานด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี หรือที่รู้จักกันในอีกหลากหลายชื่อ เช่น การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resource Management) หรือ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage Management) ในทางความหมายล้วนมีความหมายใกล้เคียงกัน คือ เป็นมรดกที่เหลื่อมมาถึงคนรุ่นเรา และเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ ในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง สถานที่/แหล่ง และภูมิทัศน์ และวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา ฯลฯ ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีต ผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต โดยระบุว่าวัฒนธรรมมีคุณลักษณะเป็นองค์อินทรีย์ หรือ องค์ชีวิต ที่สามารถวิวัฒน์ไปได้เรื่อย ๆ (พิสิฐ เจริญวงศ์ อ้างถึงในสายันต์ ไพรัชชาญญู, 2550: 13) และจากอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ (The World Heritage Convention) ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมการระบุแหล่ง การปกป้องคุ้มครอง การอนุรักษ์ การนำเสนอ และการสืบทอดแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกนั้น ในมาตราที่ 1 และ 2 ในหมวดที่ 1 ได้ให้ความหมายของคำว่า “มรดกวัฒนธรรม” ที่ครอบคลุมถึงสิ่งต่าง ๆ (สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, 2556: 10) ดังนี้

1. อนุสรณ์สถาน ผลงานสถาปัตยกรรม ผลงานทางประติมากรรม หรือจิตรกรรมที่ใหญ่โตส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี จารึก ที่อยู่อาศัย และร่องรอยที่ผสมผสานกันของสิ่งต่าง ๆ ข้างต้น ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากลในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์
2. กลุ่มอาคาร กลุ่มของอาคารที่แยกจากกันหรือต่อเนื่องกันโดย ลักษณะทางสถาปัตยกรรมหรือความสอดคล้องกลมกลืน หรือที่ตั้งในภูมิทัศน์ ซึ่งมีคุณค่าและโดดเด่นในระดับสากลในมิติทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์
3. แหล่ง ผลงานที่เกิดจากมนุษย์ หรือของการผสมผสานร่วมกันระหว่างผลงานของธรรมชาติและของมนุษย์ และรวมถึงแหล่งโบราณคดี ซึ่งมีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากล ในมิติทางด้านประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยา หรือมานุษยวิทยา

จากนิยามและความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความหมายของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมไม่ได้จำกัดเพียงการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถาน หรือโบราณวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ครอบคลุมไปถึงภูมิปัญญา ความเชื่อ จารีตประเพณี หรือทุกสิ่งอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งตรงกับหลักการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดลในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ที่ต้องการให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรที่หลงเหลืออยู่ และพัฒนามรดกวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและยั่งยืนต่อไป

1.2 การจำแนกประเภททรัพยากรวัฒนธรรม

ทรัพยากรวัฒนธรรมมีความหลากหลายและแตกต่างกันออกไปตามบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป หรือขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ โดยธนิช เลิศชาญฤทธ์ (2554: 5-9) ได้สรุปเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการจำแนกประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรม ดังนี้

1. การจำแนกตามศาสตร์ทางวิชาการหรือสาขาการศึกษา

การจัดแบ่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมด้วยเกณฑ์นี้จะทำให้สามารถจำแนกได้หลากหลายตามศาสตร์หรือสาขาวิชาต่าง ๆ ที่ได้นำมาใช้เพื่อศึกษา ซึ่งมีจำนวนมากมาเทียบกับความเจริญก้าวหน้าของศาสตร์และสาขาวิชาการในปัจจุบัน เช่น ทรัพยากรวัฒนธรรมทางโบราณคดี ทรัพยากรวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ทรัพยากรวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรม ทรัพยากรวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ ทรัพยากรวัฒนธรรมทางเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ทรัพยากรวัฒนธรรมหนึ่งอาจสามารถจำแนกได้มากกว่าหนึ่งศาสตร์หรือสาขาการศึกษาก็ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนศาสตร์ที่นำมาใช้ศึกษา ตัวอย่างเช่น หม้อบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี สามารถจำแนกเป็นทั้งทรัพยากรทางโบราณคดีและทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ศิลปะ

2. การจำแนกตามลำดับความสำคัญและบทบาทการบริหารจัดการ

เกณฑ์ที่ใช้จัดเป็นประเภททรัพยากรทางวัฒนธรรมนี้เป็นเกณฑ์ที่ถูกกำหนดโดยรัฐบาลของแต่ละประเทศหรือองค์กรทางวัฒนธรรมทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ

หรือระดับนานาชาติ โดยหน่วยงานต่าง ๆ ดังกล่าวจะกำหนดนโยบาย หลักเกณฑ์ในการจำแนกประเภททรัพยากรทางวัฒนธรรมตามลำดับความสำคัญก่อนหลัง การกำหนดเกณฑ์ในการจำแนกดังกล่าวจะเอื้อประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม กล่าวคือ ทำให้นักจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมทราบว่าทรัพยากรวัฒนธรรมใดควรให้ความสนใจในการดำเนินการเป็นลำดับต้น ๆ และการบริหารจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ จะต้องดำเนินการติดต่อขอความร่วมมือในการจัดการกับบุคคลในระดับใด เกณฑ์ดังกล่าวข้างต้นทำให้สามารถแบ่งประเภททรัพยากรวัฒนธรรมได้เป็นทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น/ ชาวบ้าน (Local or Indigenous Cultural Resource) ทรัพยากรวัฒนธรรมของชาติ/ ประเทศ (National Cultural Resource) และทรัพยากรวัฒนธรรมโลกหรือมรดกวัฒนธรรมโลก (World Cultural Resource/ Heritage)

3. การจำแนกตามความเป็นเจ้าของและลักษณะการใช้

เกณฑ์ดังกล่าวเป็นเกณฑ์ที่ใช้ในการจำแนกโดยพิจารณาจากการถือครอง หรือการมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ และคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder) กล่าวคือ หากเราพิจารณาว่าสิ่งที่เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้นใครสามารถเป็นเจ้าของ สามารถจำแนกออกได้เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่ปัจเจกบุคคลเป็นเจ้าของเท่านั้น โดยเรียกว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมส่วนบุคคล (Private Cultural Resource/ Property) ส่วนทรัพยากรที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ เรียกว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมสาธารณะ (Public Cultural Resource/ Property) และเมื่อใช้เกณฑ์ลักษณะการใช้งานในการจำแนกก็จะแบ่งประเภทของทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้ดังนี้ เช่น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการศึกษาเรียนรู้ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อความบันเทิง ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเชิงเศรษฐกิจ เป็นต้น

ในขณะที่กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม พ.ศ. 2554 (สมาคมอิโคโมสไทย, 2554: 3) ได้นิยามความหมายและแบ่งประเภทมรดกวัฒนธรรมในลักษณะของภาพกว้างที่ชัดเจนขึ้น ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องและมองเห็นได้ ได้แก่ โบราณสถาน อนุสาวรีย์ สถาปัตยกรรม อาคาร กลุ่มอาคาร ย่านชุมชน ท้องถิ่น เมืองเก่า แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดี แหล่งภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม โบราณวัตถุ และผลงานศิลปะแขนงต่าง ๆ เป็นต้น

2. มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ หมายถึง มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจับต้องหรือแสดงออกมาทางกายภาพได้ ได้แก่ ภูมิปัญญาความรู้ ความหมาย ความเชื่อ ความสามารถ ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีตที่บุคคลหรือชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงชีวิตอยู่ และได้ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนองค์การยูเนสโก ได้เสนออนุสัญญาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage) ในการประชุมใหญ่ที่กรุงปารีส ครั้งที่ 32 พ.ศ. 2546 มีการให้นิยามคำว่า “มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้” หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมอันเป็นผลมาจากสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคลยอมรับกว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน

มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้นี้ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นสิ่งซึ่งชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตนเป็นปฏิสัมพันธ์ของพวกเขาที่มีต่อธรรมชาติและประวัติศาสตร์ของตน ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความรู้สึกมีอัตลักษณ์และความต่อเนื่อง ดังนั้นจึงควรเคารพต่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ เพื่อให้เป็นไปตามจุดประสงค์ของอนุสัญญาฉบับนี้จึงมีการพิจารณาเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เท่าที่สอดคล้องกับบทบัญญัติที่มีอยู่ด้านสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศเท่านั้น รวมทั้งข้อกำหนดให้มีการเคารพซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนทั้งหลายกลุ่มชน และปัจเจกบุคคล และต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งรูปแบบของมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2003: 2) ได้แก่

1. ประเพณีและการแสดงออกของมุขปาฐะ (Oral traditions) รวมถึงภาษาในฐานะของมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Language)
2. ศิลปะการแสดง (Performing arts)
3. แนวปฏิบัติและกฎระเบียบทางสังคม (Social practices) พิธีกรรม (Rituals) และงานเทศกาลต่าง ๆ (Festive events)
4. ความรู้และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (Knowledge and practices concerning nature and universe)
5. ฝีมือช่างฝีมือดั้งเดิม (Traditional craftsmanship)

จากนิยามความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีหลักเกณฑ์การจำแนกประเภททรัพยากรวัฒนธรรม มีแนวทางที่แตกต่างกันออกไปตามมุมมองของผู้ที่ต้องการนำทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นไปใช้ ไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอน โดยในส่วนของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา หากใช้เกณฑ์การจำแนกตามลักษณะการใช้งาน จัดอยู่ในทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการศึกษาเรียนรู้ และหากจำแนกตามกฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม พ.ศ. 2554 พบว่ามีมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น อาคารสถาปัตยกรรม โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ และมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภูมิปัญญาสตรีชาววัง ขนบธรรมเนียมประเพณีชาววัง และวิถีชีวิตเจ้านายฝ่ายใน

1.3 การประเมินความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรม

การประเมินความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงเป็นลำดับแรกในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพราะการทราบถึงคุณค่าและความหมายของทรัพยากรในแหล่งที่ทำการศึกษานั้น จะนำไปสู่การจัดการที่ถูกต้องและเกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งการพิจารณาคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของเรื่องที่ทำการศึกษา ทำให้ขั้นตอนในการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมมีความแตกต่างกันออกไปในบริบทต่าง ๆ โดยเฉพาะแนวคิดของผู้ประเมินความสำคัญย่อมมีผลต่อการพิจารณาที่แตกต่างกันไปตามแต่บุคคลนั้น และไม่มีกำหนดเกณฑ์การพิจารณาที่แน่นอน เนื่องจากในแต่ละแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมมีข้อมูลที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนการประเมินความสำคัญได้ 3 ขั้นตอน (New South Wales Heritage Office, 2001: 2) ดังนี้

1.3.1 การตรวจสอบความสำคัญ

เป็นขั้นตอนแรกในการประเมินความสำคัญ เป็นการรวบรวมหลักฐานทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับแหล่งวัฒนธรรมที่ทำการศึกษา เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์คุณค่าทรัพยากรเหล่านั้น อาจมีทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1.3.1.1 ข้อมูลทางกายภาพ เป็นการรวบรวมเอาหลักฐานในเชิงพื้นที่ โดยส่วนมากเป็นทรัพยากรที่จับต้องได้ เพราะทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้มีความชัดเจนในตัวเอง และความเป็นรูปธรรมสามารถถูกโยงเข้ากับการจัดหมวดหมู่ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้ ทำให้เข้าใจความแตกต่างในแต่ละหมวดได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อาจแบ่งเป็น 4 ประเภท คือ วัตถุ (Object) อาคาร (Building) พื้นที่ (Site) และบริเวณ (District) การแบ่งหมวดหมู่ในลักษณะจะแบ่งจากทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีขนาดเล็กไป จนถึงทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีขนาดใหญ่ (Hardesty, Don & Little, Barbara, 2000: 17)

1.3.1.2 ข้อมูลเชิงบริบท เป็นการรวบรวมเอาหลักฐานที่ส่วนมากเป็นทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ เกี่ยวข้องกับบริบทของเวลา เนื่องจากลักษณะของบริบทที่มีความเป็นพลวัต เช่นเดียวกับลักษณะของวัฒนธรรม ทำให้ในแต่ละช่วงเวลาที่เกิดขึ้นและมีผลต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้ ทำให้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเกิดความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มิติเวลาจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ใช้ในการแปลความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งบริบทของเวลาจำเป็นจะต้องถูกควบคุมโดยลักษณะภูมิประเทศด้วยเช่นกัน ซึ่งจะสามารถสร้างความชัดเจนในการแปลความผ่านบริบทได้ง่ายยิ่งขึ้น และบริบททางประวัติศาสตร์เป็นกรอบที่ถูกใช้ในการตีความ และการทำความเข้าใจต่อทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงเข้ากับการเก็บข้อมูลทางกายภาพ เพื่อรวบรวมเป็นภาพรวมของทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งการเข้าใจในทั้งสองสิ่งนี้จะทำให้เห็นภาพรวมในมิติที่หลากหลายขึ้น (Hardesty, Don & Little, Barbara, 2000: 20-23)

1.3.2 การประเมินความสำคัญ

เป็นขั้นตอนที่ต้องอาศัยข้อมูลที่ได้มาจากการตรวจสอบความสำคัญก่อนที่จะนำมาสร้างเกณฑ์ในการตัดสิน หรือ พิจารณาถึงความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ดังนั้น การประเมินความสำคัญจึงเป็นการอธิบายถึงความสำคัญภายหลังจากการรวบรวมข้อมูลว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ มีความสำคัญอย่างไร (New South Wales, 2001: 8) สามารถแบ่งการประเมินความสำคัญได้ออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1.3.2.1 การประเมินตามเกณฑ์ความสำคัญ เป็นการบ่งบอกถึงความสำคัญที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้สื่อออกมาถึงความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรม หรือการให้คุณค่าความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม แบ่งออกเป็น 4 ด้านสำคัญ ดังนี้ (Australia ICMOS Inc., 1999:12)

1. ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ เป็นความสำคัญที่เกิดจากการได้รับอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ หรือสิ่งนั้นมีอิทธิพลทางประวัติศาสตร์ต่อสิ่งอื่น อาจจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมเหตุการณ์ หรือบุคคลในอดีต ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์จะถ่ายทอดถึงความสำคัญของสิ่งนั้น ๆ ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ ให้คนโดยทั่วไปได้รับรู้ถึงความสำคัญการพิจารณาถึงบริบททางประวัติศาสตร์ จึงมีผลต่อการสื่อความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้เป็นที่เข้าใจถึงบทบาทและหน้าที่ของทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ (Australia ICOMOS Inc., 1999: 12)

2. ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะนามธรรม และเป็นความรู้สึกของคนที่ได้ประสบพบเจอด้วยตาจนเกิดเป็นความงามทางสุนทรีย์ เช่น งานศิลปะ ดนตรี งานฝีมือ การแสดง สถาปัตยกรรม และศิลปวัตถุ สิ่งเหล่านี้จะเน้นไปที่งานฝีมือที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา ที่มีความโดดเด่นในการสร้างสรรค์งานแสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญระดับสูง หรืออาจจะเป็นตัวแทนศิลปะแห่งยุคสมัยที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว (Hardesty, Don & Little, Barbara, 2000: 49)

3. ความสำคัญเชิงวิชาการ ความสำคัญในลักษณะนี้จะแสดงให้เห็นถึงทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สามารถเป็นแหล่งให้ข้อมูลความรู้ได้ ซึ่งไม่จำกัดอยู่เพียงด้านในด้านหนึ่ง แต่การให้ความรู้จะครอบคลุมไปถึงการให้ความรู้ในศาสตร์อื่น ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปะ วิธีการดำรงชีวิต ความเชื่อ ศาสนา ฯลฯ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวนี้ ต้องผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะตอบโจทย์ในสิ่งที่ผู้ศึกษาต้องการทราบ (Lipe, W. D., 1984: 1-11) ในบางครั้งความสำคัญเชิงวิชาการไม่สามารถแยกออกจากความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นการถ่ายทอดความรู้เช่นเดียวกัน

4. ความสำคัญเชิงสังคม เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติของผู้คน หรือสังคมในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งไม่ใช่ทุกประเทศที่จะมีการสร้างเกณฑ์การให้ความสำคัญ

ด้านสังคม และอาจมีการลงลึกไปถึงลักษณะเฉพาะต่อกลุ่มคนหรือวัฒนธรรมนั้น ซึ่งไม่จำเป็นต้องผูกโยงเข้ากับบริบททางประวัติศาสตร์ (Australia ICOMOS Inc., 1999: 12)

นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานหรือองค์กรในระดับนานาชาติที่ให้ความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไป เช่น ยูเนสโก (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization หรือ UNESCO) คณะกรรมการโบราณสถานแห่งชาติ ว่าด้วยสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites หรือ ICOMOS)

และ อิกครอม (ICCROM หรือ International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) ได้ร่วมกันเสนอเกณฑ์การพิจารณาทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จะประกาศให้เป็น “มรดกโลก (World Heritage)” ซึ่งมีการให้คุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม ไว้ 2 กลุ่ม คือ คุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural value) และคุณค่าเชิงเศรษฐกิจสังคมร่วมสมัย (Contemporary socio-economic value) (Feilden and Jokilehto อ้างถึงใน ธนิก เลิศชาญฤทธิ, 2554: 17-19)

การจำแนกคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรม มีลักษณะเป็นพลวัตที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ การกำหนดกฎเกณฑ์หรือการพิจารณาจึงแตกต่างกันไปตามแต่นักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมกำหนดขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับมุมมองและบริบทของสังคมในวัฒนธรรมนั้น ๆ ด้วย

1.3.2.2 การประเมินตามระดับความสำคัญ คือ การประเมินระดับความสำคัญว่าทรัพยากรวัฒนธรรมนั้น ๆ มีการสื่อความสำคัญในระดับไหน สิ่งนี้มีความจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความโดดเด่นที่เป็นสากลที่ทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ ได้สื่อออกมา โดยจะมีเกณฑ์การให้คะแนนเป็นองค์ประกอบในการพิจารณาระดับความสำคัญ ซึ่งเกณฑ์การพิจารณานี้มีความไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับการให้ความสำคัญในรายละเอียดที่อาจจะมากหรือน้อยแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ (Hardesty, Don & Little, Barbara, 2000: 41) โดยทั่วไปแล้วการประเมินระดับความสำคัญถูกแฝงอยู่ในการประเมินตามความสำคัญ จึงไม่ค่อยเป็นที่นิยมในการประเมินความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรม

1.3.3 การจัดการความสำคัญ

เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการประเมินความสำคัญ เป็นการจัดการความสำคัญสัมพันธ์กับการเขียนสรุปความสำคัญต่าง ๆ เรียกว่า “เอกสารระบุความสำคัญ” (Statement of Significance) โดยมีรายละเอียด (Hardesty & Little, 2000: 65-67) ดังนี้

1. บอกลักษณะโดยทั่วไปของที่ตั้งและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางวัฒนธรรม เช่น ทรัพยากรทางวัฒนธรรมถูกขึ้นทะเบียนหรือไม่ ถ้าถูกขึ้นทะเบียนแล้วเคยถูกนำไปขึ้นทะเบียนอะไรบ้าง สิ่งนี้เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่บอกถึงความสำคัญได้เช่นกัน

2. เขียนเนื้อหาที่สำคัญเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างย่อ ๆ แต่รวบรวมประเด็นที่สำคัญในองค์ประกอบทางกายภาพและบริบทเอาไว้ได้ ซึ่งควรใช้ภาษาที่เข้าใจได้ง่ายในการเขียน

3. การอธิบายเนื้อหาจะสัมพันธ์กับการอธิบายความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่เราต้องการทำเอกสารระบุความสำคัญซึ่งจำเป็นจะต้องบอกว่าความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรมนั้น ๆ สำคัญในด้านไหน ซึ่งอาจจะมีเพียงหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งด้านได้ และอธิบายถึงระดับของความสำคัญว่าอยู่ในระดับใด

4. การทำเอกสารระบุความสำคัญการแสดงความคิดเห็นหรือให้คำแนะนำเพิ่มเติมเป็นส่วนสุดท้ายในเอกสาร โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และมีขนาดใหญ่ที่มีความจำเป็นที่จะต้องหาแนวทางร่วมกันในการอนุรักษ์เอาไว้

การจัดการความสำคัญ ไม่จำเป็นต้องเขียนสรุปตามแนวทางข้างต้นเสมอไป อาจเป็นการเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในรูปแบบอื่น แต่สิ่งที่จำเป็นต้องศึกษาเหมือนกัน คือ การประเมินความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งต้องแสดงให้เห็นว่ามีความสำคัญอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร ในด้านใดบ้าง เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างแท้จริง

การประเมินความสำคัญ จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างมากในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยทราบถึงคุณค่าและความสำคัญในแหล่งทรัพยากรวัฒนธรรมเหล่านั้น โดยมีขั้นตอนหลัก 3 ขั้นตอน คือ การตรวจสอบความสำคัญ การประเมินความสำคัญ และการจัดการความสำคัญ ซึ่งการนำไปปรับใช้ในการจัดการพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล จะช่วยให้ข้อมูลซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายมีความชัดเจนมากขึ้น และแสดงให้เห็นว่าภายในพิพิธภัณฑ์มีทรัพยากรวัฒนธรรมด้านใดบ้างที่มีความสำคัญ

สรุป

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการทรัพยากรในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ตำนกพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เพื่อจำแนกว่าสิ่งไหนเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ หรือเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาคุณค่าและความหมายของทรัพยากรนั้น โดยการประเมินความสำคัญ แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ การสำรวจ เป็นการเก็บรวบรวมหลักฐานทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการศึกษาและตีความคุณค่าทรัพยากรเหล่านั้น การประเมินความสำคัญ เป็นวิเคราะห์ถึงความสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยเลือกใช้การประเมินตามเกณฑ์ความสำคัญ แบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ

ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ ความสำคัญเชิงวิชาการ และความสำคัญเชิงสังคม และการจัดความสำคัญ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการประเมินความสำคัญ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาต่อยอด หรือเก็บรักษา ในที่นี้ คือ การนำไปพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดพิพิธภัณฑ์

2.1 ความหมายของพิพิธภัณฑ์

“มิวเซียม (Museum)” มาจากคำกรีก หมายความว่า “Temple of the Muses” คือ เทวาลัยของเทพธิดาทั้งเก้า ซึ่งเป็นลูกของเทพเจ้าเซอซ (Zeus) และเทพนโมซีเน (Mnemosyne) ซึ่งล้วนแต่ทรงคุณวุฒิในสรรพวิทยาการต่าง ๆ ดังนั้นความหมายของเทวาลัยเทพธิดาทั้งเก้า จึงแปลได้ 2 ประการ ซึ่งตรงตามความหมายของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน คือ ประการหนึ่ง หมายถึงสถานที่ ซึ่งเป็นที่รวมของสรรพวิทยาการอันก่อให้เกิดแรงบันดาลใจที่คนจะศึกษาและค้นคว้าหาความรู้ อีกประการหนึ่ง คือ เทพธิดาทั้งเก้า ยังมีแรงบันดาลใจให้เกิดคิดคำนึงและความเพลิดเพลีนให้ลึ้มทุกข์ ความกระวนกระวายใด ๆ ด้วยเสียงเพลงและการฟ้อนรำ ตรงกับวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์สถานในปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงสถานที่ให้ความรู้และความเพลิดเพลีนนั่นเอง (จิรา จงกล, 2532: 4-5) เมื่อเกิดสถาบันที่เรียกว่า Museum ปรากฏขึ้นครั้งแรกในราว 300 ปีก่อนคริสตกาล โดยปโตเลมี โซเตอร์ (Ptolemy Soter) นายทหารราชองครักษ์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชแห่งกรีก (Alexander the Great) ได้จัดสร้างสถานที่สำหรับเก็บรวบรวมตำราและเป็นศูนย์กลางของการศึกษาค้นคว้า ประกอบไปด้วยสวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์ ห้องสำหรับศึกษากายวิภาคศาสตร์ ดาราศาสตร์ และงานศิลปะของปโตเลมี ตั้งอยู่ที่เมืองอเล็กซานเดรีย ประเทศอียิปต์ โดยเรียกสถานที่แห่งนี้ว่า พิพิธภัณฑ์แห่งอเล็กซานเดรีย (Museum of Alexandria) ทั้งนี้เพื่อเฉลิมพระเกียรติแก่ พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (เพ็ญพรรณ เจริญพร, 2545: 30)

พัฒนาการทางด้านความหมายของ “มิวเซียม” ในโลกตะวันตก คำว่า “มุเซออน” ในสมัยกรีกโบราณเป็นสถานที่สำหรับการปฏิบัติสมาธิ เป็นสถาบันด้านปรัชญา หรือ เป็นวิหารสำหรับคณะเทพธิดามูซา ต่อมาในสมัยโรมันเรื่องอำนาจ “มิวเซียม” หมายถึง สถานที่สำหรับการแลกเปลี่ยนความรู้ทางด้านปรัชญาซึ่งกันและกัน และคงความหมายในลักษณะนี้ เรื่อยมาจนถึงราวคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งเป็นยุคเรเนสซองส์ ความหมายของ “มิวเซียม” จึงเริ่มเปลี่ยนไปอีกครั้ง โดยที่เมืองฟลอเรนส์ “มิวเซียม” จะหมายถึง “สถานที่ที่มีสิ่งสะสมต่าง ๆ” ซึ่งก็จะมีคามแฝงว่าเป็นสถานที่แห่งความรู้ด้วยเช่นกัน แต่อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา กลับเป็นที่นิยมใช้โดยทั่วไปในความหมายที่ว่า “สถานที่สำหรับเก็บสะสมและจัดแสดงวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติวิทยาและประวัติศาสตร์” แนวความคิดเช่นนี้ได้สืบต่อมาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (มงคลรัตน์ มหَمَّدชอ,

2553: 10) และเมื่อมีการจัดตั้งสภาการพิพิธภัณฑสถานระหว่างชาติ (International Council of Museum: ICOM) ในการประชุมใหญ่ครั้งที่ 22 ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2550 ได้นิยามคำว่า “มิวเซียม” หรือ “พิพิธภัณฑ” ขึ้นเพื่อให้เป็นที่เข้าใจตรงกันระหว่างประเทศสมาชิก โดยมีความหมายว่า พิพิธภัณฑเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรที่เปิดเป็นสถานที่สาธารณะ และเป็นสถาบันถาวรที่ให้บริการแก่สังคม และมีส่วนในการพัฒนาสังคม มีหน้าที่รวบรวม อนุรักษ์ ค้นคว้าวิจัย เผยแพร่ความรู้ และจัดแสดงมรดกวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เพื่อแสดงให้เห็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์ทางการค้นคว้า การศึกษา และความเพลิดเพลินใจ (ICOM, 2550: ออนไลน์)

สำหรับในประเทศไทยคำว่า “พิพิธภัณฑ” ปรากฏครั้งแรกเมื่อรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แห่งราชวงศ์จักรี (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2530: 2) เป็นชื่อของพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ สถานที่เก็บรวบรวมสิ่งของประเภทโบราณวัตถุ ของแปลกของต่างประเทศที่ได้จากการเสด็จประพาสหัวเมือง และเครื่องราชบรรณาการส่วนพระองค์ นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดแสดงที่เปิดให้บุคคลอื่นเข้าชม และแม้จะเป็นเพียงพิพิธภัณฑสถานส่วนพระองค์ หากแต่บทบาทในการวางรากฐานการพิพิธภัณฑที่ไทยนั้นคงไม่อาจปฏิเสธได้ เพราะสิ่งของที่เก็บรวบรวมไว้ในครั้งนั้นได้ตกทอดมาเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาติ และคำว่า “พิพิธภัณฑ” ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยนั้น ก็ได้สืบเนื่องต่อกันมาเป็นชื่อเรียก “พิพิธภัณฑสถาน” (ประภัสสร ศรีโพธิ์ทอง และสังศรี ประพัฒน์ทอง, 2539: 26-27) ซึ่งหมายความว่า เป็นสถานที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรม หรือวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาล้ำเรียนและก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 789) ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการรับผิดชอบต่อสังคม การดำเนินกิจการของพิพิธภัณฑจึงต้องคำนึงถึงบทบาทในการเป็นสถาบันที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เริ่มต้นด้วยการเก็บรวบรวม สงวนรักษาวัตถุสำคัญให้ดำรงอยู่ตลอดไป และศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของวัตถุที่รวบรวมนั้น นำออกจัดแสดงเผยแพร่แก่ประชาชนให้ได้รับความรู้และความเพลิดเพลินบันเทิงใจไปพร้อมกัน (จิรา จงกล, 2532: 32-46)

ดังนั้น ความหมายของคำว่าพิพิธภัณฑจึงค่อนข้างกว้างแตกต่างกันไปตามบริบทของช่วงเวลา แต่ก็มีวัตถุประสงค์คล้ายกันคือเป็นสถานที่รวบรวมความรู้ที่เป็นมรดกวัฒนธรรมของมนุษย์เพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่ออกไปสู่สาธารณชน ซึ่งพิพิธภัณฑอาจมีการดำเนินงาน การศึกษา และรูปแบบเนื้อหาที่แตกต่างกันออกไปตามความวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ

2.2 ประเภทพิพิธภัณฑ

พิพิธภัณฑอาจมีหลากหลายประเภท ตั้งแต่เป็นสถานที่รวบรวมไว้ซึ่งวัตถุโบราณชนิด เป็นที่อวดและแสดงสิ่งของสูงค่าน่าชม พร้อมกับการจัดแสดงความรู้ในเรื่องต่าง ๆ หรือเป็นแหล่งเรียนรู้

ของสาธารณชน ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของแต่ละพิพิธภัณฑ์ โดยสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ หรือ ICOM ได้จำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์ตามสาขาวิชาออกเป็น 9 สาขา (ICOM อ้างถึงใน กรมศิลปากร, 2536: 14-21) ดังนี้

2.2.1 พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะ (Museum of Arts) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมผลงานทางศิลปะ

2.2.2 พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย (Gallery of Contemporary Arts) เป็นพิพิธภัณฑ์สถานศิลปะสมัยใหม่ ทำหน้าที่รวบรวมศิลปะร่วมสมัย

2.2.3 พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา (Natural History Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ได้พัฒนามาจากการรวบรวมวัตถุในแบบต่าง ๆ เช่น ธรณีวิทยา พฤกษศาสตร์ สัตวศาสตร์ มานุษยวิทยา ฯลฯ

2.2.4 พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล (Museum of Science and Technology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่แสดงเรื่องราวการคิดค้นเกี่ยวกับการหาเครื่องผ่อนแรงและการ วิเคราะห์เรื่องราวของจักรวาลอันกว้างใหญ่ วงการพิพิธภัณฑ์สถานเรียกพิพิธภัณฑ์สถานชนิดนี้ว่า พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล

2.2.5 พิพิธภัณฑ์สถานทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Anthropology and Ethnology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีขอบเขตงานกว้างขวาง มีวัตถุประสงค์ที่จะให้มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์ได้เข้าใจในวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ซึ่งประกอบด้วย

2.2.5.1 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพันธุ์วิทยา (Ethnological Museum)

2.2.5.2 พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะพื้นเมือง (Folk Arts Museum)

2.2.5.3 พิพิธภัณฑ์สถานกลางแจ้ง (Open Air Museum)

2.2.6 พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่เป็นแหล่งแสดงเรื่องราวความเป็นมาของมนุษย์ในอดีต ทางสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถาน que สร้างความเข้าใจทางสังคมมนุษย์ ที่สำคัญยิ่ง แยกออกเป็น 3 ประเภทย่อยได้ดังนี้

2.2.6.1 พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองหรือท้องถิ่น (Regional Museum/City Museum)

2.2.6.2 พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์ (Historical Museum)

2.2.6.3 พิพิธภัณฑ์สถานประจำโบราณสถาน (Site Museum)

2.2.7 พิพิธภัณฑ์สถานประจำเมืองหรือท้องถิ่น (Regional Museum-City Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์สถาน que แสดงเรื่องราวของท้องถิ่น

2.2.8. พิพิธภัณฑ์สถานแบบพิเศษ (Specialized Museum) พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ศิลปะประยุกต์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และการศึกษาด้านสังคมต่าง ๆ

2.2.9 พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา (University Museum) พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ จัดตั้งขึ้นโดยสถาบันการศึกษา มีวัตถุประสงค์เฉพาะตามความต้องการ ของสถาบันการศึกษานั้น ๆ

นอกจากนี้การนี้ยังมีการแบ่งประเภทของพิพิธภัณฑ์ ในลักษณะอื่น ๆ ตามแนวทางที่นักการพิพิธภัณฑ์กำหนด การจำแนกพิพิธภัณฑ์ตามการบริหารงาน (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2553: 7-8) ดังนี้

1. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่ประกาศจัดตั้งอยู่ในราชกิจจานุเบกษา รัฐบาลกลางจัดสรรและสนับสนุนงบประมาณ บริหารจัดการโดยกรมศิลปากร
2. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดตั้งขึ้นและบริหารจัดการโดยองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น เมือง จังหวัด เทศบาล ตำบล เป็นต้น เพื่อการประชาสัมพันธ์เรื่องราวของท้องถิ่น และยังเป็นสถานที่จัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น
3. พิพิธภัณฑ์ของหน่วยงาน เป็นพิพิธภัณฑ์ที่บริหารจัดการโดยหน่วยงาน เช่น กระทรวง กรม สถานศึกษา เป็นต้น เพื่อการประชาสัมพันธ์เรื่องราวของหน่วยงาน ซึ่งมีลักษณะเนื้อหาที่เป็นเรื่องราวเฉพาะเรื่อง
4. พิพิธภัณฑ์เอกชน เป็นพิพิธภัณฑ์ที่บริหารจัดการโดยเอกชนหรือส่วนบุคคล เพื่อการประชาสัมพันธ์เรื่องราวของหน่วยงาน และหรือวิชาการเฉพาะเรื่องที่บุคคลนั้น ๆ สนใจ

2.3 การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์

พิพิธภัณฑ์สถานแต่ละแห่งอาจใช้รูปแบบการจัดแสดงที่แตกต่างกันออกไปตามวัตถุประสงค์ หรือประเภทของพิพิธภัณฑ์ แต่โดยหลักการที่เป็นพื้นฐานแล้วมีหลักการอย่างเดียวกัน โดยการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์หรือที่เรียกกันว่านิทรรศการ (Exhibition) เป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนในรูปแบบของการแสดงวัตถุแก่ประชาชน ผู้ชมนิทรรศการจะเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ที่ได้พบเห็นวัตถุและสิ่งแวดล้อม (เกรียงไกร สัมผัสชลิต, บรรณานิเทศ, 2553: 74, 77-79) ดังนี้

2.3.1 ประเภทการจัดแสดง แบ่งออกเป็น 4 ประเภทโดยมีลักษณะที่แตกต่างออกไปตามวัตถุประสงค์การใช้งาน หรือความต้องการของพิพิธภัณฑ์ ได้แก่

2.3.1.1 นิทรรศการถาวร เป็นการรวบรวมวัตถุที่พิพิธภัณฑ์คัดเลือกไว้มาจัดแสดง โดยต้องสร้างความดึงดูดใจและให้ความรู้แก่ผู้เข้าชมการจัดแสดง มีลักษณะที่ตายตัวเนื่องจากเป็นการจัดแสดงที่มีระยะเวลานานหลายปี

2.3.1.2 นิทรรศการชั่วคราว เป็นการจัดแสดงที่สอดคล้องกับความสนใจของประชาชนเพื่อสร้างความสนใจให้มีผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ การจัดแสดงจึงมีความยืดหยุ่น โดยสามารถใช้ได้กับวัตถุหลายประเภท

2.3.1.3 นิทรรศการเคลื่อนที่ เป็นการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ที่ไปยังสถานที่ต่าง ๆ โดยต้องมีข้อคำนึงบางประการเกี่ยวกับชุดจัดนิทรรศการเคลื่อนที่ ได้แก่ ความคงทน ความยืดหยุ่น การบรรจุหีบห่อ การขนส่ง พื้นที่และน้ำหนัก การติดตั้งที่ง่าย ความสวยงาม ความเป็นมาตรฐานสากลระบบพิกัด และการบำรุงรักษา

2.3.1.4. นิทรรศการแบบกึ่งถาวรเป็นการจัดแสดงที่มีส่วนโครงสร้างนิทรรศการ เช่น ผนังแทนตู้เป็นองค์ประกอบหลักจะมีการปรับเปลี่ยนการออกแบบไปตามตามเนื้อหา ซึ่งจะสร้างแรงกระตุ้นให้ผู้เข้าชมอยากกลับมาชมพิพิธภัณฑ์

2.3.2 ลักษณะการจัดแสดง โดยทั่วไปขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์ ลักษณะวัตถุสิ่งของ รวมไปถึงสถานที่ตั้ง โดยต้องให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันกับเนื้อหาการจัดแสดง เพื่อสร้างความประทับใจและความเพลิดเพลินแก่ผู้เข้าชม มีลักษณะสำคัญ (จิรา จงกล, 2532: 177-179) ดังนี้

2.3.2.1 ความสำคัญของการจัดแสดงอยู่ที่วัตถุจัดแสดง นิทรรศการของพิพิธภัณฑ์สถานต่างกับนิทรรศการทั่วไป คือ ต้องเน้นความสำคัญที่วัตถุ ส่วนคำบรรยายหรือส่วนประกอบอย่างอื่น เป็นเพียงองค์ประกอบที่ช่วยให้วัตถุที่จัดแสดงมีความหมายสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์การจัดแสดง เน้นที่องค์ประกอบหรือเทคนิคต่าง ๆ จึงเป็นการจัดแสดงที่ผิดหลักการ ศิลปวัตถุที่มีความงามในตัว ยิ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะต้องเน้นให้ศิลปวัตถุเด่น องค์ประกอบจะมีเพียงฉากหลัง สี และแสงที่เสริมความงามให้เป็นจุดเด่นและเกิดความประทับใจมากที่สุด การจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์สถานเป็นการนำวัตถุที่มีความสำคัญออกแสดง ไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานประเภทใด ความสำคัญมากที่สุดอยู่ที่วัตถุ

2.3.2.2 การให้เรื่องราวความรู้เกี่ยวกับวัตถุที่จัดแสดง องค์ประกอบวัตถุที่จะทำให้วัตถุมีความหมาย ความสำคัญ จะต้องมีคำบรรยาย และการจะให้คำบรรยายอย่างไร ใช้เทคนิคอะไรนั้น ก็อยู่ที่ความเหมาะสมและเรื่องที่จัดแสดง พิพิธภัณฑ์สถานประเภทวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติวิทยา จะต้องใช้องค์ประกอบ เช่น ตัวหนังสือบรรยาย แผนที่ ภาพถ่าย แผนผัง และอื่น ๆ เพื่อให้เรื่องราวเกี่ยวกับวัตถุที่จัดแสดง

2.3.2.3 การจัดแสดงวัตถุจะต้องมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน ให้เรื่องราวเป็นขั้นตอนไปตามลำดับ จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวติดต่อกัน ฉะนั้นการจัดแสดงจึงต้องมีหัวเรื่องเป็นหัวเรื่องใหญ่ หัวเรื่องย่อย ซึ่งมีความสัมพันธ์ประสานรับกันเป็นลำดับ

2.3.2.4 การสร้างความประทับใจ ความเพลิดเพลิน ความชื่นชม เห็นความสำคัญและคุณค่าของวัตถุให้ผู้ชมได้ยอมรับว่าวัตถุที่พิพิธภัณฑ์สถานรวบรวม สงวนรักษาและจัดแสดงไว้นั้น มีคุณค่าสูงควรแก่การคุ้มครองรักษาให้คงอยู่ตลอดไป

2.3.2.5 การจัดแสดงต้องถือหลักจัดอย่างง่าย ๆ (Simplicity) คือไม่จัดแสดงให้ดูซับซ้อนพิสดาร สับสน แต่จะต้องวางแผนออกแบบให้พอเหมาะ ไม่มากไม่น้อย ถ้าหากจัดให้เกะกะรกไม่เป็นระเบียบหรือดูซับซ้อน จะทำให้ขาดความสำคัญ คนดูจะเบื่อหน่าย ขาดความสนใจ และไม่เกิดความประทับใจ การใช้หลักการจัดอย่างง่าย ๆ แต่ดูมีความสำคัญ มีรสนิยมสูง จะทำให้เกิดความประทับใจ ให้ความรู้สึกเห็นคุณค่าและไม่เบื่อหน่ายแม้จะเข้าชมอีกหลาย ๆ ครั้ง ก็พอใจทุกครั้ง

2.3.2.6 การให้ความปลอดภัยแก่วัตถุ จะใช้วิธีการหรือเทคนิคใดก็ตามจะต้องพิจารณาว่า การจัดแสดงนั้น จะทำให้วัตถุเสียหายหรือไม่ และปลอดภัยจากโจรกรรมหรือไม่ หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถานจะต้องคุ้มครอง สงวนรักษาวัตถุให้คงอยู่ตลอดไป ไม่ให้เกิดการเสื่อมสภาพเสียหายแตกหัก ไม่ให้ถูกโจรกรรม การจัดแสดงจะต้องระมัดระวังในเรื่องอุณหภูมิ ความร้อน ความเย็น ฝุ่นละออง ความชื้น แสงสว่าง ซึ่งจะทำให้วัตถุเสียหายเสื่อมสภาพได้ นอกจากนั้นในการใช้เทคนิคการจัด เช่น ติดวัตถุไว้บนผนัง จะต้องระมัดระวังว่าจะใช้วัสดุอะไร ทำอย่างไรวัตถุจึงไม่เสียหาย เช่น ศิลปวัตถุเป็นงานชิ้นเล็ก ใช้กาวทาติดผนังตู้ ก็อาจทำความเสียหายแก่วัตถุ การจัดแสดงผ้าใช้เข็มหมุดหรือคลิปโลหะก็จะเกิดเป็นสนิม ผ้าเสียหาย ใช้แสงไฟฟ้าจัดก็จะทำให้ผ้าเสียหายสีซีดหมด เป็นต้น

2.3.3. สื่อที่ใช้ในการจัดแสดง เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การนำเสนอเรื่องราวในพิพิธภัณฑ์มีความน่าสนใจ และถ่ายทอดเรื่องราวแก่ผู้ชมได้ง่ายที่สุด สามารถแบ่งตามสื่อที่ใช้ประกอบการจัดแสดงวัตถุ (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, บรรณาธิการ, 2553: 727) ดังนี้

2.3.3.1 วัตถุ เป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจจากผู้เข้าชม และมีความหมายต่อการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ที่สำคัญที่สุด

2.3.3.2 ป้ายบรรยาย หรือคำอธิบายวัตถุ เป็นการบอกเรื่องราวเนื้อหา และรายละเอียดของวัตถุเพื่อให้ผู้ชมเกิดความสนใจและความเข้าใจได้ในระยะเวลาสั้น ๆ ประกอบด้วยส่วนชื่อนิทรรศการ โดยมีความยาวที่เหมาะสมอยู่ที่ 1-7 คำ บทนำนิทรรศการ เป็นการแนะนำนิทรรศการเบื้องต้น ประกอบด้วยคำระหว่าง 20-300 คำ คำบรรยายเฉพาะส่วน เป็นการบรรยายส่วนย่อยของนิทรรศการ ประกอบด้วยคำระหว่าง 20-150 คำ คำบรรยายเฉพาะจุดเป็นคำบรรยายประจำวัตถุ ซึ่งมีขนาดอักษรไม่ต่ำกว่า 20 pt และประกอบด้วยคำไม่เกิน 50 คำ ทั้งนี้การจัดทำป้ายคำบรรยายอาจปรากฏในลักษณะภาพประกอบแผ่นป้าย หรือสื่อที่มีพื้นผิวสัมผัสที่แตกต่าง เพื่อให้ผู้เข้าชมสัมผัสได้ และสิ่งสำคัญของป้ายคำบรรยายคือความคงทนและความสวยงามเหมาะสม

2.3.3.3 หุ่นและฉากจำลองต่าง ๆ โดยอาจมีลักษณะเท่าของจริง หรือ อัตรส่วนเสมือนจริง

2.3.3.4 สื่อคอมพิวเตอร์ที่ทำให้เกิดภาพ และเสียงเพื่อเพิ่มสีสันความ หลากหลาย และเป็นการกระตุ้นการรับรู้ของประสาทสัมผัสทั้งห้าให้เกิดความสมจริงและความ ประทับใจ

2.3.3.5 การแสดงบทบาทสมมติเป็นการให้ผู้เข้าชมเกิดความเข้าใจเรื่องราว และสามารถเรียนรู้ปฏิบัติได้ด้วยตนเอง

2.4 พิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์

พิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งในพิพิธภัณฑ์สาขาย่อยของสาขาวิชา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี หรือพิพิธภัณฑ์แบบพิเศษ โดยจุดเริ่มต้นของพิพิธภัณฑ์บ้าน ประวัติศาสตร์ เริ่มขึ้นตั้งแต่ในศตวรรษที่ 18 หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ เริ่มเปลี่ยนจากการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นที่รวบรวมงานศิลปะและโบราณวัตถุทุก ประเภท มาเป็นพิพิธภัณฑ์เฉพาะทางเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันเมื่อมีการอนุรักษ์อาคารที่ถูกทำลายลง ในช่วงสงคราม ผู้คนจึงเริ่มให้ความสนใจศึกษาชีวประวัติและผลงานของบุคคลสำคัญในสาขาอาชีพ ต่าง ๆ เช่น นักการเมือง จินตกรวี นักดนตรี และศิลปินต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป หลังจากที่ท่านเหล่านั้นล่วงลับไปแล้ว เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้ชนรุ่นหลังได้รำลึกถึงบุคคลเหล่านั้น จึงเกิด การจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ อันหมายรวมถึงบ้านประวัติศาสตร์หรือบ้านบุคคลสำคัญ เช่น ที่ประเทศฝรั่งเศสมีการจัดพิพิธภัณฑ์ Musée Victor Hugo ค.ศ. 1905 พิพิธภัณฑ์ Musée Pasteur ของ Louis Pasteur ส่วนในสหรัฐอเมริกาได้แบ่ง พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ว่า “Historic House” หรือ “Historic House Museum” ส่วนชื่อเรียกนั้น นิยมใช้คำว่า “House” แทนคำว่า “Museum” เช่น Woodrow Wilson House และ Carlyle House เป็นต้น (ศันสนีย์ อินทร ประสิทธิ์, 2540: 17-37)

สำหรับในประเทศไทย การจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ไม่เป็นที่นิยมมากนัก ที่ ปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจน เกิดขึ้นจากพระดำริของพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิ พินิต และหม่อมราชวงศ์พันธุ์ทิพย์ บริพัตร พระชายา ในปี พ.ศ. 2495 เมื่อทรงปลูกเรือนไทยทั้งใต้ เป็นมรดกและทรงซื้อมาจากที่ต่าง ๆ บนพื้นที่วังสวนผักกาด จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่เป็นของ ส่วนพระองค์ แล้วเปิดให้บุคคลภายนอกเข้าชม นับเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคลแห่งแรกของไทยที่ เจ้านายเปิดให้เข้าชมในขณะที่ท่านยังใช้เป็นที่พัก (อมร อธิคมปัญญาวงศ์, 2552: 47) ซึ่ง แนวความคิดการเปิดบ้านบุคคลสำคัญให้เป็นพิพิธภัณฑ์หรือแหล่งเรียนรู้ได้มีพัฒนาการเรื่อยมา นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย ได้สำรวจและเก็บข้อมูลพิพิธภัณฑ์ทั่ว ประเทศพบว่าในจำนวนพิพิธภัณฑ์ไทยกว่า 1,400 แห่ง มีพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์อย่างน้อย

จำนวน 76 แห่ง (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2554) เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์ พิพิธภัณฑ์ปราสาท พิพิธภัณฑ์วังวรดิศ ตำหนักปลายเนิน และบ้านพิพิธภัณฑ์

การจำแนกประเภทของพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ ต้องอาศัยความรู้ที่กว้างขวางเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ทั่วโลก ที่มีความหลากหลาย จำเป็นต้องมีคลังข้อมูลและจำแนกประเภทลักษณะของพิพิธภัณฑ์ที่มีอยู่ อย่างไรก็ตาม Butcher-Younhans (1993) เป็นบุคคลแรกที่ได้พยายามจำแนกประเภทพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ ออกเป็น 3 ลักษณะ (ปณิตา สรรวาสี, ม.ป.ป.: 1-2) ดังนี้

1. พิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์เชิงสารคดี (Documentary historic house museums) บอกเล่าชีวิตของบุคคลหรือสถานที่ในเชิงประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับบรรยากาศและสภาพแวดล้อมดั้งเดิมและวัตถุดั้งเดิม และถ้าเป็นไปได้คือจัดแสดงในผังเดิมของบ้าน

2. พิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์เชิงตัวแทน (Representative historic house museums) มาจากการค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของบุคคลหรือในช่วงยุคสมัยใดสมัยหนึ่ง แต่มีการ “จัดฉาก” หรือสร้างบรรยากาศโดยใช้ข้าวของที่ไม่ใช่ของดั้งเดิม อาจมีการทำวัตถุเลียนแบบหรือจัดแสดงวัตถุที่มีได้เป็นของตัวบ้านแต่ได้มาจากการซื้อหา

3. พิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์เชิงความงาม (Aesthetic historic house museums) ลักษณะเป็นสถานที่จัดแสดงคอลเล็กชันส่วนบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องอะไรกับตัวบ้าน เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ หรือกระทั่งเจ้าของบ้าน

แนวคิดที่สองในการจำแนกประเภทพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1997 ในการประชุมเจนีวา (Genoa Congress) โดย Rosanna Pavoni และ Ornella Selvafolta ทั้งคู่เห็นความจำเป็นในการจำแนกแยกย่อยประเภทพิพิธภัณฑ์บ้าน อันได้แก่ พระราชวัง บ้านของคนที่ชื่อเสียง บ้านที่สร้างสรรค์โดยศิลปิน บ้านที่มีลักษณะโดดเด่นหรือเป็นช่วงเวลาสำคัญในอดีต บ้านของนักสะสม บ้านประวัติศาสตร์ได้จัดฉากสำหรับเรื่องเล่าใดเรื่องเล่าหนึ่ง บ้านของสายตระกูล บ้านที่มีอัตลักษณ์ด้านสังคมวัฒนธรรมที่เฉพาะ

จากความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ อาจพอสรุปได้ว่าลักษณะของพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ คือ สถานที่ของบุคคลสำคัญที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ หรือเป็นสถานที่ที่ผ่านเหตุการณ์สำคัญในอดีต อาจเคยเป็นที่อยู่อาศัย ที่ทำงาน มีลักษณะการจัดแสดงแบบเฉพาะ โดยยึดการจัดแสดงแบบคงสภาพความเป็นจริง เสมือนบุคคลเหล่านั้นยังมีชีวิตอยู่ ทุกอย่างภายในบ้านจะรักษาไว้ในสภาพเดิมเหมือนเมื่อยังมีชีวิตอยู่อาศัย ในบ้านนั้น ๆ แต่ละห้องเคยอยู่ในสภาพใดก็คงไว้ในสภาพจริงทั้งหมด ห้องอาหารก็จัดตั้งโต๊ะไว้ ทุกห้องเป็นตามสภาพจริง จึงได้เกิดการจัดแสดงที่เรียกว่า “Period room” โดยจัดเครื่องเรือนเป็นยุคสมัย แล้วจัดแสดงเป็นห้องของสมัย

นั้น ๆ เช่น ห้องนอนสมัยวิกตอเรีย ห้องอาหารสมัยศตวรรษที่ 18 ห้องนั่งเล่นสมัยศตวรรษที่ 16 โดยการนำเครื่องเรือนและของใช้แต่ละสมัยมาจัดให้เหมือนจริง และการรวบรวมบ้าน อาคารสมัยต่าง ๆ มาปลูกตามสภาพเป็นจริงในบริเวณเดียวกัน ภายในบ้านในอาคารแต่ละหลังจัดแสดงตามสภาพจริงทุกอย่าง เช่น บ้านชานา บ้านช่างปั้นหม้อ บ้านช่างเงิน ช่างทอง เป็นต้น ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งของการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ (จิรา จงกล, 2532: 186-187) ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างบรรยากาศให้ผู้ชมได้รู้สึกเหมือนได้ย้อนกลับไปในอดีต

สรุป

จากแนวคิดเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์ สามารถใช้เป็นแนวทางในการออกแบบเนื้อหาในการจัดแสดงให้ตรงกับวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา คือ พิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์เชิงตัวแทน โดยการเล่าเรื่องเจ้านายฝ่ายในที่เคยประทับอยู่ในตำหนัก แสดงให้เห็นภาพการใช้ชีวิต หรือเหตุการณ์ที่สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในอดีต ผ่านวัตถุจัดแสดงที่เป็นข้าวของเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้อง หรือหุ่นจำลองที่สร้างขึ้นใหม่ ให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด แสดงให้เห็นบรรยากาศสภาพชีวิตที่แท้จริงของผู้ที่เคยอาศัยในสถานที่แห่งนี้ อาจมีป้ายสื่อความหมาย หรือคำบรรยายวัตถุจัดแสดง เพื่อให้ผู้เข้าชมทราบรายละเอียดได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น รวมไปถึงการใช้สื่อคอมพิวเตอร์ เพื่อดึงดูดความสนใจผู้เข้าชมด้วยเทคนิคสมัยใหม่ ทั้งยังบรรจุข้อมูลได้มากกว่าป้ายข้อความทั่วไป เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ตระหนักและเห็นคุณค่าความสำคัญ และร่วมกันอนุรักษ์บ้านประวัติศาสตร์ให้ดำรงอยู่ต่อไป

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจงานวิจัยเพื่อประกอบเนื้อหาในการศึกษาค้นคว้า พบว่ามีทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2 ประเภท คือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสวนสุนันทา

3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์

การจัดพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ หรือบ้านบุคคลสำคัญ ยังไม่ปรากฏแพร่หลายมากนัก เนื่องจากพิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ยังมีอยู่จำนวนน้อย ส่วนมากมักเป็นพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุเพื่อการจัดแสดงเท่านั้น และหากกล่าวถึงการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ คงปฏิเสธไม่ได้ว่าบ้านพิพิธภัณฑ์ หรือ House of Museums เป็นหนึ่งในพิพิธภัณฑ์ที่มีความโดดเด่น หากแต่ไม่ได้ตั้งอยู่ในสถานที่จริงตามประวัติศาสตร์ จากงานวิจัยของมงคลรัตน์ มหَمَّدฮอ เรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์เชิงโฮมฮาตีด: กรณีศึกษาบ้านพิพิธภัณฑ์ (2553) แสดงให้เห็นการตีความหมายของการจัดแสดงในบ้านพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเกิดมาจากแนวความคิดที่จะเป็นสถานที่เก็บรวบรวมข้าวของเครื่องใช้ของชาวบ้านทั้งของเก่าและของใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนใน

ช่วงเวลาหนึ่ง การจัดแสดงในบ้านพิพิธภัณฑน์มีรูปแบบเป็นพิพิธภัณฑน์บ้านประวัติศาสตร์ ในลักษณะการจำลองวิถีชีวิตของคนในช่วงปี พ.ศ. 2500 เพื่อย้อนบรรยากาศกลับไปเมื่อ 40-60 ปีก่อน ห้องจัดแสดงมีการออกแบบเรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตชาวตลาดและชาวเมือง มีอาคารทั้งหมด 2 หลัง ได้แก่ บ้านพิพิธภัณฑน์หลังที่ 1 เป็นอาคารสมัยใหม่จัดแสดง 3 ชั้น คือ ชั้น 1 จัดเป็นร้านของเล่น ร้านขายของจิปาละ และร้านขายของที่ระลึก ชั้น 2 จัดเป็นโรงหนัง โรงพิมพ์ ร้านตัดผม ตัดเสื้อ ร้านเช่าหนังสือ ร้านถ่ายรูป ห้องครัว บ้านสุวัตถิ และห้องจัดแสดงของทั่วไป ชั้น 3 จัดเป็นห้องเรียน ห้องนายอำเภอ ร้านขายแผ่นเสียงวิทยุ และบ้านหลังที่ 2 มีชั้นเดียว จำลองเป็นตลาดริมน้ำ สร้างมานั่งไว้ให้นั่งเล่นหน้าร้านกาแฟ ร้านทำฟัน ร้านขายเครื่องเขียนแบบเรียน ร้านทอง และแผงหนังสือ

ความโดดเด่นของบ้านพิพิธภัณฑน์จึงอยู่ที่การคัดเลือกวัตถุจัดแสดง โดยเริ่มจากการกำหนดเนื้อหาแล้วจึงคัดเลือกสิ่งของเครื่องใช้มาจัดแสดง ต้องเป็นของจริงไม่ใช่ของเลียนแบบ หรือทำเทียมขึ้นใหม่ สิ่งนี้เองที่ทำให้ผู้เข้าชมรู้สึกถึงความเป็นจริงแท้ และยังเป็นการกระตุ้นให้ผู้ที่เคยมีประสบการณ์กับสิ่งของต่าง ๆ ตอบสนองความรู้สึกใฝ่หาอดีตได้เป็นอย่างดี และจากการที่พิพิธภัณฑน์อนุญาตให้จับต้องวัตถุจัดแสดงและถ่ายภาพได้ ทำให้ผู้ชมที่ไม่เคยมีประสบการณ์กับสิ่งของเหล่านั้นรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑน์ เป็นการกระตุ้นความรู้สึกระหว่างพิพิธภัณฑน์กับผู้เข้าชมได้อีกทางหนึ่ง จะเห็นได้ว่าลักษณะการจัดแสดงเป็นการเลือกเอาบางช่วงบางตอนของวิถีชีวิตที่เคยประสบพบเจอมานำเสนอเท่านั้น ซึ่งขึ้นอยู่กับแนวคิดและประสบการณ์ของผู้ก่อตั้งหรือผู้รับผิดชอบการจัดแสดงเป็นสำคัญ ทั้งยังต้องมีสิ่งของเครื่องใช้ที่จะใช้จัดแสดงมาก่อนหน้าที่จะก่อตั้งพิพิธภัณฑน์หรือมีช่องทางในการจัดหาสิ่งของเหล่านั้นมาจัดแสดงได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากหากขาดหายสิ่งของจัดแสดงสิ่งใดสิ่งหนึ่งไปอาจไม่สามารถเล่าเรื่องได้ และจากการที่พิพิธภัณฑน์เลือกเทคนิคการจัดแสดงและสื่อความหมายแบบบ้านประวัติศาสตร์ โดยใช้วัตถุจัดแสดงเป็นตัวกลางในการเล่าเรื่องทั้งหมด จึงไม่มีป้ายสื่อความหมายในทุกห้องจัดแสดง ทำให้ผู้ชมที่เกิดไม่ทันยุคสมัยนั้น หรือไม่เคยมีประสบการณ์กับสิ่งของเหล่านั้น ไม่เข้าใจกับเรื่องราวที่พิพิธภัณฑน์ต้องการนำเสนอ หรือไม่เข้าใจถึงวัตถุสิ่งของที่จัดแสดง

จะเห็นได้ว่า บ้านพิพิธภัณฑน์ มีลักษณะเป็นบ้านประวัติศาสตร์ที่เลือกจำลองเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์มากกว่าเลือกถ่ายทอดเรื่องราวชีวิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง จึงไม่จำเป็นต้องตั้งอยู่ในสถานที่จริงตามประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจทำให้อารมณ์ความรู้สึกของผู้เข้าชมเมื่อพบเห็นตัวอาคารลดลง ทั้งการจัดหาหรือเคลื่อนย้ายสิ่งของจากสถานที่ต่าง ๆ มาจัดแสดง จะกลายเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการพัฒนาพิพิธภัณฑน์

นอกจากการจัดพิพิธภัณฑน์ดังกล่าวแล้ว ยังมีการจัดพิพิธภัณฑน์บ้านประวัติศาสตร์อีกรูปแบบที่มีหลักสำคัญอยู่ที่ประวัติของผู้ที่เคยอาศัยในสถานที่แห่งนั้น มีความโดดเด่นในการประกอบอาชีพ เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศ หรือมีความสามารถในทางใดทางหนึ่งจนเป็นที่รู้จักของ

ผู้คนในสังคม ในงานวิจัยของคันสนีย์ อนิทรประสิทธิ์ เรื่อง แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านศิลปินชิต เจริญประชา (2540) เป็นตัวอย่างหนึ่งของการเสนอแนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ โดยใช้นายชิต เจริญประชา ศิลปินแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2530 สาขาทัศนศิลป์ (ประติมากรรม) ซึ่งมีความเป็นเลิศในด้านการแกะสลักไม้แบบร่วมสมัย มาถ่ายทอดเรื่องราวผ่านการจัดแสดงภายในบ้านพัก โดยมีการศึกษาประวัติส่วนตัวของนายชิต เจริญประชาอย่างละเอียด ทำให้ทราบถึงเรื่องราวความเป็นอยู่ บุคลิก ลักษณะนิสัยส่วนตัว และการทำงานด้านศิลปะ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำงานของนายชิต เจริญประชา ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ ที่ต้องการนำเสนอเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ของผู้ที่เคยอาศัยในสถานที่แห่งนั้น และในขั้นตอนการสำรวจพื้นที่ ทำให้ทราบถึงปัญหาที่ส่งผลต่อการจัดแสดง โดยเฉพาะการเคลื่อนย้ายสิ่งของ การเก็บรักษาเครื่องใช้ และการต่อเติมอาคารของผู้อยู่อาศัยต่อมา ที่อาจส่งผลให้การจัดแสดงขาดความจริงแท้ไปอย่างน่าเสียดาย ซึ่งประเด็นนี้เป็นสิ่งที่ผู้ต้องการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์มักพบเจอ และเป็นปัญหาหลักในการจัดแสดง เนื่องจากผู้อยู่อาศัยมองข้ามความสำคัญต่อสิ่งของที่ไม่มีมูลค่า หรือไม่สำคัญกับชีวิตของตน ทำให้ขาดหลักฐานการเชื่อมโยงหรือสร้างเรื่องราวให้กับพิพิธภัณฑ์

สอดคล้องกับงานวิจัยของวดี โภคศิริ เรื่อง แนวทางการศึกษาข้อมูลทางวัฒนธรรมเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑ์บ้านบุคคลสำคัญ กรณีศึกษาวังสาเกในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม (2551) บุคคลสำคัญท่านหนึ่งซึ่งสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศไว้หลากหลายด้าน โดยตำแหน่งในวังสาเกยังคงมีทายาทอาศัยอยู่มาโดยตลอด ทำให้การเก็บข้อมูลด้านวิถีชีวิตของผู้คนที่เคยอาศัยในอดีตค่อนข้างชัดเจน ซึ่งข้อมูลด้านนี้ถือเป็นส่วนสำคัญต่อการออกแบบเนื้อหาในพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ เพราะเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของผู้ชมมากที่สุด ด้วยเป็นเนื้อหาที่ไม่เคยเปิดเผยที่ใดมาก่อนและสร้างภาพได้ชัดเจนที่สุด แต่เนื่องจากยังคงเป็นที่อยู่อาศัยของทายาทจึงไม่มีแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนบ้านเป็นพิพิธภัณฑ์ หรือแหล่งเรียนรู้ ประกอบกับการอนุรักษ์อาคารโบราณให้มีสภาพสมบูรณ์ ต้องใช้ทุนทรัพย์ค่อนข้างสูง ตำแหน่งใหญ่วังสาเกจึงอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมอย่างน่าเสียดาย

จะเห็นได้ว่าบ้านประวัติศาสตร์ที่อยู่ในความดูแลของทายาท สามารถเก็บข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลที่เคยอยู่อาศัยได้เป็นอย่างดี อาจมีสภาพชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา เนื่องจากไม่มีงบประมาณในการปรับปรุง เมื่อเทียบกับอาคารโบราณที่อยู่ในความครอบครองของหน่วยงานราชการ ซึ่งมีงบประมาณจำนวนมากในการจัดการ สามารถดูแลรักษาอาคารได้ค่อนข้างดีกว่า หากแต่สภาพความเป็นอยู่ในอดีตก็ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามการใช้งานของหน่วยงานนั้น ๆ ดังเห็นได้จากในงานวิจัยของสุนิพร สุทธิประภา เรื่อง การปรับการใช้สอยอาคารประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาวังพระองค์เจ้าดิถิลกนพรัฐ (2549) ซึ่งอยู่ในความดูแลของการไฟฟ้านครหลวง ตัวตึกเดิมถูกใช้เป็นสำนักงานโรงซ่อมบำรุง มีความเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพอย่างมาก สภาพแวดล้อมภายนอกมีรั้ว

อาคารบริวารเดิมออกไปทั้งหมด คงเหลือเพียงตำหนักใหญ่หลังเดียว และมีการปรับพื้นที่โดยรอบเพื่อสร้างถนนและอาคารเพิ่มเติม ทำให้ไม่สามารถมองเห็นตัวตำหนักจากภายนอกได้ ส่วนสภาพภายในอาคารมีการปรับเปลี่ยนเพื่อประโยชน์ใช้สอยในการดำเนินงาน หรือวัตถุประสงค์ของผู้ใช้งานเป็นสำคัญ จนขาดความคำนึงถึงคุณค่าของอาคารประวัติศาสตร์ มีการต่อเติมอาคารและดัดแปลงด้วยวัสดุสมัยใหม่ส่งผลให้คุณค่าทางสถาปัตยกรรมลดลง ได้แก่ ผนังอาคารถูกต่อเติมและเปลี่ยนแปลงรูปแบบ พื้นอาคารมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุ เพดานมีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศและโคมไฟสมัยใหม่หลังคาถูกแทนที่ด้วยกระเบื้องแพคโมเนียม ประตูบางส่วนถูกเปลี่ยนแปลงรูปแบบ และหน้าต่างบางแห่งมีการติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ทำให้เกิดผลเสียต่อโครงสร้างและสถาปัตยกรรมของอาคารอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านความจืดจางของวัสดุในการตกแต่งอาคารที่ถูกทดแทนด้วยวัสดุสมัยใหม่ไปอย่างน่าเสียดาย

ปัญหาส่วนหนึ่งของการปรับปรุงอาคารโบราณเกิดจากการไม่มีความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์อาคารโบราณ และเน้นความสะดวกต่อการใช้งานมากจนเกินไป แต่ก็มีอาคารโบราณจำนวนไม่น้อยที่ได้รับการอนุรักษ์อย่างถูกวิธี สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการปรับปรุงอาคารเก่าได้เป็นอย่างดี ดังเห็นได้จากงานวิจัยของนนทพล งามโกมุท เรื่อง แนวทางการปรับปรุงการใช้งานอาคารสถานที่ราชการเก่าเพื่อเป็นอาคารพิพิธภัณฑ์ (2549) เป็นการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวของสถาบันพระปกเกล้า และพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ (Museum Siam) ของสถาบันพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้แห่งชาติ (สพร.) เป็นอาคารประวัติศาสตร์ที่สร้างในยุคสมัยรัชกาลที่ 6 ถึงช่วงรัชกาลที่ 7 แสดงให้เห็นถึงกระบวนการปรับปรุงทางกายภาพ การใช้งานในพื้นที่ และการบริหารจัดการ โดยพิพิธภัณฑ์ทั้งสองแห่งมีจุดเริ่มต้นมาจากนโยบายการพัฒนาอาคารเก่าให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ นำเสนอเรื่องราวที่เกี่ยวข้องตามพันธกิจของหน่วยงาน คือ พิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับพระประวัติ พระกรณียกิจ และพระปรีชาสามารถของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนพิพิธภัณฑ์การเรียนรู้ (Museum Siam) นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาติไทยในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งเน้นไปที่การสร้างประสบการณ์ร่วมของผู้เข้าชมและพิพิธภัณฑ์ ซึ่งสิ่งหนึ่งที่น่าสนใจและเป็นส่วนที่พิพิธภัณฑ์ให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ คือ การปรับปรุงอาคารก่อนการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ด้วยวิธีการอนุรักษ์ (conservation) การปรับปรุงบูรณะอาคารเก่าแก่เพื่อการใช้ประโยชน์ใหม่โดยคงลักษณะเดิมไว้ การปรับปรุงแก้ไขบางส่วนของอาคารให้สัมพันธ์กับประโยชน์ใช้สอยใหม่ เช่น การตกแต่งภายใน การปรับระบบการสัญจร ระบบแสงสว่าง ประตูหน้าต่าง โดยทั้งหมดไม่รบกวนสถาปัตยกรรมเดิม ตลอดจนการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายนอกให้ตัวอาคารมีความโดดเด่น แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีการจัดแสดงถึงประวัติศาสตร์ความสำคัญของพื้นที่ เหตุการณ์ หรือเรื่องราวเกี่ยวกับผู้คนที่เคยอาศัยในสถานที่แห่งนี้ มีเพียงป้ายข้อความเพียงเล็กน้อยในการจัดแสดงเท่านั้น

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ พบว่า มีการจัดแสดงหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับการออกแบบเนื้อหา หรือวัตถุประสงค์ของพิพิธภัณฑ์นั้น ๆ มีหลักสำคัญอยู่ที่การถ่ายทอดเรื่องราวผ่านการจัดแสดงที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้คนในอดีต ผ่านวัตถุจัดแสดงที่ให้อารมณ์ความรู้สึกเหมือนได้สัมผัสกับเรื่องราวหรือเหตุการณ์นั้น ๆ ซึ่งปัญหาของการจัดแสดงประเภทนี้ คือ การอนุรักษ์อาคารจัดแสดงให้มีสภาพเดิม เนื่องจากต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก และต้องเป็นผู้มีความรู้ในการอนุรักษ์อาคาร

3.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสวนสุนันทา

สวนสุนันทามีการสร้างเรื่องราวและความสัมพันธ์ที่ส่งผลต่อการจัดการพื้นที่มาโดยตลอด จากรายงานการวิจัยของวิภา เอี่ยมประไพ เรื่อง ภาพลักษณ์สวนสุนันทา: วาทกรรมเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ (2551) พบว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา มีการให้ความหมายเพื่อค้ำประกันคุณค่าขององค์กรที่เชื่อมโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ ความเป็นพื้นที่ มีการถ่ายทอดและต่อยอดย้ำความเป็นพื้นที่ราชสำนักฝ่ายในที่สำคัญผ่านทางเอกสารสิ่งพิมพ์ของมหาวิทยาลัย และการบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น นามของสถานที่ ซึ่งพ้องกับพระนามของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี ในรัชกาลที่ 5 ในทางรูปธรรมถูกแสดงออกมาผ่านสิ่งเคารพศรัทธา คือ พระราชานุสาวรีย์ศาลเนินพระนาง พระบรมรูป เจริญบุชา ในทางนามธรรมแสดงออกผ่านกลุ่มบุคคลในสวนสุนันทาที่มีการเชื่อมโยงเข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์ ดังเช่นที่นักศึกษาขนานนามตนเองว่า “ลูกพระนาง” ในด้านอาหารชาววังก็เป็นเอกลักษณ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องจากพระกรณียกิจของพระวิมาดาเธอฯ เจ้านายฝ่ายในองค์สำคัญที่เสด็จมาประทับในสวนสุนันทา ซึ่งมหาวิทยาลัยได้อนุรักษ์และเผยแพร่ผ่านการจัดการเรียนการสอนให้แก่นักศึกษา มีการตีพิมพ์สูตรอาหารดั้งเดิม จนกลายเป็นภาพลักษณ์อย่างหนึ่งของสวนสุนันทา ส่วนสัญลักษณ์ของสถาบัน เห็นได้ชัดเจนว่ามีความเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์โดยตรง ได้แก่ เครื่องหมายประจำสถาบัน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบมาแล้ว 4 ครั้ง เริ่มจากเครื่องหมายรูปเทพิตายีนประนมมือบนก้อนเมฆ หลังจากนั้นใช้รูปตัว “ส” ตราประจำพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี ต่อมาจึงได้ใช้ตราพระราชลัญจกร ประจำรัชกาลที่ 9 ดอกไม้ประจำสถาบัน เริ่มมีขึ้นในสมัยคุณหญิงกรองแก้ว ปทุมานนท์ เป็นอธิการบดี มีการคิดตั้งชื่อดอกไม้เก่าแก่ในสวนสุนันทาขึ้นใหม่ว่า “ดอกแก้วเจ้าจอม” ซึ่งคำว่า “เจ้าจอม” ก็มีความหมายถึงบาทบริจาริกาขององค์พระมหากษัตริย์ สีประจำสถาบัน เริ่มมีมาตั้งแต่แรกเริ่มจัดตั้งสถานศึกษา โดยให้สีน้ำเงิน หมายถึง สีประจำพระองค์ของพระมหากษัตริย์ และสีชมพู หมายถึง สีประจำวันพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และตำหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งมีความโดดเด่นในงานสถาปัตยกรรมหลงเหลืออยู่ทั้งสิ้น 6 หลัง มีการศึกษาประวัติความเป็นมาและมีการบูรณะให้อยู่ในสภาพเดิม ยังคงใช้เป็นอาคารเรียนและสำนักงานของมหาวิทยาลัย และที่สำคัญที่สุด คือ การปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์บนตำหนักที่ประทับของพระวิมาดา

เธอฯ ซึ่งเป็นเจ้านายฝ่ายในองค์สำคัญที่สุดในสวนสุนันทา เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวที่เกี่ยวข้องพระประวัติ พระปรีชาสามารถ และพระกรณียกิจ จะเห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา มีการใช้วาทกรรมของพื้นที่ทางสังคมที่เชื่อมโยงกับอดีตที่เคยรุ่งเรือง ผ่านการสร้างภาพลักษณ์ที่ว่ายังคงผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์มาโดยตลอด

ด้วยเหตุนี้ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาจึงมีแนวคิดอนุรักษ์อาคารโบราณ เนื่องจากกลุ่มอาคารเหล่านี้ได้กลายเป็นภาพลักษณ์ของมหาวิทยาลัยที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป ดังเห็นได้จากรายงานการวิจัยของวินัย หนัณคดิธรรม เรื่อง การศึกษาแนวทางการออกแบบและการบูรณะโบราณสถาน เพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ กรณีศึกษาอาคารศศิพงศ์ประไพ อาคารจุฑารัตนาภรณ์ อาคารอาหารทิพย์นิวาสน์ และอาคารเอื้อนอาชว์แถมถวัลย์ (2555) แสดงให้เห็นว่ามีการนำอาคารโบราณกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ ซึ่งดำเนินการควบคุมไปพร้อมการอนุรักษ์ตามนโยบายของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาที่ต้องการพัฒนาอาคารโบราณเป็นศูนย์กลางแห่งศิลปวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ มีการเสนอแนวทางการจัดแสดงภายในออกเป็น 4 เรื่อง ได้แก่ อาคารศศิพงศ์ประไพ จัดแสดงแพทย์แผนไทย อาคารจุฑารัตนาภรณ์ จัดแสดงดนตรี อาคารอาหารทิพย์นิวาสน์ จัดแสดงจิตรกรรม และอาคารเอื้อนอาชว์แถมถวัลย์ จัดแสดงนาฏศิลป์ จากความต้องการพัฒนาเพื่อใช้อาคารเก่า ทำให้ทราบถึงปัญหาในการอนุรักษ์อาคารเก่า ที่ต้องคำนึงถึงกฎหมายในการควบคุมการก่อสร้างและปรับปรุงโบราณสถานที่ใช้งบประมาณค่อนข้างสูง เนื่องจากสภาพอาคารมีความชำรุดทรุดโทรมจากสภาพทางธรรมชาติและการใช้งานในปัจจุบัน

สอดคล้องกับงานวิจัยของฉันทนา สุรัสวดี เรื่อง แนวทางในการอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมของตำหนักในวังสุนันทา (2543) ที่แสดงให้เห็นถึงเหตุแห่งการเสื่อมสภาพของอาคารโบราณที่หลงเหลืออยู่ที่ 6 หลัง ได้แก่ ปัญหาความชื้น เนื่องจากตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยาและมีคูคลองใกล้ตำหนัก ทำให้ค่าระดับน้ำในดินค่อนข้างสูง ส่งผลให้ผนังอาคารมีความชื้นสูง เนื้อปูนเปื่อยยุ่ย สีหลุดล่อน ผนังแตกร้าว ปัญหาความเสื่อมสภาพของวัสดุก่อสร้าง เนื่องจากวัสดุหมดอายุการใช้งาน ปัญหาความสกปรกที่ไม่ได้รับการดูแลแก้ไข ปัญหาจากคนที่ใช้งานอาคารไม่ระมัดระวัง ทำให้เกิดความเสียหายกับสถาปัตยกรรมอาคาร ปัญหาต้นไม้และวัชพืช ที่ขึ้นอยู่บนตัวอาคารและรอยแตกร้าว หากปล่อยในระยะยาวอาจทำให้ผนังพังลงได้ ปัญหาจากสัตว์ขนาดเล็กกัดแทะเนื้อไม้ ฝุ่น ประตุนหน้าต่าง ทำให้เกิดความสกปรกและความเสียหายกับโครงสร้างอาคาร ปัญหาการเอียงตัวของอาคาร และปัญหาการใช้ที่ดินโดยรอบอาคารโบราณ มีการสร้างตึกใหม่ใกล้ชิดกับตัวอาคารโบราณ บดบังทัศนียภาพที่สวยงาม ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลต่อการจัดพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของอาคารเป็นส่วนหนึ่งของการจัดแสดง ซึ่งสามารถสร้างบรรยากาศความเป็นอดีตได้ดีที่สุด หากไม่ได้รับการแก้ไขหรืออนุรักษ์ อาจทำให้การเกิดภาพความไม่สวยงาม อีกทั้งเป็นการลดอารมณ์ความรู้สึกร่วมของผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์

แม้ว่าปัญหาในการอนุรักษ์จะส่งผลต่อการพัฒนาอาคารโบราณ แต่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ยังคงมีการปรับปรุงอาคารโบราณเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักศึกษาและบุคคลทั่วไป โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล ตำนานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในองค์สำคัญที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับมากที่สุดในสวนสุนันทา ซึ่งจากรายงานการวิจัยของศิริเพ็ญ เยี่ยมจรรยา เรื่อง พฤติกรรมและการตัดสินใจเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ตำหนักสายสุธานภดลในวังสวนสุนันทาของนักท่องเที่ยวชาวไทย และปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ (2555) โดยศึกษาจากกลุ่มผู้เข้าเยี่ยมชมทั้งหมด 152 คน แยกเป็นชาย 37 คน และหญิง 115 คน ทำให้ทราบถึงอิทธิพลต่อการตัดสินใจเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ พบว่าอันดับแรกให้ความสนใจเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมตำหนักที่สวยงามและเป็นเอกลักษณ์ ความมีชื่อเสียงเป็นวังเก่าแก่ ความมีชื่อเสียงของมหาวิทยาลัย ในด้านการพัฒนาตำรับอาหารชาววัง และความมีชื่อเสียงในด้านการอบรมศิลปะและวัฒนธรรมไทย ตามลำดับ จะเห็นได้ว่าจุดแข็งที่สำคัญที่สุดของสวนสุนันทา คือ เรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของผู้คน วิถีชีวิต และสถานที่ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ เป็นภาพความงามในอดีตที่ไม่มีอยู่แล้ว และถูกนำกลับขึ้นมาเล่าใหม่ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์

อาคารโบราณในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาได้รับการพัฒนามาโดยตลอด ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากนโยบายของมหาวิทยาลัยที่ต้องการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นวัง ส่งผลให้เกิดการปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์ โดยเฉพาะในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล มีการจัดแสดงเกี่ยวกับเรื่องราวของราชสำนักฝ่ายใน องค์ความรู้ชาววังแขนงต่าง ๆ ซึ่งสื่อถึงความเป็นวังอย่างชัดเจน และยังเป็นช่องทางหนึ่งในการประชาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัย

สรุป

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในส่วนการจัดพิพิธภัณฑ์ พบว่า อาคารเก่าที่ยังอยู่ในความครอบครองของทายาท มีความน่าสนใจในการจัดพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ เนื่องจากยังคงพบหลักฐานความเป็นอยู่ได้ชัดเจน แต่มีข้อเสียในเรื่องการรักษาสภาพให้สวยงามคงทนถาวร ส่วนอาคารเก่าที่อยู่ในความดูแลของราชการหรือเอกชน มักเปลี่ยนแปลงไปตามประโยชน์ใช้สอยในการดำเนินงาน แต่สามารถรักษาสภาพอาคารได้ดีกว่า และปัญหาในการใช้อาคารเก่าที่พบมักเป็นปัญหาการเสื่อมสภาพ หรือการอนุรักษ์ไม่ถูกวิธี ทำให้อาคารเกิดความเสียหาย และจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสวนสุนันทา พบว่า การพัฒนาพื้นที่ของสวนสุนันทามีการสร้างวาทกรรมเกี่ยวโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งส่งผลต่อการใช้อาคารเก่าโดยใช้ภาพลักษณ์ความเป็นวังมาเป็นภาพตัวแทนของมหาวิทยาลัย ดังเห็นได้จากการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล ที่มีการจัดแสดงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน จนกลายเป็นที่รับรู้ของคนทั่วไปและผู้สนใจในเรื่องราวเหล่านี้เดินทางมาเยี่ยมชม

4. การศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบ พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ส่วนมากเป็นหน่วยงานเอกชน ซึ่งจากการศึกษาและหาข้อมูล พบว่า มีพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าเพียงแห่งเดียวที่มีความใกล้เคียงกับพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล เนื่องจากเป็นตำหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน ระดับพระมเหสีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกันคือในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีลักษณะการจัดแสดงคล้ายกัน โดยการเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระองค์เจ้าของตำหนัก และบุคคลที่เกี่ยวข้องซึ่งเคยประทับ หรือพำนักอยู่ในตำหนัก ด้วยการจำลองห้องต่าง ๆ ในอดีต จึงนำพิพิธภัณฑ์ต้นแบบมาเปรียบเทียบและใช้เป็นแนวทางในการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล

4.1 สถานที่ตั้ง

พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ตั้งอยู่ภายในวังสระปทุม เลขที่ 195 ถนนพญาไท แขวงปทุมวัน เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร พื้นที่บางส่วนยังคงเป็นที่ประทับในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ส่วนพิพิธภัณฑ์อยู่ภายในการดำเนินงานของมูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เปิดให้เข้าชมระหว่างกลางเดือนธันวาคม ถึงวันที่ 31 มีนาคม ของทุกปี ในวันจันทร์-เสาร์ (เว้นวันอาทิตย์) เวลา 10.00-15.00 น. และควรทำการนัดหมายรอบเข้าชมล่วงหน้า มีค่าบริการเข้าชม ได้แก่ ผู้ใหญ่ ราคา 150 บาท นักเรียนหรือนักศึกษา ราคา 50 บาท

ภาพที่ 2.1 ภายนอกพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ที่มา: มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 40

4.2 คุณค่าพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ในด้านประวัติศาสตร์ เดิมพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เป็นตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ตั้งแต่ พ.ศ. 2459 ทรราชจนสวรรคตในปี พ.ศ. 2498 เป็นเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญหลายด้าน อาทิ ด้านสาธารณสุข ทรงริเริ่มงานหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ เพื่อออกรักษาประชาชนตามตำบลต่าง ๆ และทรงเคยดำรงตำแหน่งสภานายิกา สภากาชาดสยาม ทรราชจนสวรรคต ด้านการศึกษา ทรงส่งเสริมให้ผู้ที่อยู่ในอุปถัมภ์ได้ศึกษาในระดับโรงเรียนและระดับมหาวิทยาลัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทรงบริจาคทุนทรัพย์เพื่อบำรุงกิจการโรงเรียนทั้งเขตพระนครและภูมิภาคต่าง ๆ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ด้านงานการเรือน งานหัตถศิลป์ และกิริยามารยาท และด้านเศรษฐศาสตร์ ทรงเป็นผู้ริเริ่มกิจการงานทอผ้า โดยโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งขึ้นที่พระตำหนักสวนหงส์ ทรงหาวิธีการทดแทนและคิดลดทอนแบบใหม่อยู่เสมอ นอกจากนี้ยังทรงพัฒนาที่ดินเพราะปลูกทำนา มีโรงสีข้าวส่วนพระองค์ ซึ่งกิจการทั้งสองอย่างนี้เป็นแหล่งรายได้สำคัญที่เลี้ยงดูข้าราชการเรื่อยมา (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 12-16)

ในด้านสถาปัตยกรรม พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เป็นอาคารเจ้านายฝ่ายใน ที่สร้างขึ้นสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าใครเป็นผู้ออกแบบ แต่จากการสัมภาษณ์ของนายขวัญแก้ว วัชโรทัย กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงคิดผังพระตำหนักด้วยพระองค์เองแล้วให้สถาปนิกเป็นผู้ร่างแบบ โดยมีลักษณะทั่วไปเป็นอาคารคอนกรีตก่ออิฐถือปูน สูง 2 ชั้น มีห้องใต้ดินอีก 1 ชั้น รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีระเบียงพื้นคอนกรีตยื่นออกมาโดยรอบพระตำหนัก เฉพาะตัวพระตำหนักมีขนาดกว้างประมาณ 16 เมตร ยาว 33 เมตร สูงจากพื้นระเบียง 13.50 เมตร มีมุขเฉลียงยื่นออกนอกพระตำหนัก 4 ทิศ บันไดหลักขึ้นสู่ตัวอาคารทางทิศเหนือ และมีบันไดขึ้นได้อีก 2 ทางบริเวณมุขด้านทิศตะวันตก และทิศตะวันออก งานพื้นภายนอกเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กตกแต่งด้วยหินอ่อน ส่วนที่ใช้งานภายในห้องทั้งสองชั้นเป็นพื้นไม้จริง ตกแต่งด้วยไม้ปาร์เกต์สลัปลาย ผนังภายนอกเป็นงานฉาบปูนทาสีเหลือง ภายในทาสีเขียวและขาวนวล หลังคาทรงปั้นหยาที่หักมุมและเล่นลดระดับ (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 28-30)

พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า มีคุณค่าทั้งในด้านประวัติศาสตร์การเป็นตำหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมไทยหลากหลายด้าน และในทางสถาปัตยกรรม นับว่าเป็นกลุ่มอาคารเจ้านายฝ่ายในที่มีความงามทางสถาปัตยกรรมที่สมบูรณ์แบบมากที่สุดแห่งหนึ่งซึ่งยังคงรักษาไว้ได้อย่างดี ตามหลักวิธีการอนุรักษ์ ควรค่าแก่การนำมาจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อเปิดให้ประชาชนได้เห็นถึงวิถีชีวิตของเจ้านายฝ่ายในและคุณูปการที่มีต่อประเทศชาติสืบไป

4.3 แนวคิดการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ในระยะแรกมีการดำเนินงานอนุรักษ์เพื่อใช้เป็นตำหนักที่ประทับ ต่อมาภายหลังจึงได้มีการปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์ตามหลักวิธีการอนุรักษ์ เพื่อเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระประวัติ พระกรณียกิจ และพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โดยมีระยะเวลาและขั้นตอนการดำเนินงาน ดังนี้

ช่วงที่ 1 การซ่อมแซมช่วงก่อน พ.ศ. 2536 เป็นการบูรณะซ่อมแซมเพื่อการใช้งานเป็นอาคารพักอาศัย รองรับการใช้งานตามยุคที่เปลี่ยนไป มีการเสริมคานคอนกรีตรอบแนวผนัง การถมยกพื้นห้องใต้ดินให้มียกระดับสูงขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำรั่วซึม ปรับเปลี่ยนระบบการจ่ายกระแสไฟฟ้าจาก 110 โวลต์ เป็นระบบ 220 โวลต์ และการติดตั้งเหล็กดัดในทุกช่องเปิดของพระตำหนัก (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 33)

ช่วงที่ 2 การบูรณะซ่อมแซมในช่วง พ.ศ. 2536-2540 เป็นการปรับปรุงครั้งใหญ่เพื่อความมั่นคงแข็งแรงของอาคารและรักษารูปแบบสถาปัตยกรรมให้คงเดิม มีการศึกษารูปแบบและเทคนิคการก่อสร้าง และชุดสำรวจอาคาร ทำให้ทราบว่าระบบโครงสร้างที่รองรับพระตำหนักเป็นฐานรากแผ่นขนาดใหญ่เพื่อกระจายน้ำหนัก ไม่มีเสาเข็ม และฐานรากยังถูกออกแบบเป็นรูปคล้ายกาบเรือ การดำเนินงานด้านสถาปัตยกรรม มีการจัดเก็บรายละเอียดของพระตำหนักทั้งหมด และในระหว่างซ่อมคืนสภาพยังพบปัญหาที่ส่งผลต่อตัวพระตำหนัก 3 ส่วน คือ ปัญหาน้ำรั่วซึมและท่วมขังบริเวณชั้นใต้ดิน ทำให้อาคารมีการเสื่อมสภาพจากความชื้นปัญหาความเสียหายจากน้ำฝนรั่วซึมสร้างความเสียหายต่อพื้นไม้ และมีปลวกเข้าทำลายงานไม้ตกแต่ง และปัญหาพื้นระเบียงภายนอกทรุดแตกร้าว เนื่องจากไม่ได้วางอยู่บนฐานรากเดียวกับตัวพระตำหนัก (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 40-46)

ช่วงที่ 3 การปรับปรุงเพิ่มเติมหลัง พ.ศ. 2540 เริ่มขึ้นเมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จมาประทับในวังสระปทุม โดยมีพระราชดำริให้ตรวจสอบสภาพของพระตำหนักใหญ่ เพื่อเตรียมจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า สมองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การสำรวจและซ่อมแซมในช่วงเวลานี้พบว่าโครงสร้างอยู่ในสภาพดี แต่ระดับน้ำในดินสูงส่งผลให้เกิดความชื้นสูงถึง 80 % จึงได้ดำเนินการแก้ไขด้วยการติดตั้งพัดลมระบายอากาศ พร้อมกับติดตั้งเครื่องปรับอากาศในทุกห้อง และสร้างห้องน้ำเพิ่มเติมอีก 2 ห้อง เพื่อรองรับผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์ (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 50-51) โดยมีพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าอย่างเป็นทางการ เพื่อน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา เมื่อวันที่ 17 ธันวาคม พ.ศ. 2551

การจัดพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เป็นพระราชดำรินในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งมูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า พร้อมกับให้มีคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ รวมไปถึงการจัดแสดงภายในตำหนักใหญ่ โดยยึดหลักการที่ว่า สิ่งใดก็ตามที่เป็นของเดิมใช้ได้ จัดการทำความสะดวกและนำกลับเข้ามาติดตั้งหรือประดับตั้งเดิม ถ้ามีไม่ครบจำนวนหรือเสียหายไม่อาจใช้ได้ ก็จัดทำเพิ่มเติมให้เหมือนเดิมที่สุด สิ่งใดไม่มีของเดิมเหลืออยู่เป็นตัวอย่าง ได้ศึกษาค้นคว้า ใช้รูปภาพ การเทียบเคียงคำบอกเล่า และการศึกษาใบสั่งทำสิ่งของที่ยังเหลืออยู่ เพื่อทำขึ้นใหม่ มีการแบ่งคณะทำงานด้านพิพิธภัณฑ์ออกเป็น 3 กลุ่มย่อย ได้แก่ 1) งานตกแต่งภายในรับผิดชอบเรื่องการบูรณะซ่อมแซม คือ เครื่องเรือน ฝ้าบุ ผ้าม่าน โคมไฟระย้า พรม และผ้าม่าน 2) งานด้านระบบรับผิดชอบเรื่องการติดตั้งระบบไฟฟ้า เครื่องปรับอากาศ ลิฟต์ ระบบรักษาความปลอดภัย ระบบตรวจจับควันไฟ และอุปกรณ์ดับเพลิง 3) งานด้านวิชาการรับผิดชอบเรื่องการค้นคว้า และรวบรวมพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า รวมถึงการคัดเลือกวัตถุจัดแสดงเพื่อนำไปจัดแสดงในห้องต่าง ๆ บนพระตำหนักใหญ่ และการคัดเลือกเอกสารส่วนพระองค์เพื่อนำไปจัดแสดงในห้องนิทรรศการบนพระตำหนักใหญ่ (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 59-62)

4.4 รูปแบบการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงพระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยาวัตรของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ณ พระตำหนักใหญ่วังสระปทุม โดยมีการแบ่งส่วนจัดแสดงออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้ (พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, ออนไลน์)

1. หอนิทรรศการ จัดฉายวิดีโอที่ค้นสารคดี เรื่อง สายธารประวัติสว่างวัฒนธรรมพิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งประกอบไปด้วยพระราชประวัติสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า นิทรรศการการบูรณะซ่อมแซมพระตำหนักใหญ่วังสระปทุม และนิทรรศการในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ในแต่ละปี

2. พระตำหนักใหญ่ เป็นพระตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ตั้งแต่ พ.ศ. 2459 ทรราชจนเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. 2498 ซึ่งสันนิษฐานว่า สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงคิดผังพระตำหนักด้วยพระองค์เอง ทรงใช้ไม้ขีดไฟบ้าง ทางพลูบ้าง ทำเป็นผัง แล้วจึงให้สถาปนิกออกแบบตามพระราชประสงค์ คาดว่าพระตำหนักใหญ่น่าจะสร้างแล้วเสร็จในช่วง พ.ศ. 2457-2458 โดยห้องจัดแสดงภายในพระตำหนักใหญ่ มีเนื้อหารายละเอียด ดังนี้ (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 66-78) ดังนี้

1) ห้องรับแขก

ห้องนี้ตั้งอยู่ชั้นล่างทางทิศตะวันตกขององค์พระตำหนัก ตรงบันไดซึ่งเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินขึ้นพระตำหนักชั้นบน สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โปรดให้จัดไว้สำหรับเป็นที่รับแขกหรือผู้

มารอฝ้าฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อพระราชโอรส คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลเดชกรมขุนสงขลานครินทร์ (พระอิสริยยศขณะนั้น) ทรงใช้รับแขกของพระองค์

การจัดตกแต่งห้องนี้ เป็นการแสดงให้เห็นรูปแบบห้องและเครื่องเรือนในระยะเวลาช่วงแรกของการประทับที่พระตำหนักแห่งนี้ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงสั่งทำเครื่องเรือนแบบสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 จากห้างเมเปิล แอนด์ โค ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส แต่ระหว่างนั้นได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ขึ้น พระองค์ต้องพระประสงค์ที่จะประหยัดค่าใช้จ่าย ทรงพยายามยกเลิกการสั่งเครื่องเรือนดังกล่าว แต่ทางห้างฯ แจ้งว่าได้เริ่มจัดทำไปแล้ว ดังนั้นจึงทำได้เพียงปรับเปลี่ยนแบบจากการประดับตกแต่งด้วยทองเป็นแบบไม้ล้วนไม่ปิดทอง ส่วนผ้าหุ้มไม้ไม่สามารถตัดทอนได้ เพราะเป็น tapestry สั่งทอไปแล้วที่เมืองโอบุสซอง จากหลักฐานเท่าที่ค้นคว้าได้ขณะทำงานพิพิธภัณฑ์ฯ พบว่าผ้าบุต่าง ๆ มีการจัดเปลี่ยนไปหลายรุ่น และชำรุดไปตามกาลเวลา ดังนั้นจึงพิจารณาจากภาพถ่ายในเวลานั้นแล้วนำมาเขียนลายเลียนแบบขึ้น และสั่งทอผ้า tapestry ดังกล่าวที่โรงงานเมืองโอบุสซอง

ภาพที่ 2.2 การจัดแสดงห้องรับแขก

ที่มา: ขาวสด, ออนไลน์

2) ห้องพิธี

ห้องนี้ตั้งอยู่ชั้นล่างส่วนกลางขององค์พระตำหนักอยู่ติดกับห้องรับแขก สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทรงใช้สำหรับจัดงานพิธี เช่น การบำเพ็ญพระราชกุศล และสำหรับเป็นห้องเสวยในโอกาสพระราชทานเลี้ยงแก่บุคคลต่าง ๆ

การจัดแสดงเครื่องเรือนต่าง ๆ ในห้องนี้เป็นรูปแบบในช่วงระยะแรกที่ประทับอยู่ที่พระตำหนักนี้ ตู้ใหญ่ที่ติดผนังด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตกของห้อง และโต๊ะเสวยทำจากไม้มะฮอกกานี สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสั่งทำจากห้างเมเปิล แอนด์ โค ส่วนตู้อื่น ๆ เป็นตู้ของเดิมที่ทรงใช้ไม่พบหลักฐานว่าผู้ใดจัดทำ เคยทรงใช้เก็บหนังสือบ้าง สิ่งของบ้าง ในส่วนการจัดโต๊ะเสวย เป็นโต๊ะที่ออกแบบไว้สำหรับขยายได้จาก 6 ที่นั่งเป็น 16 ที่นั่ง ได้จัดแสดงในรูปแบบโต๊ะเสวยพระกระยาหารค่ำ การจัดแสดงเครื่องโต๊ะเป็นของส่วนพระองค์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าทั้งชุด ยกเว้นชุดกระเบื้องสีแดงซึ่งประดับอักษรพระนามย่อ “สว” เป็นของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศัวัโรทัย กรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ พระราชโอรส ซึ่งใช้ตรา “สว” เช่นเดียวกัน แต่มีขนาดเล็กกว่า

ภาพที่ 2.3 การจัดแสดงห้องพิธี

ที่มา: มุลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 67

3) ห้องเทา

ตั้งอยู่บนชั้น 2 ทางด้านทิศตะวันตกขององค์พระตำหนัก เป็นห้องบรรทมของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก หลังจากเสด็จสวรรคตแล้ว ใช้เป็นห้องบรรทมของสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร และพระราชวงศ์ฝ่ายในที่

เสด็จมาประทับอยู่ที่พระตำหนักใหญ่วังสระปทุมแห่งนี้ในช่วงเวลาต่าง ๆ เช่น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา

การจัดแสดงเครื่องเรือนในห้องบรรทมนี้เป็นแนวผสมผสานโดยเครื่องเรือนในห้องเป็นช่วงเวลาที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์เสด็จฯ มาประทับหลังจากการทรงศึกษาวิชาทหารเรือ ณ ประเทศเยอรมนี สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสั่งทำพระแท่นบรรทมและตู้ต่าง ๆ จากห้างเมเปิล แอนด์ โค เป็นศิลปะแบบอาร์ตเดโค ซึ่งเป็นที่นิยมกันในเวลานั้น ส่วนเครื่องใช้ต่าง ๆ อยู่ในช่วงเสด็จฯ มาประทับครั้งที่ 2 เมื่อเสกสมรสแล้ว ส่วนเครื่องแก้วเจียรไนที่ปรากฏอยู่นั้นเดิมเป็นของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ภาพที่ 2.4 การจัดแสดงห้องเทา

ที่มา: มุลินนิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 70

4) ห้องทรงพระอักษร

ห้องนี้อยู่ติดกับห้องเทาเคยเป็นห้องบรรทมของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เมื่อครั้งประทับอยู่ที่พระตำหนักใหญ่ ทรงใช้เป็นห้องทรงงาน เครื่องเรือน เช่น โต๊ะทรงพระอักษร ตู้เก็บพระอักษรสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงสั่งทำจากห้างเมเปิล แอนด์ โค การจัดแสดงสิ่งของต่าง ๆ เช่น หนังสือ ได้จัดวางไว้ทั้งประเภทที่เกี่ยวกับวิชาการแพทย์ สาธารณสุข กิจการทหารเรือ ส่วนพระรูปพระราชธิดาได้จัดแสดงไว้เฉพาะพระรูปสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เมื่อครั้งทรงพระเยาว์ เนื่องจากขณะที่ประทับอยู่พระตำหนักใหญ่ พร้อมกับครอบครัว พระองค์ยังทรงมีพระราชธิดาพระองค์เดียว และพระบรมฉายา

ลักษณะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ที่ทรงประทับที่สมเด็จพระราชาธิบดีจกกา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ ผู้ทรงเคยมาประทับทรงงาน ณ ห้องนี้

ภาพที่ 2.5 การจัดแสดงห้องทรงพระอักษร
ที่มา: มุลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 71

5) ห้องทรงพระสำราญ

ห้องนี้ตั้งอยู่บนชั้น 2 ส่วนกลางขององค์พระตำหนัก สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงใช้ห้องนี้สำหรับทรงรับแขกฝ่ายใน ส่วนพระองค์ โต๊ะกลางจัดทำไว้เป็นแบบโต๊ะทรงไฟ เครื่องเรือนต่าง ๆ ในห้องนี้เป็นของเดิมหลายสมัยปะปนกัน ไม่พบหลักฐานการสั่งซื้อ มุมหนึ่งในห้องทรงพระสำราญจัดแสดงโต๊ะทรงพระอักษร ที่สำคัญได้จัดแสดงพระรูป เอกสาร และสิ่งของที่สื่อถึงพระราชกรณียกิจอันทรงคุณประโยชน์ต่อสาธารณชน และจัดแสดงที่ประทับพักพระอิริยาบถ มีโต๊ะวางหนังสือวารสารหนังสือพิมพ์ ส่วนพระรูปบนหลังตู้เป็นพระรูปเจ้านายและบุคคลที่ทรงผูกพัน เช่น สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาพัฒนาวัตติ พระรูปสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร พระโอรสบุญธรรม และพระรูปสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์ฯ

ภาพที่ 2.6 การจัดแสดงห้องทรงพระสำราญ
ที่มา: มุลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 71

6) ห้องทรงนมัสการ

ห้องนี้อยู่ติดกับห้องบรรทมของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าบนพระตำหนักชั้นบน เมื่อช่วงปลายพระชนม์ชีพทรงย้ายมาประทับที่ห้องนี้ โดยบรรทมบนพระยี่ภู่ ไม่ทรงใช้พระแท่นประทับอยู่จวบจนเสด็จสวรรคต ณ ห้องนี้ ปัจจุบันได้จัดแสดงเป็นห้องทรงนมัสการ โดยอัญเชิญพระพุทธรูปที่เคยทรงนมัสการมาตั้งจัดไว้ พร้อมด้วยพระบรมฉายาลักษณ์ และพระรูปปั้นของสมเด็จพระราชบูรพการีที่เคยทรงตั้งบูชาไว้บนตู้ในห้องนมัสการเดิม

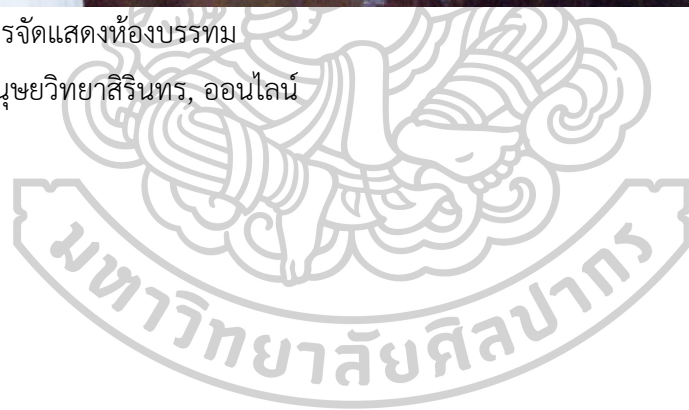
ภาพที่ 2.7 การจัดแสดงห้องทรงนมัสการ
ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ออนไลน์

7) ห้องบรรทม

ห้องนี้ตั้งอยู่ที่ชั้น 2 ด้านทิศตะวันออกของพระตำหนัก จากหลักฐานที่ปรากฏพบว่าการเครื่องเรือนส่วนใหญ่โปรดเกล้าฯ ให้สั่งจากต่างประเทศ แต่เป็นเฉพาะใช้ในห้องของสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เท่านั้น ส่วนของพระองค์เองบางส่วนทรงสั่งทำในประเทศไทยบ้าง และส่วนเป็นของเดิมที่ทรงใช้ เช่น พระเก้าอี้โยกสีเขียว มีการจัดแสดงพระรูปพระราชวงศ์ไว้ในห้องบรรทม ซึ่งล้วนเป็นพระรูปของพระราชโอรสธิดา พระราชชนัดดา และพระสุณิสา

ภาพที่ 2.8 การจัดแสดงห้องบรรทม
ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ออนไลน์

ภาพที่ 2.9 การจัดแสดงห้องบรรทม

ที่มา: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ออนไลน์

8) เฉลียงพระตำหนักชั้นบน

ในช่วงปลายพระชนม์ชีพ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โปรดประทับตรงพระเฉลียงชั้นบน หน้าห้องบรรทม เมื่อทรงตื่นบรรทมแล้วจะเสด็จออกมาประทับตลอดทั้งวัน รวมทั้งเสวยพระกระยาหาร ณ ที่แห่งนี้ด้วย และบริเวณนี้ยังเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีซึ่งเป็นพระราชกรณียกิจสุดท้ายของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า คือ พระราชพิธีราชาภิเษกสมรสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ภาพที่ 2.10 การจัดแสดงบนเฉลียงพระตำหนักชั้นบน
ที่มา: มุลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 78

9) เจ๊กตุ๋น

พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าได้จัดแสดงเจ๊กตุ๋นไว้มุมหนึ่งบนระเบียงพระตำหนักชั้น 2 การจัดแสดงเจ๊กหาบตุ๋นขายของ เพื่อบอกให้รู้ว่าสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าโปรดให้เข้าไปขายในวังสระปทุม เพราะมีของถูก ๆ แปรลก ๆ ให้พระราชชนนีดาดำทั้ง 3 พระองค์ได้ทรงเลือกซื้อเล่น สิ่งของที่จัดแสดงในเจ๊กตุ๋นมักจะเป็นของใช้หรือของเล่นในสมัยนั้น เช่น เข็มและด้าย เครื่องสำอาง ของเล่นสังกะสี ฯลฯ

ภาพที่ 2.11 การจัดแสดงเจ็กตู้
ที่มา: มุลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2551: 79

สรุป

พิพิธภัณฑสถานสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า มีคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ เป็นตําหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงและยังเป็นบุคคลสำคัญที่สร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศหลากหลายด้าน และในด้านสถาปัตยกรรมเป็นกลุ่มของอาคารเจ้านายฝ่ายในที่หลงเหลือเพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทย มีการปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑสถาน เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวและความสำคัญของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าผ่านห้องจัดแสดงต่าง ๆ เสมือนให้ผู้ชมได้ย้อนอดีตกลับไปเมื่อครั้งยังเป็นสถานที่ประทับของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โดยมีขั้นตอนการปรับปรุงที่ถูกต้องตามหลักวิธีการอนุรักษ์ ตั้งแต่การอนุรักษ์อาคาร การจัดหาเครื่องเรือน หรือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า หากเป็นของที่ชำรุดก็คืนสภาพให้สมบูรณ์ดั้งเดิม หรือหากเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่แล้วก็มีการศึกษาเทียบเคียงกับภาพถ่ายหรือบันทึกให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด ทำให้บรรยากาศของพิพิธภัณฑสถานมีความสมจริง วิธีการดังกล่าวสามารถนำมาใช้ในการศึกษาและพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานสายสุทธานภดล เนื่องจากเป็นตําหนักเจ้านายฝ่ายในเช่นเดียวกัน และมีรูปแบบการมีการจัดแสดงใกล้เคียงกัน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ตำนกพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วยการเก็บข้อมูลเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์ และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งการสำรวจพื้นที่จัดแสดง และการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ โดยมีคำถามในการสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และอธิบายเรื่องราวตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ขั้นตอนในการศึกษา

1. การศึกษาเอกสาร งานวิจัย และหนังสือที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สวนสุนันทา เพื่อให้ทราบข้อมูลและแนวทางในการดำเนินการวิจัย
2. แสวงหาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ และศึกษาพิพิธภัณฑ์ที่ใช้เป็นกรณีตัวอย่างในการจัดแสดง เพื่อกำหนดกรอบความคิดการศึกษา โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับเนื้อหาของงานวิจัย
3. การสำรวจทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ทั้งด้านกายภาพ การจัดแสดงภายใน รวมไปถึงการให้บริการ โดยการจดบันทึกข้อมูลและการถ่ายภาพ เพื่อนำไปเป็นข้อมูลในการประมาณคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม
4. ประเมินคุณค่าความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล เพื่อให้ได้ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีความสำคัญ เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์การจัดแสดง และออกแบบเนื้อหาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์
5. วิเคราะห์สภาพการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล โดยนำข้อมูลที่ได้จากการประเมินคุณค่าความสำคัญมาเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นสภาพการจัดแสดงในปัจจุบัน และสิ่งที่ต้องพัฒนาในการจัดแสดง รวมทั้งวิเคราะห์สภาพปัญหาที่พบในการจัดแสดง
6. ออกแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้สำรวจทัศนคติ ความต้องการ และความคิดเห็นของผู้ที่ดำเนินงานในพิพิธภัณฑ์ และกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการที่ได้เข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล
7. สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหารสำนักศิลปะและวัฒนธรรม เจ้าหน้าที่ภัณฑารักษ์ที่ดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์ และนักศึกษาที่เคยเข้าเยี่ยมชมตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

8. ถอดเทปสัมภาษณ์ รวบรวมและสรุปประเด็นแบบสอบถาม แล้วนำมาเรียบเรียงให้ง่ายต่อการนำไปวิเคราะห์ข้อมูล
9. นำข้อมูลที่ได้จากการประเมินคุณค่าความสำคัญ การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์สภาพการจัดแสดงมานำเสนอแนวทางการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล
10. สรุปผลการวิจัย ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มประชากรที่นำมาศึกษาเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ได้แก่

1. ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ผู้บริหารสูงสุดตามโครงสร้างการบริหารของหน่วยงาน จำนวน 1 คน
2. เจ้าหน้าที่ภัณฑารักษ์ ผู้ดำเนินงานในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินงานทางด้านพิพิธภัณฑ์ โดยมีทั้งหมด 2 คน

กลุ่มที่ 2 เป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล คือ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา โดยการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกนักศึกษาจากสาขาวิชาการจัดการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม (แขนงวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เนื่องจากเป็นกลุ่มนักศึกษาที่เคยเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา จำนวน 30 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เกี่ยวกับการดำเนินงานและการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล มีประเด็นคำถาม ดังนี้

ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล โดยมีข้อคำถามเกี่ยวกับการดำเนินงานและการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล จำนวน 3 ข้อ

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นอื่น ๆ ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด

ชุดที่ 2 แบบสัมภาษณ์สำหรับกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์อาคาร
สายสุทธานภดล ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ เพศ อายุ ระดับ
การศึกษา

ตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล โดยมีข้อ
คำถามเกี่ยวกับการจัดแสดงนิทรรศการ จำนวน 2 ข้อ

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นอื่น ๆ ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นการนำข้อเท็จจริงที่ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลจากการ
สำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ และการประเมินความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์
อาคารสายสุทธานภดล ได้แก่ คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ คุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์ คุณค่าเชิงวิชาการ
และคุณค่าเชิงสังคม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องที่สุด การวิเคราะห์สภาพการจัดแสดงนิทรรศการ
โดยใช้แนวคิดการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ ให้ตรงตาม
วัตถุประสงค์ของการวิจัย ซึ่งสามารถนำไปเชื่อมโยงจนอธิบายเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยได้อย่าง
กลมกลืนเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน

5. การรายงานผล

การเขียนงานวิจัยจากข้อมูลที่ค้นพบด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive
Analysis) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องที่สุด และเกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล
ตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
2. ข้อมูลคุณค่าความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล
3. แนวทางการพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์สวนสุนันทาและข้อมูลพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล

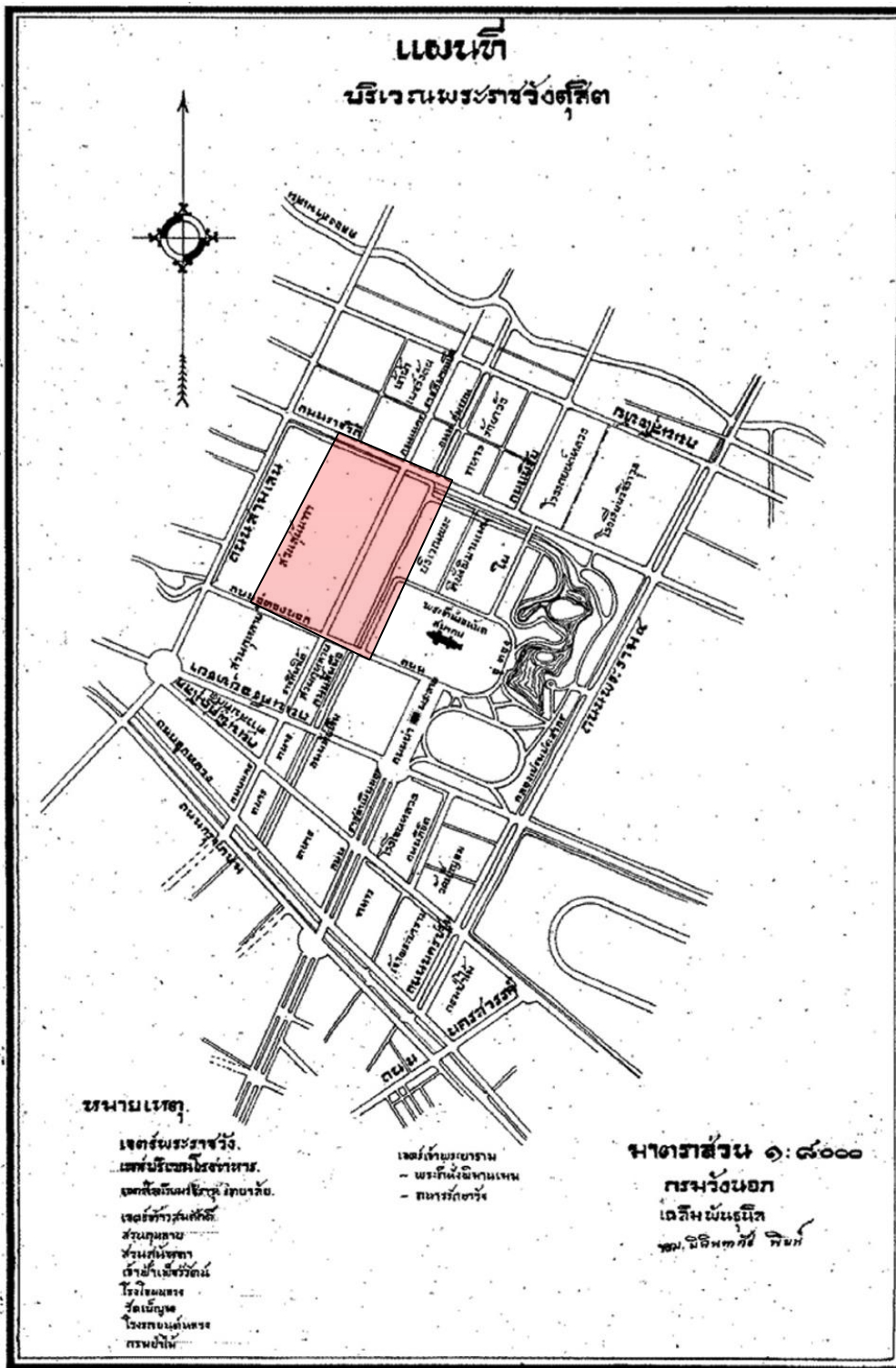
การสำรวจข้อมูลประวัติศาสตร์ตามกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นขั้นตอนแรกในการศึกษา เพื่อให้ทราบถึงภูมิหลังประวัติศาสตร์ และความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา และนำไปเป็นข้อมูลในประเมินการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. อาณาเขต ที่ตั้ง และสภาพทั่วไปในสวนสุนันทา
2. ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
3. ประวัติศาสตร์ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ในสวนสุนันทา
4. ข้อมูลพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล
5. คุณค่าและความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล

1. อาณาเขต ที่ตั้ง และสภาพทั่วไปในสวนสุนันทา

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานมดล ตั้งอยู่ภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เดิมเป็นเขตพระราชฐานชั้นในพระราชวังดุสิต มีเนื้อที่ทั้งหมด 122 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้ (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 24)

ทิศเหนือ	จดถนนช่างฮี (ถนนราชวิถี)
ทิศใต้	จดถนนใบพร (ถนนอุทงนอก)
ทิศตะวันออก	จดถนนดวงดาว (ถนนนครราชสีมา)
ทิศตะวันตก	จดถนนสามเสน

ภาพที่ 4.1 แผนที่ตั้งสวนสุนันทา-พระราชวังดุสิต

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

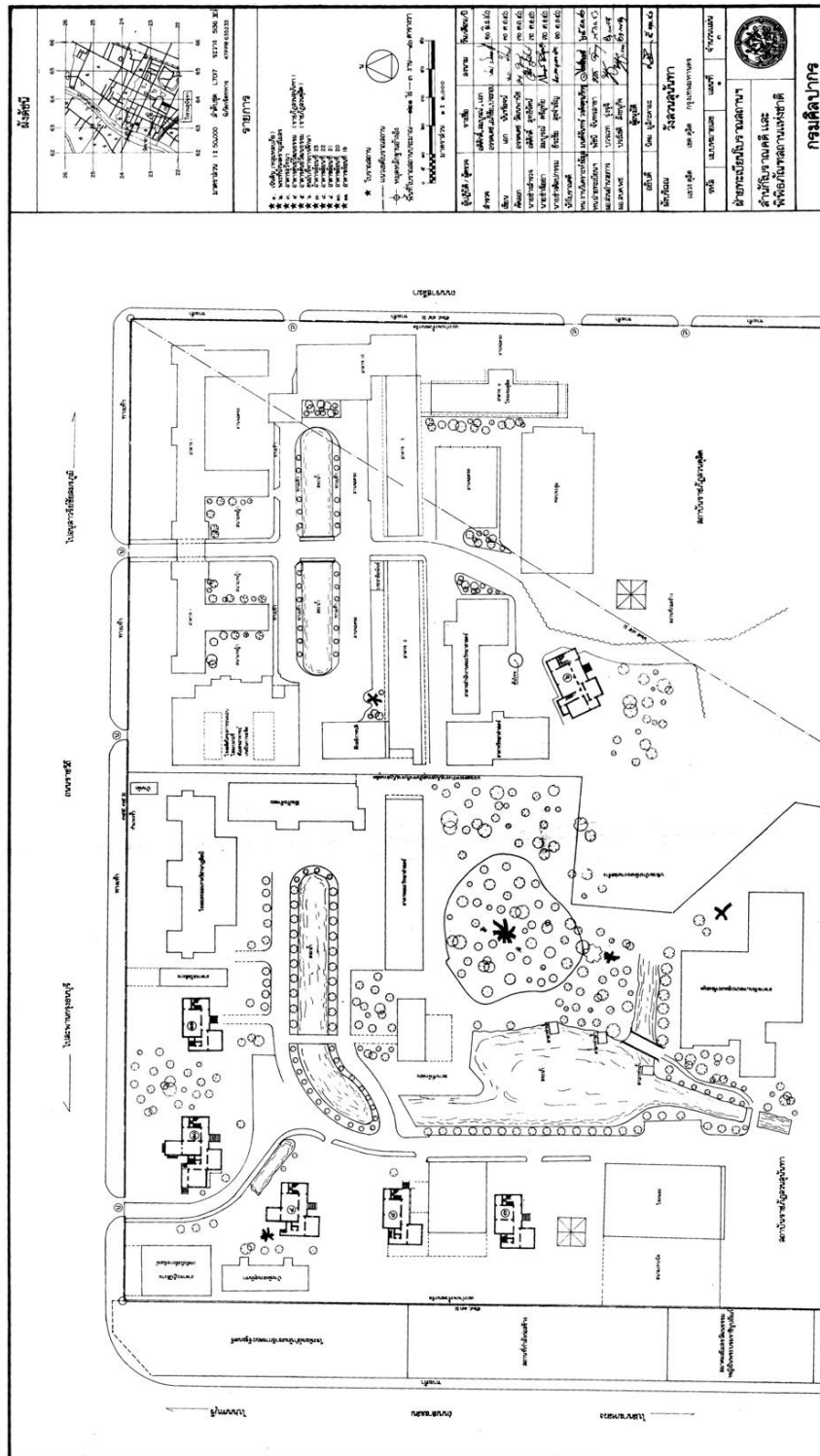
สวนสุนันทา เดิมมีประตูทางเข้าตั้งอยู่ริมถนนใบพร (ถนนอุทงนอก) และมีประตูสุนันทาทวาร (รื้อลงแล้ว) เป็นทางเชื่อมไปยังพระราชวังดุสิต สภาพโดยทั่วไปในสวนสุนันทา มีการตกแต่งพื้นที่เป็นโขดเขาคุคลอง มีสวนพฤกษชาติและตำหนักเรียงรายทั่วไป ซึ่งเป็นที่ประทับของพระมเหสี พระราชธิดา พระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 แต่ละตำหนักมีพื้นที่ว่างเป็นอาณาบริเวณมากน้อยขึ้นอยู่กับพระอิสริยยศของเจ้านายฝ่ายในที่เสด็จมาประทับ มีสระน้ำขนาดใหญ่ตั้งอยู่ตรงกลาง ริมฝั่งร่มเย็นด้วยต้นไม้ใหญ่เรียงรายอยู่ทั่วไป (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 26-52) ดังที่ คุณหญิงกรทอง สุรัสวดี ผู้ที่เคยพบเห็นสภาพสวนสุนันทาในอดีต ได้บรรยายความงามของสถานที่แห่งนี้ ไว้ว่า

...ข้าพเจ้าว่าสมเป็นสวนสวรรค์สำหรับเหล่าสนมกำนัล มีสุ่มทุมพุ่มไม้ คลองเกาะ แอ่งน้ำใหญ่น้อย มีต้นไม้ขนานชนิด ไม้ดอก ไม้ใบ และไม้เถา อย่างที่หาที่อื่นไม่มี เพราะพระมเหสี เจ้าจอมหม่อมมหามัณฑนาประดับประดา ตอนเช้ามีดอกไม้หอมรินไปทั่ว ทุกฤดูดอกไม้บานสลบกันไปตามฤดูกาล ธรรมชาติกลิ่นกลิ่นตามพื้นดิน ยามรุ่งอรุณกลิ่นสายหยุด มณฑาโชยมาตามลม ปลูกให้คนตื่นแต่เช้าด้วยความชื่นบานวิ่งแข่งกันไปเก็บดอกไม้...

(กรทอง สุรัสวดี, อ้างถึงใน วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2505 : 5)

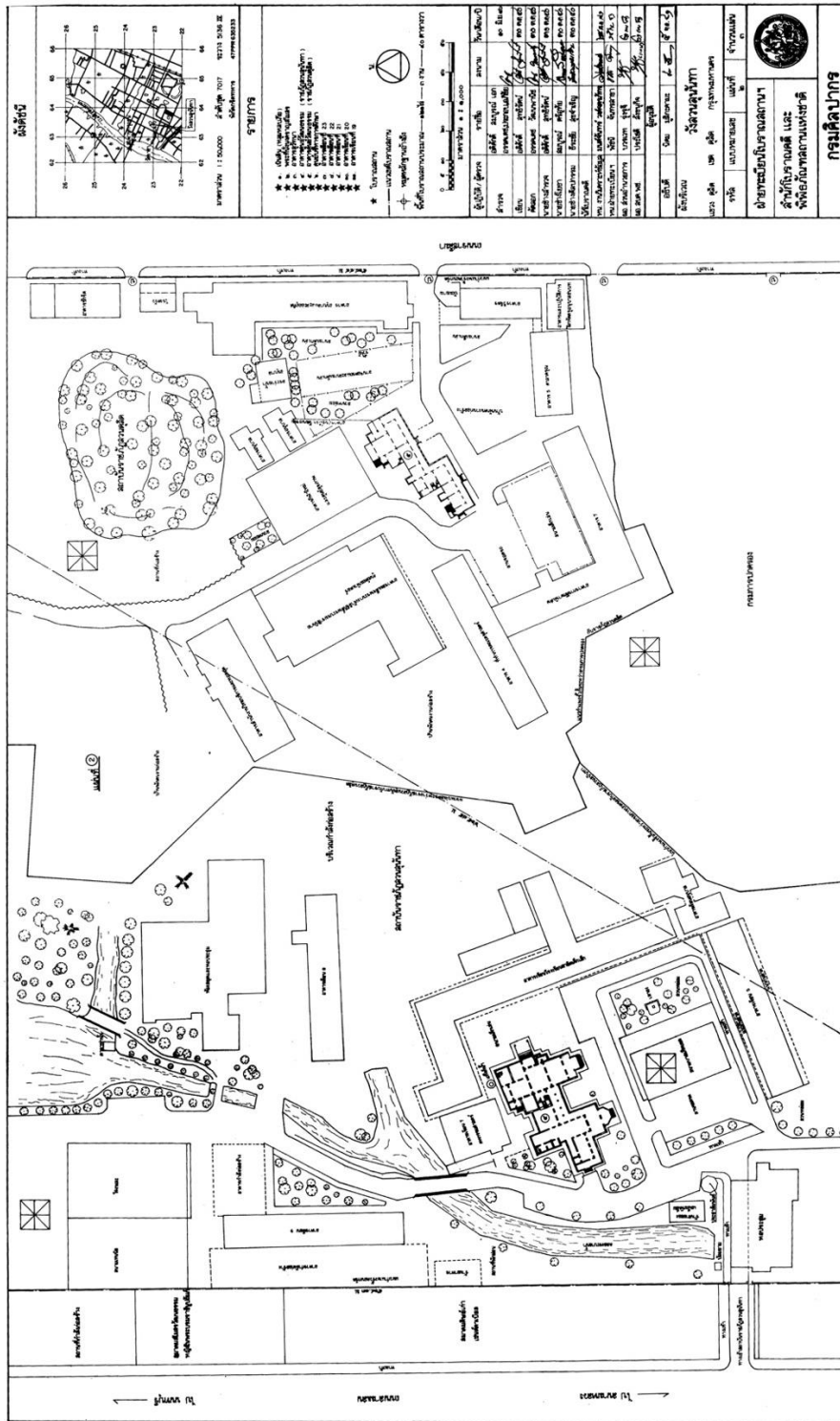
ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สวนสุนันทาได้รับการพัฒนาเพื่อประโยชน์แก่สาธารณชน เป็นสถานที่ตั้งของหน่วยงานการศึกษาและหน่วยงานราชการ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2541 (ราชกิจจานุเบกษา, 2542: 1) กระทั่งพระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโฉนดที่ดินในพระปรมาภิไธย เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 ส่งผลให้พื้นที่ของสวนสุนันทา แบ่งออกเป็น 3 ส่วน โดยอยู่ภายใต้การดูแลของหน่วยงานต่าง ๆ (ไทยโพสต์, 2563: ออนไลน์) ดังนี้

1. กระทรวงมหาดไทย ประกอบด้วย กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย 14 ไร่ 1 งาน 72.70 ตารางวา กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น 9 ไร่ 3 งาน 92.30 ตารางวา
2. มหาวิทยาลัยสวนดุสิต จำนวน 37 ไร่ 1 งาน 10 ตารางวา
3. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา จำนวน 60 ไร่ 1 งาน 80 ตารางวา

ภาพที่ 4.2 ผังบริเวณสวนสุนันทาในประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน แผนที่ 1
ที่มา: ราชกิจจานุเบกษา, 2542: 11

ภาพที่ 4.3 ผังบริเวณสวนสุนันทาในประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน แผนที่ 2
ที่มา: ราชกิจจานุเบกษา, 2542: 12

2. ประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาเดิมถือเป็นเขตพระราชฐานชั้นในที่มีความสำคัญมาโดยตลอด สร้างขึ้นตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และก่อสร้างแล้วเสร็จในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และเกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนจะกลายเป็นสถานศึกษาอย่างที่ปรากฏในปัจจุบัน โดยสามารถแบ่งพัฒนาการการใช้พื้นที่ของสวนสุนันทาออกเป็น 3 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงที่ 1 สวนสุนันทา พ.ศ. 2445-2453

พ.ศ. 2445 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการตกแต่งบริเวณที่กำหนดไว้จะให้เป็นสวนสุนันทา ในพระราชกระแสรับสั่ง เรื่อง การปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ในสวนดุสิตแลที่ต่าง ๆ โดยได้ทรงกำหนดการปลูกต้นไม้ ณ ที่ “ริมฝั่งสระสุนันทา” (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2532: 11) ถือเป็นปรากฏการณ์ว่า “สุนันทา” ขึ้นเป็นครั้งแรกในเอกสารทางประวัติศาสตร์ โดยพระราชดำริในการสร้างสวนสุนันทามีอยู่ด้วยกัน 2 ประการ คือ

ประการแรก เพื่อใช้เป็นที่สำราญพระราชอิริยาบถแห่งใหม่ ตามอย่างพระราชวังของเจ้านายในราชวงศ์ยุโรป ซึ่งนิยมมีพระราชวังฤดูร้อนไว้สำหรับประทับให้สำราญพระราชฤทัยในยามว่างเว้นจากพระราชภารกิจ เช่น วิลลาโนเบล ซานเรโม ประเทศอิตาลี (Villa Nobel Sanremo Italy) วังเบิร์นสตอร์ฟ ของพระเจ้ากรุงเดนมาร์ก (Bernstorff Palace Denmark) ซึ่งได้ทอดพระเนตรเมื่อคราวเสด็จประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2450 (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 12-13) ประกอบกับในช่วงเวลานั้นพระที่นั่งอัมพรสถาน สถานที่ประทับแห่งใหม่ในวังสวนดุสิตเริ่มมีความพลุกพล่านจากบุคคลภายนอก ไม่มีมิติคิดเป็นการส่วนพระองค์อย่างที่เคยจะเป็น จึงทรงนึกถึงสวนแห่งใหม่ทำวังที่ทรงตั้งพระทัยจะให้สร้างขึ้นเป็นที่ประทับสำราญพระราชอิริยาบถ ดังที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ลงวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) ความตอนหนึ่งว่า

ความปรารถนาอีกเรื่องเนื่องกันจากนี้ คือ เวลาเย็นๆ ออกไปเที่ยวตามในสวน หากที่บริเวณซีมิได้ มีแจ็กมีแขกมาเที่ยวยุ่มย่ามอยู่เสมอ ครั้นจะห้ามเสียเถา เราก็เคยใจดีมาแล้วจะเกิดจากร้ายขึ้นก็ไม่เสมอต้นเสมอปลาย มีท่าทางที่จะแก้ได้อยู่แต่เปิดปากให้ออกไปเที่ยวกันเสียข้างนอก ในนี้ปิดเป็นไปรเวตออกไปเดินไปนั่งเล่นได้ แต่การที่จะทำนั้นก็ด้วยเงินเพนอันมาก แต่เมื่อกลับมานึกถึงที่จะขยายข้างหลังนี้ก็มิเรื่องเกะกะอยู่มาก เพนต้นว่าเรือนแม่เล็กจะต้องทำให้แล้ว... กว่าจะทำให้แล้ว อ้ายเงินก็จะไปหมดเสียที่เรือนนั้น สวนนั้น (สวนสุนันทา) ก็คงค้างไปอีกมันอัดอัดใจอยู่ดังนี้...ช่วยนึกดูทีว่จะมีท่าทางอย่างไรบ้าง

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2482: 39)

ประการที่สอง เพื่อใช้เป็นที่ประทับของพระมเหสี พระราชธิดา และที่พำนักของเจ้าจอมในพระองค์ เพราะเมื่อสิ้นรัชกาลของพระองค์แล้ว ย่อมต้องมีราชสำนักฝ่ายในเกิดขึ้นใหม่ ความ

เป็นอยู่ของราชสำนักฝ่ายในเดิมคงต้องอยู่ในสถานะยากลำบาก ด้วยตามกฎหมายที่รกำหนดไว้ว่า เจ้านายฝ่ายในไม่สามารถเสด็จออกไปประทับนอกเขตพระราชฐานชั้นในได้ เว้นเสียแต่พระมเหสี หรือ เจ้าจอมมารดาที่มีพระราชโอรส จึงจะสามารถทูลขอพระบรมราชานุญาตไปประทับหรือพำนักในวังของพระราชโอรสได้ (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 14-15) ซึ่งความใส่พระทัยในเรื่องดังกล่าว สันนิษฐานได้จากพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เมื่อ พ.ศ. 2449 ความว่า

...ถ้าคิดไปตามราชประเพณีก็ไม่ควรจะเป็นห่วงอันใด ถ้าล่วงแผ่นดินไปแล้ว เขาก็ทำราชการต่อไป เป็นเจ้าจอมภพพนักงาน... ข้อที่จะคิดว่าให้เป็นพนักงานต่อไปนั้น คนที่เคยโตเสียมาก เช่นนี้ เหนจะทนไปนั่งกับพนักงานไม่ได้ผลประโยชน์ที่เจ้าแผ่นดินจะสามารถให้แก่พนักงานก็คงไม่พอ ก็นั่น เมื่อทางที่จะทำราชการไม่แลเห็นเช่นนั้น ก็ยังมีแต่จะอยู่กับหลานเฉยๆ ในวัง ทางนั้นก็แลไม่เห็น เพราะการไปในอนาคตคงจะต้องย้าย เยาเรือนร้อนเล็กลงแคบลงตามที่คิดใหม่ ถ้าความไม่พอใจฟังฟังกันเพราะว่าไม่ต้องอาศัยกินอย่างใดอย่างหนึ่ง คงทำให้ไม่ยอมอาศัยเรือนเขาอยู่ ลงปลายคงต้องไปอยู่นอกวัง...

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2512: 253-254)

พ.ศ. 2450 สวนสุนันทาเริ่มมีความชัดเจนในเริ่มวางแผนก่อสร้าง โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงนครบาล เป็นผู้รับพระราชดำริเนนการ (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 16) เช่น การสร้างกำแพงด้านหน้าของสวนสุนันทาต่อจากพระราชวังดุสิต ไปตามแนวถนนอุทงนอกยาวไปจนถึงถนนราชวิถี การกั้นถนนราชสีมาเข้าไว้ในวังสวนดุสิต ส่วนที่ดินในบริเวณกำแพงชั้นนอกด้านหลัง มีการกั้นไว้สำหรับเป็นสวนสุนันทา ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ 2 สิงหาคม ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) ความตอนหนึ่งว่า

...ที่ซึ่งจะทำนั้นดังนี้ ก่อกำแพงวังด้านหลังขึ้นใหม่ยื่นไปตามถนนใบพร (ถนนอุทงนอก) แลถนนช่างอี (ถนนราชวิถี) จนถึงถนนตพานทอง ขยายถนนตพานทองให้ใหญ่ขึ้นเท่าถนนช่างอีแลถนนใบพร เอาถนนดวงดาว (ถนนราชสีมา) เข้าไว้ในวัง... ที่ในบริเวณกำแพงชั้นนอกนี้คิดจะกั้นไว้เป็นสวน (สวนสุนันทา) หลังพระที่นั่งเสมอแนว ถนนบ้วยปากข้างห้องเครื่องเพราะฉะนั้นจะได้สวนหลังพระที่นั่งเท่ากันกับด้านหน้า ปลุกต้นไม้เป็นป่าบังข้างทิศตะวันตก เป็นสวนอย่างป่า ๆ ให้รู้สึกเงียบสงัดในที่นั้น การเรื่องสวนนี้บางทีข้างเขาจะหุ แต่ไม่เปนไรแก้ไขง่าย ตัวเรือนในสวนนั้นต้องให้บังมิดลับจากถนน ลับจากพระที่นั่ง...

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2482: 51-52)

และการกำหนดอาณาเขตและการวางแผนการก่อสร้างสวนสุนันทาไว้อย่างละเอียด ในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงเจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) ลงวันที่ 6 พฤษภาคม พุทธศักราช ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) ความว่า

ขอให้โอเดียนเป็นอินสตรัคชั่นในการที่จะทำสวนตอนนอก สำหรับที่จะได้เขียนแผนที่พอเป็นเลา ดังนี้

1. เขตสวนขยายออกไปถึงแนวคลอง 3 วา ถนนสามเสน แต่คลอง 3 วานั้นจะเปลี่ยนเป็น 6 วา ฤๅ 4 วา เท่าคลองรางเงิน ที่ซึ่งจะขยายคลองกินฝั่งตะวันออกในสวน คลองนี้เป็นคูวัง

2. ฝั่งคลองข้างตะวันตกจะต้องมีถนนสายหนึ่งกว้าง 8 ศอกสำหรับเดินรักษาวัง

3. ในชั้นต้นกำแพงด้านตะวันตกคือกำแพงวังเดี่ยวยังไม่รู้ แต่จะเจาะประตูขนาดเล็กหว่างสวนบัวกับสวนสี่ฤดูเป็นทางตรงออกไปสวนนอก

4. ที่ซึ่งได้กะไว้ว่าจะเป็นบ้านเรือนข้างในตามแผนที่กะแต่ก่อนคงอยู่ ต่อไปจะกั้นกำแพงเสร็จแล้วจึงจะรื้อกำแพงในออกเสีย กั้นที่นั้นเข้าไว้เป็นในวัง

5. คงเหลือที่สวนตั้งแต่ถนนดวงดาวไปจนถึงกำแพงในคลอง 3 วา ประมาณ 8 เส้น ตั้งแต่กำแพงริมถนนใบพรไปจนถึงกำแพงริมถนนช่างฮี ประมาณ 13 เส้น ที่คงจะกว้างอยู่ใน 4 เส้นทั้ง 2 ด้าน

ในสวนนี้จะขุดเป็นแม่น้ำด้วย รูปเป็นกงฉากตามพื้นที่ กว้างข้าง แคบข้าง ที่กว้างประมาณ 40 เมตร...

6. ในที่สวนนี้จะขุดเป็นแม่น้ำด้วย รูปเป็นกงฉากตามพื้นที่ กว้างข้าง แคบข้าง ที่กว้างประมาณ 40 เมตร

7. ที่ตรงข้อศอกของกงฉากเป็นที่ตั้งปลับลาน น่าจะต้องเป็น หัวแหลมให้แลเห็นลำน้ำได้ทั้งข้างเหนือแลข้างตะวันออก

8. เรือนแพที่จะลงไปนั่งเล่นริมน้ำ ควรจะอยู่ข้างเหนือตรงกับลำน้ำซึ่ง จะให้แลเห็นได้ไกล ข้อซึ่งเอาไว้ข้างเหนือเพื่อจะให้บังเงาเรือนในเวลาบ่ายตั้งแต่ วันๆ ไป

9. ด้านใต้ของเรือนตามที่สันนิษฐานว่า วังสวนดุสิตหันหน้าตะวันออก แต่ที่จริงหันหน้าวันออกเฉียงใต้สมควรจะวางเขาดินที่ตรงนั้น ซึ่งสำหรับปลูก ต้นไม้ให้สูงบังแดดตะวันตก เพราะวันตกย่อมอยู่ที่มุมวังข้างใต้

10. ส่วนหลังเรือนตรงออกไปหากกำแพงหลังนั้น ควรจะเป็นได้อย่าง วังเบรินสเตอร์ฟ เมืองเดนมาร์ก คือ มีลอนอยู่ใกล้เรือน ถัดลอนออกไป เป็นลานหญ้าเรียกว่า เมโด ปลูกไม้ครึ้มสองข้าง แลไปจากเรือนเป็นเปอสเป็ก ดิพวิวให้เป็นป่าเขียวมีแต่ถนนเล็ก ๆ แอบไปตามชายไม้สองข้าง

11. ส่วนฝั่งน้ำที่ยื่นเหนือใต้นั้นควรทั้ง 2 ข้างไม่ใช่ตรงไปห่างน้ำข้างชิด น้ำข้างปลูกไม้คมถึงน้ำข้างเป็นฝั่งหญ้าข้าง

12. ที่พ้นจากถนนริมฝั่งน้ำเข้ามาข้างใน ฟากข้างตะวันออกจะเป็นสวนผลไม้

13. ส่วนที่พ้นจากถนนริมฝั่งน้ำปากข้างตะวันตกเข้าไป ควรจะเบนป่าต่อกับป่าหลังเรือน ที่อยู่ปากข้างเหนือของเมโตะ เป็นป่าบ้านนอกลักษณะเปิดตริอานองตอนที่เลี้ยงวัว

14. เมื่อออกจากป่านั้นจึงถึงสวนผัก สวนผักนี้อยู่ในไม้ใหญ่ล้อมรอบ เหมือนถางป่าปลูกผักลักษณะปฐมเจดีย์

15. รวมความคิดที่จะทำสวนนี้ จะให้งามเป็นสวนฉากอยู่แต่ที่ใกล้ๆ เรือน คือ ตั้งแต่หน้าเรือนเข้ามาจนถึงถนนดวงดาว สวนตอนต่อไปข้างเหนือ อยากรจะให้เป็นอย่างบ้านนอก ในเมืองเรา แถบข้างตอนๆ เมื่อเวลาไปเดินให้ รู้สึกเหมือนเราไปเดินอยู่ตามบ้านนอก คือ สร้างบ้านนอกขึ้นในวัง เมื่อนึกจะไปเที่ยวเมื่อใดก็ให้ได้ไปเที่ยวบ้านนอกได้ทันที นี่เป็นข้อสำคัญของความประสงค์ที่จะหาความสงบระงับแลทั้งไม่เปลืองเงินด้วย...

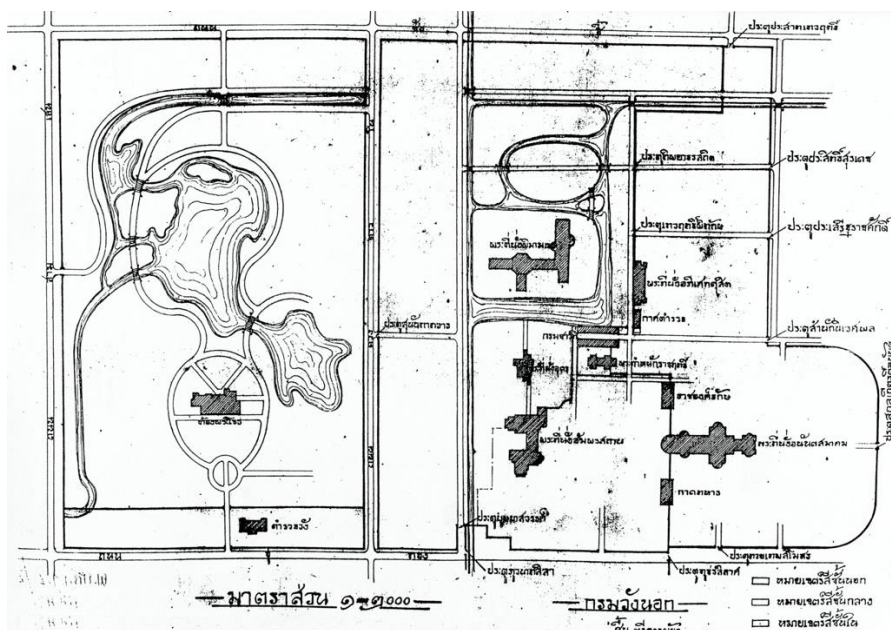
(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2482: 89-92)

พ.ศ. 2453 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต กิจการทุกสิ่งอย่างต้องยุติลง รวมไปถึงสวนสุนันทาที่กำลังเริ่มวางแผนการก่อสร้างด้วย พื้นที่ของสวนสุนันทาจึงยังคงมีสภาพเป็นอุทยานสวนป่าที่ได้รับการตกแต่งต้นไม้ และการกั้นกำแพงแนวเขตไว้เท่านั้น

ภาพที่ 4.5 สภาพป่าในสวนสุนันทา ก่อนปี พ.ศ. 2529

ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 52

ภาพที่ 4.6 แผนที่พระราชวังดุสิต-สวนสุนันทา เมื่อแรกสร้าง
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ อ้างถึงใน ฉันทนา สุรัสวดี, 2543: 15

ช่วงที่ 2 สวนสุนันทา พ.ศ. 2453-2475

พ.ศ. 2453-2458 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จถึงถวัลยราชสมบัติในปี พ.ศ. 2453 การสิ่งใดที่พระบรมชนกนาถทรงมีพระราชดำริไว้แต่ยังไม่แล้วเสร็จได้ถูกดำเนินการต่อมา สำหรับการก่อสร้างสวนสุนันทายังคงถูกระงับไว้ชั่วคราวกว่า 1 ปี กระทั่งเริ่มมีการวางผังบริเวณของตำหนักในสวนสุนันทา โดยนายอัลเฟรโด ริกัชซี (Alfredo Rigazzi) สถาปนิกชาวอิตาลี เขียนแบบเมื่อ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2454 และเขียนแบบอาคารต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2456 ได้ทำการปรับปรุงผังรวมใหม่ เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม 2457 และทำสำเนาตามเอกสารเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 เรียกหมู่ตำหนักนี้ว่า สวนสุนันทาวิลล่า (Suan SunaTa Villas) (ฉันทนา สุรัสวดี, 2543: 13) และมีการปรับปรุงแบบอีกครั้งของกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร แต่ไม่ได้รับบุัน เดือน ปี ที่เขียนขึ้นชัดเจน (ฉันทนา สุรัสวดี, 2543: 27)

พ.ศ. 2462 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้อำนวยการก่อสร้างสวนสุนันทา และพระยาประชากรกิจวิจารณ์ (โอ อมาตยกุล) เป็นผู้ควบคุมงาน และได้กระทำการสร้างเสร็จเรียบร้อยเมื่อ พ.ศ. 2462 (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 23)

พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา พร้อมด้วยพระราชธิดา 2 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิภานภดล กรมขุนอุทุมทองเขตขัตติยนารี ประทับในตำหนักเดียวกัน

และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกาญญา ประทับในตำหนักสวนพระองค์ถัดไปด้านทิศ ตะวันตก ถือเป็นกลุ่มเจ้านายฝ่ายในชุดแรกที่ทูลขอพระบรมราชานุญาตเสด็จเข้ามาประทับในสวน สุนันทา ในระยะแรกตำหนักพระวิมาดาเธอฯ มีสภาพทรุดโทรม จึงมีการปรับแบบจากตำหนักไม้เป็น ตำหนักปูน โดยพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง ซึ่งขณะที่ทำการ ปรับปรุงยังคงประทับในตำหนักเดิมแต่ใช้วิธีย้ายห้องประทับ และมีพิธีขึ้นตำหนักใหม่เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2462 ในงานนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไป พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ และทรงเจิมพระราชทานสิริมงคลในครั้งนี้ด้วย (กรมพระราชพิธี, 2462)

ภาพที่ 4.7 แผนผังแสดงตำแหน่งที่ตั้งตำหนักในสวนสุนันทา ลงวันที่ 6 มิถุนายน ค.ศ. 1911
(พ.ศ. 2454)

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, อ้างถึงใน ฉันทนา สุรัสวดี, 2543: 17

ตำหนักและเรือนในสวนสุนันทา แบ่งออกเป็น 3 ขนาด ได้แก่ ตำหนักขนาดใหญ่ เป็นที่ประทับของพระมเหสีและพระราชธิดา มีเนื้อที่กว้างใหญ่ และมีการปลูกสร้างอาคารสำหรับบริวารที่อยู่ภายในอุปถัมภ์ ตำหนักขนาดกลาง เป็นที่ประทับของพระราชธิดา มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่เศษ และตำหนักหรือเรือนขนาดเล็ก เป็นที่ประทับของพระราชธิดาหรือที่พำนักของเจ้าจอม มีเนื้อที่ประมาณ 3 งานเศษ โดยทุกตำหนักมีการปลูกต้นไม้ดอกไม้อย่างสวยงาม มีรั้วไม้ระแนงหรือรั้วต้นพุทธรักษาพองาม สามารถเดินถึงกันได้ทุกตำหนัก (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 26)

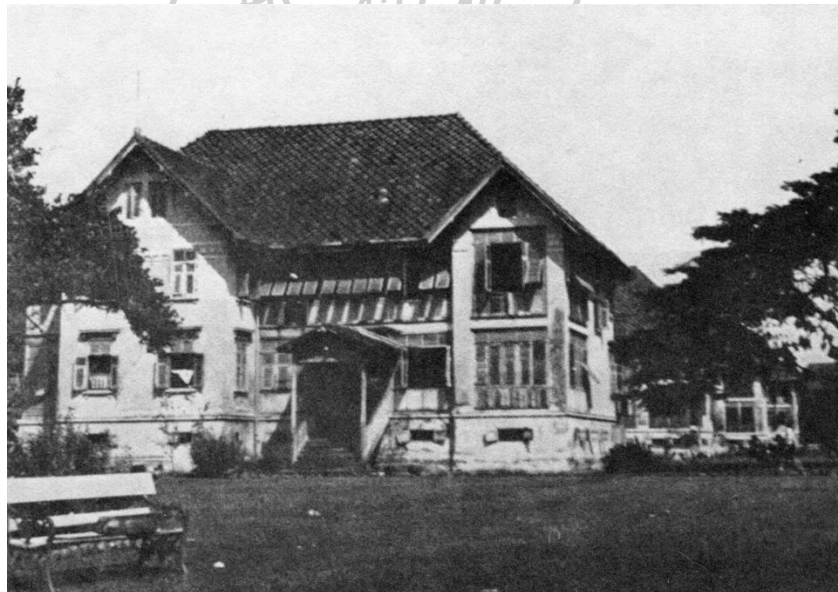

ภาพที่ 4.8 ตำหนักและคูคลอง ก่อนปี พ.ศ. 2500

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 4.9 ตำนักรขนาดใหญ่-ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ก่อนปี พ.ศ. 2529
ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 49

ภาพที่ 4.10 ตำนักรขนาดกลาง-ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรลักษณาวดี
ก่อนปี พ.ศ. 2529

ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 50

ภาพที่ 4.11 ตำหนักขนาดเล็ก-ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา
ก่อนปี พ.ศ. 2500

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 4.12 เรือนขนาดเล็ก-เรือนเจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5 ก่อนปี พ.ศ. 2500

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

พ.ศ. 2465 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างท้องพระโรงขึ้นในสวนสุนันทา และแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2466 (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 23) ภายหลังพระราชทานชื่อว่า “พระที่นั่งนงคราญสโมสร” สำหรับเป็นพื้นที่ส่วนกลางในการประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ของเจ้านายฝ่ายใน

ภาพที่ 4.13 ที่นั่งนงคราญสโมสร ก่อนปี พ.ศ. 2529

ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 52

แม้การก่อสร้างในสวนสุนันทาจะเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่เจ้านายฝ่ายในยังคงพอพระทัยประทับในเขตตำหนักเดิม จนเมื่อพระวิมาดาเธอฯ และพระราชธิดาเสด็จมาประทับในสวนสุนันทา พระบรมวงศ์ฝ่ายในและเจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีความประสงค์จะเข้ามาอยู่ จึงได้ตามเสด็จมาในคราวเดียวกัน ในช่วงเวลานี้เองที่สวนสุนันทากลับมีชีวิตชีวาขึ้นกลายเป็นราชสำนักขนาดใหญ่ ประกอบด้วย พระมเหสี 1 พระองค์ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 พระองค์ พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 17 พระองค์ และเจ้าจอม 13 ท่าน โดยแต่ละพระองค์ต่างมีตำหนักที่ประทับแยกเป็นสัดส่วน และมีข้าหลวงรับใช้อีกเป็นจำนวนมาก

พ.ศ. 2475 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สวนสุนันทาถือเป็นเขตพระราชฐานชั้นในที่มีขนาดใหญ่ที่สุด กระทั่งเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้รัฐบาลในขณะนั้นจะมีได้กล่าวกรายต่อเจ้านายฝ่ายในประการใด แต่ข่าวลือต่าง ๆ รวมทั้งการรับข่าวสารจากต่างประเทศเป็นประจำ ส่งผลให้เกิดความหวาดระแวงและความไม่มั่นใจในความปลอดภัย เจ้านายฝ่ายในจึงเสด็จมาประทับรวมกัน ณ ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแล้ว เหตุการณ์ความตึงเครียดก็ผ่อนคลายลง ทั้งนี้ยังได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้านายฝ่ายในสามารถไปสร้างตำหนักส่วนพระองค์ตามที่ได้รับพระราชทานที่ดินจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 121) ส่งผลให้เจ้านายฝ่ายในหลายพระองค์เริ่มเสด็จออกจากสวนสุนันทาจนหมดสิ้น

ภาพที่ 4.14 ตำหนักต่าง ๆ ในสวนสุนันทา ก่อนปี พ.ศ. 2500

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 4.15 สระน้ำในสวนสุนันทา ก่อนปี พ.ศ. 2529

ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 72

ช่วงที่ 3 สนวนสุนันทา พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2564)

พ.ศ. 2475 สนวนสุนันทาที่เคยงดามถูกทอดทิ้งขาดผู้ดูแลเอาใจใส่ กลายสภาพเป็นป่ารกร้าง ตำนานต่าง ๆ อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 70)

พ.ศ. 2479 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เห็นควรมอบพื้นที่สวนสุนันทาให้กับนายกรัฐมนตรี เพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยของรัฐมนตรีและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่เนื่องจากสภาผู้แทนราษฎรชี้แจงว่าไม่พร้อมจะใช้สถานที่แห่งนี้ คณะรัฐมนตรีจึงเห็นควรลงมติมอบสวนสุนันทาให้แก่กระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) รับผิดชอบจัดเป็นสถานศึกษาสำหรับสตรี ส่วนกรรมสิทธิ์ในสถานที่คงเป็นของพระมหากษัตริย์ และให้กั้นเขตบางแห่ง เช่น พระที่นั่งนงคราญสโมสร พระตำหนักสมเด็จพระศรีสรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และพระตำหนักสมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าโกลองกรณ์ กรมหลวงเพ็ชรบุรีราชสิรินทร ออกต่างหาก (สำนักงานราชเลขาธิการในพระองค์, 2479)

พ.ศ. 2480 กระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) ประกาศรวมนักเรียนฝึกหัดครูหญิงและนักเรียนมัธยมปีที่ 7-8 จากโรงเรียนหลายแห่งจัดตั้งเป็น “โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย” เปิดทำการเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2480 จัดการศึกษาออกเป็น 2 แผนก คือ แผนกสามัญ สำหรับนักเรียนชั้นประถมปีที่ 1 ถึงชั้นมัธยมปีที่ 8 และแผนกวิสามัญ การฝึกหัดครู (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 40) ถือเป็นสถานศึกษารุ่นแรกที่มีการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับประถมศึกษาจนถึงอุดมศึกษา โดยมีการปรับปรุงตำหนักที่ประทับเดิมให้เป็นอาคารเรียน ห้องพักอาจารย์ และหอพักนักเรียนประจำ

พ.ศ. 2484 ประเทศตกอยู่ในสภาวะสงคราม ครูทุกคนในกรุงเทพฯถูกส่งมาฝึกวิชาทหารที่โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย มีทั้งการเรียนในห้องเรียนและการเรียนภาคสนาม (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 35)

พ.ศ. 2486-2487 สนวนสุนันทาถูกโจมตีทางอากาศ กระทรวงศึกษาธิการมีคำสั่งปิดโรงเรียนและให้อพยพนักเรียนฝึกหัดครูไปเรียนที่โรงเรียนดัดดรุณี จังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนนักเรียนที่อพยพตามผู้ปกครองไปอยู่จังหวัดใดก็ให้เข้าศึกษาที่โรงเรียนในจังหวัดนั้น (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 36) จากการทิ้งระเบิดส่งผลให้ตำหนักที่ประทับบางส่วนได้รับความเสียหาย และถูกรื้อลงในช่วงเวลานี้

ภาพที่ 4.16 ป้ายโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ก่อนปี พ.ศ. 2500

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 4.17 นักเรียนโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ก่อนปี พ.ศ. 2500

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

พ.ศ. 2501 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช กระทรวงศึกษาธิการ ประกาศยกฐานะโรงเรียนที่เปิดสอนถึงขั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษาชั้นสูง และประกาศนียบัตรครูมัธยมขึ้นเป็น “วิทยาลัยครูสวนสุนันทา” จัดการศึกษาเป็น 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายประถมสาธิต ฝ่ายมัธยม

สาริต และฝ่ายฝึกหัดครู (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 34) และภายหลังได้รับการยกฐานะเป็นวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ตามพระราชบัญญัติวิทยาลัยครู พ.ศ. 2518

ภาพที่ 4.18 อาคารเรียนและทางเดินริมสระน้ำในวิทยาลัยครูสวนสุนันทา
ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 132

พ.ศ. 2535 กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าวิทยาลัยครูเป็นสถาบันการศึกษาและวิจัย ผลิตบัณฑิตในสาขาวิชาต่าง ๆ ได้แก่ ครุศาสตร์บัณฑิต วิทยาศาสตร์บัณฑิต และศิลปศาสตรบัณฑิต แต่ปัจจุบันคนทั่วไปเข้าใจผิดว่า ผู้ที่จบการวิทยาลัยครูต้องประกอบอาชีพครูเท่านั้น ทำให้ผู้จบการศึกษาในสาขาวิชาอื่นขาดโอกาสในการทำงาน และในบางครั้งเกิดความเข้าใจผิดว่าวิทยาลัยครูมิได้เป็นสถาบันอุดมศึกษา จึงได้ทูลขอพระราชทานชื่อวิทยาลัยครูทั้ง 36 แห่งว่า “สถาบันราชภัฏ” และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2535 (สำนักพระราชเลขานุการ, 2535)

พ.ศ. 2541 พื้นที่สวนสุนันทาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน (ราชกิจจานุเบกษา, 2542: 7) ส่งผลให้อาคารโบราณ และสิ่งก่อสร้างภายในพื้นที่มาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ได้แก่ ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ (พิพิธภัณฑสถานอยุธยาสถานภดล) ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศศิพงษ์ประไพ ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิสมัยพิมลสัตย์ ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฑารัตนราชกุมารี ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา เรือนเจ้าจอมเอื้อง ในรัชกาลที่ 5 อุโมงค์ใต้เนินดิน และกำแพงวัง ได้รับความคุ้มครองตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

พ.ศ. 2547 กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่าสถาบันราชภัฏมีการจัดการเรียนการสอนที่กว้างขวางมากขึ้นหลากหลายสาขาวิชา จึงเห็นควรให้ยกฐานะจาก “สถาบันราชภัฏ” เป็น

“มหาวิทยาลัยราชภัฏ” และประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2547 (ราชกิจจานุเบกษา, 2547: 1-25) โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา แบ่งส่วนการศึกษาออกเป็น 6 คณะ และ 9 วิทยาลัย

พ.ศ. 2563-ปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโฉนดที่ดินมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เพื่อจัดการเป็นสถานศึกษา เนื้อที่ 60 ไร่ 1 งาน 80 ตารางวา ออกให้ ณ วันที่ 20 ธันวาคม 2562 และเข้ารับพระราชทาน เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563 (ไทยโพสต์, 2563: ออนไลน์)

ภาพที่ 4.19 อาคารเรียนและสระน้ำในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
ที่มา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

อนึ่ง เรื่องชื่อ “สวนสุนันทา” ไม่มีปรากฏเป็นหลักฐานแน่ชัด แต่หากพิจารณาจากชื่อในทางตรงเป็นพระนามของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี พระมเหสีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโหม่นสยงต่อการจากไปด้วยอุบัติเหตุเรือพระประเทียบล่มที่ตำบลบางพูด ซึ่งได้ทรงสร้างอนุสรณ์สถานแห่งความรักและถาวรสถานอันเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนไว้มากกว่าเจ้านายพระองค์ใด การใช้ชื่อสวนสุนันทาจึงอาจเป็นสร้างสิ่งระลึกถึงอีกแห่งหนึ่งก็เป็นได้ และถ้าหากพิจารณาจากชื่อสวนในเทพกษัณม์ มีความคล้ายกับสวนที่ชื่อว่า สุนันท-อุทยาน เป็นอุทยานอันน่ารื่นรมย์เป็นที่สุดมีรุกชชาติและบุปผชาตินานาพรรณขึ้นอยู่ดาดฟ้าส่งกลิ่นหอมจรจรายไปทั่วบริเวณ กลางอุทยานมีสระน้ำกว้างใหญ่ น้ำใสสะอาดเย็นระรื่น และดาดฟ้าด้วยบัวบุศย์ เบญจพรรณอันงามวิจิตร เกิดขึ้นด้วยบารมีของพระนางสุนันทา อันเป็นพระมเหสีขององค์

พระอมรบดี ผู้เป็นใหญ่ในสรวงสวรรค์ พระอมรบดีจึงให้ชื่ออุทยานนี้ว่า สุนันทอุทยาน เพื่อจะได้เป็นเครื่องเตือนให้เทพนารีทั้งหลายได้ระลึกในพระบารมีขององค์พระมเหสี (แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว. อ่างถึงในวิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 36) จากนิยามดังกล่าวก็ปรากฏตรงกับรูปแบบการก่อสร้างสวนสุนันทาทุกประการ ภายหลังเมื่อเปลี่ยนเป็นสถานศึกษาจึงได้นำตราประจำพระองค์มาเป็นตราประจำสถาบัน พร้อมกับจัดสร้างพระราชานุสาวรีย์ขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวสวนสุนันทา กลายเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยมาจนทุกวันนี้

ภาพที่ 4.20 พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี
ที่มา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

3. ประวัติศาสตร์ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ในสวนสุนันทา

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ มีการใช้งานมาโดยตลอด นับตั้งแต่การเป็นที่ประทับของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา พระอัครชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภาภานภดล กรมขุนอุทุมทอง เขตขัตติยนารี พระราชธิดาพระองค์เล็ก และเมื่อเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นสถานศึกษาได้ถูกใช้งานเป็นทั้งอาคารเรียน สำนักงาน และพิพิธภัณฑ์ แหล่งการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรม สามารถสรุปลำดับเหตุการณ์สำคัญได้ 2 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงที่ 1 ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ พ.ศ. 2462-2475

พ.ศ. 2462 พระวิมาดาเธอฯ และพระราชธิดาทิ้ง 2 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิภานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา ขณะนั้นประทับในวังลดาวัลย์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เนื่องจากพระวิมาดาเธอฯ อยู่ในระหว่างการประสูติด้วยพระโรคปัสสาวะหวาน (เบาหวาน) และการพักผ่อนที่โปรดที่สุด คือ การปลูกต้นไม้ จึงทรงคิดหาพื้นที่แห่งให้ที่สามารถปลูกต้นไม้ได้สมพระทัย (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 43) ประกอบกับไม่เป็นการเหมาะสมที่เจ้านายฝ่ายในจะประทับเพียงลำพังนอกเขตพระราชฐานชั้นใน เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ มีราชกิจต้องเดินทางไปมณฑลปักษ์ใต้ จึงได้ทูลของพระบรมราชานุญาตต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาประทับเป็นการถาวรในสวนสุนันทา และมีพิธีขึ้นตำหนักใหม่เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2462 โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไป พระราชทานน้ำพระมหาสังข์ และทรงเจิมพระราชทานสิริมงคลในครั้งนี้ด้วย (กรมพระราชพิธี, 2462) นอกจากตัวตำหนักใหญ่แล้ว อาณาเขตของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ประกอบด้วยอาคารหลายหลัง ได้แก่ ตำหนักกรมน้ำ 2 หลัง อุโมงค์ไต้เนินดิน สำหรับเก็บถั่วขาม ห้องเครื่อง เรือนข้าหลวง รวมไปถึงตำหนักของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา พระราชธิดาพระองค์กลาง (เบญจมาภรา ไกรฤกษ์, ม.ร.ว., 2558: 61) และเป็นเพียงตำหนักเดียวในสวนสุนันทาที่มีประตูทางเข้าออกเป็นส่วนพระองค์

พ.ศ. 2466 ตรงกับปีประสูติครบ 60 ปี ของพระวิมาดาเธอฯ ข้าหลวงต้องตระเตรียมงานหลายอย่าง มีการจัดสร้างสิ่งของถวายเป็นพุทธบูชาหลายสิ่ง เช่น พัตรตนกัณฑ์ หนังสือธรรม โดยจัดเป็นงานใหญ่ที่ลดาวัลย์กับสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ เนื่องจากเจ้านายฝ่ายในและเจ้านายฝ่ายหน้าสามารถเสด็จมาร่วมงานได้โดยสะดวก

พ.ศ. 2467 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา ซึ่งประทับในตำหนักส่วนพระองค์ด้านทิศตะวันตกขอตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ประสูติพระโรคพระปับผาสะ (โรคปอด) และโรคพระวักกะ (โรคไต) มาช้านาน ครั้นถึงวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2467 เวลา 7 นาฬิกาหลังเที่ยง ได้สิ้นพระชนม์ ณ ตำหนักที่ประทับ พระชันษา 40 ปี ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานน้ำสรงพระศพ แล้วเชิญพระศพไปไว้ ณ พระที่นั่งอภิเศกดุสิตพระราชวังดุสิต (ราชกิจจานุเบกษา, 2467: 3573) และมีพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุ ท้องสนามหลวง ข้าหลวงที่ทรงซุบเลี้ยงลูกโอรมาเป็นข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิภานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี (พาสันนุพลศรี ชมพูนุท กฤษณจันทร์, ม.ร.ว., 2536: 52-55) ภายหลังตำหนักนี้ได้ถูกรื้อลงปรับเปลี่ยนเป็นอาคารเรียน

เนื่องจากมีเจ้านายและข้าหลวงรุ่นเล็กเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี จึงดำริจัดตั้งโรงเรียนภายในตำหนักที่ประทับ ประทานชื่อว่า “โรงเรียนนิภาคาร”

โดยใช้เรือนข้าหลวง ตำแหน่งสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญาเป็นที่ทำการ ต่อมาจึงได้สร้างอาคารเรียนเพิ่มเติม เป็นเรือนไม้ชั้นเดียว บริเวณริมสระน้ำ (วัฒนพันธุ์ ชมพูนุท สันธพันธ์, ม.ร.ว., 2536: 65-66)

พ.ศ. 2470 พระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี พร้อมด้วยเจ้านายฝ่ายในสวนสุนันทา เสด็จประพาสหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นครั้งที่ 2 และในปีเดียวกันนั้นได้เสด็จประพาสมณฑลพายัพ (เชียงใหม่) เป็นขบวนใหญ่ ในการนี้ได้เสด็จไปเยี่ยมเยียนพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ณ ตำแหน่งที่ประทับในเชียงใหม่ ดังที่ปรากฏภาพถ่ายในประชุมพระรูปที่ระลึกถึงพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา (พ.ศ. 2472)

พ.ศ. 2472 พระวิมาดาเธอฯ ประชวรด้วยพระโรคแผลเนื้อร้ายขึ้นในพระโอษฐ์ (มะเร็งกรามข้าง) ครั้นถึงวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2472 ได้สิ้นพระชนม์ ณ ตำแหน่งในสวนสุนันทา พระชันษา 67 ปี มีการจัดพิธีสรงน้ำพระศพจัดขึ้นภายในห้องบรรทม และเคลื่อนพระศพไปบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระที่นั่งนงคราญสโมสร (ราชกิจจานุเบกษา, 2472: 994) และมีพระราชพิธีถวายเพลิงพระศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง (ราชกิจจานุเบกษา, 2473: 19)

พ.ศ. 2475 เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นใจในความปลอดภัยต่อราชสำนัก สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิทานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี เสด็จออกจากสวนสุนันทาไปประทับที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2536: 73)

ช่วงที่ 2 ตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน (2564)

พ.ศ. 2475-2480 ภายหลังเมื่อได้จัดตั้งเป็นโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยแล้ว ตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ ได้ถูกใช้เป็นอาคารเรียนของนักเรียนฝึกหัดครู และห้องสมุดของโรงเรียน ซึ่งภายในมีห้องพิพิธภัณฑ์ จัดแสดงของสะสม และสื่อการเรียนการสอนสำหรับครู (กรองทอง วณิกนันท์ อ้างถึงใน วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 46)

พ.ศ. 2523 ตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ ถูกใช้เป็นที่ทำการของศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูสวนสุนันทา ซึ่งได้รับอนุมัติให้จัดตั้งตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการ โดยเปิดทำการเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2523 เพื่อดำเนินกิจกรรมด้านศิลปะและวัฒนธรรม (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, 2533)

พ.ศ. 2531 ตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ ได้รับการบูรณะทั้งหมด เพื่อใช้เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมของวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ในการให้ความรู้ทางนาฏศิลป์ ดนตรี จริยธรรมในชีวิตประจำวัน พระราชประวัติสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา และเจ้านายพระองค์อื่น (ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, 2533)

พ.ศ. 2533 การบูรณะตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ เสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดอาคารศูนย์ศิลปวัฒนธรรมและ

ทอดพระเนตรส่วนจัดแสดงนิทรรศการ เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2533 (สำนักราชเลขาธิการ, 2532) โดยชั้นบนของตำหนักได้จัดแสดงนิทรรศการจำลองภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในอดีตของตำหนัก พระวิมาดาเธอฯ ข้อมูลด้านนาฏศิลป์ และข้อมูลดนตรีไทย

พ.ศ. 2547 สถาบันราชภัฏสวนสุนันทาได้เปลี่ยนฐานะเป็น “มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา” ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ได้รับการยกฐานะขึ้นเป็น สำนักศิลปะและวัฒนธรรม หน่วยงานตามโครงสร้างของมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2547 (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2564: 1)

พ.ศ. 2548 ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ได้รับการบูรณะด้านโครงสร้าง มีการแบ่งพื้นที่ใช้งานออกเป็นส่วนสำนักงานของมหาวิทยาลัย และส่วนพิพิธภัณฑ์เพื่อการเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม กรุงรัตนโกสินทร์ (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2564: 1)

พ.ศ. 2557-2558 ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ได้รับการบูรณะและปรับปรุงนิทรรศการภายใน เปลี่ยนชื่อเป็น “พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล” (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2564: 1) มีการปรับเป็นรูปแบบพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ โดยเริ่มจากส่วนที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ บริเวณชั้น 2 อันได้แก่ ห้องพระประวัติพระวิมาดาเธอ ห้องพระจริยวัตรในพระวิมาดาเธอฯ และห้องพระปรีชาสามารถด้านงานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ

พ.ศ. 2559 พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดลได้รับรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่น จากสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ ในประเภทอาคารสถาบันและอาคารสาธารณะ (มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2562: 314)

พ.ศ. 2560 พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดลได้รับการปรับปรุงนิทรรศการในส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เชตต์ดิยนาธิ์ บริเวณชั้น 2 ได้แก่ ห้องพระประวัติสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิทานภดล กรมขุนอนุรักษ์เชตต์ดิยนาธิ์ ห้องเครื่องสำนึกพระวิมาดาเธอฯ ห้องวิถีชีวิตชาววังสวนสุนันทา และห้องทรงพระสำราญ

พ.ศ. 2562-2563 พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดลได้ย้ายส่วนสำนักงานสำนักศิลปะและวัฒนธรรมไปยังอาคารฉัฐมราชศิลปสตุติ เพื่อเตรียมเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์เต็มรูปแบบ และได้ทำการบูรณะสภาพความเสียหายที่เกิดจากธรรมชาติและการใช้งาน บริเวณชั้น 1 พร้อมทั้งมีการจัดนิทรรศการเพิ่มเติม ได้แก่ ห้องโถงต้อนรับ ห้องโถงทางเสด็จ และห้องเครื่องแต่งกาย

พ.ศ. 2564 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา มีโครงการปรับปรุงพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล เพื่ออนุรักษ์อาคารโบราณให้อยู่ในสภาพเดิม และจัดแสดงเรื่องราววิถีชีวิตชาววังสวนสุนันทาในอดีต

4. ข้อมูลพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

การสำรวจข้อมูลพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดลเป็นการตรวจสอบความสำคัญในกระบวนการประเมินทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสีย หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล การบริหารงาน นโยบาย และสภาพการจัดแสดงในปัจจุบัน ดังนี้

4.1 สถานที่ตั้งพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ 2 ของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา หมายเลขอาคาร 27 มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

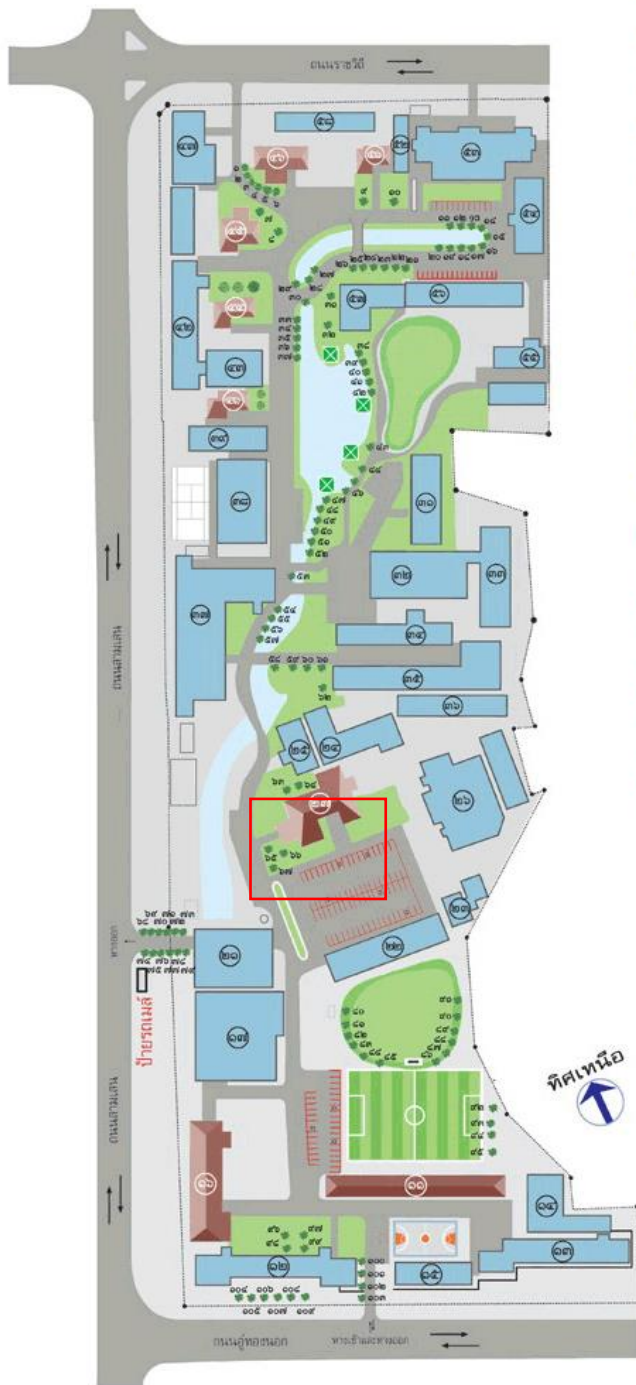
ทิศเหนือ	ติดกับ อาคาร 25 สดับสนธิ์เจียดเกษม และอาคาร 24 มาลินีนพดารา
ทิศตะวันออก	ติดกับ อาคาร 26 ศูนย์วิทยาศาสตร์
ทิศตะวันตก	ติดกับ ถนนหลักของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
ทิศใต้	ติดกับ ลานจอดรถอเนกประสงค์

ภาพที่ 4.21 ภาพด้านหน้าทางเข้าพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล
ที่มา: ชนะภพ วัฒนโฬาร ถ่ายเมื่อ 10 มิถุนายน 2564

เขตพื้นที่ ๑

- ๑๑ อาคารศูนย์บริการศูนย์พิพฒัน (คณะครุศาสตร์)
- ๑๒ อาคารนิสิตนานาชาติ (โปรแกรมวิชาภาษาต่างประเทศ)
- ๑๓ อาคารประชุมพหุสภิกัน (มัธยมสาธิต)
- ๑๔ อาคารมัธยมสาธิต (หลังใหม่)
- ๑๕ อาคารมัธยมสาธิต
- ๑๖ อาคารประถมสาธิต
- ๑๗ อาคารหอประชุมสุนันทานุสรณ์, ศูนย์อาหารและศูนย์ทำหนังสือ

เขตพื้นที่ ๒

- ๒๑ อาคารศรีจุฑาภา (เป็นคึกศึกษาศูนย์คอมพิวเตอร์)
- ๒๒ อาคารอำนวยการศิลปสฤดี (คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี)
- ๒๓ อาคารวิทยาศาสตร์และสิ่งแวดล้อม
- ๒๔ อาคารบาสิณิกตารา (อาคารประมเท่า)
- ๒๕ อาคารสณธิสนธิ์ดิยตเกษม (โปรแกรมวิชาทหกรรมศาสตร์)
- ๒๖ อาคารศูนย์วิทยาศาสตร์
- ๒๗ อาคารสายสาธาณภตล (สำนักศิลปะวัฒนธรรม)

เขตพื้นที่ ๓

- ๓๑ อาคารห้องประชุมช่อแก้ว
- ๓๒ อาคารนังจนราชบรรณภคณ (สำนักวิทยบริการ)
- ๓๓ อาคารเฉลิมพระเกียรติฯ (สำนักวิทยบริการ)
- ๓๔ อาคารเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา
- ๓๕ อาคารนิทานภตล (คณะมนุษยศาสตร์, อาคารเรียนรวม)
- ๓๖ อาคารศิลปกรรม
- ๓๗ อาคารเทวดีพิทักษ์ (สำนักงานอธิการบดี)
- ๓๘ อาคารสัถยภณนงค์ (อาคารพลศึกษา)
- ๓๙ อาคารศูนย์สุขภาพและสระว่ายน้ำ

เขตพื้นที่ ๔

- ๔๑ อาคารศัพทษณัประเวิพ (สำนักกิจการนักศึกษา)
- ๔๒ อาคารคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
- ๔๓ อาคารสำนักงานคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
- ๔๔ อาคารพิภมัยพิภลสตัย
- ๔๕ อาคารจตุรธาตนากรณ (โปรแกรมวิชาดนตรี)
- ๔๖ อาคารอากรภคภคภคภคภค (คณะศิลปกรรมศาสตร์)
- ๔๗ อาคารศูนย์ปฏิบัติการเทคโนโลยีการพิมพ์

เขตพื้นที่ ๕

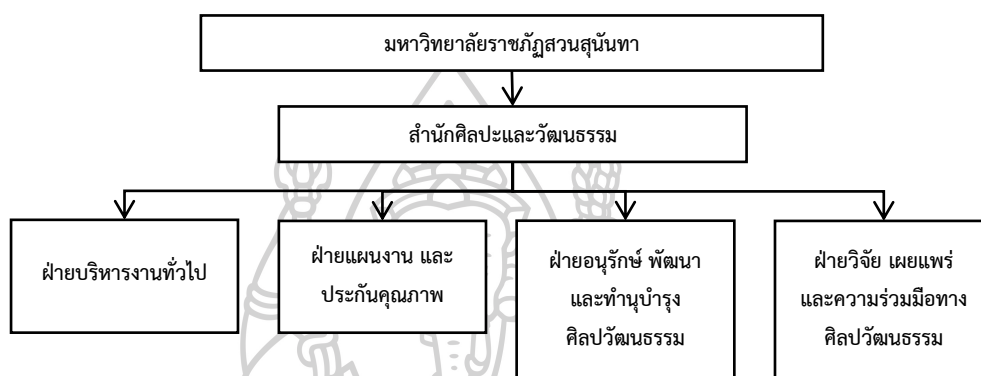
- ๕๑ อาคารเอื้ออาชว่งภณภคภค
- ๕๓ อาคารอระพินธอติภคภคภค (โปรแกรมวิชาบัญชี)
- ๕๔ อาคารโรงแรมแก้วจ้งจอน
- ๕๕ อาคารภณธรรสสินภคภค
- ๕๖ อาคารสุภภคภคภคภค (คณะวิทยาการจัฒนาการ)
- ๕๗ อาคารสุภภคภคภคภค (คณะวิทยาการจัฒนาการ)
- ๕๘ อาคารภณ-ศิลปกรรมศาสตร์

ภาพที่ 4.22 แผนที่ตั้งพิพธิภคภคอาคารสายสาธาณภตล
 ที่มา: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวณสุนันทา

4.2 การบริหารงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อยู่ภายใต้การบริหารงานของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม หน่วยงานตามโครงสร้างของมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา มีบทบาทหน้าที่ในอนุรักษ์ สืบสาน เผยแพร่ และทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ โดยมีการบริหารงาน ดังนี้

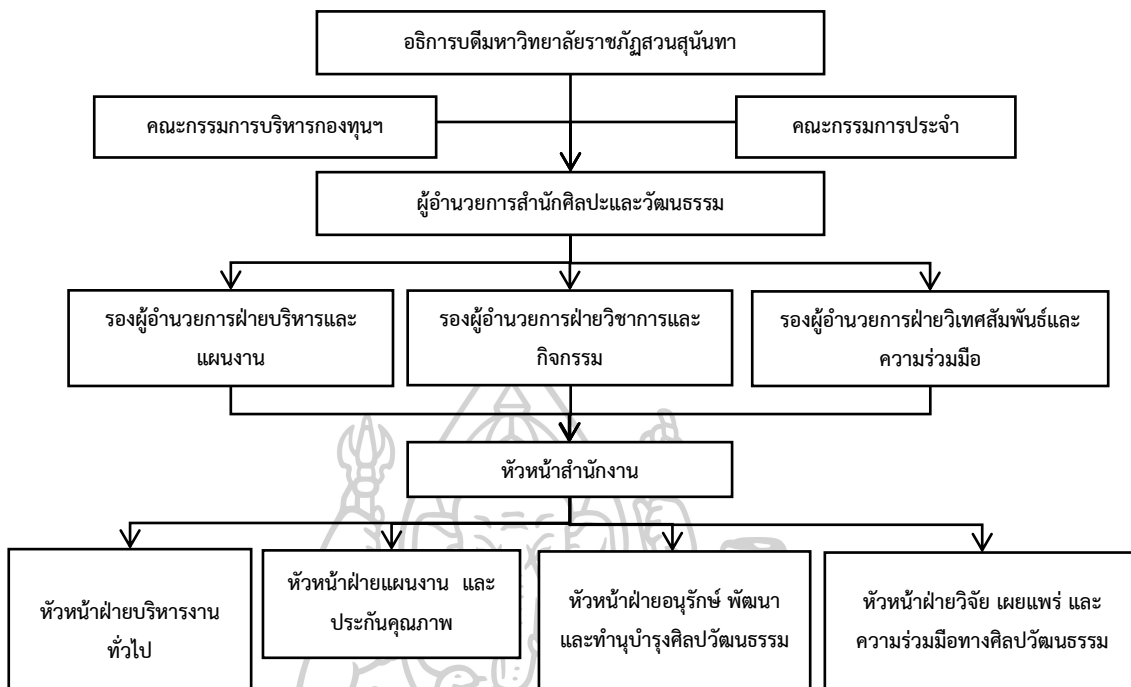
1. โครงสร้างสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

ภาพที่ 4.23 ภาพแสดงโครงสร้างของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, 2564: 3

2. โครงสร้างการบริหารงานสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

ภาพที่ 4.24 ภาพแสดงโครงสร้างการบริหารงานสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, 2564: 5

3. วิสัยทัศน์

แหล่งการเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมระดับชาติและสากล

4. พันธกิจ

1. อนุรักษ์ สืบสาน เผยแพร่ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมสู่สากล
2. ให้บริการวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรมรัตนโกสินทร์
3. พัฒนาฐานข้อมูลสารสนเทศด้านศิลปวัฒนธรรมรัตนโกสินทร์บนฐานของ

ผลงานวิจัยและแหล่งข้อมูลเครือข่าย

5. ภารกิจหลัก

1. การส่งเสริม สืบสาน และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
2. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม

4.3 การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล

การดำเนินงานพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดลเป็นส่วนงานหนึ่งในฝ่ายอนุรักษ์ พัฒนา และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยมีภัณฑารักษ์เป็นผู้ดำเนินงานด้านพิพิธภัณฑ์ ทั้งในส่วนของ การจัดแสดงนิทรรศการ การจัดกิจกรรมส่งเสริม และการเผยแพร่ข้อมูลศิลปวัฒนธรรม (วนิชยา บุชบงส์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 มิถุนายน 2564) มีการดำเนินงาน ดังนี้

1. จัดทำทะเบียนโบราณวัตถุ ประวัตติ เรืองราว และรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ โบราณวัตถุและศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ของมหาวิทยาลัย เพื่อควบคุมจำนวน และการจัดเก็บให้เป็นระเบียบ
2. ดูแลรักษาศิลปวัตถุ หรือการจัดการกับศิลปวัตถุให้มีสภาพสวยงาม แข็งแรง และไม่มี การชำรุดเสื่อมสภาพเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนซ่อมบำรุงศิลปวัตถุให้อยู่ในสภาพพร้อมจัดแสดง
3. ดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ในมหาวิทยาลัย ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียน โบราณสถานแล้วให้อยู่ในสภาพพร้อมจัดแสดงนิทรรศการ
4. การบริการนำชมในพิพิธภัณฑ์และแหล่งเรียนรู้ของมหาวิทยาลัยตามเส้นทางการจัด แสดงนิทรรศการ แก่นักเรียน นักศึกษา และบุคคลทั่วไป
5. การบริการทางการศึกษา ให้บริการข้อมูลศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ หรือองค์ความรู้ชาววังสวนสุนันทา ทั้งในรูปแบบของเอกสาร หนังสือ งานวิจัย ตลอดจนการให้ข้อมูล ศิลปวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ
6. การวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม การศึกษาค้นคว้างานวิจัยด้านศิลปวัฒนธรรม เพื่อสร้าง องค์ความรู้ใหม่ พร้อมทั้งเผยแพร่ออกสู่สาธารณชน
7. การผลิตสื่อศิลปวัฒนธรรม การสร้างสรรค์สื่อศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ป้ายสื่อความหมาย คลิปสารคดีสั้น เพื่อเผยแพร่ในพิพิธภัณฑ์ หรือช่องทางประชาสัมพันธ์ของสำนัก ศิลปะและวัฒนธรรม
8. จัดกิจกรรมโครงการเพื่อการส่งเสริม สืบสาน และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมใน พิพิธภัณฑ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม นิทรรศการหมุนเวียน สัมมนา ฯลฯ แก่นักศึกษา บุคลากร และบุคคลทั่วไป

4.4 เป้าหมายและการพัฒนาพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดลมีกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการ คือ นักศึกษาของ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา เพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมนอกห้องเรียน และการ เผยแพร่ข้อมูลศิลปวัฒนธรรมสวนสุนันทาออกสู่สาธารณชนทั้งในระดับชาติและนานาชาติ ส่วน แนวทางในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ต้องการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปะและวัฒนธรรมระดับสากล ตามนโยบายด้านเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยที่ว่า “เน้นความเป็นวัง ปลูกฝังองค์ความรู้ ยึดมั่น

คุณธรรมให้เชิดชู เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้สู่สากล” อันเป็นแนวทางหลักในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ กล่าวคือ การนำประวัติศาสตร์เรื่องราวของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราช ปดิวรัดา มาจัดแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิต ภูมิปัญญา และสภาพสังคมในสมัยนั้น ผ่านการจัดแสดงในรูปแบบการย้อนอดีตกลับไปสมัยยังเป็นประทับของเจ้านายฝ่ายใน ทั้งนี้ก็เพื่อใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้ นอกห้องเรียนของนักศึกษา และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมของสวนสุนันทาสู่สาธารณชน ตามบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานในการทำงานบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ (พีระพล ชัชวาลย์, การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 เมษายน 2564)

4.5 การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมดล

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมดลได้รับการปรับปรุงให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ของมหาวิทยาลัย โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในการเข้าชม เปิดให้บริการทุกวัน ตั้งแต่เวลา 9.00-16.00 น. และปิดให้บริการในวันหยุดราชการ

จากการลงพื้นที่มีสภาพการจัดแสดงทั้งภายนอกและภายใน ดังนี้

1. สภาพภายนอกพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมดล

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมดลได้รับการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพเดิม ซึ่งไม่แตกต่างจากเดิมมากนัก เมื่อพิจารณาจากภาพถ่ายโบราณที่หลงเหลืออยู่ และการสืบค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์พบว่า ตัวอาคารไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม แต่สภาพภูมิทัศน์โดยรอบพิพิธภัณฑ์มีความเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก มีการปรับปรุงพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ทางการศึกษา ดังที่รายละเอียดที่ปรากฏในตาราง

ตารางที่ 4.1 สภาพภายนอกพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
1. ทิศเหนือ	1. อาคาร 24 มาลินีนพดารา ลักษณะเป็นอาคารสูง 2 ชั้น รูปตัวแอล อยู่ติดกับด้านหลังพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล เป็นอาคารเรียนของคณะวิทยาศาสตร์ และสำนักงานสำนักทรัพย์สินและรายได้	
	2. อาคาร 25 สดับสนธิ์เจียดเกษม ลักษณะเป็นอาคารสูง 2 ชั้น อยู่ติดกับด้านหลังพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล เป็นอาคารเรียนของสาขาวิชาคหกรรมศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	
2. ทิศตะวันออก	1. สวนหย่อมและลานอเนกประสงค์ อยู่ติดกับมุขทางเข้าด้านข้างพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล มีการปลูกต้นไม้ จัดเก้าอี้ที่นั่ง และติดตั้งเสาไฟฟ้าส่องสว่าง	
	2. อาคาร 26 ศูนย์วิทยาศาสตร์ อยู่ถัดไปจากสวนหย่อม เป็นอาคารเรียนของคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	

ตารางที่ 4.1 สภาพภายนอกพิพิธภัณฑสถานอาคารสายสุทธธานภดล (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
3. ทิศตะวันตก	1. สวนหย่อม อยู่บริเวณด้านข้างของพิพิธภัณฑสถานอาคารสายสุทธธานภดล มีการปลูกต้นไม้ ตัดต้งน้ำพุ และป้ายชื่อของพิพิธภัณฑ	
	2. ถนน อยู่ถัดไปจากสวนหย่อม เป็นถนนหลักในการเดินทางภายในมหาวิทยาลัย	
4. ทิศใต้	1. ลานน้ำพุ อยู่ด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานอาคารสายสุทธธานภดล มีการจัดตกแต่งต้นไม้ และตัดต้งน้ำพุรูปปั้นโรมันรูปผู้หญิง	
	2. ถนนด้านหน้าพิพิธภัณฑสถานอาคารสายสุทธธานภดล เป็นถนนเส้นรองที่ตัดตรงเข้ามาสู่พิพิธภัณฑ	

ตารางที่ 4.1 สภาพภายนอกพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	3. ลานจอดรถเนกประสงค์ อยู่ถัดไปจากถนน เป็นลานจอดรถของมหาวิทยาลัย และลานกิจกรรมของนักศึกษา	

2. สภาพภายในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

ภายในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล นำเสนอเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิศานภดล กรมขุนอุทัยเขตต์ตติยนาрі โดยการเล่าเรื่องผ่านการจำลองเครื่องใช้ เครื่องเรือน และป้ายสื่อความหมาย เพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นอดีตเสมือนเมื่อครั้งเคยเสด็จมาประทับแบ่งออกเป็น 2 ชั้น มีห้องจัดแสดงนิทรรศการรวมทั้งสิ้น จำนวน 11 ห้อง และห้องที่ไม่มีการจัดแสดงนิทรรศการ 7 ห้อง ดังนี้

ตารางที่ 4.2 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้นที่ 1

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
1. ห้องโถงต้อนรับ	ป้ายสื่อความหมาย 1. ภาพถ่ายพระวิมาดาเธอฯ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง	
	สิ่งของจัดแสดง 1. โต๊ะประชาสัมพันธ์ จุดต้อนรับผู้เข้าเยี่ยมชม	

ตารางที่ 4.2 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้นที่ 1 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	2 โต๊ะไม้เข้าผนัง จำนวน 4 ตัว	
2. ห้องโถงทางเสด็จ	ป้ายสื่อความหมาย 1. ภาพถ่ายพระวิมาดาเธอฯ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง	
	สิ่งของจัดแสดง 1. โทรทัศน์จอแสดงผลชนิด LED จำนวน 2 เครื่อง	
	2. นาฬิกาตั้งพื้น	
	3. ตู้ไม้ จำนวน 3 ใบ	

ตารางที่ 4.2 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้นที่ 1 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	4. รูปปั้นรูปผู้หญิง จำนวน 2 ตัว	
3. ห้องเครื่องแต่งกาย	ป้ายสื่อความหมาย 1. พระรูปสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ นภดลฯ	
	สิ่งของจัดแสดง 1. หุ่นเครื่องแต่งกายเจ้านาย ฝ่ายใน จำนวน 4 ชุด	
	2. ฉากถ่ายรูป ประกอบด้วย เก้าอี้ โต๊ะ กระจก และฉาก ถ่ายรูป	
	3. ตู้ไม้สำหรับใส่เสื้อผ้า	

ตารางที่ 4.2 สภาน์จัดแสดงนิทรรศการ ชั้นที่ 1 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	4. กระจกตั้งพื้น	

ตารางที่ 4.3 สภาน์จัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
1. ห้องพระประวัติ พระวิมาดาเธอฯ	ป้ายสื่อความหมาย	
	1. พระรูปพระวิมาดาเธอฯ ขนาดใหญ่ ด้านข้างมีป้าย ข้อความบอกเล่าพระประวัติ	
	2. พระรูปพระวิมาดาเธอฯ และ บุคคลที่เกี่ยวข้อง	
	3. สาทะกรประกอบรูปภาพ แสดงลำดับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับ พระวิมาดาเธอฯ ด้านล่างมี ข้อความอธิบายพระประวัติ พระวิมาดาเธอฯ โดยสังเขป	

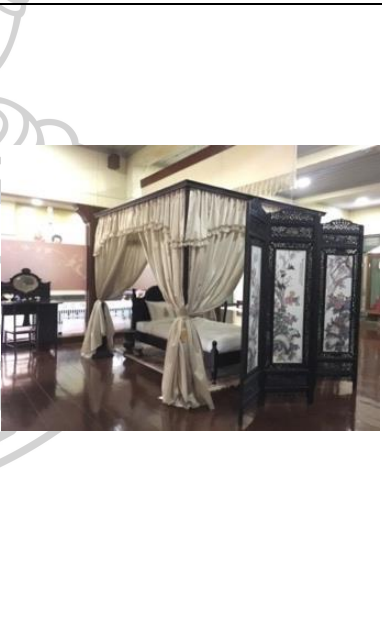

ตารางที่ 4.3 สภานิทรรศการนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	4. พระรูปพระวิมาดาเธอฯ ประกอบกับข้อความคำพูดของคุณ ข้าหลวง เกี่ยวกับพระจริยวัตรของพระวิมาดาเธอฯ สมัยเมื่อประทับในสวนสุนันทา	
	5. ภาพถ่ายงานพระศพของพระวิมาดาเธอฯ ในสวนสุนันทา พร้อมข้อความบรรยายเกี่ยวกับงานพระศพ	
	โบราณวัตถุจัดแสดง 1. พระเก้าอี้หินอ่อนศิลปะจีน จำนวน 2 ตัว อยู่ในสภาพชำรุด 1 ตัว	
	สิ่งของจัดแสดง 1. แจกันดอกไม้ ทำจากทองเหลืองประดับดอกไม้ทำจากดินญี่ปุ่น จำนวน 5 ชิ้น โดยจำลองจากพระรูปพระวิมาดาเธอฯ ขณะทรงจัดดอกไม้แบบตะวันตก	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	2. โต๊ะทรงพระสำราญ ประกอบด้วย 1) โต๊ะไม้ประดับมุกขนาดเล็ก 2) พรม 3) ชุดน้ำชา 4) ชุดชามกระเบื้องลายกุหลาบน้ำทอง พร้อมพานโตกทองเหลือง 5) ตะเกียง 6) พานพระศรีกะไหล่เงิน 7) หมอนอิงปักดินทองลายดอกไม้	
2. ห้องพระจริยวัตรในพระวิมาดาเธอฯ	ป้ายสื่อความหมาย 1. พระรูปพระวิมาดาเธอฯ	
	2. ป้ายแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับห้องบรรทมในพระวิมาดาเธอฯ	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	โบราณวัตถุจัดแสดง 1. ชุดโต๊ะพระสำอาง ไม่มีป้าย ระบุรายละเอียด	
	2. พัดรัตนกรัณฑ์ ไม่มีป้ายระบุ รายละเอียด	
	สิ่งของจัดแสดง 1. เตียงบรรทมของพระวิมาดา เธอฯ แบบจำลอง ประกอบด้วย 1) เตียงบรรทมขนาดเล็ก 2) เครื่องนอน 3) หมอนปักดินทองตรา ประจำพระองค์ 4) พรม 5) พระวิสูตร 4 เส้าทำจาก ไม้ 6) พัดซั๊ก	
	2. ฉากกั้นห้อง ทำจากไม้และ กระเบื้องศิลปะจีน จำนวน 2 บาน	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	4. เครื่องเล่นแผ่นเสียงปากแตร ทำด้วยทองเหลือง ฐานไม้ 8 เหลี่ยม	
	5. ชุดรับแขก ประกอบด้วย 1) เก้าอี้ผ้าบุลาย 2) โคมไฟระย้า 3) โต๊ะเล็ก 4) พานพระศรี ทองเหลือง 5) โคมไฟผ้า	
	6. ตู้หนังสือ ทำจากไม้และ กระจก ภายในจัดแสดงหนังสือ ธรรมะ	
	7. ตู้ไม้บานกระจกบุผ้าปิดทึบ	
4. ห้องพระปริชา สามารถดำเนินงานศิลป์ สำนักพระวิมาดาเธอฯ	ป้ายสื่อความหมาย 1. ป้ายแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับการ เขียนภาพสีน้ำคุณข้าหลวงใน พระวิมาดาเธอฯ	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	2. กรอบรูปภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวง จำนวน 32 ภาพ ติดตั้งบนกำแพงกระจก ไม่มีป้ายบรรยาย	
	3. จอฉายวีดิทัศน์ เรื่อง งานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ ความยาว 3.29 นาที เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการทำเครื่องแขวน และการปักผ้ารองประกอบเพลง บรรเลง โดยไม่มีเสียงหรือคำบรรยาย	
	<p>สิ่งของจัดแสดง</p> <p>1. ตู้จัดแสดงงานฝีมือชาววัง</p> <p>1) การแสดงภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวง ได้แก่ งานสีหลอดสีน้ำ และชุดพู่กัน</p> <p>2) อุปกรณ์การร้อยมาลัย ได้แก่ เข็มร้อย มาลัย มีด ด้าย กระแตผ้า ดอกมะลิดิน ดอกกรักดิน ดอกจำปาดิน และเครื่องแขวน</p> <p>3) การจำลองการปักผ้ารัตนกรัณฑ์</p> <p>4) การเย็บปักถักร้อย ได้แก่ ภาพคุณขนมต้ม อมาตยกุล ขณะเย็บผ้า จำนวน 1 ภาพ</p> <p>อุปกรณ์การเย็บปักถักร้อย</p>	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	ได้แก่ ดินมันทอง ดินมันเงิน ดินโปรงเงิน ดินโปรงทอง เลื่อมทอง ปีกแมลงทับ ไหมน้อย ด้าย และ เข็ม	
	2. โต๊ะเสวยจำลอง ประกอบด้วย 1) โต๊ะไม้รูปวงรี พร้อมเก้าอี้ จำนวน 8 ตัว 2) ชุดชามกระเบื้อง ซ้อน ส้อม มีด แก้วน้ำ จัดแบบ ตะวันตก จำนวน 2 ชุด 3) ผ้าปูโต๊ะ 4) เชิงเทียนทำจาก ทองเหลือง 2 ชั้น	
	3. ตู้ไม้บานกระจก ภายในเก็บ ถ้วยชาม กระเบื้องเคลือบแบบ ตะวันตก	
5. ห้องพระประวัติ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิภา-นภดล กรมขุนอุทอง เขตขัตติยนารี	ป้ายสื่อความหมาย 1. ป้ายพระประวัติสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิภา-นภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	2. ป้ายการแต่งกายชาววังสวนสุนันทา จัดแสดงภายในตู้เก็บฉลองพระองค์	
	3. พระรูปสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี 3 ภาพ ไม่มีป้ายบรรยาย	
	โบราณวัตถุจัดแสดง 1. ตู้เก็บฉลองพระองค์ตีตม	
	สิ่งของจัดแสดง 1. โต๊ะทรงพระอักษรจำลอง ประกอบด้วย 1) โต๊ะไม้ 2) เก้าอี้ 3) ชุดเครื่องเขียน 4) หนังสือ 5) ข้อความ จดหมายของ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี เขตขัตติยนารี	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	<p>2. ชุดรับแขกไม้และเก้าอี้โซฟาบุผ้าเข้าชุดกัน จำนวน 2 ชุด</p>	
	<p>3. ตู้หนังสือมีบานกระจก ภายในจัดแสดงหนังสือจำลอง จำนวน 3 ตู้</p>	
<p>6. ห้องบรรทมสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิภานภคกรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี</p>	<p>ป้ายสื่อความหมาย</p> <p>1. ภาพถ่ายสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิภานภคกรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ประกอบกับคำบรรยายพระจริยวัตร ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี สมัยเมื่อประทับในสวนสุนันทา</p>	
	<p>สิ่งของจัดแสดง</p> <p>1. พระรูปสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ไม่มีป้ายบรรยาย</p>	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	2. เตียงบรรทมจำลองของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิทานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ประกอบด้วย <ol style="list-style-type: none"> 1) เตียงไม้บรรทมขนาดเล็ก 2) พรม 3) เครื่องนอน บนหมอนปักดินทองตราประจำพระองค์ 4) พระวิสูตร เส้าทำจากไม้ 	
	3. ชุดโต๊ะพระสำอางจำลอง ประกอบด้วย <ol style="list-style-type: none"> 1) ชุดขวดเครื่องแก้วจำนวน 4 ชิ้น 2) ชุดหวีและกระจก 3) กระจเป่าทองเหลือง 	
	4. เครื่องล้างหน้าจำลอง ประกอบด้วย <ol style="list-style-type: none"> 1) ชุดอ่างล้างหน้า กระจเป็อง 2) ชุดเครื่องแก้ว 3) ผ้าซับพระพักตร์ 	
	5. ชุดตู้สี่ขาเข้าชุดกัน จำนวน 4 ตู้	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	6. กล่องเครื่องประดับและเครื่องประดับจำลอง จัดแสดงภายในตู้เซฟเดิม	
	7. อ่างอาบน้ำจำลอง 4 ขา พร้อมฝักบัว	
	8. โถสุขภัณฑ์จำลอง ทำจากไม้เลียนแบบโถสุขภัณฑ์ ในสมัยรัชกาลที่ 6	
	9. ตู้ลิ้นชักไม้ จำนวน 2 ตู้	
	10. ชุดเครื่องแก้ว จำนวน 8 ชุด	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	11. กระจกไม้ จำนวน 2 บาน	
7. ห้องเครื่องสำนักพระ วิมาดาเธอฯ	<p>ป้าย/ภาพสื่อความหมาย</p> <p>1. เครื่องคอมพิวเตอร์แบบ สัมผัส แสดงตำราอาหารในพระ วิมาดาเธอฯ แบ่งเป็น เครื่องพิมพ์ 10 รายการ และข่าวปรงสำเร็จ 10 รายการ จำนวน 2 เครื่อง</p> <p>โบราณวัตถุจัดแสดง</p> <p>1. ชุดชามกระเบื้องเคลือบลาย ดอกไม้ จำนวน 9 ชิ้น ไม่มีป้าย จัดแสดง</p> <p>2. ชุดชามแก้ว จำนวน 6 ชิ้น</p> <p>3. ชุดชามกระเบื้องลายมังกร จำนวน 6 ชิ้น</p> <p>4. ชุดชามศิลาดล จำนวน 6 ชิ้น</p> <p>5. ชุดชามกระเบื้องลายผักชี จำนวน 7 ชิ้น</p>	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
		
	<p>สิ่งของจัดแสดง</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ชั้นวางของจำลอง ทำจากไม้ จำนวน 2 ตัว ประกอบด้วย <ol style="list-style-type: none"> 1) เครื่องครัวโบราณ 2) โถขนมจำลอง 3) อาหารจำลอง 4) กระจาดผักและผลไม้ 2. โต๊ะเสวยแบบไทยจำลอง ประกอบด้วย <ol style="list-style-type: none"> 1) สำหรับเสวยแบบไทย พร้อมอาหารจำลอง 2) สำหรับข้าวแช่จำลอง 3) ชุดชามกระเบื้องลายเทพพนมพร้อมพานโตกทองเหลือง 4) พรม 	
<p>8. ห้องวิถีชีวิตชาววัง สวนสุนันทา</p>	<p>ป้ายสื่อความหมาย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ภาพถ่ายตำหนักพระวิมาดา-เธอฯ ประกอบกับข้อความคำพูดของคุณข้าหลวงเรื่องวิถีชีวิตชาววังสวนสุนันทา 	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	2. ภาพถ่ายตำหนักกรมน้ำ ประกอบกับข้อความคำพูดของ คุณข้าหลวงเรื่องวิถีชีวิตชาววัง สวนสุนันทา	
	3. กรอบรูปปั้นเล็กทรอนิกส์ แสดงภาพถ่ายเกี่ยวกับวิถีชีวิต ชาววังสวนสุนันทา	
	สิ่งของจัดแสดง 1. อุปกรณ์การทำความสะอาด ผ้า ประกอบด้วย 1) เครื่องหีบผ้า 2) น้ำอบไทย 3) เทียนอบ 4) ชะลูด 5) กายาน 6) ไม้กฤษณา 7) ลูกชัต 8) ตั้งไม้	
	2. หีบอบรำผ้า ประกอบด้วย 1) ผ้าโจงกระเบน 2) ผ้าสไบ 3) เทียนอบ	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	3. ตัดผนัง สันนิษฐานว่าจัดทำขึ้นใหม่เนื่องจากปิดทับประตูเดิม	
ห้องทรงพระสำราญ จัดแสดงเป็นห้องโถงทรงพระสำราญ และภาพเขียนสีน้ำมันเจ้านายฝ่ายในสวนสุนันทา	ป้ายสื่อความหมาย 1. พระรูปเขียนสีน้ำมันเจ้านายฝ่ายในรัชกาลที่ 5 พร้อมป้ายชื่อจำนวน 10 รูป	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	โบราณวัตถุจัดแสดง 1. โต๊ะบูชาสูงศิลปะจีน 2. เก้าอี้ศิลปะจีน จำนวน 2 ตัว	
	สิ่งของจัดแสดง 1. โต๊ะบิลเลียดจำลอง จำนวน 2 ชุด	
	2. ชุดโต๊ะไม้ และเก้าอี้โซฟาบุผ้า เข้าชุดกัน	
	3. ตู้ไม้ปิดทึบ	
	4. ตู้ไม้เข้าผนัง จำนวน 2 ตู้	

ตารางที่ 4.3 สภาพห้องจัดแสดงนิทรรศการ ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
	5. โคมไฟระย้าตั้งพื้น จำนวน 4 โคม	
	6. เก้าอี้ผ่านววมไม่มีพนักวางแขน จำนวน 4 ตัว	
	7. เก้าอี้โซฟาบุผ้า 8. โต๊ะไม้สามขา 9. แจกันดอกไม้ประดิษฐ์	

ตารางที่ 4.4 สภาพห้องที่ไม่มีการจัดแสดงนิทรรศการ

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
ห้องที่ 1	ยังไม่ได้รับการปรับปรุง พบความเสียหายจากสภาพธรรมชาติของอาคารโบราณ ได้แก่ ผนังมีความชื้นทำให้สีหลุดล่อน ปูนเปื่อยยุ่ย พื้นไม้ผุพังและใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์พิธีสงฆ์	

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
ห้องที่ 2	ยังไม่ได้รับการปรับปรุง พบความเสียหายจากสภาพธรรมชาติของอาคารโบราณ ได้แก่ผนังมีความชื้นทำให้สีหลุดลอก พื้นไม้ผุพัง และใช้เป็นที่พักของเหลือใช้ในสำนักงาน	
ห้องที่ 3	ยังไม่ได้รับการปรับปรุง พบความเสียหายจากสภาพธรรมชาติของอาคารโบราณ ได้แก่ ผนังมีความชื้นทำให้สีหลุดลอก พื้นไม้ผุพังจากปลวก และความเสียหายจากการใช้งาน ได้แก่ บานหน้าต่างชำรุด และใช้เป็นที่พักของเหลือใช้ในสำนักงาน	
ห้องที่ 4	ยังไม่ได้รับการปรับปรุง พบความเสียหายจากสภาพธรรมชาติของอาคารโบราณ ได้แก่ ผนังมีความชื้นทำให้สีหลุดลอกเป็นจำนวนมาก และใช้เป็นที่พักของเหลือใช้ในสำนักงาน	
ห้องที่ 5	ได้รับการปรับปรุงผนังและพื้นไม้ ใช้เป็นห้องรับรองของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม	

ตารางที่ 4.4 สภาพห้องที่ไม่มีการจัดแสดงนิทรรศการ (ต่อ)

รายการ	รายละเอียด	ภาพถ่าย
ห้องที่ 6	ได้รับการปรับปรุงผนังและพื้นไม้ ใช้เป็นห้องประชุมของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม	
ห้องที่ 7	ยังไม่ได้รับการปรับปรุง มีการกรุผนังด้วยไม้อัดและวอลเปเปอร์ ใช้เป็นที่เก็บของเหลือใช้ในสำนักงาน	

4.6 ศิลปวัตถุชิ้นสำคัญในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

จากการสำรวจการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ศิลปวัตถุส่วนใหญ่เป็นของจำลองหรือจัดหาขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างความสมจริงให้กับห้องจัดแสดงตามเรื่องราวและเนื้อหาที่พิพิธภัณฑ์ต้องการนำเสนอ ซึ่งจากการศึกษาทะเบียนศิลปวัตถุของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล และสืบค้นข้อมูล พบว่า มีศิลปวัตถุสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี เจ้านายฝ่ายในที่เคยเสด็จประทับในตำหนัก ดังนี้

1. ภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ มีทั้งหมดจำนวน 131 ภาพ ภาพต้นฉบับทั้งหมดเก็บรักษาไว้ในคลังพิพิธภัณฑ์ มีการจำลองภาพขึ้นจัดแสดง จำนวน 32 ภาพ ในห้องพระปรีชาสามารถดำเนินงานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นภาพเขียนดอกไม้ด้วยสีน้ำลงบนกระดาษ ในลักษณะการถ่ายทอดความงามแบบเหมือนจริง (Realistic) วาดโดยคุณข้าหลวงในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งบางภาพมีการลงชื่อผู้เขียนภาพ วัน/เดือน/ปี และชื่อพันธุ์ดอกไม้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ภาพที่ 4.25 ภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวง ในห้องพระปรีชาสามารถด้านงานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: ชนะภพ วัฒนโอฬาร ถ่ายเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2564

2. พัตร์ตันกรัณฑ์ จำนวน 2 ต้าม นำออกจัดแสดงภายในตู้กระจก 1 ชั้น กว้าง 36 เซนติเมตร สูง 97 เซนติเมตร เป็นพัตร์หน้าางตามทำด้วยไม้ ด้านหน้าตรงกลางพัตร์ปักด้วยดินเงินตราสัญลักษณ์ “ส.ภ.ส” ภายใต้พระชฎาเดินหน โดยรอบมีการปิดดินเงินเป็นรูปวงกลม และปักไหมสีชมพูและฟ้าลงบนผ้าตาตระกำลายสีเหลือง ด้านหลังมีข้อความระบุว่า “พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ถวายในงานพระกุศล ฉลองพระชนม์มหกลีบพรรษา พ.ศ. 2466” ฝีมือการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ส่วนการปักเป็นฝีมือของคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ

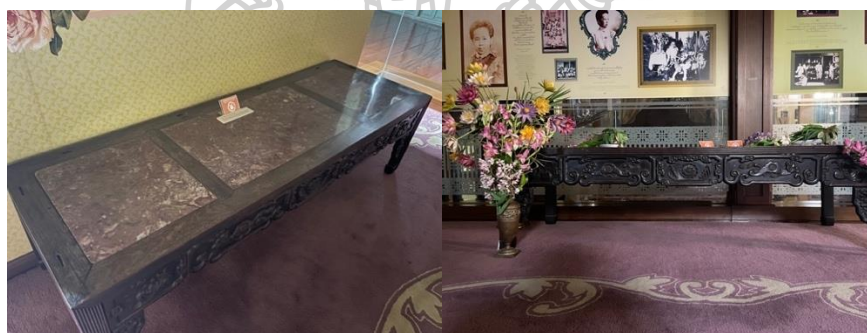
ภาพที่ 4.26 พัตร์ตันกรัณฑ์ จัดแสดงในห้องพระปรีชาสามารถด้านงานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: ชนะภพ วัฒนโอฬาร ถ่ายเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2564

3. ชุดชามในพระวิมาดาเธอฯ จำนวน 9 ชิ้น จัดแสดงอยู่ในตู้กระจกหน้าห้องเครื่องสำนักพระวิมาดาเธอฯ ระบุว่าเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารที่ได้รับบริจาคมาจากข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ มีลักษณะเป็นชามกระเบื้องเนื้อบางแปดเหลี่ยมเคลือบสีเหลืองอ่อน ขอบฝาทั้งสองด้านเขียนลายช่อดอกไม้ 2 ชนิด ด้วยสีส้ม สีฟ้า และสีชมพู จุกฝามีลักษณะแปดเหลี่ยมตกแต่งด้วยการเขียนทอง ด้านหลังภาชนะเขียนข้อความว่า “เฮช. อับดุลราฮิม และ ขอท่านผู้ที่ซื้อของนี้จงมีความเจริญ”

ภาพที่ 4.27 ชุดขามในพระวิมาดาเธอฯ จัดแสดงอยู่ในตู้กระจกหน้าห้องเครื่องสำนักพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: ชนະภพ วัฒนโฑพาร ถ่ายเมือวันที่ 10 มิถุนายน 2564

4. พระเก้าอี้หินอ่อน จำนวน 2 ตัว จัดแสดงอยู่ในห้องพระประวัติพระวิมาดาเธอฯ ระบุว่า เป็นเครื่องเรือนส่วนพระองค์ในพระวิมาดาเธอฯ ขนาดกว้าง 62 เซนติเมตร ยาว 191 เซนติเมตร สูง 52 เซนติเมตร มีขา 4 ขา แกะสลักเป็นร่องเส้นตรง ใต้พื้นนั่งแกะสลักเป็นช่องๆ จำนวน 7 ช่อง แต่ละช่องแกะเป็นลายหลายแบบ เช่น ลายดอกไม้ ลายแจกันดอกไม้ ลายพันธุ์พฤกษา ลายมงคลจีน ส่วนตัวพื้นนั่งเป็นพื้นหินอ่อนในกรอบไม้ 3 ส่วน

ภาพที่ 4.28 พระเก้าอี้หินอ่อน จัดแสดงในห้องพระประวัติพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: ชนະภพ วัฒนโฑพาร ถ่ายเมือวันที่ 10 มิถุนายน 2564

5. ชุดโต๊ะพระสำอาง จำนวน 1 ชุด จัดแสดงอยู่ในห้องพระจริยวัตรพระวิมาดาเธอฯ ระบุว่า เป็นเครื่องเรือนในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ตัวโต๊ะทำจากไม้ ขนาดกว้าง 58.5 เซนติเมตร ยาว 91 เซนติเมตร สูง 132 เซนติเมตร มีขาตั้ง 6 ขา ด้านบนมีผืนไม้แกะเป็นลายเรขาคณิต และมีกระจกในกรอบไม้วงรีปลาย่างแหลมอยู่ตรงกลาง ด้านซ้ายมีแท่นไม้ยื่นออกมาเป็นกล่องลิ้นชักขนาดเล็ก ด้านล่างทางซ้ายทำเป็นที่สอดเก้าอี้ มีลิ้นชัก 1 อัน ส่วนทางขวามีลิ้นชัก 1 อัน และตู้มีฝาปิดแกะสลักเป็นรูปดอกกุหลาบ เก้าอี้ทำจากไม้ ขนาดกว้าง 38.4 เซนติเมตร ยาว 40 เซนติเมตร สูง 81 เซนติเมตร มี 4 ขา ไม่มีพนักแขน เบาะทำจากหนังสีน้ำตาล ยึดกับตัวเก้าอี้ด้วยหมุดเหล็กจำนวนมาก ที่พนักพิงแกะเป็นลายดอกไม้และใบไม้

ภาพที่ 4.29 ชุดโต๊ะพระสำอาง จัดแสดงในห้องพระจริยวัตรพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: ชนะภพ วัฒนโอฬาร ถ่ายเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2564

5. คุณค่าและความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑสถานอยุธยา

การประเมินความสำคัญคุณค่าและความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑสถานอยุธยา เลือกใช้การประเมินตามเกณฑ์ความสำคัญ แบ่งออกได้ 4 ด้าน คือ ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ ความสำคัญเชิงสังคม ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ และความสำคัญเชิงวิชาการ ดังนี้

5.1 ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์

พิพิธภัณฑสถานอยุธยา เดิมเป็นตำหนักที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6-7 กล่าวคือ เป็นราชสำนักฝ่ายในยุคลดสุดท้ายก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลประวัติศาสตร์ พบความสำคัญที่เกี่ยวกับกิจกรรม เหตุการณ์ หรือบุคคลในอดีต ดังนี้

5.1.1 สถานที่ประทับเจ้านายฝ่ายในองค์สำคัญ

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ จัดเป็นตำหนักขนาดใหญ่ที่มีอาณาบริเวณกว้างขวาง เพื่อเตรียมเป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง ภายหลังเมื่อสร้างเสร็จแล้วในปี พ.ศ. 2462 ได้ใช้เป็นที่ประทับของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี กรมขุนอุทัยธานี ซึ่งถือว่าเป็นเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อประเทศไทยพระองค์หนึ่ง ดังที่ปรากฏในพระประวัติของทั้ง 2 พระองค์ ดังนี้

1) พระประวัติพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา

พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าลดาวัลย์) ต้นราชสกุลลดาวัลย์ และเจ้าจอมมารดาจีน ประสูติเมื่อวันศุกร์ที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2406 ทรงมีพระเชษฐภคินีร่วมพระมารดา 2 พระองค์ คือ พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค กรมขุนอรรคราชกัลยา (พระนามเดิมหม่อมเจ้าบัว สุกุลญาตีเรียกท่านว่า ท่านองค์ใหญ่ หรือพระอัครชายาพระองค์ใหญ่) และพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ (พระนามเดิมหม่อมเจ้าบัว

สกุลญาติเรียกท่านว่า ท่านองค์กลาง หรือพระอัครชายาพระองค์กลาง) (สดับ, เจ้าจอม, ม.ร.ว., 2526: 139-140)

เมื่อแรกประสูติ พระวิมาดาเธอฯ ดำรงพระสกุลยศเป็นหม่อมเจ้า พระนามว่า หม่อมเจ้าสาย ต่อมาได้ถวายงานรับราชการฝ่ายในสนองพระเดชพระคุณเป็นพระภรรยาเจ้า ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระภคินีทั้ง 2 พระองค์ เมื่อ พ.ศ. 2431 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ สกุลญาติและผู้ที่คุ้นเคยเรียกท่านว่า พระอัครชายาพระองค์เล็ก หรือ ท่านองค์เล็ก ทรงมีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและสมเด็จพระเจ้าลูกเธอรวม 4 พระองค์ (กัลยาณวิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ, 2532: 80-81) ได้แก่

1. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์
2. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านภาจรจารัสศรี
3. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามลีนินพาดารา กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา
4. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุนอุทงเขตต์ตติยนาธิ

พระวิมาดาเธอฯ มีพระกรณียกิจสำคัญในการเป็นผู้กำกับดูแลห้องเครื่องถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอดรัชกาล ทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านการครัว ซึ่งพิถีพิถันตั้งแต่การเลือกสรรวัตถุดิบและจัดแต่งสำหรับความหวานให้มีรสชาติ จนเป็นที่พอพระราชหฤทัย ซึ่งถือเป็นงานหนักสำหรับพระวิมาดาเธอฯ (สดับ, เจ้าจอม, ม.ร.ว., 2526: 156) แม้ภายหลังเมื่อเสด็จประทับในสวนสุนันทาจะไม่ได้เป็นผู้ควบคุมห้องเครื่องหลวงแล้ว แต่ตำหนักของพระองค์ก็ยังคงมีความโดดเด่นในเรื่องอาหาร มักมีผู้เข้ามาขอประทานอาหารออกไปจัดเลี้ยงเสมอ ดังที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร ได้บรรยายถึงพระปรีชาสามารถในด้านอาหารไว้ว่า

พระวิมาดาเธอฯ ทรงมีความสามารถมากในด้านการครัว ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ท่านทรงเป็นต้นเครื่อง ทำพระกระยาหารขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอยู่เป็นนิจ ทรงมีวิธีพลิกแพลงทำอาหารแปลกๆ อยู่เสมอ มีผีพระหัตถ์เป็นที่โปรดปรานมาก

(วิมลฉัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536 : 45)

ในด้านสาธารณประโยชน์ เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่พระวิมาดาเธอฯ ให้ความสนพระทัย ทรงเป็นเจ้านายที่มีพระเมตตาสูง ดังเห็นได้จากเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านภาจรจารัสศรีสิ้นพระชนม์ขณะพระชันษาเพียง 5 ปี ทรงดำริจะสร้างถาวรวัตถุอันเป็นประโยชน์อุทิศส่วนพระกุศลเพื่อทำนุบำรุงทารกเด็กชายหญิงที่เป็นบุตรขอคนยากจนให้พ้นจากอันตราย เพราะยังมีได้มีผู้ใดจัดขึ้นให้ปรากฏมาแต่กาลก่อน จึงได้บริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์ซื้อที่ดินตำบลสวนมะลิ และสร้างโรงเรียนเป็นสถานที่ช่วยเหลือและรับเลี้ยงเด็กกำพร้ายากไร้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชทานนามว่า โรงเลี้ยงเด็กของพระอัครชายาเธอ และได้เปิดดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2433 (กรมพระดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, 2472: 1-5) ถือเป็นกิจการสงเคราะห์เด็กที่เกิดขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทย นอกจากนี้ยังทรงเคยดำรงตำแหน่งอุปนายิกาสภาอุณาโลมแดงแห่งชาติสยาม หรือสภาภคาชาติไทยในปัจจุบัน เมื่อ พ.ศ. 2436 ในเรื่องพระเมตตาฉัน เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ (2526: 147) ในรัชกาลที่ 5 ได้กล่าวถึงพระคุณสมบัติไว้อย่างน่าสนใจ ความว่า

พระวิมาดาเธอฯ ทรงมีพระทัยกว้างใหญ่ไพศาล พอพระทัยช่วยเหลือเผื่อแผ่แก่เพื่อนมนุษย์ไม่เลือกหน้า ไม่ถือพรรคถือพวก ทรงสงสารผู้ตกทุกข์ได้ยาก ถ้าทรงได้ยินใครมารำพันถึงความทุกข์แล้ว เป็นต้องทรงช่วยหาทางปัดเป่าให้ได้ประโยชน์ ไม่เคยได้ยินทรงปฏิเสธผู้ที่มาพึ่งพระบารมี

(สดับ, เจ้าจอม, ม.ร.ว., 2526:

147)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทูลขอพระบรมราชานุญาตเสด็จมาประทับในสวนสุนันทา เมื่อ พ.ศ. 2462 ขณะนั้นพระชันษาได้ 57 ปี ทั้งยังอยู่ในระหว่างการประชวรด้วยพระโรคปัสสาวะหวาน (เบาหวาน) จึงไม่ได้ทรงงานด้วยพระองค์เอง แต่จากการที่พระองค์มีบุคลิกที่คล่องแคล่ว จึงมีเคียวว่างจากพระภารกิจ ทรงควบคุมข้าหลวงและมหาดเล็กให้ปฏิบัติงานต่าง ๆ ทั้งการปรุงอาหาร งานประดิษฐ์ และการทำความสะอาด โดยมีเคียบรรทมพักในเวลากลางวัน (สดับ, เจ้าจอม, ม.ร.ว., 2526: 147) โดยพระวิมาดาเธอฯ ตื่นบรรทมเวลาประมาณเจ็ดโมงเช้า ทรงสร่งแล้วเสวยเครื่องเช้า เป็นเครื่องฝรั่ง โดยคุณข้าหลวงจึงขึ้นไปทำถวายบนตำหนักกลางวันเสวยประมาณบ่ายโมง เป็นเครื่องไทย และไม่เสวยเครื่องว่าง แล้วเสด็จลงสวน เพื่อทรงดูแลบำรุงรักษาต้นไม้ ในการเสด็จจะมีคุณข้าหลวงตามเสด็จเป็นขบวน มีหน้าที่เชิญพระกลด กระโถน และที่ขาดไม่ได้ คือ พานพระศรี และพระสุธารสชา ซึ่งโปรดมาก ตอนเย็นไม่เสวย จะเสวยมื้อค่ำเวลาประมาณหนึ่งทุ่ม เป็นเครื่องไทย โดยประทับนั่งตั้งยาวปูพรม บางครั้งจะเสด็จลงสวนจนถึงเที่ยงคืนหรือตีหนึ่ง หากวันใดสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี มีงานพระราชพิธีหรือยังมีเสด็จขึ้นตำหนักจะยังไม่เข้าบรรทม ก่อนบรรทมต้องมีข้าหลวงถวายอยู่งานอ่านหนังสือจนกว่าจะบรรทมหลับ และข้าหลวงถวายอยู่งานพัดตลอดทั้งคืน และเข้าบรรทมในเวลาประมาณหลังเที่ยงคืนไปแล้ว (บัวเยาว์ ณ เชียงใหม่, เจ้า, 2536: 87)

ภาพที่ 4.30 พระวิมาดาเธอฯ ฉายเมื่อปีวอก พ.ศ. 2439 จากซ้ายไปขวา-พระวิมาดาเธอฯ, สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา, สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 4.31 พระวิมาดาเธอฯ ฉายในงานฉลองพระชันษาครบ 60 ปี
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สิ่งที่พระวิมาดาเธอฯ ทรงสนพระทัยมากเป็นพิเศษ คือ การปลูกไม้ดอกและไม้ใบพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทรงเสด็จมาประทับในสวนสุนันทา เนื่องจากมีพื้นที่มากพอให้ทรง

ปลูกต้นไม้ได้อย่างสำราญพระทัย ทำให้อาณาบริเวณรอบตำหนักเต็มไปด้วยพันธุ์ไม้งดงามละลานตา โดยเฉพาะกล้วยไม้ ทรงมีโรงเรือนขนาดใหญ่ที่ทันสมัยบริเวณด้านหน้าตำหนัก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสายพันธุ์สกุลแคทลียาที่ทรงสั่งมาจากต่างประเทศ และกุหลาบ ที่มีผู้นำเข้ามาถวายจำนวนมากหลายร้อยต้น โดยทรงปลูกไว้บริเวณหน้าตำหนักและถนนโดยรอบ ดั่งหม่อมราชวงศ์พาสน์พุลศรี (ชมภูนุช) กฤษณจันทร์ ข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ ได้บรรยายถึงความหลากหลายของพันธุ์ไม้ไว้อย่างน่าสนใจ

...ภายในวังสุนันทาจึงมีดอกไม้และต้นไม้ทุกชนิดที่มีในเมืองไทย ทั้งพันธุ์ไทยและพันธุ์ฝรั่ง โดยทรงซื้อเองบ้าง มีผู้นำมาถวายบ้าง...ถ้าพูดถึงชนิดที่ดีและหายากขณะนี้ก็คงจะเป็นสารภีดอกใหญ่ พุทธชาติสีเหลือง ดอกแจ้สมิน เขี้ยวกระแต จำปา จำปี จำปูน จำปีแขก ลำดวน ยี่หุบ มณฑารพ สลัดคนธ์ เสาวคนธ์ เรียกว่าดอกไม้ในวรรณคดี ทรงมีทุกชนิดไม่ขาด ต้นพุทธรักษา ปลูกอยู่รอบสนามใหญ่เวลานี้ ใช้เก็บร้อยมาลัยทรงบูชาได้ตลอดปี ดอกกลดาวีลย์จะบานในฤดูหนาว...ดอกลำดวนดอกใหญ่ใช้กรองใส่จุกทั้งหอม ทั้งสวย ดอกโศก บางทีใช้ดอกแกงส้มทานได้ ชงโค โยธกา อังสดา ทิรัญญิกา พวงชมพู พวงคราม พวงแสด ที่พันโซ่อยู่ทางสนามในสุด ซึ่งมีต้นยี่เข่งสีต่าง ๆ บานแข่งกันอยู่ ทั้งสีขาว สีชมพู และสีม่วง ดอกไม้ฝรั่งที่ออกหน้าออกตาอยู่เวลานั้น คือ ไฮแดรนเยีย เวลาบานเป็นช่อใหญ่สีชมพู แล้วเปลี่ยนเป็นสีฟ้า สีขาว ในช่อเดียวกัน ฤดูมีดอกมาก ๆ จะนำมาตั้งไว้ข้างตำหนัก แคฝรั่ง กริสซิเคีย ต้นสูง จะปลูกไม้ริมเขา ทั้งมะม่วงชาวปลูกเป็นระยะ ตามริมสนามใหญ่บ้าง...

(พาสน์พุลศรี ชมภูนุช กฤษณจันทร์, ม.ร.ว., อ้างถึงใน วิทยาลัยครูสุนันทา, 2529: 106)

พระกิจวัตรของพระวิมาดาเธอฯ นอกจากการลงสวนต้นไม้ คือ การปรุงอาหารส่งไปยังตำหนักเจ้านายพระองค์อื่น ๆ หรือทำประทานจัดเลี้ยง เช่น เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์เครื่องเสวยชนิดใด ก็ทรงให้เจ้าพระยากรมราชพ (ม.ล.เพื่อ พึ่งบุญ) เข้ามาขอประทาน ท่านก็จะทรงทำแล้วห่อผ้าขาวประทับตราพระนามส่งออกไป นอกจากนี้ยังมีการทำงานดอกไม้ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ รวมทั้งงานประดิษฐ์ของชำร่วยประทานเจ้านาย (บัวเยาว์ ณ เชียงใหม่, เจ้า, 2536: 87) ทำให้คุณข้าหลวงของตำหนักนี้ไม่เคยว่างเว้นงานเลย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ในปี พ.ศ. 2468 เมื่อพระชันษา 62 ปี (ราชกิจจานุเบกษา, 2468: 372) โดยคำว่า “เปียมหาราชปดิวรัดา” มีความหมายว่า “พระมเหสีที่ซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช”

ภาพที่ 4.32 งานพระศพพระวิมาดาเธอฯ ณ พระที่นั่งนงคราญสโมสร สวนสุนันทา
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในบั้นปลายพระชนมชีพ พระวิมาดาเธอฯ ประชวรด้วยพระโรคแผลเนื้อร้ายขึ้นในพระโอษฐ์ (มะเร็งกรามข้าง) ซึ่งเป็นที่ห่วงใยขอพระบรมวงศานุวงศ์ โดยเฉพาะสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ได้เสด็จเยี่ยมที่ตำหนักแทบทุกวัน และได้ให้หลวงนิดยเวชวิศิษฐ์เป็นแพทย์ผู้ถวายการรักษา พระอาการทรงบ้างทรุดบ้าง ครั้นถึงวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2472 เวลา 15 นาฬิกา 50 นาที ได้สิ้นพระชนม์ ณ ตำหนักที่ประทับในสวนสุนันทา พระชันษา 67 ปี (ราชกิจจานุเบกษา, 2472: 994) มีการจัดพิธีสรงน้ำพระศพจัดขึ้นภายในห้องบรรทม และเคลื่อนพระศพไปบำเพ็ญพระราชกุศลที่พระที่นั่งนงคราญสโมสร ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระศพขึ้นประดิษฐานบนบัวกลุ่มเหนือแว่นฟ้า 3 ชั้น มีฐานเชิงรองภายใต้เศวตฉัตรลายทอง 5 ชั้น และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระโกศทองใหญ่ประดับพุ่มยอดและเฟื้อง ภายใต้ฉัตรขาวลายทอง 5 ชั้น แวดล้อมด้วยเครื่องราชอิสริยยศ ในคราวพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุท้องสนามหลวง (ราชกิจจานุเบกษา, 2473: 19) สมควรแก่พระเกียรติยศแห่งพระขัตติยราชวงศ์

2) พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิภานภดล วิมลประภาวดี กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี เป็นพระราชธิดาลำดับที่ 54 ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์ที่ 4 ในพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ประสูติเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2429 เมื่อแรกประสูติดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้านิภานภดล ต่อมาในปี พ.ศ. 2431 ทรงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระยศขึ้นเป็น พระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล เมื่อทรงเจริญ

พระชันษาโสกันต์แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้า นิภานภดล วิมลประภาวดี เมื่อปี พ.ศ. 2441 (กัลยาณวิวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ, 2532: 158) สมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงขานพระนามว่า “หญิงน้อย” ส่วนชาววังออกพระนามว่า “สมเด็จพระหญิง พระองค์น้อย” หรือ “สมเด็จพระหญิงน้อย”

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี ทรงเป็นพระราชธิดาที่สมเด็จพระบรมชนกนาถพระราชทานพระเมตตามากพระองค์หนึ่ง ด้วยทรงพระปัญญาอุตสาหะศึกษาวิชาความรู้ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงรอบรู้ราชกิจและวิชาการมากกว่าผู้ใด ทรงสามารถตรัสภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่ว และทรงพระอักษรภาษาอังกฤษได้อย่างเชี่ยวชาญ จึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับราชการตำแหน่งราชเลขาธิการฝ่ายใน สอนพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถจนเสด็จสวรรคต

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2450 ยิ่งแสดงให้เห็นถึงพระราชหฤทัยที่สนทนสนทนหาญ เมื่อทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานมิได้ขาด ต่อมาภายหลังได้ทรงรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือ “พระราชนิพนธ์ไกลบ้าน” (วิมลฉัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 45) สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแสดงถึงความรักความห่วงใยของบิดาที่ทรงมีต่อลูกได้ประจักษ์ชัดแจ้ง ดังข้อความที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขา ความว่า

...พอคิดถึงลูกเหลือประมาณทีเดียว สารพัดในการหนังสือที่เคยใช้ต้องทำเองทั้งสิ้น จนนอนฝันไปว่าให้หญิงน้อยอ่านหนังสือ Development of the European Nations ให้ฟัง (เพราะพอกำลังอ่านอยู่) นอนฟังสบาย (เพราะนอนจริงๆ) นึกเปลี่ยวใจที่ไม่มีใครช่วยในการหนังสือ ยังไม่เคยลืมคิดถึงแต่สักวันหนึ่งเลย...

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2450: 74)

และเมื่อทรงเล่าถึงเมืองโบราณต่าง ๆ ก็ทรงมีพระราชหัตถเลขา ต่อไปว่า

...เมืองเหล่านี้ พ่อเข้าใจว่าลูกรู้จักทั้งนั้น เพราะมีในหนังสือเซ็คสเปียร์ที่เคยอ่าน ความรู้สึกมันซัน รู้สึกอึ้งๆ ปลื้มๆ คุณเคยเหมือนอย่างไรไปเมืองดาดา เมื่อสิงห์สำหรับ เมืองกาหลังที่ซาเว่ เกี่ยวด้วยเรื่องอ่านหนังสือเท่านั้น พูดกับคนที่ไม่เคยอ่านหนังสือไม่รู้สิ...

(จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ, 2450: 209)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี ทรงเป็นผู้ที่ฝึกฝนในเรื่องการศึกษา เมื่อเสด็จประทับในสวนสุนันทาได้จัดตั้งโรงเรียนประถมและมัธยมขึ้นภายในบริเวณตำหนัก เรียกว่า “โรงเรียนนิภาคาร” เพื่อเป็นที่ศึกษาเล่าเรียนของพระญาติและบรรดาข้าหลวงในพระองค์ เรื่องการศึกษานี้ทรงใส่พระทัยมากเป็นพิเศษ มักโปรดให้เด็กในอุปถัมภ์ได้อ่านหนังสือและทำการฝีมือโดย

ไม่ให้นั่งอยู่เฉยๆ ข้าหลวงบางคนถูกส่งไปเรียนวิชาพยาบาล (วิมลฉัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 45)

ในกิจการด้านสาธารณสุขประโยชน์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี ทรงช่วยทำนุบำรุงบ้านเมืองอันเป็นประโยชน์สาธารณะ ซึ่งถือเป็นสิ่งที่เจ้านายฝ่ายในปฏิบัติเสมอมา โดยเฉพาะด้านการศึกษา ทรงบริจาคทุนทรัพย์ร่วมกับสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรศักยญา เพื่อสร้างเครื่องใช้ในตึกเยาวมาลย์อุทิศ โรงเรียนเทพศิรินทร์ และเมื่อคราวพระชันษา 28 ปี เสมอด้วยสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ได้ทรงสร้างตึกนิทานภคต ถวายแก่วัดเทพศิรินทราวาส เพื่อใช้เป็นโรงเรียนสอนปรีดีธรรม บำเพ็ญกุศลอุทิศถวายแด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี

ภาพที่ 4.33 พระรูปฉายเมื่อ พ.ศ. 2439 จากซ้าย พระวิมาดาเธอฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรศักยญา, สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์, สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 4.34 พระรูปถ่ายเมื่อ พ.ศ. 2446 แถวหลัง-สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสวรรคโลกลักษณาวดี แถวหน้า-สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยานารี พระวิมาดาเธอฯ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา, สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนพิจิตรเจษฎ์จันทร์

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในด้านพระจริยวัตร สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยานารี ทรงเป็นเจ้านายผู้มีพระจริยวัตรงดงาม ถ้ากริ้วไม่รับสั่งจะใช้เพียงสายพระเนตรมอง จึงทรงเป็นที่เกรงของขุนข้าหลวง และมีความเป็นสมัยใหม่ เนื่องจากทรงมีโอกาสได้สัมผัสกับกระแสวัฒนธรรมตะวันตก ได้ตามเสด็จพระราชดำเนินทั้งในและต่างประเทศ ทำให้ทรงมีทัศนคติในการดำเนินพระจริยวัตรกว้างขวางที่เปิดรับต่อสิ่งใหม่เสมอ ดังที่ข้าหลวงอมร รัตติชุนท์โชติ ได้บรรยายถึงกิจวัตรส่วนพระองค์ ไว้ว่า

...ภาษาอังกฤษท่านเก่งกว่าคนเรียนมาเสียอีก สติปัญญาเฉลียวฉลาด ดูอย่างหนึ่งฝรั่งมาฉาย ท่านก็อธิบาย ท่านโปรดภาพยนตร์ มีเครื่องฉายหนังทุกวันที่ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เจ้านายตำหนักอื่นๆ เสด็จมาทอดพระเนตรกันเยอะเยอะ สมเด็จพระหญิงท่านก็ทรงแปลให้ฟัง ท่านโปรดอ่านหนังสือฝรั่งมาก ท่านเรียนภาษา มีครูมาสอน ท่านเก่งมาก...

(อมร รัตติชุนท์โชติ, อ้างถึงในจุลลดา ภัคตัญญู, 2535: 382)

และเมื่อทรงเล่าถึงเมืองโบราณต่าง ๆ ก็ทรงมีพระราชหัตถเลขา ต่อไปว่าในยามว่างเว้นจากพระภารกิจ หลังจากเสวยเครื่องเช้าแล้ว เสด็จออกที่ห้องรับแขก บางครั้งก็ทรงชิม ตอนบ่ายเสด็จไปเรียนภาษาอังกฤษกับครูหม่อมที่ตำหนักเล็กริมน้ำ ตอนเย็นบางวันที่ทรงจรรย์ยานกับเสด็จพระองค์หม่อม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี) เสด็จพระองค์เยาวภา (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท) และเสด็จพระองค์อาทร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพย

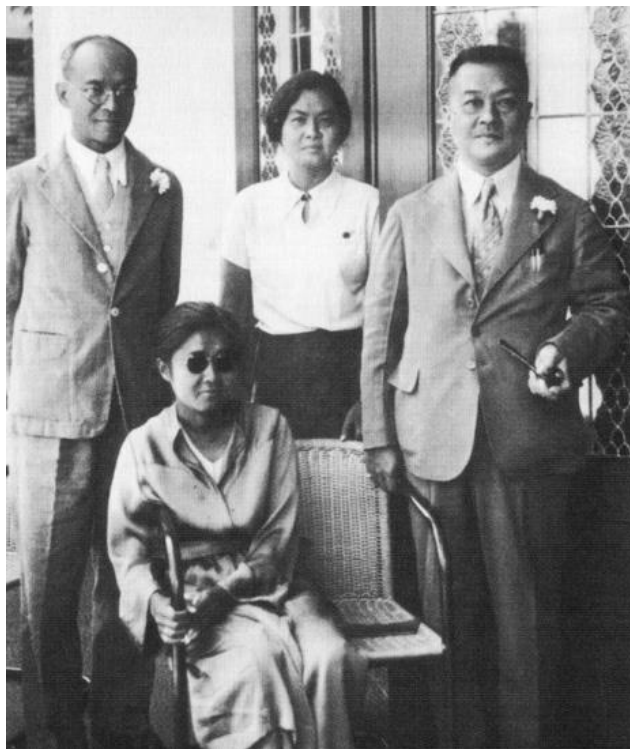

นิภา) บางวันก็ทรงเทนนิส หรือเสด็จไปทรงกอล์ฟที่สวนจิตรลดา ตอนกลางคืนบางวันก็เชิญเสด็จ
เจ้านายพระองค์ต่าง ๆ มาทรงบิลเลียด หรือชมภาพยนตร์ที่โปรดให้เข้ามาฉายในตำหนักที่ประทับ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงได้รับพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ สถาปนาพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอฯ เมื่อวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 และ
ได้รับการสถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็นเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า
สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้านิภานภดล วิมลประภาวดี กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี เมื่อวันที่ 11
พฤศจิกายน พ.ศ. 2468

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิภานภดล กรม
ขุนอู่ทองเขตขัตติยนารี เจ้านายผู้เป็นหลักในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ทรงส่งคืนเจ้านายและข้าหลวง
ในอุปถัมภ์กลับไปอยู่กับญาติทั้งหมด ส่วนข้าหลวงที่ไม่มีญาติหรือพี่น้องโปรดให้ไปอยู่ที่โรงเรียนเด็ก
ของพระอัครชายาเธอฯ ทรงประทานเงินให้ทุกเดือนจนตลอดชีพ แม้ถึงแก่ความตายก็ประทานเงิน
จัดทำศพให้ จากนั้นเสด็จออกจากสวนสุนันทาไปประทับที่พระตำหนักเขาน้อย จังหวัดสงขลา และได้
ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ไปประทับที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ณ
พระตำหนักดาหาปาดิ (อธิก สวัสดิมงคล, 2536: 73) ทรงดำเนินพระจริยวัตรที่เรียบง่ายเยี่ยง
สามัญชน เช่น โปรดให้ตั้งเครื่องใช้ในท้องบรรทม ถ้าเป็นวันพุธจะประทับหน้าพระตำหนัก หากมี
ขอมทานเดินผ่านมาจะประทานสตางค์เสมอ ในบางครั้งก็โปรดเสด็จไปร้านสะดวกซื้อด้วยพระองค์เอง
(เปยง โสภณปฏิภาค, 2536: 89) แต่ตำหนักของพระองค์ยังคงอุ้มนานาฝาคั่งด้วยพระประยูรญาติเสด็จ
มาเยี่ยมเยียนมิได้ขาด

ภาพที่ 4.35 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เขตต์ดิยนาธิ์ (นั่ง) ฉายที่พระตำหนักดาหาปาตี พ.ศ. 2478
ที่มา: ธนาการแห่งประเทศไทย, 2554: 48

ในปลายพระชนม์ชีพ ทรงประชวรพระวักกะพิการ (โรคไต) กระทั่งสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2478 โดยก่อนสิ้นพระชนม์ ทรงรับสั่งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดี ออกมารับและเป็นผู้ส่งน้ำพระศพ ครั้นส่งน้ำแล้วจะเชิญพระศพลงพระหีบ ให้ทำกันเองอย่างธรรมดา โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตซ้อนพระเศียร พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดีซ้อนกลางพระองค์ และข้าหลวงตามเสด็จผู้หนึ่งซ้อนพระบาท ส่วนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ทรงเป็นประธานในการนำพระศพไปไว้ที่สุสาน รोजनाัฐบาลอนุวัติให้อัญเชิญพระศพกลับประมาณ 1 เดือน จึงได้อัญเชิญพระศพลงเรือที่ปัตตาเวีย เดินทางไปสิงคโปร์ เพื่อขึ้นเรือที่รัฐบาลจัดไว้ให้ จากนั้นเดินทางต่อโดยรถไฟจนถึงกรุงเทพมหานคร (อธิก สวัสดิ์มงคล, 2536: 73-74) และมีพระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพเมื่อวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2479 ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส (ราชกิจจานุเบกษา, 2479: 2631)

สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เขตต์ดิยนาธิ์ เป็นที่เคารพของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ถึงเมื่อทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ไว้ว่า
“...แต่คิดถึงเห็นสมควรนักที่สมเด็จพระหญิงน้อยจะทรงสร้อยพระนามกรมว่า “ซัตยนาธิ์” ด้วยทรงพระคุณอย่างเป็นซัตยนาธิ์แท้ทุกสถาน และได้ทรงพิสูจน์ให้ปรากฏแล้วทั้งในเวลาที่มี

ความสุขและเวลาได้รับความทุกข์ยาก เพราะฉะนั้นจะมีแต่คำสรรเสริญว่า “น่ารัก น่าชม สมกับเป็น เจ้าฟ้า” เป็นอนุสรณ์อยู่กับพระนามต่อไป”

(กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2479)

ด้วยเหตุนี้ ตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ จึงเปรียบเสมือนตำแหน่งประธานในสวนสุนันทา ด้วยเป็นสถานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงระดับพระภรรยาเจ้า และพระราชธิดาชั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้า เป็นที่เคารพของพระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์ เป็นศูนย์กลางความเป็นไปในสวนสุนันทา ตลอดสมัยรัชกาลที่ 6-7 นอกจากนี้ยังเป็นเจ้านายฝ่ายในที่มีความสามารถโดดเด่นดังที่ปรากฏใน พระปรีชาสามารถด้านต่าง ๆ และบทบาทหน้าที่ด้านสาธารณประโยชน์ ด้านสังคมสงเคราะห์ และ ด้านการศึกษา ที่เป็นผู้ส่งเสริมทำนุบำรุงมาโดยตลอด ตำแหน่งของพระองค์จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็น ตำแหน่งที่สำคัญที่สุดในสวนสุนันทา

5.1.2 วิธีชีวิตความเป็นอยู่ในตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ

ตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งตามธรรมเนียมราชสำนัก ฝ่ายในจัดเป็นเขตหวงห้ามสำหรับบุรุษเพศ ภายในตำแหน่งจึงเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ ซึ่งผู้ที่อาศัยภายในตำแหน่งส่วนมากเป็นเจ้านายรุ่นเล็กทั้งหญิงและชายที่ทรงรับอุปถัมภ์ไว้ และคุณข้าหลวงรุ่นใหญ่ที่ได้รับความไว้วางพระทัยบางคนเท่านั้น ในอดีตตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ มีการแบ่งพื้นที่ ออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1) บริเวณชั้น 1 เป็นพื้นที่ใช้งานอเนกประสงค์ มีมุขเทียบรถพระที่นั่ง ซึ่งจะตรงไป ยังประตูทางเสด็จขึ้นตำหนัก ภายในมีการแบ่งห้องใช้ต่างกันอย่างได้แก่

1. ห้องข้าหลวงคนสนิท เช่น ทานหญิงจินต์ ทานหญิงมะลิ (เฉลิมพล ทิฆัมพร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 109)

2. ห้องเก็บของ อยู่ด้านหลังตำหนัก ทำเป็นชั้นไว้เก็บเครื่องอบร่ำ เครื่องหอม เพื่อไว้อบร่ำผ้า และเครื่องทรงที่ซักรีดแล้ว นอกจากนี้ยังมีตู้เสื้อผ้าทำเป็นตะแกรงสำหรับใส่เสื้อผ้า และสไบหม้ออัดก๊อปปี้ที่อบร่ำด้วยกำยาน ดอกมะลิ ดอกกระดังงา และดอกกุหลาบ เพื่อให้เสื้อผ้ามีกลิ่นหอมน่าใช้ (บัวเยาว์ ณ เชียงใหม่, เจ้า, 2536: 86)

3. ห้องโถง สำหรับพระวิมาดาเธอฯ ประทับสั่งงานข้าหลวงในเวลากลางวัน (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2558: 53)

4. ห้องรับรองเสด็จเจ้านายฝ่ายหน้า เป็นห้องที่อยู่ติดกับมุขบันไดทางเสด็จ ด้วยเวลามีเจ้านายฝ่ายหน้า หรือแขกผู้ชายมาเฝ้าพระวิมาดาเธอฯ จะเสด็จมารับรองที่บันไดหน้า เนื่องจากผู้ชายไม่สามารถขึ้นตำหนักได้ (บัวเยาว์ ณ เชียงใหม่, เจ้า, 2536: 86)

5. พื้นที่ทำงานของข้าหลวง เช่น งานดอกไม้ การประดิษฐ์ งานเย็บปักถักร้อย ฯลฯ อยู่บริเวณโถงทางเดิน (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2558: 53)

2) บริเวณชั้น 2 จัดเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ได้แก่

ส่วนที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ ประกอบด้วยห้อง ดังนี้

1. ห้องบรรทมพระวิมาดาเธอฯ อยู่บริเวณถัดมาจากมุขของตำหนัก เป็นห้องโถงขนาดใหญ่ มีพระแท่นบรรทมตั้งอยู่กลางห้อง สามารถเดินได้โดยรอบ เหนือพระแท่นบรรทมมีพระวิสูตรทำด้วยไม้กั้นอีกชั้นหนึ่ง เหนือพระวิสูตรมีพัดชก ซึ่งทำด้วยโครงไม้หุ้มด้วยผ้าแพรและมีพู่ห้อยสวยงาม เวลาบรรทมจะมีคุณข้าหลวงขึ้นถวายอยู่งานพัดและอ่านหนังสือตลอดทั้งคืน บางครั้งหากมีอากาศหนาวจะให้คุณข้าหลวงนั่งบังที่ช่องลม (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2536: 79) และโปรดให้เจ้านายรุ่นเล็กที่ทรงอุปถัมภ์ไว้ เช่น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร บรรทมหน้าพระแท่น ต่อมาเมื่อพระวิมาดาเธอฯ ประชวร เจ้านายรุ่นเล็กจึงได้ย้ายมาประทับในห้องส่วนพระองค์ (วิมลฉัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 44) ภายในยังมีห้องเซฟ สำหรับเก็บทรัพย์สินมีค่า ทำเป็นชั้นไม้ตั้งแต่พื้นไปจนถึงเพดาน

2. ห้องทรงพระสำราญ อยู่บริเวณใกล้เฉลียงหินอ่อน โดยมากพระวิมาดาเธอฯ มักนั่งทอดไฟอยู่หน้าประตู (เฉลิมพลทิฆัมพร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 109)

3. ห้องบรรทมเจ้านายที่ทรงอุปถัมภ์ไว้ อยู่ใกล้บันไดเวียนข้าหลวงติดกับเฉลียง (พาสน์พูลศรี ชมภูณูช กฤษณจันทร์, ม.ร.ว., 2529: 100) สำหรับใช้เป็นที่ประทับของเจ้านายที่ทรงอุปถัมภ์ไว้หลายพระองค์ เช่น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร ม.ร.ว.พาสน์พูลศรี ชมภูณูช ภายในมีบันไดเวียนสำหรับข้าหลวงขึ้นถวายอยู่งาน (เฉลิมพลทิฆัมพร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 109)

4. ห้องสรง อยู่ใกล้กับบันไดใหญ่ทางเสด็จ ภายในมีตู้เก็บฉลองพระองค์ โต๊ะทรงพระสำอาง ชักโครก มีอ่างอาบน้ำทั้งแบบชุด (กรุปิดแล้ว) และแบบขาตั้ง (เฉลิมพลทิฆัมพร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 109)

5. ห้องเสวย ตั้งอยู่ระหว่างห้องบรรทมของพระวิมาดาเธอฯ และบันไดใหญ่ทางเสด็จ (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2536: 79) เป็นห้องโถงยาวทางเดินไปส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี (เฉลิมพลทิฆัมพร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 109)

ภายหลังเมื่อพระวิมาดาเธอฯ สิ้นพระชนม์ ส่วนที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ ถูกปรับเป็นห้องทรงพระสำราญ และห้องเสวย ซึ่งโดยมากประทับเสวยบนพื้นปูพรม สำหรับเจ้านายฝ่ายในที่เสด็จมาเป็นประจำ คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์หม่อมวดี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพนิภา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์

เจ้าอภัยนันทรีปชา (พาสน์พุลศรี ชมภูษ กฤษณจันทร์, ม.ร.ว., อ้างถึงใน วิทยาลัยครุสวนสุนันทา, 2529: 111)

ส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิทานภคต กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ประกอบด้วยห้องต่าง ๆ ดังนี้

1. ห้องบรรทมสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ภายในมีห้องพระผนังทำเขียนเป็นลายเทพนมสีสันสวยงาม (กรองทอง วณิกนันท์ อ้างถึงใน วิทยาลัยครุสวนสุนันทา, 2529: 45) และมีตู้ไม้ติดผนังสำหรับเก็บฉลองพระองค์

2. ห้องแต่งพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี อยู่ติดกับห้องสรอง ภายในมีห้องเซฟ 2 ห้อง ทำเป็นชั้นไม้ครึ่งวงกลมตั้งแต่ชั้นล่างไปจนถึงเพดาน (เนื่อง นิรัตน์, ม.ล. อ้างถึงใน วิทยาลัยครุสวนสุนันทา, 2529: 125)

3. ห้องสรองสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี อยู่ติดกับบันไดเวียนสำหรับข้าหลวงขึ้นถวายอยู่งาน

4. ห้องบิลเลียด สำหรับทรงสำราญพระอิริยาบถ เป็นห้องขนาดใหญ่มีลายเพดานสวยงาม และใช้เป็นห้องเสวยด้วย (เนื่อง นิรัตน์, ม.ล., 2536: 79)

ส่วนเครื่องเรือนที่ใช้ภายในตำหนักมีทั้งแบบไทย แบบจีน และแบบตะวันตก เช่น ตู้โชว์ของสะสมอย่างดัลบังซาข้าง (บัวเยาว์ ณ เชียงใหม่, เจ้า, 2536: 86) ตู้กระจกแก้วเจียรระโน (เนื่อง นิรัตน์, ม.ล., 2536: 79) นอกจากนี้ยังมีการตกแต่งตำหนักด้วยแจกันดอกไม้ขนาดแตกต่างกันออกไป (พาสน์พุลศรี ชมภูษ กฤษณจันทร์, ม.ร.ว. อ้างถึงใน วิทยาลัยครุสวนสุนันทา, 2529: 101) ซึ่งภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีการโยกย้ายเครื่องเรือนบางส่วนออกทั้งหมด ปัจจุบันคงเหลือเพียงไม่กี่ชิ้น ได้แก่ ตู้ติดผนังในห้องบรรทมสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี พระเก้าอี้หินอ่อนศิลปะจีน และชุดโต๊ะพระสำอาง

วิถีชีวิตในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ยังคงดำเนินตามจารีตประเพณีอย่างที่เคยปฏิบัติมา เป็นสถานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในที่เป็นสตรี และโปรดรับอุปการะเจ้านายรุ่นเล็กจากราชสกุลต่าง ๆ แต่สิ่งหนึ่งที่ได้สังเกตเห็นถึงความเปลี่ยนแปลง คือ การมีห้องประทับรับรองเจ้านายฝ่ายหน้าที่เป็นผู้ชาย แสดงให้เห็นว่าธรรมเนียมราชสำนักฝ่ายในอันเป็นที่หวงห้ามสำหรับบุรุษเพศที่เคยเข้มงวดมาแต่โบราณได้เริ่มผ่อนคลายลงแล้ว ถือเป็นประตูปานแรกแห่งการเริ่มต้นของราชสำนักฝ่ายในยุคนใหม่

ภาพที่ 4.36 เจ้านายรุ่นเล็กที่เคยประทับในสวนสุนันทา ฉายที่ช่างตำหนักพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 89

5.1.3 ราชสำนักฝ่ายในยุคลุคสุดท้ายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ราชสำนักฝ่ายใน ประกอบด้วยพระมเหสี เจ้าจอมมารดา เจ้าจอม พระบรมวงศานุวงศ์ข้าหลวง และข้าราชการบริพารที่เป็นสตรีล้วน นอกจากนี้ยังมีเด็กหญิงและเด็กชายวัยต่าง ๆ ที่เจ้านายฝ่ายในทรงอุปถัมภ์ไว้ สถานที่แห่งนี้จึงจำเป็นต้องมีกฎระเบียบ จารีตประเพณี และธรรมเนียมปฏิบัติที่เคร่งครัด โดยทุกคนต่างมีหน้าที่รับใช้ใกล้ชิดต้องค้ำพระมหากษัตริย์ตามพระราชประสงค์เปรียบเสมือนเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งที่มีวิถีชีวิตเป็นของตนเอง

นับตั้งแต่สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี พ.ศ. 2325 ราชสำนักฝ่ายในตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นในภายในพระบรมมหาราชวัง ระยะเวลาแรกคงมีลักษณะเป็นหมู่ตำหนักไม้ กระทั่งเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 5 จึงถูกปรับเปลี่ยนเป็นตำหนักปูนแทนตำหนักเดิมที่ทรุดโทรมลง

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จนิวัตพระนครหลังการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 พ.ศ. 2440 มีพระราชปรารภว่าหมู่พระตำหนักและตำหนักในพระบรมมหาราชวัง มีความแออัดปิดบังทิศทางลม ไม่เป็นที่สำราญพระราชหฤทัยส่งผลต่อพระอาการประชวร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อที่ดินระหว่างคลองผดุงกรุงเกษมจนถึงคลองสามเสน มีการสร้างพระที่นั่งองค์ต่าง ๆ รวมถึงอาคารในเขตพระราชฐานชั้นใน โปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่า “พระราชวังสวนดุสิต” (บัณฑิต จุลาสัย, พีรศรี โปหาทอง และรัชดา โชติพานิช, 2557: 10- 22) โดย

ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับเป็นการถาวรพร้อมกับเจ้านายฝ่ายในหลายพระองค์ที่โปรดให้ตามเสด็จเข้ามาประทับ เกิดเป็นราชสำนักฝ่ายในอีกแห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์

ภายหลังเสด็จนิวัตพระนครจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2451 จากการทอดพระเนตรพระราชวังฤดูร้อนในต่างประเทศ ทรงพระราชดำริถึงสถานที่ทรงสำราญพระราชอิริยาบถแห่งใหม่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตพระราชฐานด้านหลังพระราชวังสวนดุสิตให้เป็นเขตพระราชอุทยานส่วนพระองค์ พร้อมกับวางแผนการสร้างตำหนักพระราชทานแก่เจ้านายฝ่ายใน เพื่อใช้เป็นที่ประทับหลังจากสิ้นรัชกาลของพระองค์แล้ว พระราชทานนามไว้ว่า “สวนสุนันทา” หากแต่ยังมีทันได้เริ่มก่อสร้างพระองค์ก็เสด็จสวรรคตก่อน เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 6 จึงได้สานต่อแนวพระราชดำริจนแล้วเสร็จ (น้อย ศักดิ์ศรี, ฌพิศร กฤตติกากุล และดรุณี แก้วม่วง, 2525: 385)

สวนสุนันทา จึงกลายเป็นราชสำนักฝ่ายในอีกแห่งหนึ่ง โดยพระวิมาดาเธอฯ พร้อมด้วยพระราชธิดาทั้ง 2 พระองค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา ถือเป็นเจ้านายฝ่ายในกลุ่มแรกที่เสด็จเข้ามาในสวนสุนันทา และพิธีขึ้นตำหนักใหม่เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2462 ส่งผลให้เจ้านายฝ่ายในบางส่วนตามเสด็จเข้ามาประทับอีกเป็นจำนวนมาก แบ่งเป็นกลุ่มพระราชธิดาในรัชกาลที่ 5 จำนวน 17 พระองค์ และกลุ่มเจ้าจอม เจ้าจอมมารดา จำนวน 13 ท่าน โดยทั้งหมดต่างมีตำหนักที่ประทับ หรือเรือนพำนักแยกเป็นสัดส่วน มีข้าหลวงไว้คอยรับใช้เป็นส่วนพระองค์ จะเห็นได้ว่าราชสำนักฝ่ายในขณะนั้นมีลักษณะเป็นสำนักแบบส่วนพระองค์และมีขนาดเล็ก ไม่ใช่ราชสำนักขนาดใหญ่เหมือนในสมัยรัชกาลที่ 5 ทั้งยังกระจัดกระจายอยู่ตามวังของพระราชโอรส หรือพระประยูรญาติ สวนสุนันทาจึงถือเป็นราชสำนักฝ่ายในขนาดใหญ่และสำคัญอีกแห่งหนึ่ง ด้วยมีเจ้านายฝ่ายในเสด็จเข้ามาประทับเป็นมากที่สุด

ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ส่งผลกระทบต่อราชสำนักฝ่ายในอย่างมาก โดยเฉพาะเจ้านายฝ่ายในที่ประทับอยู่ในสวนสุนันทา แม้รัฐบาลในขณะนั้นจะมีได้กล้ากราย แต่ข่าวลือต่าง ๆ รวมทั้งความหวาดระแวงทำให้ก่อให้เกิดความไม่มั่นใจในความปลอดภัยดังที่หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้บรรยายเหตุการณ์ครั้งนั้นไว้ว่า

ตกพระทัยกันหมดพากันมาประชุมที่ตำหนักสมเด็จพระที่นั่งน้อยคือที่ตำหนักพระวิมาดาเธอ ฯ เตรียมพระองค์ เตรียมพระทัยกันว่า ถ้าเพื่อเราจะจับเอาไปฆ่าก็ให้จับไปพร้อมกัน คือ ฟังมาจากเรื่องกบฏรัสเซียที่เขาฆ่าเจ้านายหมด ดังนั้นเจ้านายจึงทรงไปรวมกันอยู่ทั้งหมด ผมก็ตามไปด้วย จำได้ว่าสมเด็จพระที่นั่งน้อยเสด็จออกมาที่หน้าตำหนัก ก็เป็นครั้งสุดท้ายที่ผมเห็นท่านพระเอกสาวหมด แต่ไม่มีเหตุการณ์อะไร พอรชกาลที่ 7 เสด็จ ฯ กลับจาก หัวหินมาว่าจะพระราชทานรัฐธรรมนูญ ก็เลยไม่มีปัญหา

(สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2536 :

1 2 1)

ภายหลังพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในและเจ้าจอม ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสด็จออกไปประทับและพำนักภายนอกเขตพระราชฐานชั้นในได้ โดยมากเลือกไปสร้างวังหรือบ้านที่สวนนอก บริเวณถนนสามเสน ถนนสุขุทัย ถนนราชวิถี และถนนพิชัย ซึ่งเป็นที่ดินพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้างก็เสด็จไปประทับที่วังของพระญาติ โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์ ซึ่งเป็นหลักในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ได้ตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ไปประเทศอินโดนีเซีย ถือเป็นจุดสิ้นสุดจารีตประเพณี ธรรมเนียมแห่งราชสำนักฝ่ายในสมัยรัตนโกสินทร์

ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ ในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล จึงเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในอดีต ซึ่งยึดโยงกับเจ้านายฝ่ายในพระองค์สำคัญ คือ พระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เขตขัตติยนารี ซึ่งเป็นผู้มีพระปรีชาสามารถและบทบาทในการส่งเสริมกิจการสาธารณประโยชน์ ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติ ประเพณี และธรรมเนียมปฏิบัติของเจ้านายฝ่ายใน และการเป็นพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ยุคสุดท้ายของราชสำนักฝ่ายใน สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

5.2 ความสำคัญเชิงสังคม

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ในอดีตเป็นสถานที่ที่มีลักษณะสภาพสังคมเฉพาะ จัดว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่สำคัญยิ่งในช่วงเวลา พ.ศ. 2462-2475 โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เจ้านายฝ่ายใน เสมือนเป็นเจ้าของชีวิตที่กำหนดทิศทางการความเป็นไป จนอาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลานี้เจ้านายฝ่ายในคือต้นแบบในการประพฤติปฏิบัติตนของสตรีไทย เช่น การแสดงออกทางงานสังคม การศึกษา การแต่งกาย ฯลฯ และจากมีธรรมเนียมชาววังแบบแผนที่ยึดถือเป็นของตนเอง ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของสตรีที่อยู่ในสวนสุนันทามีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างผู้คนทั่วไป ดังนี้

5.2.1 วงสังคมของสตรีชั้นสูง

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ถือเป็นศูนย์รวมเจ้านายฝ่ายในและสตรีชาววัง ด้วยเป็นที่นิยมของพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ และผู้มีบรรดาศักดิ์ มักนำบุตรหลานของตนมาถวายตัวเป็นข้าหลวง ด้วยความมั่นใจว่าบุตรหลานของตนจะได้รับการอบรมให้เป็นกุลสตรี ดังที่ หม่อมราชวงศ์แสงสุรย์ ลดาวัลย์ ผู้ที่เคยอาศัยในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ได้บรรยายการถวายตัวเป็นข้าหลวงไว้ความว่า

...จนเป็นที่เลื่องลือในยุคนั้นว่า กุลธิดาที่ได้ผ่านเข้ามาอยู่ในสำนักพระวิมาดาเธอฯ แล้วเป็นต้องได้รับการอบรมให้เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ สมแก่ความเป็นกุลสตรีทุกประการ โดยเหตุนี้บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และผู้มีศักดิ์มีสกุลทั้งปวงในยุคนั้นจึงนิยมส่งธิดาเข้าไปถวายตัวให้ทรงอุปถัมภ์เป็นจำนวนมาก แม้พระบรมวงศ์ซึ่งดำรงพระเกียรติอันสูงส่ง เช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้ส่งธิดาไปถวายตัวให้พระวิมาดาเธอฯ ทรงอุปถัมภ์บำรุงและอบรมสั่งสอนถึง 2 พระองค์...

(แสงสุรย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว., 2505: 9)

ข้าหลวงในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ มักเป็นเจ้านายหรือสตรีจากราชสกุลที่มีความเกี่ยวพันกับพระวิมาดาเธอฯ เช่น จักรพันธ์ ชมพูนุท ลดาวัลย์ นิลรัตน์ สิงหราช ฯลฯ (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2536: 45) นอกจากนี้ยังมีกลุ่มสตรีที่มาจากขัตติยราชสกุล ชั้นหม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง และบุตรของขุนนางอีกเป็นจำนวนมาก ตลอดจนเจ้านายทางเหนือในพระราชชายาเจ้าดารารัศมีที่ถูกส่งตัวเข้ามาเป็นข้าหลวง เช่น เจ้าบุญทิพย์ ณ เชียงใหม่ เจ้ามุกดา ณ เชียงใหม่ เจ้าสร้อยสุวรรณศิริวงศ์ เจ้าวิไลพรรณ ณ จำปาศักดิ์ ฯลฯ และยังทรงรับเจ้าจอมในรัชกาลที่ 5 ไว้ในอุปถัมภ์ด้วย เช่น เจ้าจอม ม.ร.ว.สตีบ เจ้าจอม ม.ร.ว.เฉียด เจ้าจอม ม.ร.ว.จรวัย เจ้าจอมเรียม เจ้าจอมสมบุญ เจ้าจอมน้อย เจ้าจอมพิศ (พาสณ์พูลศรี ชมภูนุช กฤษณจันทร์, ม.ร.ว., อ้างถึงใน วิทยาลัยครูสวนสุนันทา 2529: 99-115)

ภาพที่ 4.37 ข้าหลวงสวนสุนันทา ถ่ายที่ตำหนักกรมน้ำของพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 62

ภาพที่ 4.38 ข้าหลวงรุ่นเล็กในสวนสุนันทา
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เจ้านายฝ่ายในที่มีผู้อยู่ภายใต้อุปถัมภ์เพื่อทำงานราชการเป็นจำนวนมากมักเรียกกันว่า “สำนัก” ซึ่งแต่ละสำนักจะมีเอกลักษณ์เฉพาะโดดเด่นตามความสามารถของเจ้าของสำนัก ทำให้คุณลักษณะของผู้ที่อยู่ภายในการอุปการะมีความผิดแผกกันออกไป โดยข้าหลวงตำหนักพระวิมาดาเธอ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ข้าหลวงเรือนใน ถวายตัวเข้ามารับใช้ใกล้ชิดในตำหนัก อยู่

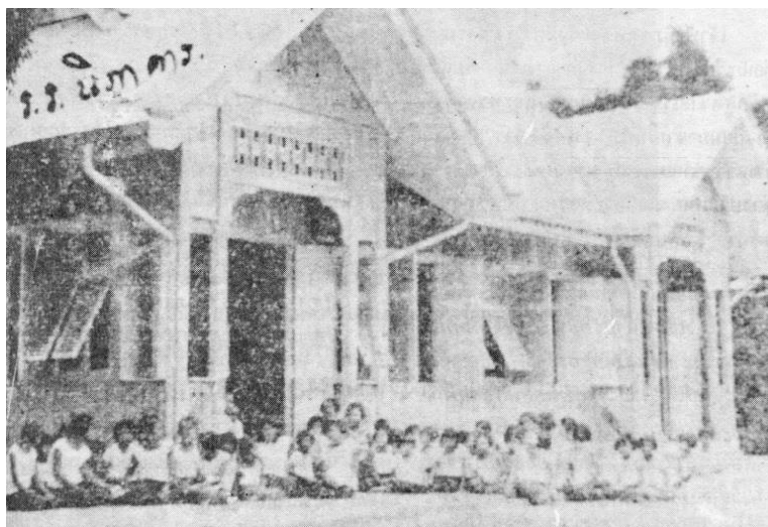
ภายใต้ความควบคุมดูแลของคุณข้าหลวงผู้ใหญ่ ส่วนอีกประเภท คือ ข้าหลวงเรือนนอก ข้าหลวงเหล่านี้ถวายตัวเหมือนกัน แต่จะได้กลับออกไปอยู่กับบิดามารดาที่บ้าน เมื่อใดที่มีงานจะมีรับสั่งให้เข้ามาช่วยงาน (วิมลฉัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 45) โดยบทบาทหน้าที่ของข้าหลวง จะแตกต่างกันออกไปตามพระประสงค์ของเจ้านายฝ่ายในที่ตนสังกัดอยู่ เช่น ทำอาหารในห้องเครื่อง ดูแลเครื่องนุ่งห่ม จัดบันทึกข้อมูล ทำดอกไม้ ทำความสะอาด ฯลฯ โดยข้าหลวงทุกคนจะได้รับพระราชทานอาหาร ที่พักอาศัย เสื้อผ้า เงินเดือน ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความอาวุโสของข้าหลวงผู้นั้นด้วย และที่พักอาศัย ซึ่งจะแตกต่างกันออกไป ข้าหลวงคนสนิทอาจได้อยู่ภายในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ข้าหลวงชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปจะมีเรือนเดี่ยวแยกเป็นส่วนตัว นอกนั้นข้าหลวงทุกคนจะได้อยู่ในเรือนแถว ซึ่งปลูกอยู่บริเวณริมกำแพงประตูนอกไปจนถึงหน้าตำหนัก และข้าหลวงคนงาน หรือคนรับใช้ของข้าหลวงจะอยู่ชั้นใต้ถุนของเรือน (เนื่อง นิรัตน์, ม.ล., 2558: 9-10)

5.2.2 เจ้านายฝ่ายในต้นแบบสตรีไทย

เจ้านายฝ่ายใน หรือพระบรมวงศานุวงศ์ที่เป็นสตรี เป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสได้รับความรู้ทางวิชาการและวัฒนธรรมภายนอกเป็นกลุ่มแรก ประกอบกับสภาพสังคมไทยในสมัยนั้น ศูนย์กลางการปกครองขึ้นอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ การดำเนินชีวิตของสตรีในช่วงเวลานั้น จึงมีต้นแบบมาจากเจ้านายฝ่ายในที่ทรงเริ่มปฏิบัติก่อน ได้รับการส่งต่อไปสู่ภริยาขุนนาง และกระจายลงสู่สามัญชนจนกลายเป็นค่านิยมในช่วงระยะเวลาหนึ่งในหลากหลายด้าน ดังนี้

1) ด้านการศึกษาของสตรี

พระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ทรงให้ความสำคัญใส่พระทัยในด้านการศึกษแก่ผู้ที่อยู่ในอุปถัมภ์ทุกคน โดยเด็กผู้หญิงจะถูกส่งไปโรงเรียนราชินี โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ ส่วนเด็กผู้ชายให้ไปโรงเรียนวชิราวุธ และโรงเรียนนายร้อย (พาสน์พุลศรี ชมภูนุช กลุขณจันทร์, ม.ร.ว., อ้างถึงใน วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 104) กระทั่งเมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา สิ้นพระชนม์ ข้าหลวงของทั้งสองตำหนักถูกรวมกันภายใต้การอุปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ทรงดำริว่าในวังมีครูอยู่แล้วถึงสองคน จึงโปรดให้ทุกคนออกจากโรงเรียนมาเรียนในสวนสุนันทา โปรดจ้างครูภาษาไทยเพิ่มอีก 1 คน คือ ครูสมบุญ และครูภาษาอังกฤษ 1 คน คือ มิสอาเซอร์ พระราชทานชื่อโรงเรียนว่า “นิภาคาร” โดยใช้เรือนข้าหลวงตำหนักสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา เปิดเป็น 3 ห้องเรียน ภายหลังได้สร้างอาคารเรียนเพิ่มเติมขึ้น ทำเป็นโรงเรียนชั้นเดียวริมสระน้ำอีก 1 หลัง ซึ่งนักเรียนทุกคนจะได้รับอุปกรณ์การเรียน หนังสือเรียน เครื่องแบบนักเรียน และมีอาหารรับประทานทุกมื้อ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย (วัฒนพันธุ์ ชมภูนุช สันธพันธ์, ม.ร.ว., 2536: 65)

ภาพที่ 4.39 อาคารโรงเรียนนิภาคารหลังใหม่ที่สร้างขึ้นริมสระน้ำ
ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2536: 29

หลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียนนิภาคารมีตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาไปจนถึงมัธยมศึกษา (วิมลฉัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 45) มีการเรียนวาดเขียน ร้องเพลง งานฝีมือ และการทำอาหาร เมื่อเรียนครบตามหลักสูตรแล้วนักเรียนจะถูกส่งไปสอบที่โรงเรียนของรัฐบาล โดยนักเรียนชุดแรกถูกส่งไปสอบที่โรงเรียนสายปัญญา ได้แก่ ม.จ.คันธสรรังษี ทรัพย์พัฒน์ ม.ร.ว.พูนผล ชมพูนุท ม.ร.ว.สรัท สุประดิษฐ์ ม.ร.ว.วัฒนพันธุ์ ชมภูนุท และ ม.ล.เนือง นิลรัตน์ ผลปรากฏว่าสามารถสอบผ่านได้ทุกคน ซึ่งในเรื่องการศึกษานี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี ทรงดำริว่าจะตั้งให้เป็นโรงเรียนหลวงที่ถูกต้องตามกฎหมาย จึงรับสั่งให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เสนาบดีกระทรวงธรรมการในขณะนั้น เข้าเฝ้าถวายคำแนะนำการดำเนินการ แต่เป็นที่น่าเสียดายเมื่อเกิดเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทุกสิ่งอย่างจึงต้องยุติไป (วัฒนพันธุ์ ชมภูนุท สันธพันธุ์, ม.ร.ว., 2536: 69-70)

2) ด้านกิริยามารยาท

การฝึกอบรมกิริยามารยาท เป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของเจ้านายฝ่ายใน คือ การอภิบาลอบรมเลี้ยงดูเด็กหญิงหรือเด็กชายที่ถูกส่งเข้ามาถวายตัวเป็นข้าหลวง หรือข้าราชการ เนื่องจากในอดีตยังไม่มีโรงเรียนสำหรับสอนเด็กผู้หญิงโดยตรง การส่งเข้ามาอบรมในเขตพระราชฐานชั้นในจึงเป็นสถานที่ที่ดีที่สุดสมัยนั้น โดนเฉพาะในเรื่องกิริยามารยาท ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ พบว่า ไม่ใคร่เข้มงวดในทางกิริยามากนัก แต่ทรงกรวดขันในทางวาจา ไม่พูดจาเสียดสีหรือหยาบคะนอง และต้องออกเสียงให้ชัดโดยเฉพาะคำกล้า ฉะนั้นข้าหลวงที่จะทำอะไรต่อหน้าพระพักตร์ต้องคิดต้องระวังกันมาก (สดับ, เจ้าจอม, ม.ร.ว., 2526: 150)

ข้าหลวงของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ จึงเป็นคนฉะฉาน ไม่เชื่องช้า ตามอย่างพระวิมาดาเธอฯ จึงมีผู้นับถือกันมาแต่โบราณว่าการศึกษาและอบรมของผู้หญิงไม่มีที่ใดจะดีเท่ากับการเข้ามาอยู่ภายใต้อุปถัมภ์ของเจ้านายฝ่ายใน ขนาดที่ว่าเมื่อจะสรรเสริญกิริยามารยาทหญิงสาวมักกล่าวว่าเหมือนผู้หญิงชาววัง เพราะกิริยามารยาทเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นชาววังได้ชัดเจนที่สุด

3) ด้านการแต่งกาย

สตรีที่อยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน แต่เดิมนิยมแต่งกายเหมือนกันหมด โดยนุ่งห่มสีตามวัน นับตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์ แต่ละวันจะมีสีกำหนดไว้ชัดเจน ดังเช่น หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้บรรยายไว้ในวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดิน ความว่า

วันจันทร์นุ่งสีเหลืองอ่อน ห่มสีน้ำเงินอ่อนหรือบานเย็น แต่ถ้าวันสีน้ำเงินนกกพิราบ ต้องห่มสีจำปาแดง วันอังคารนุ่งสีปูนหรือสีม่วงเม็ดมะปราง จะห่มสีโคก แต่ถ้าวันสีโคกหรือ สีเขียวอ่อน ต้องห่มสีม่วงอ่อน วันพุธนุ่งสีถั่วก็ได้ สีเหล็กก็ได้ ห่มสีจำปา วันพฤหัสบดีนุ่งสี เขียวใบไม้ ห่มสีแดง เลือดนก หรือนุ่งสีแสดรมสีเขียวยอ่อน วันศุกร์นุ่งสีน้ำเงินแก่ห่มสีเหลือง วันเสาร์นุ่งสีเม็ดมะปรางห่มสีโคก หรือนุ่งผ้าลายพื้นสีม่วงห่มสีโคก วันอาทิตย์แต่งเหมือนกัน พกห่มสีก็ได้ หรือนุ่งผ้าลายสีลิ้นจี่ หรือสีเลือดหมูห่มสีโคก

(คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. อ่างถึงใน แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, 2537)

ต่อมาเมื่อเปิดรับอิทธิพลการแต่งกายแบบตะวันตกเข้ามาปรับใช้ ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแต่งกายขึ้น โดยเริ่มจากกลุ่มเจ้านายฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงสวมเสื้อแขนพองอย่างที่เราเรียกว่า “แขนหมูแฮม” มีตั้งแต่แบบเรียบ ๆ จนติดโบทั้งตัว หากแต่สวมใส่เฉพาะเวลามีงานสำคัญเท่านั้น เวลาประทับในตำหนัก มักนุ่งโจงกระเบนห่มสไบอย่างเดิม กระทั่งเมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 6 การแต่งกายของเจ้านายฝ่ายในสวนสุนันทา เริ่มมีการปรับให้สอดคล้องกับพระราชนิยมในองค์พระมหากษัตริย์ และกระแสความเป็นตะวันตกมากยิ่งขึ้น โดยสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ยังคงโปรดฉลองพระองค์อย่างในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ ทรงภูษาโจง ฉลองพระองค์เสื้อลูกไม้ขาว สะพายแพรแถบผ้าพิมพ์และใช้เข็มพวงหรือเข็มพระนาม หรือสายสร้อยร้อยไว้ (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2536: 78) เจ้านายกลุ่มนี้ได้แก่ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉวีพรประภา กรมหลวงทิพยรัตน์กิริฎกุลินี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรลักษณาวดี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุวพักตร์วิไลยพรรณ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฑารัตนราชกุมารี ฯลฯ

2. กลุ่มพระเจ้าน้องนางเธอ เป็นกลุ่มเจ้านายฝ่ายในที่ขานรับพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การไว้ผมยาวและนุ่งซิ่น และจากการได้รับการศึกษาภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี โปรดรับนิตยสารต่างประเทศ ทำให้การแต่งกายเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม โดย

สวมเสื้อลูกไม้ทั้งชายยาว หรือเสื้อคอกว้างตัวหลวมแขนเสื้อเสมอข้อศอก นุ่งซิ่น (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2536: 81) นิยมมัดตัด โดยใช้เข็มเผาไฟในเตาแล้วเอามาหนีบตัดเป็นลอน และธรรมเนียมการแต่งกาย สีสตามวัน หรือ สวัสดิรักษา ซึ่งเคยเป็นค่านิยมที่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเปลี่ยนมาเป็นสีประจำวันตาม เทวดานพเคราะห์ ดังที่ หม่อมหลวงเนื่อง นิลรัตน์ ข้าหลวงดำหนักพระวิมาดาเธอฯ บรรยายการแต่ง พระองค์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอู่ทองเขตขัตติยานารี ในคราวเสด็จไปงานพระราชพิธีไว้ ความว่า

...ทรงซิ่นยกไหมทองสีเขียวอ่อนยอดตอง คือ เขียวโศกซิด เหมือนตองที่ยังมีวนใบ อยู่ที่ ชายฝ้ายกทอง มีเชิงเป็นลวดลายทอง เย็บติดกันไว้ด้วยดาวห้าแฉก เย็บติดชายเป็น ดวงๆ ห่างกันพอ งาม ดวงดาวทุกด้วยทองคำแท้มองดูแพรวพราวน่าดูยิ่งนัก

ฉลองพระองค์ลูกไม้สีทองปนสีทองอ่อน ซับในด้วยแพรเป็นมันสีเดียวกัน แบบฉลอง พระองค์คอกลมตื่นเรียบ ไม้ฟูฟารกรุงรัง รองพระบาทสันสูงหนึ่งสีทองรับกระเป่าร่างแหทองคำที่ทรง นี้ว

เครื่องประดับมรกตสีเขียวเขียวขจี ตัดกับเพชรที่ล้อมเป็นรูปสี่เหลี่ยมรอบพระศอ ส่อง แสงงดงามกระไร มองไปตรงไหนเขียววูบวาบไปหมดทั้งสองพระกร ที่นิ้วพระหัตถ์เขียว แก่เข้าชุดกัน หมดทั้งพระองค์ ห่านเพชรที่ห้อยลงมาจากระเกศามวย สวยงามจริง ส่งแสง วูบวาบ...

(เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2558: 52-53)

3. กลุ่มข้าหลวง เด็กสาวนุ่งผ้าซิ่นไหม สวมเสื้อคอกระเช้าตกแต่งด้วยริบบิ้น หรือ เสื้อคอกลมหรือคอปก แขนสั้น ส่วนข้าหลวงที่ไม่ต้องถวายอยู่งานรับใช้ใกล้ชิดเจ้านาย หรือข้าหลวง ใหญ่ มักนุ่งโจงกระเบน ห่มผ้าสไบจีบเนื้อบาง หรือห่มผ้าแถบย้อมสีนวล และถ้าเป็นวันพระข้าหลวง ไม่สามารถนุ่งห่มสีแดงได้ เว้นไว้เฉพาะเจ้านายทรงเท่านั้น (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2536: 78)

ภาพที่ 4.40 พระวิมาดาเธอฯ ฉลองพระองค์เสื้อลูกไม้แขนยาวปักลาย สะพายแพรแถบ ดัดเข็มกลัด
พระนามจุฬาลงกรณ์ ไฉ้มสั้นทิวเสย
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 4.41 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี ฉลองพระองค์เสื้อคอปกแขนกุด นุ่งผ้าซิ่น
ยาว ไฉ้มยาวดัดลอน
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 4.42 การแต่งกายข้าหลวงในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ สวมเสื้อคอกว้าง นุ่งผ้าซิ่น ไฉ้ผมสั้น
ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2536: 58

สำหรับการแต่งกายเวลาไว้ทุกข์จะปฏิบัติเหมือนกันหมด เป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่มีมาแต่โบราณกาล โดยสีจะเป็นตัวกำหนดสถานภาพของผู้เข้าร่วมงาน มีการกำหนดไว้ 3 สี คือ “สีดำ” สำหรับผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มีอายุมากกว่าผู้ตาย “สีขาว” สำหรับผู้เยาว์หรืออ่อนกว่าผู้ตาย และ “สีม่วงหรือสีน้ำเงินแก่” สำหรับผู้ที่มีได้เป็นญาติเกี่ยวดองกับผู้ตายแต่ประการใด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ทราบว่าคุณได้มีความเกี่ยวข้องกับใคร (พูนพิศมัย ดิศกุล, ม.จ., 2532: 107) เพราะฉะนั้นการแต่งกายตามสีให้ถูกต้องจึงเป็นเรื่องสำคัญมาก ซึ่งคงปฏิบัติเรื่อยมากระทั่งเลือนหายไป ในสมัยรัชกาลที่ 8

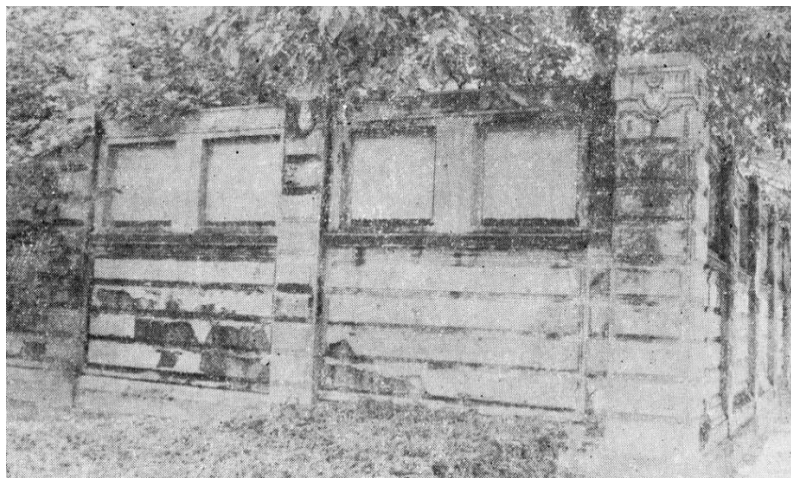
5.2.3 ธรรมเนียมปฏิบัติชาววัง

ตามโครงสร้างสังคมไทยพระมหากษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในสถานะสูงสุดเป็นทั้งเจ้าแผ่นดินและเจ้าชีวิต ดังนั้นการรักษาสถานภาพความเป็นสมมติเทพของพระองค์ จึงจำเป็นต้องมีระเบียบปฏิบัติอย่างเคร่งครัดที่ยึดถือสืบต่อกันมาแต่อดีต จนเกิดเป็นวิถีวัฒนธรรมแบบจารีต (วิณา เอี่ยมประไพ, 2553:) โดยเฉพาะในกลุ่มของเจ้านายฝ่ายในที่ต้องรักษาสถานภาพของตนในสมกับพระเกียรติยศ จึงเกิดเป็นกฎระเบียบและธรรมเนียมปฏิบัติที่มีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง

กฎหมายเทียบบาลกำหนดไว้ว่าพระราชธิดาของพระมหากษัตริย์จะออกไปประทับนอกพระราชวังไม่ได้ ยกเว้นแต่พระชนนีหรือเจ้าจอมมารดาของพระราชโอรส อาจจะไปขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสด็จออกไปประทับ หรืออยู่กับพระราชโอรสที่มีสะใภ้หลวงและออกวังได้แล้ว (แน่น้อย ศักดิ์ศรี ฌพิศร กฤตติกากุล และดรุณี แก้วม่วง, 2537: 310) ในยามที่ต้องออกนอกเขตพระราชฐานชั้นในเพื่อเข้าร่วมพระราชพิธีสำคัญ ต้องมีการกั้นม่านป้องกันไม่ให้บุคคลภายนอกมองเห็น และยังไม่สามารถพบปะบุคคลภายนอกได้โดยทั่วไป หากมีกิจจำเป็นต้องมีคุณเฝ้าแก่เป็นสื่อกลางในการติดต่อ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เริ่มผ่อนคลายลงนับตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยทรงประกาศให้ข้าราชการฝ่ายในหรือเจ้าจอมที่ไม่มีพระโอรสพระธิดาทูลลาออกไปอยู่วังเจ้าบ้านขุนนางบ้าน บิดามารดา หรือจะไปแต่งงานมีครอบครัวของตนเองก็สามารถทำได้ หรือการยกเลิกประเพณีการกั้นม่านเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 กระทั่งเข้าสู่ในสมัยรัชกาลที่ 6 สวณสุนันทา ซึ่งเป็นเขตราชสำนักฝ่ายใน แม้จะไม่ต้องอยู่ภายใต้กรอบจารีตที่เคร่งครัดอย่างที่เคยปฏิบัติมา แต่ก็ยังคงไว้ซึ่งธรรมเนียมบางประการไว้ ดังนี้

1) ธรรมเนียมการเข้าออกเขตพระราชฐานชั้นใน

สวณสุนันทายังคงธรรมเนียมของเขตพระราชฐานชั้นใน เหมือนอย่างในสมัยพระราชวังดุสิต มีการกั้นกำแพงออกเป็น 2 ชั้น บริเวณประตูชั้นนอก (ประตูถนนอุทงนอก) เป็นที่อาศัยของมหาดเล็ก บริเวณกำแพงชั้นในมีประตูอีกชั้นหนึ่ง มีโขนเฝ้าประจำ เรียกว่า นายป้อ (วิณพนันท์ ชมภูงูท สีนุพนันท์, ม.ร.ว., 2536: 66) ทำหน้าที่ตรวจตราคนเข้าออก ซึ่งตามธรรมเนียมบุรุษเพศไม่สามารถอาศัยในเขตพระราชฐานชั้นในได้ เว้นแต่องค์พระมหากษัตริย์ หรือเด็กชายที่มีอายุต่ำกว่า 12 ปี ที่ยังมีได้โขนจุก หากมีเหตุต้องมีใช้แรงงานผู้ชายต้องมีมหาดเล็กผู้ชายควบคุม และรับไม้ชี้เพื่อนับจำนวนเวลากลับออกไป (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2536: 78)

ภาพที่ 4.43 กำแพงชั้นนอกสวนสุนันทา ถ่ายจากด้านถนนอุทงนอก
ที่มา: วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 24

สำหรับพิธีการเข้าออกวังของเจ้านายฝ่ายในยังคงยึดถือตามธรรมเนียมเดิม โดยประตูวังจะเปิดในเวลา 6.00 น. และปิดในเวลา 18.00 น. เมื่อเจ้านายฝ่ายในพระองค์ใดจะเสด็จต้องแจ้งไปยังสำนักพระราชวัง เพื่อจัดส่งรถยนต์หลวงพร้อมกรมวังและพนักงานผู้ขับขี่เสมอ นอกจากนี้ยังต้องมีคุณเฒ่าแก่และข้าหลวงตามเสด็จด้วยทุกครั้ง และต้องมีโขนทำหน้าที่รับส่งเสด็จ โดยต้องวิ่งตามรถยนต์หลวงจากตำหนักไปถึงประตูวัง และเมื่อเสด็จกลับก็ต้องวิ่งตามรถยนต์จากประตูวังไปจนถึงตำหนัก (เบญจภาภา ไกรฤกษ์, ม.ร.ว., 2558: 63)

ส่วนการควบคุมดูแลความเรียบร้อยในสวนสุนันทา มีเจ้าพนักงานโขน ซึ่งอยู่ภายใต้กำกับดูแลของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุประดิษฯ กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี หรือที่ชาววังเรียกกันว่า “เสด็จอธิบดี” ทำหน้าที่เป็นผู้รักษาความสงบและตรวจตราความเรียบร้อยทั่วไป คล้ายตำราวจนครบาลที่เป็นสตรี โดยเฉพาะในเวลาค่ำคืน หากมีกิจกรรมต้องถือคบเพลิงหรือโคมไฟส่องนำทางทุกครั้ง เพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นสตรี มิให้ผู้คิดร้ายหรือชายแปลกปลอมเข้ามาภายในวัง จนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบมา แม้จะไม่เคยเกิดเหตุร้ายเลยก็ตาม

2) ธรรมเนียมการเกิดและการตาย

สวนสุนันทายังคงยึดถือตามกฎมณเฑียรบาลที่มีมาแต่โบราณกำหนดไว้ว่า ห้ามมิให้ผู้ใดเกิดหรือตายในพระบรมมหาราชวัง หรือพระราชวัง ยกเว้นพระมเหสี พระราชโอรส และพระราชธิดาในพระมหากษัตริย์เท่านั้น โดยไม่มีข้อยกเว้นสำหรับผู้ใด เพราะถือว่าเป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ มีการอัญเชิญเทพดาเข้ามาสถิตคอยปกป้องรักษา หากมีเหตุสามัญชนคนใดเกิดหรือตายในวัง ต้องทำพิธีกลบขี้ตรัสุมเพลิง โดยพราหมณ์ในราชสำนัก เพื่อปิดเป่าสิ่งอัปมงคล หรืออัญเชิญดวงวิญญาณที่สิงสถิตอยู่ออกไปจากเขตพระราชฐาน หากมีคนเจ็บป่วยขึ้นมา ถ้ามีอาการเพียงเล็กน้อยจะถูกส่งตัวไปให้หม่อมเจ้ากระจำจ สนิทวงศ์ เป็นผู้ทำการรักษา หรือถ้าต้องไปโรงพยาบาลก็จะมีคุณข้าหลวงรุ่นใหญ่

นำออกไป (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2536: 78) หากมีอาการหนักต้องนำตัวออกไปรักษาข้างนอกสวนสุนันทา เห็นได้จากครั้งหนึ่งข้าหลวงรับใช้ส่วนพระองค์ในพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร ที่ตามเสด็จเข้ามาในสวนสุนันทา เกิดป่วยไ้อเป็นโลหิต จำต้องกราบทูลลาไปรักษาตัวอยู่กับญาติและในไม่ช้าก็ถึงแก่ความตาย (วิมลฉัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า, 2536: 44) ในสวนสุนันทาปรากฏว่ามีเจ้านายฝ่ายในสิ้นพระชนม์เพียง 3 พระองค์ คือ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เมื่อปี พ.ศ. 2472 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุวพักตร์วิไลยพรรณ เมื่อปี พ.ศ. 2473 และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฑารัตนราชกุมารี เมื่อปี พ.ศ. 2473

ความสำคัญเชิงสังคมในพิพิธภัณฑสถานอาคารสายสุทธานภดล คือ การเป็นตัวแทนแห่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ และอิทธิพลของเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งมีบทบาทอย่างมากต่อการดำเนินชีวิตของสตรีไทยในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และได้หมดความสำคัญลงเมื่อเกิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

5.3 ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์

พิพิธภัณฑสถานอาคารสายสุทธานภดล ยังคงปรากฏร่องรอยความงามทางสุนทรียภาพ ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์ สามารถสรุปความสำคัญในเชิงสุนทรียศาสตร์

5.3.1 สถาปัตยกรรมราชสำนักฝ่ายใน

การออกแบบตำหนักและเรือนในสวนสุนันทาไม่ได้เน้นความหรูหรา เนื่องจากต้องการให้เป็นที่สำราญพระราชอิริยาบถที่เรียบง่าย ปลอดภัย ตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 อย่างที่เรียกว่าบ้านนอกในวัง โดยได้นายอัลเฟรโด ริกัซซี (Alfredo Rigazzi) สถาปนิกชาวอิตาลี ซึ่งเคยเป็นผู้ออกแบบอาคารสาธารณประโยชน์สำคัญหลายหลัง เช่น อาคารโรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ สถานีรถไฟกรุงเทพ โรงแรมรถไฟ โรงแรมรถไฟหัวหิน (โรงแรมเขื่อนทارا แกรนด์ รีสอร์ท แอนด์วิลล่า หัวหิน) มาเป็นผู้วางผังตำหนักในสวนสุนันทา และมีเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง และได้ทำการเขียนแผนผังขึ้นเมื่อ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2454 เขียนแบบตำหนักต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2456 จากนั้นมีการปรับปรุงผังรวมใหม่ เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2457 และทำสำเนาตามเอกสารเมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2458 เรียกหมู่ตำหนักนี้ว่า สวนสุนันทาวิลล่า (Suan SunaTa Villas) (ฉันทนา สุรัสวดี, 2543: 13) ต่อมามีการปรับปรุงแบบอีกครั้งโดยกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร แต่ไม่ได้ระบุวัน เดือน ปี ที่เขียนขึ้นชัดเจน แบ่งตำหนักออกเป็น 4 ขนาด คือ 1) ไม่ระบุชื่อแบบ 2) แบบ ข 3) แบบ ค 4) แบบ ง นอกจากนี้ยังมีแบบตำหนักหลังใหญ่ ตั้งอยู่บนเกาะในสระใหญ่ มีถนนภายในตัดผ่าน แต่ไม่ได้สร้างขึ้น (ฉันทนา สุรัสวดี, 2543: 27-28) จากหลักฐานที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ในประวัติเจ้าพระยายมราช ระบุว่า สวนสุนันทาก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2462 มีตำหนักทั้งสิ้น 32 หลัง แบ่งออกเป็น 3 ขนาด (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 23-26) ได้แก่

- 1) ตำหนักขนาดใหญ่ เป็นที่ประทับของพระมเหสีและพระราชธิดา มีเนื้อที่กว้างใหญ่ และมีการปลูกสร้างอาคารสำหรับบริวารที่อยู่ภายในอุปถัมภ์
- 2) ตำหนักขนาดกลาง เป็นที่ประทับของพระราชธิดา มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่เศษ
- 3) ตำหนักหรือเรือนขนาดเล็ก เป็นที่ประทับของพระราชธิดาหรือที่พำนักของเจ้าจอม มีเนื้อที่ประมาณ 3 งานเศษ

การวางผังในสวนสุนันทาค่อนข้างเป็นระเบียบ โดยทุกตำหนักมีการปลูกต้นไม้ ดอกไม้อย่างสวยงาม มีรั้วไม้ระแนงหรือรั้วต้นไม้กั้นพราง สามารถเดินถึงกันได้ทุกตำหนัก มีสระน้ำใหญ่อยู่ตรงกลาง สลับกับโขดเขาคุคลอง และตำหนักเรียงรายโดยทั่วไป เริ่มต้นจากประตูวังที่อยู่ทางด้านเหนือเลีย่วขวาทางด้านขวามือจะเป็นเรือนของจำโหล่น ซึ่งเป็นเหล่าสตรีที่ทำหน้าที่เป็นตำรวจวัง ต่อจากนั้นก็เป็นที่เรือนเจ้าจอมต่าง ๆ เช่น เจ้าจอมเอิบ เจ้าจอมแสบ เจ้าจอมเอี่ยม เจ้าจอมอาบ และเจ้าจอมแก้ว เป็นต้น ถัดจากเรือนเจ้าจอมจะเป็นเขตตำหนักต่าง ๆ เริ่มต้นจากตำหนักแฝดของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรประพันธ์ราไพ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอดิศัยสุริยาภา ตำหนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพยนิภา อยู่ถัดไปตรงหัวมุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือของวัง ตามถนนจะผ่านตำหนักต่าง ๆ ไปอีก 5-6 ตำหนัก จนถึงตำหนักของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเหมวดีใกล้กับตำหนักพระวิมาดาเธอฯ (เบญจมาภา ไกรฤกษ์, ม.ร.ว., 2558: 61)

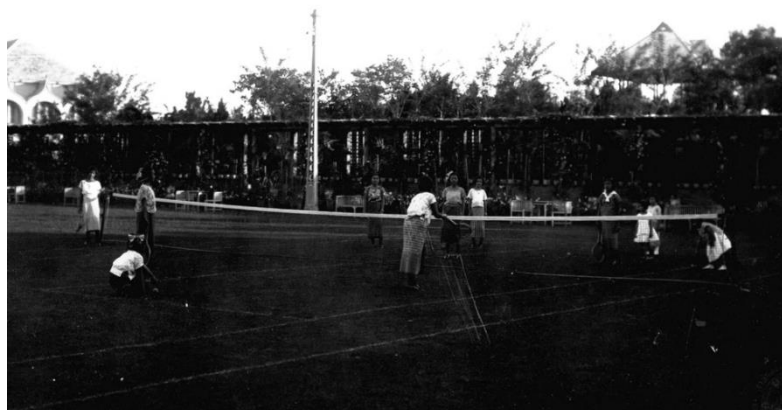
ภาพที่ 4.44 ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เมื่อครั้งยังมีสนามหญ้าและถนนรอบตำหนัก
ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นตำหนักขนาดใหญ่ ที่โดดเด่นที่สุดในสวนสุนันทา เนื่องจากเป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง และมีอาณาเขตกว้างขวาง ประกอบด้วย ตำหนักใหญ่ ตำหนักสมเด็จพระเจ้าฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา ตำหนักกริมน้ำ 2 หลัง ห้องเครื่อง และเรือนบริวารของผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์อีกหลายหลัง และเป็นตำหนักเดียวที่มีกำแพงและประตูทางเข้าออก

โดยเฉพาะ (เบญจามา ไกรฤกษ์, ม.ร.ว., 2558: 61) จากการสำรวจภายใน พบว่า มีการแบ่งสัดส่วนเป็นกลุ่มห้องเรียงยักเยื้องกันไป พื้นปูด้วยไม้สักและหินอ่อน ประตูทำด้วยไม้สามารถเชื่อมต่อกันได้ทุกห้อง หน้าต่างเป็นบานเกล็ดเป็นแบบกระทุ้งได้ เหนือหน้าต่างทำเป็นช่องลมบานเกล็ดไม้หรือบานกระจกรับแสง ใต้หน้าต่างบางแห่งทำเป็นช่องลมมีบานเลื่อนเปิดปิดได้ มีบันไดหลักสำหรับเจ้านายเสด็จ 1 แห่ง บันไดเล็กสำหรับข้าหลวงชั้นถาวรอยู่งาน 4 แห่ง และมีมุขเทียบรถพระที่นั่งบริเวณด้านข้างตำหนัก จากการออกแบบดังกล่าวสังเกตได้ว่าผู้ออกแบบให้ความสำคัญกับการระบายลมของตำหนักเป็นพิเศษ และไม่พบการตกแต่งลวดลายทางศิลปกรรมมากนัก คงมีการตกแต่งปูนปั้นเล็กน้อยภายนอกตำหนักและลวดลายบนเพดานเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการสร้างสวนสุนันทาให้เป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในที่เป็นสถานที่ปิด เน้นความเรียบง่ายสำหรับการพักอาศัย ต่างจากวังเจ้านายฝ่ายหน้าที่มีความหรูหราใหญ่โตเนื่องจากต้องเป็นทั้งที่ประทับและที่ทำงานในขณะเดียวกัน

สภาพโดยรอบตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ปลูกไม้ดอกแทบทุกประเภททางดงมละลานตา ด้านหน้าตำหนักมีสนามหญ้าขนาดใหญ่ มีถนนโค้งโดยรอบและปลูกไม้ดอกต่าง ๆ โดยเฉพาะกุหลาบหลายร้อยต้น ทางทิศเหนือของตำหนักมีเรือนกล้วยไม้ขนาดใหญ่ มีกล้วยไม้ชนิดดีทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทางด้านหลังของตำหนัก เป็นสระบัว บัวที่ปลูกมีมากมายหลายชนิด มีทั้งก่อเป็นสระบัว มีน้ำพุ และทั้งที่ปลูกในกระถาง ที่ชายฝั่งริมสระมีตำหนักน้ำสร้างด้วยไม้ 2 หลัง สำหรับประทับพักผ่อนพระอิริยาบถ และลงเสด็จประทับเรือพายประพาสตามบริเวณสระ (วิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2523: 41)

ภาพที่ 4.45 สภาพทั่วไปในสวนสุนันทา ด้านหลังยังปรากฏกำแพงกั้นระหว่างตำหนักพระวิมาดาเธอฯ และพระที่นั่งนงคราญสโมสร

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

5.3.2 งานศิลปะสตรีชาววัง

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เต็มไปด้วยเหล่าข้าหลวงที่ถูกส่งเข้าวังเพื่อฝึกฝนศิลปวิทยาการด้านต่าง ๆ ซึ่งแต่ละสำนักจะมีเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไปตามพระปรีชาสามารถของเจ้านายตำหนักนั้น โดยเฉพาะด้านงานศิลป์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ข้าหลวงทุกคำต้องทำเป็น และได้รับการยอมรับว่าสร้างสรรค์ได้ประณีตสวยงามที่สุด ดังนี้

5.3.2.1 การเขียนภาพสีน้ำของคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ

พระวิมาดาเธอฯ เสด็จลงสวนเป็นกิจวัตรตั้งแต่เช้าจรดเย็น เพื่อบำรุงดูแลรักษาต้นไม้ และเมื่อทอดพระเนตรเห็นต้นไม้ใดออกดอกสวยงามก็จะให้คุณข้าหลวงเขียนภาพด้วยสีน้ำเก็บไว้เสมอ ซึ่งเกิดจากการฝึกฝนของผู้ที่ไม่ได้เรียนศิลปะมาโดยตรง ส่วนใหญ่เป็นผลงานของคุณข้าหลวงอมร รัตติชุนห์โชติ ที่สามารถรังสรรค์ได้สวยงามสมจริงในทุกรายละเอียดของดอกไม้ (พาสน์ พูลศรี ชมภูนุช กฤษณจันทร์, ม.ร.ว., 2529: 107) ดังที่หม่อมหลวงเนื่อง นิลรัตน์ ข้าหลวงตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ได้บรรยายถึงการเขียนภาพสีน้ำไว้ ความว่า

ป้ามอญวาดภาพอยู่ตลอดชีวิตที่พระวิมาดาเธอฯ เสด็จอยู่ ป้ามอญเรียนที่เซนต์โยเซฟ ไม่ได้เรียนวาดรูป แต่ก็วาดจนได้กินบวแก่ง อาจจะเป็นเพราะความกลัวก็ได้ เวลาพระวิมาดาเธอฯ เห็นดอกไม้อะไรที่ท่านเห็นว่าสวย จะเรียกให้มาวาดทันที ต้องวาดจนสวย จนเหมือน บางทีดอกไม้เดียวต้องเขียนถึง 10 แผ่น เขียนรูปได้อ่อนช้อยเส้นสวยงาม ตามไปเขียนที่เรือนกล้วยไม้ โดยเสด็จไปประทับที่นั่น มีโต๊ะกลม มีที่นั่งบางครั้งก็ไปเสวยน้ำชาที่นั่น ตอน 4 โมงเย็น ถัดดอกไหนโปรด ๆ ก็ลงมา สองยามตีหนึ่งก็ลงมา ฉายไฟวาบ ๆ

(เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2558: 81)

การเรียนเขียนภาพจะมีครูศิลปินเข้ามาทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ เรียกว่า “ครูเดินสอน” ซึ่งภายหลังเมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิมิตร์ดิศล วัฒนางกูร ทรงขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณ บดินทรเทพยวรางกูร ทรงจัดตั้งโรงเรียนนิภาคารขึ้นภายในตำหนักที่ประทับ เพื่อให้ข้าหลวงได้เล่าเรียนโดยไม่ต้องเดินทางออกไปนอกวัง ปรากฏมีการเชิญครูจากโรงเรียนเพาะช่าง เข้ามาสอนควบคู่ไปกับการเรียนวิชาอื่น ๆ (วิวัฒน์พันธุ์ ชมพูนุท สิริพันธุ์, ม.ร.ว., 2529: 69) ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานที่พบในบางภาพเขียนที่ ปรากฏคำว่า “เพาะช่าง” ซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่า การเขียนภาพสีน้ำคงได้รับการถ่ายทอดมาจากครูเหล่านั้น

ภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวง ถ่ายทอดความงามในลักษณะเหมือนจริง (Realistic) เป็นการสร้างงานที่ต้องเหมือนตามปรากฏอยู่ในธรรมชาติ โดยยึดหลักการสร้างสรรค์และการนำเสนอตามที่ตามองเห็น ซึ่งหากใครได้ดูผลงานภาพเขียนเหล่านี้ต่างก็ต้องชื่นชมในฝีมือของผู้วาด เพราะด้วยคุณสมบัติของสีน้ำที่โปร่งใสและแห้งเร็ว ผู้เขียนต้องมีความแม่นยำในการลงสี จึงจะได้ภาพที่สวยงาม สามารถแบ่งการเขียนภาพได้ 3 รูปแบบ (ไชยยงค์ บุษผากลิ่น, 2555: 226-242) ดังนี้

1. การเขียนภาพแบบเฉพาะดอกไม้

การเขียนภาพแบบเฉพาะดอกไม้เป็นการเขียนโดยเน้นความงามของดอกไม้ อย่างเดียว ไม่มีลักษณะการประกอบด้วยสิ่งอื่น ในภาพจะให้ความสำคัญเฉพาะดอกไม้อย่างเดียว และผู้เขียนภาพจะแสดงรายละเอียดของดอกไม้ในทิวทัศน์ประกอบ เช่น การใช้ดินสอร่างภาพต้นแบบ และลงด้วยสีในพื้นภาพเก็บรายละเอียดในดอกและใบ เพื่อสร้างความโดดเด่นเสมือนจะให้ดอกไม้ นั้นเป็นจริง หรือมากกว่าความเป็นจริง

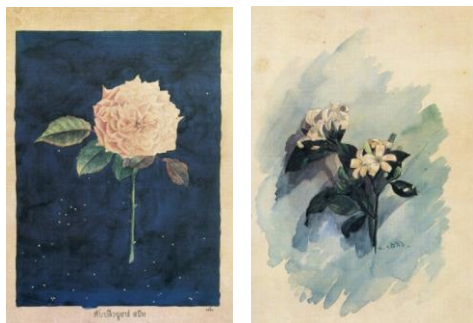
ภาพที่ 4.46 การเขียนภาพแบบเฉพาะดอกไม้ โดยคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

2. การเขียนภาพแบบมีพื้นฉากหลัง

การเขียนภาพแบบมีพื้นฉากหลังเป็นการลงสีฉากหลังโดยการปิดพื้นที่ของสี กระดาษ เพื่อสร้างความโดดเด่นให้ภาพมากยิ่งขึ้น เกิดการเชื่อมโยงระหว่างตัวภาพและฉากหลัง ทำ

ให้ภาพเขียนสีน้ำรูปดอกไม้มีความชัดเจน และเป็นการสร้างบรรยากาศของพื้นภาพไปพร้อมกัน แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ การลงสีฉากหลังด้วยที่แปรง และการสร้างฉากหลังด้วยการจุดสี

ภาพที่ 4.47 การเขียนภาพแบบมีพื้นหลังด้วยที่แปรง โดยคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 4.48 การเขียนภาพแบบมีพื้นหลังด้วยการจุด โดยคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

3. การเขียนภาพแบบมีการจัดองค์ประกอบ

การเขียนภาพแบบมีการจัดองค์ประกอบเป็นการเขียนภาพที่มีส่วนประกอบอื่น ๆ ในภาพ เช่น แจกัน ผ้าปูโต๊ะ พื้นฉากหลังที่มีการแสดงมุมผนัง เป็นต้น ซึ่งเป็นการเพิ่มเรื่องราวในภาพมากยิ่งขึ้น ช่องดอกไม้ที่ปักในแจกันจะบอกถึงเนื้อหาที่มากกว่าภาพดอกไม้อย่างเดียว การเขียนแบบมีการจัดองค์ประกอบ การเขียนลักษณะนี้มีความยากกว่าภาพเขียนทั่วไป เพราะผู้เขียนต้องแยกวัตถุต่าง ๆ ให้ออก แล้วสร้างระยะของภาพให้กลมกลืนกันทั้งภาพ

ภาพที่ 4.49 การเขียนภาพแบบมีการจัดองค์ประกอบ โดยคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ

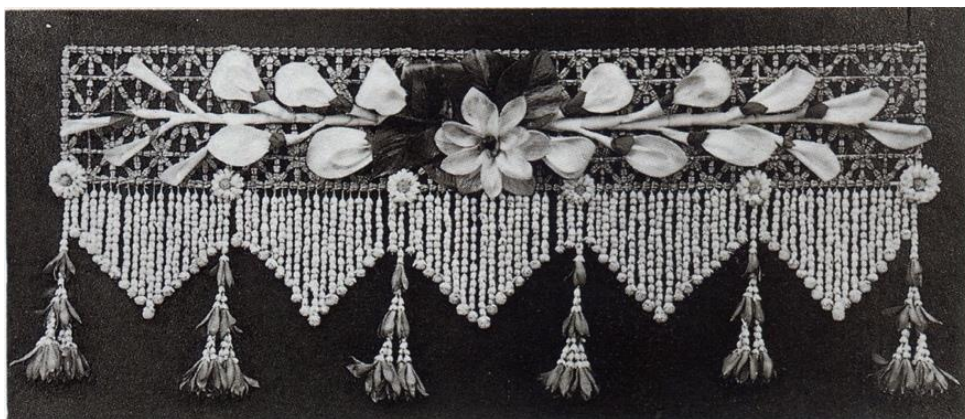
ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวง เป็นหลักฐานแสดงถึงความละเอียดของงานศิลป์ ชาววังเพียงไม่กี่ชิ้นที่หลงเหลืออยู่ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ โดยภาพเก่าสุดที่ค้นพบระบุชื่อว่า “ลิลี” ลงวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2460 และภาพเขียนช่วงท้ายก่อนการสิ้นพระชนม์ของพระวิมาดาเธอฯ ระบุชื่อว่า “บริทธิช ออมิน ๒๒” ลงวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2470 เป็นที่น่าเสียดายที่ภาพเขียนส่วนหนึ่ง สูญหายไป และบางส่วนถูกไฟไหม้เมื่อครั้งโยกย้ายไปเก็บไว้ในที่โรงเรียนเด็กของพระอัครชายา ณ ตำบลสวนมะลิ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คงเหลือทั้งหมด 131 ภาพ (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม., ม.ป.ป.: 1-3) ปัจจุบันภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวงได้รับการอนุรักษ์ตามหลักวิธีทางวิทยาศาสตร์ และเก็บไว้ในห้องคลังพิพิธภัณฑ

5.3.2.2 งานประดิษฐ์ดอกไม้

งานประดิษฐ์ดอกไม้เป็นงานฝีมือที่เกี่ยวข้องกับวิถีวัฒนธรรมตั้งแต่เกิดจน วายชนม์ โดยในงานมงคลดอกไม้จะถูกนำมาเป็นตัวแทนของการแสดงความยินดี หรือนำมาตกแต่ง สถานที่ให้เกิดความสวยงาม หรือใช้นามอันเป็นมงคลของดอกไม้แต่ละชนิดมาเป็นส่วนประกอบใน งานพิธี ส่วนในงานอวมงคล ดอกไม้นำมาใช้เป็นเครื่องหมายแสดงความรู้สึกเศร้าโศก อย่างการ ประดิษฐ์พวงหรีดที่รับมาจากวัฒนธรรมมาจากชาวตะวันตก จนกลายเป็นธรรมเนียมงานศพใน ปัจจุบัน ในด้านความเชื่อ ดอกไม้ถูกใช้ในการสักการะสิ่งที่ตนเองเคารพนับถือตามความเชื่อของคน แต่ละกลุ่มชน แสดงให้เห็นว่าคนไทยรู้จักการประดิษฐ์ดอกไม้มาแต่อดีต แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด ว่าเริ่มต้นมาแต่ในสมัยใด งานประดิษฐ์ดอกไม้ที่เก่าที่สุดปรากฏในตำรับทำวศรจุฬาลักษณ์ หนังสือที่ เชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย แต่ชำระขึ้นใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้บันทึกการทำดอกไม้ไว้ตอนหนึ่ง ถึงการประดิษฐ์โคมลอยรูปดอกกระมุท โดยการเอาดอกไม้ชนิดต่าง ๆ และผลไม้แกะสลักตกแต่ง ประกอบลงไปในกระทง แม้ไม่อาจพิสูจน์ได้ว่าวศรจุฬาลักษณ์มีตัวตนจริงหรือไม่ แต่ก็เชื่อได้ว่าการ ประดิษฐ์ดอกไม้คงมีมาแต่โบราณกาลแล้ว และถูกพัฒนาขึ้นอย่างมากในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยกลุ่ม เจ้านายฝ่ายในมีบทบาทอย่างยิ่งในการส่งเสริมและฟื้นฟูการประดิษฐ์ดอกไม้ไทย จนเกิดเป็นงานที่มี

ลักษณะเฉพาะด้วยวิธีการกรอง เย็บ มัด ร้อย ในรูปแบบต่างกันไป เช่น พวงมาลัย พุ่มดอกไม้ และเครื่องแขวน ฯลฯ กระทั่งเมื่อมีการติดต่อกับชาติตะวันตก จึงรับเอาวัฒนธรรมการจัดดอกไม้ในแจกันมาปรับใช้ จนกลายเป็นต้นแบบในการทำดอกไม้ไทยในปัจจุบัน (จินทนา สุวรรณมาลี, 2533: 1-2)

ภาพที่ 4.50 เครื่องแขวนดอกไม้สด
ที่มา: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2539: 34

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นอีกสำนักที่ขึ้นชื่อในเรื่องงานดอกไม้ โดยเฉพาะ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เชตขัตติยนารี ทรงพระปรีชาสามารถมาก ทรงพลิกแพลงและต่อยอดงานดอกไม้รูปแบบใหม่อยู่เสมอ เช่น ในงานพระศพของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ ภาณุรังษีสว่างวงศ์ ทรงออกแบบ ม่านตาข่ายให้ร้อยด้วยดอกพุด 6 ก้าน 6 ดอก เป็นพื่น แล้วตัดกลีบดอกอัญชันทำเป็นระลอกคลื่นน้ำทะเล ตัดกระดาษรูปครึ่งวงกลมนำมาติดกลีบดอกเข็มติด แล้วนำมาประกอบลงไปให้เหมือนดวงอาทิตย์ค่อยโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำทะเล มองดูคล้ายตราประจำพระองค์ สวยงามสมพระเกียรติยศ (เนื่องนิลรัตน์, ม.ล., 2558: 154-155) และในงานพระศพพระวิมาดาเธอฯ ดอกไม้สดต้องเปลี่ยนทุกวัน จึงทรงคิดทำดอกไม้ประดิษฐ์ขึ้นทดแทน โดยเอาไม้ระกำมาเกลาเป็นดอกมะลิ เอาผ้าสีขาวมาหุ้ม แล้วนำไปร้อยเป็นมาลัยรอบพระโกศ ก็ปรากฏว่าเหมือนของจริงไม่มีผิดเพี้ยน (พาสน์พุลศรี ชมภูนุช กฤษณจันทร์, ม.ร.ว., 2529: 103)

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ได้รับหน้าที่จัดแต่งสถานที่ในงานพระราชพิธีสำคัญอยู่เสมอ ซึ่งต้องเกณฑ์ข้าหลวงมาทำเป็นจำนวนมาก ผู้ที่ทำหน้าที่ควบคุมการทำงานดอกไม้ คือ พระวรราชธิดา พระองค์เจ้ามาลิสเสาวรส โดยการทำงานจะแบ่งหน้าที่ชัดเจน ข้าหลวงรุ่นเล็กร้อยยิบะ ข้าหลวงรุ่นใหญ่เป็นผู้ประกอบชิ้นงาน และเจ้านายผู้ใหญ่เป็นผู้ตรวจสอบผลงานอีกครั้งหนึ่ง ใน

บางครั้งหากเป็นงานใหญ่ก็มีการแจกจ่ายงานดอกไม้ไปยังตำหนักอื่น ๆ ด้วย (พาสน์พุลศรี ชมภูนุช กฤษณจันทร์, ม.ร.ว., อ้างถึงในวิทยาลัยครูสวนสุนันทา, 2529: 105)

5.3.2.3 งานเครื่องหอม

ภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของคนไทยรู้จักนำดอกไม้มาชานาชนิด รวมทั้งเครื่องกำยาน ชะมดเซ็ด และพิมเสนมาผสมจนเกิดเป็นเครื่องหอมกลิ่นละมุนละไม จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ ปรากฏว่าคนไทยรู้จักการใช้เครื่องหอมมาตั้งแต่ในสมัยอยุธยา ดังความในจดหมายของพ่อค้าฝรั่งเศส ที่ระบุถึงน้ำดอกไม้เทศ (น้ำกุหลาบ) จากดินแดนเปอร์เซีย สำหรับเป็นของฝากให้เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ และในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม มีการระบุถึงแหล่งค้าขายเครื่องหอมว่า “บ้านริมวัดพร้าว พวกพราหมณ์แลไทยทำแป้งหอมน้ำมันหอม กระแจะน้ำอบ ฐูปกระแจะ ฐูปกระดาศและเครื่องหอม ทาชาย” นับเป็นร่องรอยเกี่ยวกับเครื่องหอมไทยที่เก่าที่สุด

ในสมัยรัตนโกสินทร์ การใช้เครื่องหอมเป็นที่นิยมหมู่เจ้านายฝ่ายในอย่างแพร่หลาย เช่น การทำแป้งพวงสำหรับใช้ผัดหน้า เทียนหอมในการอบรำผ้า หรืออบขนม และการใช้น้ำอบประพรมกาย เพื่อให้เกิดความสบายตัว กระทั่งในปลายสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อเริ่มติดต่อกับชาวตะวันตกมากขึ้น และมีการนำเข้าแอลกอฮอล์ จึงเริ่มมีการพัฒนาการทำน้ำปรุงจากดอกไม้ขึ้นใช้แทนน้ำอบฝรั่ง (น้ำหอม) ซึ่งเจ้านายฝ่ายในแต่ละตำหนักมีการคิดปรุงเครื่องหอมที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับรสนิยมของเจ้านายตำหนักนั้น ๆ โดยตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ก็ปรากฏว่ามีการทำเครื่องหอมขึ้นใช้เช่นเดียวกัน บุคคลที่มีชื่อเสียงเรื่องการปรุงเครื่องหอมในตำหนักหนักพระวิมาดาเธอฯ คือ เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีการจัดทำเครื่องหอม (สดับ, เจ้าจอม, ม.ร.ว., 2526: 125-129) ได้แก่

1. น้ำอบ เป็นเครื่องหอมประเภทหนึ่งที่มีความนิยมอย่างมาก โดยเริ่มจากการต้มน้ำใบเตย แล้วอบด้วยควันเทียน กำยาน พิมเสน และลอยดอกไม้หอม เช่น มะลิ ชมนาด กุหลาบมอญ จากนั้นนำแป้งดินสอพอง หรือแป้งหินมาบดให้ละเอียดผสมพิมเสนอย่างดีเล็กน้อย ซึ่งต้องประมาณสัดส่วนแป้งกับน้ำอบให้ดี ต้องไม่มากหรือน้อยเกินไป และใส่ชะมดเซ็ดที่สตุแล้วผสมลงไปด้วย เพื่อให้ น้ำอบหอมติดทนมากยิ่งขึ้น ในขั้นตอนนี้อาจมีการผสมหัวน้ำมันหอมดอกไม้ชนิดต่าง ๆ เพิ่มเติมเข้าไปได้ จากนั้นนำส่วนผสมทุกอย่างมารวมกันเทกลับไปกลับมา เรียกว่า การโกรก จนเข้ากันดีแล้วบรรจุลงขวดแก้วเก็บไว้ใช้ได้นานนับปี

2. น้ำปรุง เป็นภูมิปัญญาของสตรีชาววังที่คิดดัดแปลงมาจากน้ำอบฝรั่ง ซึ่งมีลักษณะวิธีทำคล้ายกับน้ำอบไทย ต่างกันตรงที่ไม่มีส่วนผสมจากดินสอพอง และเป็นการสกัดกลิ่นด้วยแอลกอฮอล์ โดยนำใบเนียมมาอังไฟให้ตายนึ่งฉีกเป็นชิ้นเล็ก ๆ ใส่ในขวดโหล ผสมชะมดเซ็ด หัวน้ำมันหอม ดอกไม้หอม เช่น มะลิ กระดังงาลนไฟ จากนั้นเทแอลกอฮอล์ให้ท่วมแช่ทิ้งไว้ประมาณ 24 ชั่วโมง

นำมากรองด้วยผ้าขาวบาง รอให้น้ำตกตะกอนแล้วโรกรกเช่นเดียวกับการทำน้ำอบ จะได้น้ำปรุงที่หอม เย็นชื่นใจ

3. ยาดมส้มโอมีมือ เป็นเครื่องหอมสำหรับแก้วิงเวียน สูดดมแล้วให้ความสดชื่น โดยการนำเปลือกส้มโอมีมือ หรือหากไม่มีให้ใช้เปลือกส้มโอทดแทนได้ นำมานึ่งเหมือนการดอกมะนาว หรือมะกรูด เสร็จแล้วนำมาผึ่งให้พอหมาด จากนั้นนำมาผสมกับเครื่องเคราชนิดต่าง ๆ เช่น พิมเสน กานพลู และน้ำมันหอม เมื่อทุกอย่างเข้ากันดีบรรจุลงในถ้ำยาดม

ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ยังมีการทำบุหงารำไป เครื่องหอมไทยที่มีมาแต่โบราณสำหรับแจกเป็นของขวัญในงานพิธีต่าง ๆ ซึ่งมีการคิดประดิษฐ์เป็นรูปสัตว์สวยงามแปลกตา เช่น บุหงารูปไก่แก้ว บุหงารูปหัวม้าทรงเครื่อง (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2558: 367-371) โดยทั่วไปบุหงามีอยู่ 3 ประเภท ได้แก่ บุหงาหมัก เป็นการนำดอกไม้หอม และดอกไม้หอมแห้ง ผงไม้หอม และน้ำมันหอม ไปหมักในภาชนะที่บดแสงจนได้ที่แล้วจึงนำไปบรรจุทำเครื่องหอมต่อไป บุหงาดอกไม้แห้ง เป็นการนำดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมและมีสีสันทสวยงามมาตากให้แห้งสนิท แล้วนำมาอบรำควันเทียนให้เกิดกลิ่นหอม จากนั้นนำมาคลุกเคล้ากับหัวน้ำมันหอมที่ หรือน้ำปรุงอย่างดี ผสมพิมเสนเล็กน้อยเพื่อป้องกันแมลง บรรจุลงถุงผ้าหรือภาชนะให้สวยงาม และบุหงาดอกไม้สด เป็นเครื่องหอมที่ทำได้ง่าย และใช้เวลาไม่นานมากนัก โดยการนำดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมหรือมีสีสันทสวยงาม มาคลุกเคล้ากับน้ำมันหอมเช่นเดียวกับบุหงาแห้ง แต่นิยมบรรจุลงในถุงผ้าตาข่ายหรือผ้าโปร่ง

นอกจากงานดอกไม้ งานเครื่องหอม และการเขียนภาพแล้ว ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ยังมีงานฝีมือชาววังอีกหลากหลายชนิด เช่น งานเย็บปักถักร้อย ก็ปรากฏว่าข้าหลวงสามารถตัดเย็บเสื้อผ้าได้อย่างชำนาญ งานปักสะดึงกลิ้งไหม ที่ยังคงปรากฏหลักฐานความงามในพิพิธภัณฑ์งานฉลองพระชันษาครบ 60 ปี ของพระวิมาดาเธอฯ ล้วนเป็นฝีมือการปักของคุณข้าหลวง ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ทั้งสิ้น (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2558: 81-82) การประดิษฐ์ของชาววัง ก็ปรากฏว่ามีผู้เข้ามาขอประทานอยู่เสมอ ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ จึงเปรียบเสมือนโรงเรียนฝึกฝนอบรมวิชาอันควรแก่กุลสตรี ถือได้ว่าเป็นการศึกษาชั้นสูงของสตรีไทยในอดีต

5.3.2.4 อาหารชาววังตำรับพระวิมาดาเธอฯ

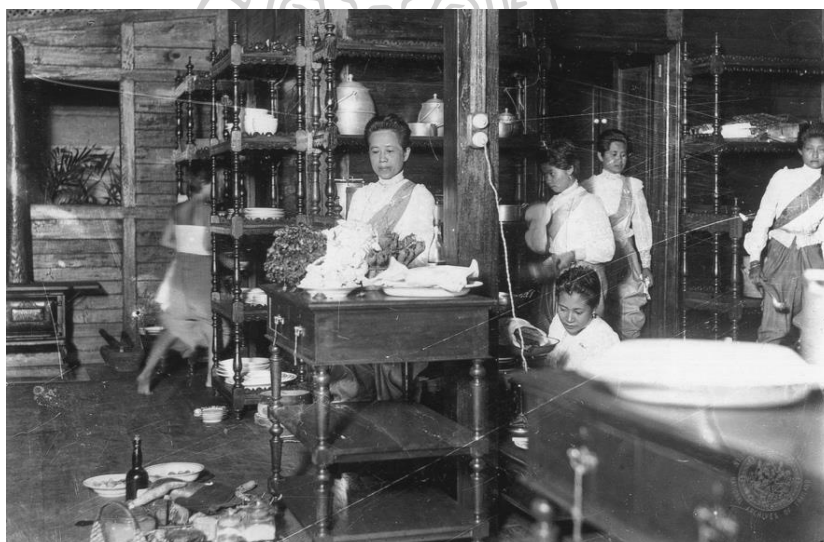
งานครัวหรือการปรุงอาหาร เป็นวิชาอย่างหนึ่งของกุลสตรีพืงมี ซึ่งนอกจากจะเป็นอาหารปากแล้ว ยังเป็นอาหารตาที่สามารถประดิษฐ์ได้สวยงาม จนได้รับการยอมรับว่าเป็นสุดยอดของอาหารไทย โดยเฉพาะตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งเคยเป็นผู้ควบคุมห้องเครื่องหลวง ปรุงพระกระยาหารถวายรัชกาลที่ 5 ทำให้ข้าหลวงของตำหนักนี้ขึ้นชื่อในเรื่องการปรุงอาหารและถนัดในทางบริการ แม้ในสมัยประทับในสวนสุนันทาจะไม่ได้เป็นผู้ควบคุมห้องเครื่องหลวงแล้ว ก็ยังมีการประทานจัดเลี้ยงอยู่เสมอ ดังเห็นได้จากการมีห้องเครื่องขนาดใหญ่ที่สร้างอยู่บริเวณใกล้กับอุโมงค์เก็บถ้วยชาม แบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ ห้องเครื่องคาว และห้องเครื่องหวาน ในแต่ละห้องเครื่องจะมีผู้ควบคุม

เรียกว่า นายห้องเครื่อง และมีนายห้องเครื่องใหญ่ คือ หม่อมเจ้าหญิงสบาย นิลรัตน์ ควบคุมอีกชั้นหนึ่ง (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2558: 279) และภายใต้การดูแลของพระวิมาดาเธอฯ เรื่องการปรุงอาหารนี้เป็นที่ยอมรับถึงฝีมืออันเป็นเลิศ และมักมีผู้เข้ามาขอประทานจัดเลี้ยงอยู่เสมอ ดังที่เจ้าบัวเยาว์ ณ เชียงใหม่ ข้าหลวงตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ได้บรรยายไว้ ความว่า

อาหารเด่น ๆ ในวังสุนันทาก็มีหลายอย่าง เช่น ลูกทับทิมหรือปัจจุบันเรียกว่าทับทิมกรอบ จะต้องทำเลี้ยงแขกในงานใหญ่ ๆ ทุกครั้ง (ผู้ทำชื่อยายนวล) นอกจากนี้ก็ยังมี น้ำพริกเผา ข้าวแช่ พระวิมาดาเธอฯ ทรงมีความสามารถในเรื่องอาหารมาก เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 มีพระราชประสงค์เครื่องเสวยชนิดใด จะทรงให้เจ้าพระยารามราชนพมาขอ ท่านก็ทรงทำแล้วห่อผ้าขาวประทับตราพระนาม

(บัวเยาว์ ณ เชียงใหม่, เจ้า, 2536:

85)

ภาพที่ 4.51 พระวิมาดาเธอฯ ทรงงานในห้องเครื่องพระราชวังดุสิต
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การถ่ายทอดวิชาการปรุงอาหารในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ จะเป็นการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น ผู้ที่ต้องการความรู้ต้องเข้าไปฝึกฝนเล่าเรียนด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ นอกจากนี้ยังทรงส่งเสริมให้มีการพัฒนาฝีมือโดยการเชิญผู้มีความรู้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาสอนให้แก่คุณข้าหลวงโดยตรง ภายหลังเมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิทานภคกุล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี จัดตั้งโรงเรียนนิภาคารขึ้น การปรุงอาหารได้ถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียน โดยให้ไปเรียนที่ห้องเครื่องแล้วจดบันทึกวิธีการปรุงอย่างละเอียด พร้อมกับฝึกชิมรสชาติของอาหารแต่ละชนิด (วัฒนพันธุ์ ชมภูงูท สิ้นธุ์พันธุ์, ม.ร.ว., 2533: 69) จากการศึกษาเอกสาร ผู้วิจัยพบว่า การปรุงอาหารตำรับ

พระวิมาดาเธอฯ มีความใกล้เคียงกับอาหารชาวบ้าน แต่สิ่งที่ทำให้อาหารชาววังแตกต่างออกไป คือ การใส่ใจในทุกขั้นตอนของการปรุง ซึ่งต้องใช้เวลาและกำลังผู้คนในการประกอบอาหารเป็นจำนวนมาก และสามารถสรุปลักษณะสำคัญได้ ดังนี้

1. การคัดสรรวัตถุดิบ ต้องเป็นของดีมีคุณภาพสดใหม่อยู่เสมอ โดยในแต่ละวัน จะมีผู้ทำบัญชีรายการอาหารถวายให้ทอดพระเนตร เมื่อทรงพอพระทัยแล้วจึงนำรายการดังกล่าวไปให้ผู้จ่ายตลาดเลือกซื้อวัตถุดิบ และแม้วัตถุดิบบางอย่างต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมากก็ทรงเสาะหามาจัดสำหรับ เพื่อให้ผู้รับประทานมีความพอใจอย่างที่สุด ซึ่งสิ่งที่ทรงให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ คือ ความสะอาดของวัตถุดิบ แม้ในเรื่องเล็กน้อยอย่างการจัดแต่งสำหรับอาหารด้วยใบไม้ ก็โปรดให้ใช้เฉพาะต้นไม้ที่สามารถรับประทานผลหรือดอกได้เท่านั้น เช่น ใบเล็บครุฑ ใบมะม่วง ใบชมพู ใบแสงจันทร์ และใบมิถุนารี ฯลฯ โดยเฉพาะเมื่อที่จับต้องวัตถุดิบทรงให้ความสำคัญยิ่งยิ่ง ดังเห็นได้จากขั้นตอนในการชำระพระหัตถ์ที่เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5 ได้บรรยายไว้ว่า

...ถึงตอนชำระพระหัตถ์รู้สึกว่าการล้างมือที่ดีที่สุด ครั้งแรกชำระด้วยน้ำ สะอาดก่อน ต่อจากนั้นก็ทรงฟอกสบู่ ล้างน้ำสบู่แล้วทรงใช้โชด้าหอม 1 ก้อนฟอกพระหัตถ์ทั้งสองข้าง ล้างโชด้าออกแล้วทรงใช้มะกรูดทั้งผิวฝานเป็นแว่นบางๆ ถูพระหัตถ์ อีกครั้งหนึ่งและเมื่อได้ใช้น้ำสะอาดล้างมะกรูดที่ชำระพระหัตถ์ออกหมดแล้ว ก็เป็นอันเสร็จกรรมวิธีชำระพระหัตถ์...

(สดับ, เจ้าจอม, ม.ร.ว., 2526: 146)

นอกจากนี้ยังมีการนำวัตถุดิบแปลกใหม่มาทดลองประกอบอาหาร เช่น โปรดให้คุณข้าหลวงนำไข่ไก่มาทดลองทำเป็นไข่เค็มแทนไข่เป็ด ก็ปรากฏว่ามีรูปรสไม่ผิดเพี้ยน สะท้อนให้เห็นถึงไหวพริบและความละเอียดของผู้มีทักษะด้านการครัวอย่างแท้จริง วัตถุดิบในการประกอบอาหารจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในอาหารตำรับพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งต้องมีความสดใหม่และสะอาด เนื่องจากเป็นสำหรับเสวยของเจ้านายที่ต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษ โดยเฉพาะเมื่อต้องทำถวายแด่องค์พระมหากษัตริย์

2. การคิดค้นดัดแปลงชนิดอาหาร เป็นทักษะอย่างหนึ่งของผู้ประกอบอาหาร ที่นำอาหารต่างชนิดกันมาปรับปรุงดัดแปลงจนเกิดเป็นอาหารชนิดใหม่หรือรสชาติใหม่ ซึ่งในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ปรากฏว่ามีความหลากหลายและความเป็นนานาชาติอย่างมาก มีการนำเข้าวัตถุดิบและเครื่องปรุงจากต่างประเทศ ทั้งประเทศจีน อินเดีย หรือตะวันตก เช่น การทำสะเต๊ะลือ หรือการปรุงข้าวคลุกแบบชวา ซึ่งทรงพลิกแพลงรสชาติให้เข้ากับรสปากของคนภาคกลาง การทำเยลลี่แบบคาวอย่างชาวตะวันตก แต่ดัดแปลงทำเป็นไส้ไก่แฉมแบบไทยไว้ข้างตัวเยลลี่แทน (เนื่อง นิรัตน์, ม.ล., 2558: 82-83) การคิดค้นและดัดแปลงอาหารจึงถือเป็นทักษะอย่างหนึ่งของสตรีชาววัง ซึ่งสะท้อนให้

เห็นถึงความฉลาดในการผสมผสานและปรับเปลี่ยนต่อสิ่งใหม่ ๆ ที่เข้ามาโดยไม่สูญเสียความเป็นตัวตนไป

3. การควบคุมรสชาติอาหาร เป็นสิ่งที่พระวิมาดาเธอฯ ทรงให้ความสำคัญอย่างมาก ผู้ปรุงอาหารต้องทราบว่าจะใครชอบรับประทานอาหารอะไร รสชาติใด หรือไม่สามารรถรับประทานอาหารชนิดใดได้บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นสำหรับเสวยต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษเพื่อจะจัดสำรับให้เป็นทีพอพระทัยและถวายความปลอดภัยอย่างสูงสุด นอกจากนี้ ข้าหลวงทุกคนยังต้องเป็นนักชิมอาหารชั้นเลิศ ต้องรู้ว่าอาหารชนิดใดควรมีรสชาติอย่างไร อะไรควรจะมีรสอะไร ควรจะหวานนำ อะไรควรจะมีเปรี้ยวนำ ซึ่งหากพระวิมาดาเธอฯ เสวยเครื่องคาวหรือเครื่องหวานชนิดใดก็ตาม หากมีรสชาติผิดเพี้ยนจะทรงทราบทันทีแล้วจะทรงติลงมาที่ห้องเครื่อง เพราะฉะนั้นข้าหลวงทุกคนจึงต้องฝึกชิมให้ได้รสชาติโดยไม่เกี่ยงจนว่าจะเป็นอาหารชนิดใด (เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., 2558: 453-455)

การควบคุมรสชาติอาหารถือเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของผู้ประกอบอาหาร ซึ่งอาหารในตำรับพระวิมาดาเธอฯ ไม่เคยมีการบันทึกสัดส่วนซึ่งวัดอย่างชัดเจน รสชาติจึงขึ้นอยู่กับรสมือของผู้ประกอบอาหาร และรสปากของผู้รับประทาน หากผู้รับประทานต้องการรสชาติใดเป็นพิเศษก็สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการ

4. การสร้างสรรค์อาหารเพื่อความสวยงาม ความประณีตตามแบบฉบับชาววังเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งในการรังสรรค์อาหารให้เกิดเป็นรูปร่างที่สวยงาม ซึ่งต้องอาศัยการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ และถือเป็นการสำแดงฝีมืออย่างหนึ่งของสตรีชาววัง หากผู้ใดสามารถทำได้สวยงามแล้ว ก็จะได้รับคำชมเชยว่าเป็นผู้มีความสามารถ เช่น การปลอกมะพร้าวรีว ปั้นขนมจีบ (สดับ, เจ้าจอม, ม.ร.ว., 2536: 62) ด้วยเหตุนี้การสร้างสรรค์งานประณีตของอาหาร จึงถือเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของอาหารชาววังที่ทำให้มีความแปลกและแตกต่างจากอาหารของสามัญชน แสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อนของสตรีชาววัง ซึ่งส่งผลให้อาหารชาววังเป็นที่ยอมรับว่าเป็นสุดยอดของอาหารไทย

ลักษณะอาหารตำรับพระวิมาดาเธอฯ จึงมีเอกลักษณ์สำคัญอยู่ที่การคัดสรรวัตถุดิบที่มีคุณภาพ การคิดค้นดัดแปลงชนิดอาหาร การควบคุมรสชาติอาหารที่ต้องทราบว่าจะใครชอบรับประทานอาหารประเภทใด รสชาติอย่างไร และปรับให้เข้ากับรสปากของผู้รับนั้น ตลอดจนการจัดแต่งสำหรับอาหารให้เกิดความสวยงาม ซึ่งต้องอาศัยการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ

5.3.2.5 ดนตรีไทยตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

ดนตรีไทยเป็นความบันเทิงอย่างหนึ่งของชนชั้นสูง ดังเห็นได้จากตามวังเจ้านายฝ่ายหน้า หรือบ้านขุนนางชั้นผู้ใหญ่ มักนิยมอุปลั้มภวังดนตรีไว้เพื่อแสดงประกวดแข่งขันทัน ซึ่งหากวงดนตรีใดได้ครุศิลป์ที่มีชื่อมาควบคุมวงแล้วย่อมเป็นที่เชิดหน้าชูตาทางสังคมมาก เช่น วงปี่พาทย์วังบางขุนพรหม ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต มีจางวางทั่ว พาทย์โกศล

เป็นผู้ควบคุม วงปีพาทย์วังบูรพาภิรมย์ ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช มีครูคนสำคัญอย่างพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ส่วนในวังหลวง เจ้านายฝ่ายในมีบทบาทอย่างยิ่งในการดนตรีไทย เช่น วงดนตรีของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ กรมพระยาสุวารีจัตมาประยูร มีครูคนสำคัญ คือ ครูช้อย สุนทรวาทีน และพระยาประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) และวงดนตรีของพระวิมาดาเธอฯ ที่ทรงส่งเสริมส่งเสริมให้ข้าหลวงฝึกหัดจนมีชื่อเสียง

วงดนตรีพระวิมาดาเธอฯ เริ่มขึ้นในวังสวนดุสิต สมัยรัชกาลที่ 5 โดยให้บรรดาข้าหลวงฝึกหัดดนตรีและขับร้องถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเวลาบรรทมหรือขับในยามว่างเว้นจากพระราชกิจ โดยเลือกเพลงจากบทพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ขุนช้างขุนแผน มีครูดนตรีหลายท่าน คือ พระประดิษฐไพเราะ (ตาด) หลวงเสนาะดุริยางค์ (แช่ม) พระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) ครูเหลือ เป็นผู้สอนดนตรี ส่วนการขับร้องให้คุณแม่แก่จีบ หม่อมส้มจีน บุณนาค เป็นผู้ฝึกหัด ทำให้เกิดนักร้องที่มีชื่อหลายท่าน เช่น เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5 คุณหญิงรามบัณชิตสิริเศรณี (เยี่ยม สุวงศ์) และครูท้วม ประสิทธิ์กุล ครั้นถึงประมาณปี พ.ศ. 2449 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประชวรไข้มาลาเรีย หมอให้ทรงพักเป็นเวลา 9 วัน ในช่วงนี้ได้พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องเงาะป่าขึ้น โดยทรงบอกกลอนเหล่านั้นด้วย พระโอรสเกล้าเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารีเป็นผู้จดถวาย แล้วพระราชทานลงมาให้วงดนตรีของพระวิมาดาเธอฯ บรรจุเพลงบรรเลงและขับร้อง โดยพระยาเสนาะดุริยางค์ (แช่ม สุนทรวาทีน) และได้เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับเป็นนักร้องต้นเสียง (พูนพิศ อมาตยกุล, ม.ป.ป. 17-18) คณะดนตรีของพระวิมาดาเธอฯ ได้สลายหายไปเมื่อสิ้นรัชกาลที่ 5

ภายหลังเมื่อพระวิมาดาเธอฯ เสด็จมาประทับในสวนสุนันทา จึงมีการรวมกลุ่มคณะดนตรีขึ้นใหม่ แต่เป็นวงเครื่องสายหญิงล้วน เฉพาะเล่นในตำหนักเท่านั้น โดยรับสั่งให้ครูท้วม ประสิทธิ์กุล และครูอุษา (ทัฬห) สุคันธมาลัย ข้าหลวงเก่าที่เคยฝึกหัดการดนตรีกลับเข้ามาขับร้องและบรรเลงดนตรีถวาย โดยมากมักเลือกบทเพลงในพระราชนิพนธ์เรื่อง เงาะป่า และเมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี จัดตั้งโรงเรียนนิภาคารขึ้น ก็ปรากฏว่ามีการเชิญคุณหญิงบัณชิตสิริเศรณี (เยี่ยม สุวงศ์) มาสอนขับร้อง ส่วนการฝึกหัดดนตรี พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร ประทานเกล้าว่า บริเวณห้องมุขข้างชั้นล่างด้านทิศใต้เป็นที่สำหรับให้เด็ก ๆ ฝึกซ้อมดนตรีไทย (พันธ์ศักดิ์ วรรณดี, 2552: 32) แสดงให้เห็นว่าการส่งเสริมด้านดนตรีไทยในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นวิชาหนึ่งของกุลสตรีไทยที่ส่งเสริมมาโดยตลอด

ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดล คือ ภาพความงามจากสถาปัตยกรรมราชสำนักฝ่ายในที่หลงเหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทย และความงามอันเกิด

จากภูมิปัญญาของสตรีชาววังในการรังสรรค์งานศิลป์แขนงต่าง ๆ ได้แก่ การเขียนภาพสีน้ำ งานประดิษฐ์ดอกไม้ งานเครื่องหอม งานปักเสด็จสิ่งไหม อาหารชาววัง และความไพเราะของดนตรีไทย ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นสุดยอดของงานศิลป์ไทย

5.4 ความสำคัญเชิงวิชาการ

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมดลตามบทบาทหน้าที่และนโยบายของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ เนื่องจากนอกจากจะเป็นสถานที่ให้ความรู้แล้ว ยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ให้ความเพลิดเพลินได้เป็นอย่างดี ซึ่งก่อให้เกิดความสนุกและการเรียนรู้ไปพร้อมกัน ดังเห็นได้จากการดำเนินงานของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มีการเผยแพร่ข้อมูลศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

1. ข้อมูลประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายใน ซึ่งเป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ให้ความสำคัญมากที่สุดด้วยในอดีตพื้นที่ทั้งหมดของมหาวิทยาลัยเคยเป็นพื้นที่จริงตามประวัติศาสตร์ จึงเกิดการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ เช่น ความรู้ด้านการแต่งกายแบบราชสำนักฝ่ายใน ธรรมเนียมปฏิบัติชาววัง การศึกษาของเจ้านายฝ่ายใน และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้านายฝ่ายใน เป็นต้น ซึ่งการศึกษาดังกล่าวนั้นต้องผ่านกระบวนการศึกษาค้นคว้าในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะตอบโจทย์ในสิ่งที่ผู้เข้าชมต้องการทราบและเผยแพร่ต่อไป

2. ความรู้ภูมิปัญญาชาววัง เป็นการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกวัฒนธรรมของชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งภายในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ พบว่า มีการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะหลากหลายแขนง จนเกิดเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปต่อยอดสู่การพัฒนาในด้านอื่น ๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการเขียนภาพสีน้ำ วิธีการประดิษฐ์ดอกไม้ไทยชาววัง ขั้นตอนวิธีการปรุงอาหารชาววัง และการทำเครื่องหอมโบราณที่กำลังสูญหายไปจากสังคมไทย สิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดจากการคิดค้น พัฒนา และปรับปรุงจนกลายเป็นมรดกภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า

ความสำคัญเชิงวิชาการในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมดล จึงเต็มไปด้วยข้อมูลมากมายหลากหลายศาสตร์ ซึ่งอาจเกี่ยวพันกับความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์และความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ โดยเฉพาะองค์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักฝ่ายใน การถ่ายทอดออกมาจึงต้องมีความน่าสนใจ เพื่อให้เกิดการรับรู้ที่เข้าใจง่าย และที่สำคัญที่สุดคือการให้บริการสนับสนุนจากหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบจะช่วยผลักดันให้เกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

บทที่ 5

ผลการวิจัย

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล หรือ ตำนานพระวิมาดาเธอฯ ในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ตามแนวคิดการจัดพิพิธภัณฑ์จัดอยู่ในประเภทพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทา ซึ่งให้คุณค่าและความหมายที่เกี่ยวพันกับชีวิตความเป็นอยู่ในอดีต มีทั้งการจัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเดิม และการจำลองสิ่งของเครื่องใช้ชิ้นใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นว่าตำหนักแห่งนี้มีความสำคัญกับเจ้านายที่เคยประทับ โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมกับการจัดแสดง
2. ปัญหาที่พบในการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์
3. ผลการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์
4. แนวทางการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์

1. การวิเคราะห์ข้อมูลความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรมกับการจัดแสดง

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล มีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่การใช้งานมาโดยตลอด ทำให้เครื่องเรือนหรือเครื่องใช้เดิมที่เคยมีอยู่ภายในตำหนักถูกเคลื่อนย้ายออกไปทั้งหมด และไม่สามารถหาจัดโบราณวัตถุ หรือสิ่งของดั้งเดิมมาจัดแสดงได้ มีเพียงโบราณวัตถุบางชิ้นที่หลงเหลืออยู่เท่านั้น อีกทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบห้องในอดีตเพื่อการใช้งานในสำนักงาน ทำให้การจัดแสดงภายในมีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์เชิงตัวแทน คือ มีการอนุรักษ์สภาพตำหนักให้ใกล้เคียงกับสภาพเดิม และมีการจัดแสดงในรูปแบบของการจำลองห้องในอดีต และการจำลองบทบาทหน้าที่หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญที่เคยประทับในตำหนัก คือ พระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เชตขัตติยนารี โดยการจัดหาเครื่องเรือน เครื่องใช้ที่เข้าชิ้นใหม่ทั้งหมด เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่การใช้งาน ทำให้เครื่องเรือนหรือเครื่องใช้เดิมที่เคยมีอยู่ภายในตำหนักถูกเคลื่อนย้ายออกไปทั้งหมด และไม่สามารถหาจัดโบราณวัตถุหรือสิ่งของดั้งเดิมมาจัดแสดงได้ มีเพียงโบราณวัตถุบางชิ้นที่หลงเหลืออยู่เท่านั้น อีกทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบห้องในอดีตเพื่อการใช้งานในสำนักงาน ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์และคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรม มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1.1 ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์

ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดลให้ความสำคัญมากที่สุด โดยเน้นไปที่การจัดแสดงเครื่องเรือนหรือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ตติยนาารี เพื่อสร้างบรรยากาศความสมจริงให้กับห้องจัดแสดง แต่ไม่มีการกล่าวถึงบทบาทหน้าที่ หรือความสำคัญของเจ้านายฝ่ายในที่มื่อสงครามหรือประเทศไทย ไม่มีการจัดแสดงที่สื่อให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในตำหนัก และไม่มีการเล่าเรื่องเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมากในการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์

จากการศึกษาพบว่า ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ มีความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ ดังนี้

1. สถานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง เป็นเนื้อหาหลักของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งปัจจุบันมีการจัดแสดงพระประวัติ พระกรณียกิจ และพระปรีชาสามารถขององค์เจ้าของตำหนักในด้านงานศิลป์แล้ว แต่ยังขาดการเล่าเรื่องความสำคัญของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ตติยนาารี สถานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง ซึ่งเป็นที่เคารพของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ส่งผลให้กลายเป็นตำหนักประธาน อันเป็นศูนย์กลางเจ้านายฝ่ายในสวนสุนันทา

2. วิถีชีวิตความเป็นอยู่ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นเนื้อหาที่สำคัญอย่างมากในการเล่าเรื่องในพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ เนื่องจากเป็นการให้ภาพความเป็นอดีตที่ชัดเจนที่สุด ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์มีการนำเสนอผ่านการจำลองห้องต่าง ๆ ในอดีตกลับขึ้นมาอีกครั้ง ได้แก่ ห้องบรรทม ห้องทรง ห้องเครื่อง และห้องทรงพระสำราญ แต่จากการศึกษาพบว่าห้องต่าง ๆ ไม่ตรงกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และยังขาดการนำเสนอเรื่องราวของข้าหลวง ผู้ที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

3. ราชสำนักฝ่ายในยุคลุคสุตท้ายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญหนึ่งที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ เป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ไม่ได้นำเสนอในการจัดแสดง จากการศึกษาค้นคว้า ช่วงรอยต่อนี้เป็นเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของราชสำนักฝ่ายใน เนื่องจากเมื่อสิ้นสุดสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ถือเป็นจุดสิ้นสุดธรรมเนียมปฏิบัติและความเป็นราชสำนักฝ่ายในทั้งหมด และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เป็นสถานศึกษาในปัจจุบัน

ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล จึงเป็นการเล่าเรื่องที่ต้องสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเจ้านายฝ่ายในที่เคยเสด็จมาประทับ พร้อมกับให้ภาพวิถีชีวิตของผู้คนทั้งหมดที่เคยอาศัยในตำหนัก รวมไปถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น เพื่อให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของตำหนักตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

1.2 ความสำคัญเชิงสังคม

ความสำคัญเชิงสังคมเป็นการเล่าเรื่องเหตุการณ์ช่วงเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ ที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในอดีต โดยเฉพาะราชสำนักฝ่ายในที่มีลักษณะเฉพาะ ในการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์

อาคารสาขาสุทธธานภดล ยังขาดการเล่าเรื่องสภาพสังคมของผู้คนในตำหนัก ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง ด้วยเป็นสิ่งที่ยังไม่เป็นที่รับรู้มากนัก เนื่องจากเป็นสถานที่ปิดและมีลักษณะเป็นสังคมแบบเฉพาะ คือ มีกฎ ระเบียบ และธรรมเนียมปฏิบัติที่แตกต่างจากคนทั่วไป เสมือนเมืองหนึ่งที่มีรูปแบบการดำเนินชีวิตเป็นของตนเอง โดยมีเจ้านายฝ่ายในเปรียบเสมือนเจ้าแห่งชีวิตกำหนดทิศทางความเป็นไป จัดว่าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่สำคัญยิ่งในช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงรัชกาลที่ 7

จากการศึกษาพบประเด็นที่สามารถนำมาจัดแสดงได้ ดังนี้

1. ศูนย์รวมสตรีชั้นสูง เป็นการให้ภาพสังคมของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ได้ชัดเจน เป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑฯ ไม่มีการกล่าวถึง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นศูนย์รวมสตรีชั้นสูงที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในสวนสุนันทา สืบเนื่องจากค่านิยมของพระราชวงศ์ ขุนนาง ข้าราชการ ที่มีภรรยาบุตรเข้ามาอยู่รับใช้เจ้านายฝ่ายในตามตำหนักต่าง ๆ ในเขตพระราชฐานชั้นใน ที่เรียกว่า ข้าหลวง เพื่อฝึกฝนป่มเพราะความเป็นกุลสตรี และอีกนัยหนึ่งหมายความว่าสตรีที่ผ่านเข้ามาในราชสำนักฝ่ายในจะมีความสูงส่งกว่าสตรีสามัญทั่วไป นอกจากนี้ยังเป็นการบ่งบอกถึงลักษณะของคนที่อยู่ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ด้วย เนื่องจากแต่ละตำหนักจะมีเอกลักษณ์โดดเด่นตามความสามารถของเจ้าของตำหนักนั้น ๆ ทำให้คุณลักษณะของผู้ที่อยู่ภายใต้การอุปการะมีความผิดแผกกันออกไป หากพิจารณาจากพระกรณียกิจและพระจริยวัตรของพระองค์ ประกอบกับบันทึกของข้าหลวงที่เคยอาศัยในตำหนัก พบว่า ข้าหลวงตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ส่วนใหญ่มีความสามารถในด้านการปรุงอาหาร ถนอมงานดอกไม้ และมีความชำนาญในงานฝีมือประดิษฐ์ ครอบรู้กิจการงานบ้านงานเรือน มีความละเอียดรอบคอบ และคล่องแคล่วว่องไว

2. ต้นแบบการดำเนินชีวิตของสตรีไทยในอดีต เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมช่วงหนึ่งของสตรีไทยที่ต้นแบบในการประพฤติปฏิบัติตนยังคงยึดโยงเจ้านายฝ่ายในเป็นต้นแบบ เป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑฯ ยังขาดการนำเสนอ จากการศึกษาค้นคว้า สภาพสังคมไทยในสมัยนั้นศูนย์กลางการปกครองขึ้นอยู่กับสถาบันพระมหากษัตริย์ การดำเนินชีวิตของสตรีในช่วงเวลานั้น จึงมีต้นแบบมาจากเจ้านายฝ่ายใน เมื่อทรงริเริ่มหรือนิยมชมชอบสิ่งใด มักได้รับการปฏิบัติตามอย่างไม่มีเงื่อนไข ซึ่งจะส่งผ่านไปยังภริยาของขุนนาง และกระจายลงสู่สามัญชนในที่สุด ทั้งด้านการศึกษาของสตรี ซึ่งถือว่าเป็นสตรีกลุ่มแรก ๆ ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมผู้ชาย และเป็นผู้ริเริ่มให้เกิดการศึกษาแก่สตรีขึ้นในประเทศไทย ด้านกิริยามารยาท ที่ได้รับการยอมรับว่างดงามและเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นชาววังได้ชัดเจนที่สุด และด้านการแต่งกาย ที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดในการเลือกรับและปรับใช้ จนกลายเป็นต้นแบบในกับสตรีไทยในช่วงเวลาหนึ่ง

3. ธรรมเนียมปฏิบัติชาววัง กรอบการดำเนินชีวิตที่ได้รับการสืบทอดและปฏิบัติกันมาแต่อดีต จนกลายเป็นสิ่งที่ยึดถือว่าดีงาม เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ให้ภาพความเป็นชาววังที่แตกต่างจากสังคมทั่วไป ซึ่งยังไม่ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาจัดแสดง มีเพียงการกล่าวถึงประเภทของข้าหลวงไว้ในห้องจัดแสดงวิถีชีวิต

ชาววังเท่านั้น จากการศึกษาพบว่า การดำเนินชีวิตของเจ้านายฝ่ายในสวนสุนันทาเริ่มได้รับการผ่อนคลายลงอย่างมาก แต่ก็ยังมีกฎ ระเบียบ และประเพณีโบราณบางประการที่ยังคงไว้ ได้แก่ ธรรมเนียมการเข้าออกวัง และธรรมเนียมการเกิดและการตาย ในด้านความสัมพันธ์มีลักษณะเป็นสังคมระบบอุปถัมภ์ระหว่างเจ้านายฝ่ายในกับผู้อยู่ใต้อุปการะ คือ มีลำดับชั้นค่อนข้างชัดเจนตามฐานันดรศักดิ์ ความอาวุโส และตำแหน่งของข้าหลวงเหล่านั้น ซึ่งธรรมเนียมเหล่านี้ได้สูญสิ้นไปแล้วในปัจจุบัน

ความสำคัญเชิงสังคมในพิพิธภัณฑสถานอยุธยาจึงเป็นตัวแทนแห่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ค่านิยม ทักษะคติ และอิทธิพลของเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการดำเนินชีวิตของสตรีไทย และได้หมดความสำคัญลงเมื่อเกิดเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

1.3 ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์

ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ เป็นการให้ภาพความงามของสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า และการสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของสตรีชาววัง ซึ่งปรากฏว่าพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้มีการเล่าเรื่องความงามผ่านการจัดแสดงงานศิลป์ และงานฝีมือที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ บางส่วนเท่านั้น แต่จากการศึกษาพบว่ามีความงามทางสุนทรียภาพอีกหลายอย่างที่ยังไม่ถูกหยิบยกขึ้นมานำเสนอ หรือให้รายละเอียดที่ชัดเจน ดังนี้

1. ความงามสถาปัตยกรรมตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นความงามอย่างแรกที่คุณเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานแห่งนี้ ซึ่งมีลักษณะสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นกว่าตำหนักอื่น ๆ ในสวนสุนันทา เนื่องจากมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากตำหนักไม้เป็นตำหนักปูน และจัดว่าเป็นตำหนักที่มีอาณาเขตที่ใหญ่ที่สุดในสวนสุนันทา จากการสำรวจภายนอก พบว่า ได้รับการอนุรักษ์ไว้ในสภาพเดิมเมื่อเทียบกับภาพถ่ายในอดีตที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนภายในมีการดัดแปลงและต่อเติมห้องต่าง ๆ ส่งผลให้รูปแบบห้องเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในส่วนที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ ที่มีการรื้อกำแพงห้องออกทั้งหมด ทำให้บรรยากาศความจริงแท้ของตำหนักโบราณลดลง

นอกจากลักษณะสถาปัตยกรรมตำหนักที่โดดเด่นแล้ว สิ่งหนึ่งที่ทำให้ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ งดงามกว่าตำหนักอื่น ๆ คือสภาพภูมิทัศน์โดยรอบตำหนัก ซึ่งเกิดจากความสนพระทัยด้านการปลูกต้นไม้ ทำให้ตำหนักแห่งนี้เต็มไปด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด ทั้งไม้ดอก ไม้ใบ และไม้ผล งดงามละลานตา โดยเฉพาะกล้วยไม้ที่มีการสร้างโรงเรือนขนาดใหญ่ และกุหลาบอีกหลายร้อยต้น แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ภูมิทัศน์เหล่านั้นได้เสื่อมสลายหายไปตามกาลเวลา กลายเป็นอาคารเรียนและอาคารสำนักงานเพื่อใช้เป็นประโยชน์ทางการศึกษาแล้วทั้งสิ้น

2. ความงามจากงานศิลป์สตรีชาววัง เป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งของสตรีชาววังที่ได้รับการฝึกฝนจนมีความชำนาญ ซึ่งได้รับการยอมรับว่ามีความประณีต ละเอียดอ่อน และยังคงปรากฏเป็นศิลปวัตถุงานศิลป์ชาววังที่สำคัญ ดังนี้

1) ภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีการจำลองขึ้นจัดแสดงในห้องพระปรีชาสามารถด้านงานศิลป์ แต่ไม่มีการให้ข้อมูลความสำคัญของการสร้างสรรค์ผลงาน จากการสืบค้นพบว่า เป็นผลงานที่แสดงให้เห็นถึงความวิริยะอุตสาหะของสตรีชาววังในการฝึกฝนของผู้ที่ไม่ได้เรียนศิลปะมาโดยตรง โดยในทางศิลปะถือเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญของการเขียนภาพสีน้ำยุคแรกเริ่มในประเทศไทย ในทางพฤกษศาสตร์ถือเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ดอกไม้ที่เคยปลูกเมื่อร้อยกว่าปีก่อน มีการระบุวัน เดือน ปีที่เขียน และมีการให้รายละเอียดภาพดอกไม้ที่ชัดเจน พร้อมชื่อพันธุ์ทางวิทยาศาสตร์ ผลงานภาพเขียนสีน้ำเหล่านี้จึงไม่ใช่งานศิลป์ที่แสดงความสวยงามเท่านั้น แต่ยังเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญของประเทศไทยอีกด้วย

2) พัตร์ตันกรัณฑ์

พัตร์ตันกรัณฑ์หรือพัตรองที่ระลึกในการบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระชันษา 5 รอบพระวิมาดาเธอฯ ผลงานการออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ช่างชั้นครูที่ได้รับการยกย่องให้เป็นพระบิดาช่างศิลป์แห่งกรุงสยาม เป็นโบราณวัตถุด้านงานศิลป์เพียงชิ้นเดียวที่ได้รับการจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุพรรณภูมิ แต่ไม่มีการให้รายละเอียดความเป็นมาของผลงานชิ้นนี้ จากการสืบค้นพบว่า เป็นผลงานการปักสะตึงกลิ้งไหมของข้าหลวงในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ด้วยดีเงินและเส้นไหมลงบนผ้าตาดได้อย่างประณีตงดงาม ซึ่งการสร้างสรรค์งานในลักษณะนี้ถือเป็นงานชั้นสูงที่ทำขึ้นใช้งานในราชสำนัก หรือผู้มีบรรดาศักดิ์ เนื่องจากต้องมีกำลังทรัพย์ในการจัดหาวัสดุที่มีราคาสูง ใช้เวลานานในการประดิษฐ์ และมีกระบวนการที่ซับซ้อน พัตร์ตันกรัณฑ์ชิ้นนี้จึงนับว่ามีคุณค่ามากในทั้งในด้านความงามและหลักฐานงานฝีมือชาววังที่เหลือเพียงไม่กี่ชิ้นในประเทศไทย

3) งานประดิษฐ์ดอกไม้

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีการจำลองวิธีการประดิษฐ์ดอกไม้ภายในห้องจัดแสดงพระปรีชาสามารถด้านงานศิลป์ แต่ยังไม่มีการให้รายละเอียดหรือข้อมูล เพื่อบ่งบอกว่าผลงานชิ้นนี้มีความสำคัญอย่างไรกับตำหนักพระวิมาดาเธอฯ งานประดิษฐ์ดอกไม้เป็นงานสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำเป็นประจำทุกวันในอดีต เป็นงานที่ก่อให้เกิดการพัฒนางานประดิษฐ์ดอกไม้ของไทย เช่น การออกแบบลวดลายเครื่องแขวนสำหรับประดับประตูหน้าต่าง การคิดประดิษฐ์ดอกไม้เทียมขึ้นใช้ทดแทนดอกไม้สด และการสร้างสรรค์ลวดลายมาลัยแบบใหม่ สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนไทยที่สามารถนำดอกไม้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด

4) งานประดิษฐ์เครื่องหอม

เครื่องหอมเป็นเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่กลายเป็นเอกลักษณ์ของสตรีชาววัง ซึ่งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติมีการจัดแสดงเครื่องหอม และวิธีการใช้เครื่องหอมในการดูแลรักษาเครื่องแต่งกายในห้อง

วิถีชีวิตชาววัง แต่ไม่มีการให้รายละเอียดความสำคัญของเครื่องหอม จากการศึกษาพบว่า ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ มีห้องเก็บเครื่องหอมโดยเฉพาะ และมีผู้ที่มีชื่อเสียงในการทำเครื่องหอมคนสำคัญคือ เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5 มีการคิดทำน้ำอบ น้ำปรุง และยาดมส้มโอมีื่อดอกไม้ไทยขึ้นใช้จนมีชื่อเสียงถึงความหอมอันเป็นเอกลักษณ์ นอกจากนี้ยังมีการทำของชำร่วยบุหงาดอกไม้ที่ได้รับการออกแบบอย่างสวยงามตามสัตว์สัญลักษณ์ประจำราศีเพื่อให้แก่เจ้าของงาน เช่น บุหงารูปม้า บุหงารูปไก่ เป็นต้น และถึงแม้ว่าจะไม่หลงเหลือหลักฐานงานประดิษฐ์เครื่องหอม แต่เรื่องราวเหล่านี้ยังคงถูกบันทึกไว้อย่างละเอียดถึงความสวยงามและความประณีตของการสร้างสรรค์อย่างชัดเจน

3. ความงามจากอาหารชาววัง

อาหารชาววังเป็นสิ่งที่พิถีพิถันที่ให้ความสำคัญกับการจัดแสดงอย่างมาก ดังเห็นได้จากการจำลองห้องเครื่องของพระวิมาดาเธอฯ ในพระราชวังดุสิตขึ้นใหม่ แต่ยังคงขาดการให้รายละเอียดความสำคัญของอาหารชาววัง จากการศึกษาพบว่า กิจกรรมงานด้านอาหารนี้เป็นงานที่สำคัญที่สุดของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เนื่องจากเป็นพระกรณียกิจหลักในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และแม้ในภายหลังเสด็จมาประทับในสวนสุนันทาจะไม่ได้เป็นผู้ควบคุมห้องเครื่องหลวงแล้ว แต่ปรากฏว่ายังมีคนเข้ามาขอประทานอาหารจัดเลี้ยงอยู่เสมอ และสิ่งที่ทำให้อาหารชาววังแตกต่างจากอาหารทั่วไปอย่างเด่นชัดที่สุดคือ ความประณีตของการจัดแต่งสำหรับให้สวยงาม เนื่องจากเป็นอาหารที่ถูกทำขึ้นเพื่อองค์พระมหากษัตริย์ ความพิถีพิถันวิจิตรตระการตาของอาหารชาววังจึงสะท้อนให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งของสถาบันที่มีสถานะเป็นสมมติเทพ ทุกสิ่งอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระมหากษัตริย์จึงต้องพิเศษและวิจิตรสมพระอิสริยยศ อาหารชาววังจึงถือเป็นงานศิลป์แขนงหนึ่งที่ต้องอาศัยศิลปะในการสร้างสรรค์ เป็นทั้งอาหารปากและอาหารตา กลายเป็นภาพลักษณ์ของอาหารชาววังที่ได้รับการยอมรับว่ามีความสวยงามเป็นที่สุด

4. ความไพเราะจากดนตรี

ดนตรีเป็นความบันเทิงอย่างหนึ่งของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งพิถีพิถันที่ยังไม่มีการนำเสนอหรือกล่าวถึง จากการศึกษาพบว่า ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ มีการส่งเสริมงานด้านดนตรีไทยมาโดยตลอด ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 แม้ในภายหลังเสด็จมาประทับในสวนสุนันทา จะสลายกลายเป็นวงดนตรีเฉพาะกิจที่ร่วมตัวเล่นกันขึ้นในยามว่างเท่านั้น แต่ก็ปรากฏว่ามีการส่งเสริมให้ข้าหลวงได้ฝึกซ้อมดนตรีไทยเช่นเดิม และที่สำคัญวงดนตรีของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ยังเกี่ยวข้อง กับพระราชนิพนธ์เรื่อง เงาะป่า ซึ่งเป็นผลงานที่เริ่มต้นขึ้นโดยวงดนตรีของสำนักพระวิมาดาเธอฯ และยังคงได้รับการถ่ายทอดมาจนถึงทุกวันนี้

ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ในพิถีพิถันท่าอาคารสายสุทธธานภดลจึงเป็นการแสดงภาพความงามของสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น และการสร้างสรรค์งานศิลป์แขนงต่าง ๆ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของ

สตรีชาววังที่บ่งบอกถึงความละเอียดอ่อนและความวิริยะอุตสาหะในการฝึกฝนจนเกิดเป็นผลงานอันทรงคุณค่า และได้รับการยอมรับว่าเป็นสุดยอดของงานฝีมือไทย

1.4 ความสำคัญเชิงวิชาการ

ความสำคัญเชิงวิชาการเป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑสถานควรคำนึงถึงเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นสถานที่รวบรวม สงวนรักษา และอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมของชาติให้ดำรงคงอยู่สืบไป และเป็นสถานที่ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และความเพลิดเพลินไปพร้อมกัน การเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการจึงเป็นสิ่งสำคัญ จากการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานพบว่า มีการเผยแพร่องค์ความรู้ และการให้บริการทางการศึกษาควบคู่ไปกับการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถาน และจากการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑสถานหลายสถานภาพยังคงเติมไปด้วยประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ชาววังที่สามารถนำไปพัฒนาในเชิงวิชาการได้ ดังนี้

1. ข้อมูลประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายใน พบว่า มีการจัดแสดงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสมัยรัชกาลที่ 6-7 ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ช่วงเปลี่ยนผ่านมาสู่ยุคสุดท้ายก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การดำเนินชีวิตของเจ้านายฝ่ายในมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง ด้วยการสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการโต้ตอบและปรับเปลี่ยนต่อกระแสวัฒนธรรมสมัยใหม่ เช่น การแต่งกาย มีการปรับเปลี่ยนในสอดคล้องกับพระราชนิยมและการเปิดรับแฟชั่นจากยุโรป การเสด็จออกนอกเขตพระราชฐานที่มีการผ่อนปรนมากขึ้น และการศึกษาที่มีการส่งเสริมให้ข้าหลวงได้เล่าเรียนอย่างทันสมัยที่สุด เรื่องราวเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สตรีไทย ซึ่งยังไม่เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไปมากนัก เนื่องจากยังไม่มีพิพิธภัณฑสถานหรือแหล่งเรียนรู้โดยตรงที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักฝ่ายใน

พิพิธภัณฑสถานหลายสถานภาพ ซึ่งเป็นสถานที่ประวัติศาสตร์และมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับราชสำนักฝ่ายใน จึงควรมีการส่งเสริมและเผยแพร่ข้อมูลเพื่อให้ผู้ชมได้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของราชสำนักฝ่ายในที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของวงสังคมนสตรีไทย

2. ความรู้ภูมิปัญญาชาววัง พบว่า มีภูมิปัญญาชาววังหลากหลายแขนง ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในดำเนินชีวิตของข้าหลวง ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การเลือกสรร การพัฒนาปรับปรุง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา โดยมีเจ้านายฝ่ายในเป็นผู้ควบคุมชี้แนะ กระทั่งตกผลึกเป็นภูมิปัญญาชาววังที่ได้รับการยอมรับว่ามีความประณีตและละเอียดอ่อน เช่น วิธีการปรุงอาหารอย่างชาววังที่มีขั้นตอนอันซับซ้อนและรูปลักษณะที่สวยงาม การประดิษฐ์ดอกไม้ชาววังด้วยวิธีการร้อย มัดเย็บ จนกลายเป็นผลงานในรูปแบบต่าง ๆ ที่วิจิตรสวยงาม และถือได้ว่าเป็นต้นแบบในการพัฒนางานดอกไม้ไทยในปัจจุบัน การปักเสดิงกลึงไหมบนพื้นผ้าจนเกิดเป็นลวดลายสวยงาม และการทำเครื่องหอม การคิดนำเอาดอกไม้และเครื่องกำยานมาปรุงแต่งจนเกิดเป็นเครื่องหอมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งน้ำอบ น้ำปรุง และบุหงา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาที่กำลังเลือนหายไปจากสังคมไทย เนื่องจากขาดผู้สืบทอดและความรู้ยังคงถูกบันทึกอยู่ในตำราเท่านั้น

ความสำคัญเชิงวิชาการในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล จึงเต็มไปด้วยข้อมูลองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับราชสำนักฝ่ายใน ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับความรู้เชิงประวัติศาสตร์ และ ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ด้วย การถ่ายทอดออกมาจึงต้องมีความน่าสนใจ เพื่อให้เกิดการรับรู้ที่ เข้าใจง่ายต่อผู้สนใจทุกเพศวัย และที่สำคัญที่สุดคือการให้การสนับสนุนจากหน่วยงานที่ดูแล รับผิดชอบจะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่ยั่งยืน อันถือเป็นการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมของ ประเทศสืบไป

สรุป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลความรู้พหุวิทยาการวัฒนธรรมกับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ อาคารสายสุธานภดล พบว่า 1) คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของบุคคลที่เคยอาศัย ในตำหนัก คือ พระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี การจัดแสดงควร นำเสนอให้เห็นถึงสภาพการใช้ชีวิต เหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในอดีต เพื่อให้ผู้ชมได้สัมผัส หรือรู้สึก เหมือนตำหนักที่ประทับที่ยังมีชีวิต 2) คุณค่าเชิงสังคม เป็นสถานที่สำคัญในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งจัดเป็น สถานที่พิเศษของสตรี ที่มีการดำเนินชีวิตภายในกฎ ระเบียบ และแบบแผนที่แตกต่างไปจากคนทั่วไป โดยสตรีเหล่านี้ถือเป็นต้นแบบของสตรีไทย ทั้งการศึกษา การแต่งกาย และการออกสมาคม นับเป็น ประตูด่านแรกที่เปิดให้สตรีไทยได้ก้าวออกมาสู่สังคมภายนอก การจัดแสดงควรส่งเสริมให้เห็นถึง ทัศนคติของสตรีกลุ่มนี้ที่มีต่อการดำเนินชีวิต รวมไปถึงวิถีชีวิตชาววังอันเป็นเอกลักษณ์ที่กำลังเลือน หายไปจากสังคม 3) คุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์ มีทั้งความงามจากสถาปัตยกรรมของตำหนักเจ้านาย ฝ่ายใน ซึ่งมีเพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทยที่เปิดให้เข้าชม และความงามจากงานศิลปะชาววัง ที่ยังคง ปรากฏในศิลปะวัตถุชิ้นสำคัญ การจัดแสดงควรส่งเสริมให้เห็นภาพความงามที่ชัดเจน รวมไปถึงการ แสดงให้เห็นถึงวิธีการสร้างสรรค์งานฝีมือที่เป็นเอกลักษณ์ และคุณค่าเชิงวิชาการ พิพิธภัณฑ์อาคาร สายสุธานภดล ยังคงเต็มไปด้วยองค์ความรู้แขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับราชสำนักฝ่ายใน และภูมิปัญญาชาววัง ซึ่งถือเป็นจุดแข็งของพิพิธภัณฑ์ที่สามารถนำไปต่อยอดทางการศึกษาได้ และ เผยแพร่องค์ความรู้ออกไปในวงกว้าง

2. ปัญหาที่พบในการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์

การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดลมีลักษณะการจัดแสดงตามแบบบ้าน ประวัติศาสตร์ โดยเน้นเนื้อหาการจัดแสดงไปที่ตัวบุคคลสำคัญ และการจำลองเครื่องเรือน เครื่องใช้ ในอดีตขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างความสมจริงให้กับการจัดแสดง ซึ่งจากการสืบค้นข้อมูล และการลงพื้นที่ สัมภาษณ์พบปัญหาที่ส่งผลต่อการจัดแสดง ดังนี้

2.1 ห้องจัดแสดงไม่ตรงกับข้อมูลจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์

จากการสำรวจพื้นที่พบว่า การจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานอยุธยา มีการนำเสนอตำแหน่งห้องต่าง ๆ ไม่ตรงกับบันทึกของข้าหลวงที่เคยถวายรายงาน และเจ้านายในอุปถัมภ์ที่เคยประทับในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งการจัดแสดงที่ไม่ตรงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อาจทำให้ผู้เข้าชมรับรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องผิดไปจากความเป็นจริง และเป็นการลดทอนคุณค่าความสมจริงตามหลักการจัดพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ ดังที่ปรากฏในตารางการเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ดังนี้

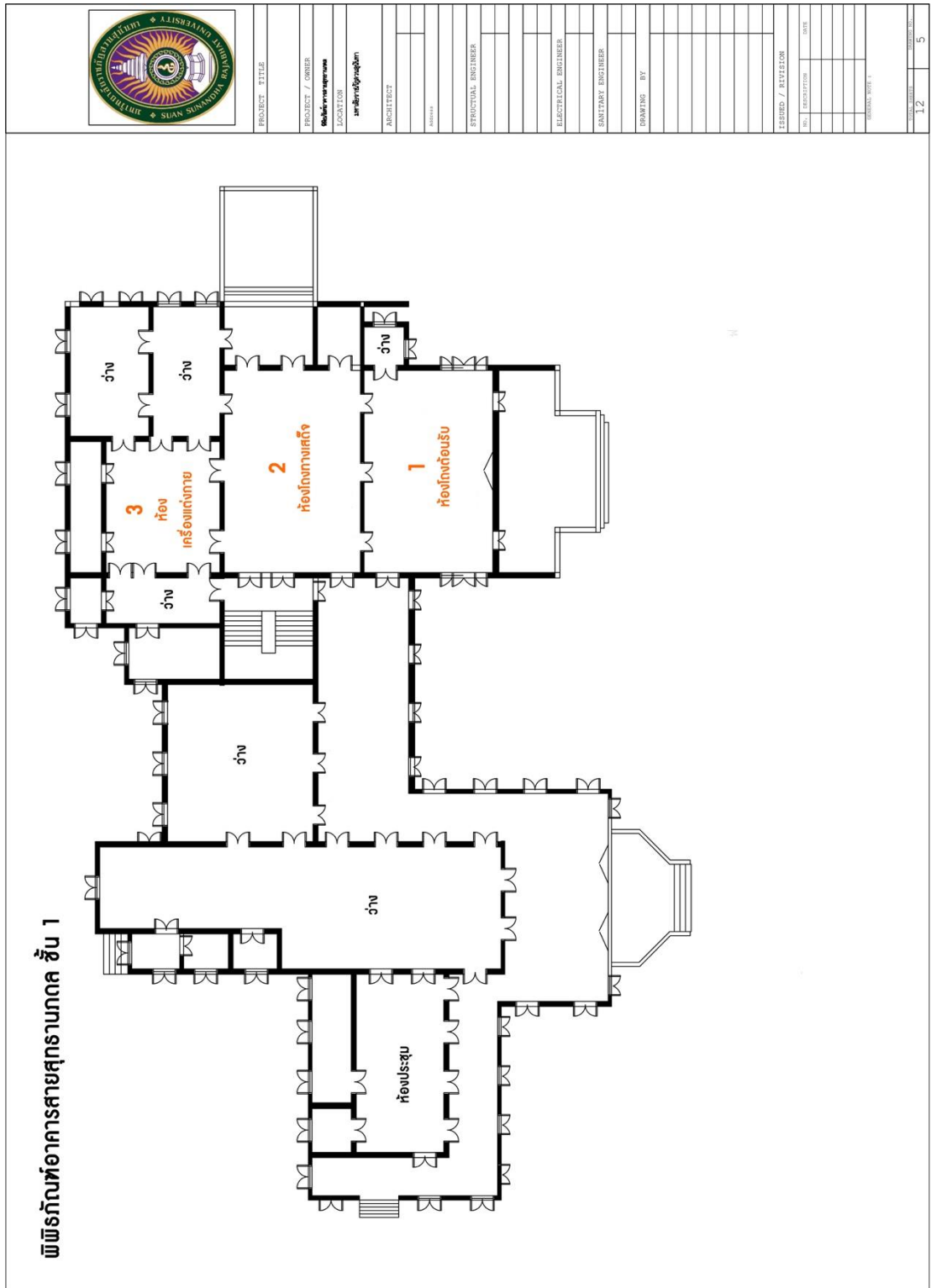
ตารางที่ 5.1 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 1

รายการ	การจัดแสดง	การใช้งานในอดีต
1. ห้องโถงต้อนรับ	จุดประชาสัมพันธ์ของพิพิธภัณฑสถานเป็นส่วนแรกๆ ที่ผู้เข้าชมจะเข้าถึงพิพิธภัณฑสถาน มีเคาน์เตอร์ไม้ขนาดใหญ่ตั้งอยู่ตรงกลางห้องสำหรับลงทะเบียนเข้าชม หรือติดต่อเจ้าหน้าที่ดูแลพิพิธภัณฑสถาน บริเวณโดยรอบมีนิทรรศการแสดงผลภาพถ่ายบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ	บริเวณนี้เคยเป็นที่ประทับสั่งงานของพระวิมาดาเธอฯ ในเวลากลางวัน หรือเป็นที่รับรองแขกเจ้านายฝ่ายหน้าหรือขุนนางผู้ชายที่มาขอเข้าเฝ้า
2. ห้องโถงทางเสด็จ	ห้องโถงยาว ขนาดใหญ่ที่ได้รับการปรับปรุงและจัดแสดงเครื่องเรือน ภาพถ่ายบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ	บริเวณนี้เป็นโถงทางเสด็จของเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งทอดยาวจากบันไดหลัก ออกไปสู่ประตูที่เทียบรถพระที่นั่ง ถึงแม้ว่าทางพิพิธภัณฑสถานจะมีการบูรณะเป็นทางยาวคล้ายการจำลองทางเสด็จ แต่ไม่มีป้ายสื่อความหมายบอกเล่าเรื่องราวอาจทำให้ผู้เข้าชมไม่สามารถเข้าใจสิ่งที่พิพิธภัณฑสถานต้องการนำเสนอ

ตารางที่ 5.1 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 1 (ต่อ)

รายการ	การจัดแสดง	การใช้งานในอดีต
3. ห้องเครื่องแต่งกาย	จัดแสดงหุ่นเครื่องแต่งกายของเจ้านายฝ่ายในทั้งหมด 4 ตัว เป็นการจำลองขึ้นตามภาพถ่ายของพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทษขัตติยนารี	บริเวณนี้อาจเคยเป็นห้องทำงานของคุณข้าหลวง เนื่องจากลักษณะการปูพื้นด้วยหินอ่อน มักเป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรม หรืออาจเป็นทางสัญจรของข้าหลวง เนื่องจากมีประตูออกไปทางด้านหลังของตำหนัก

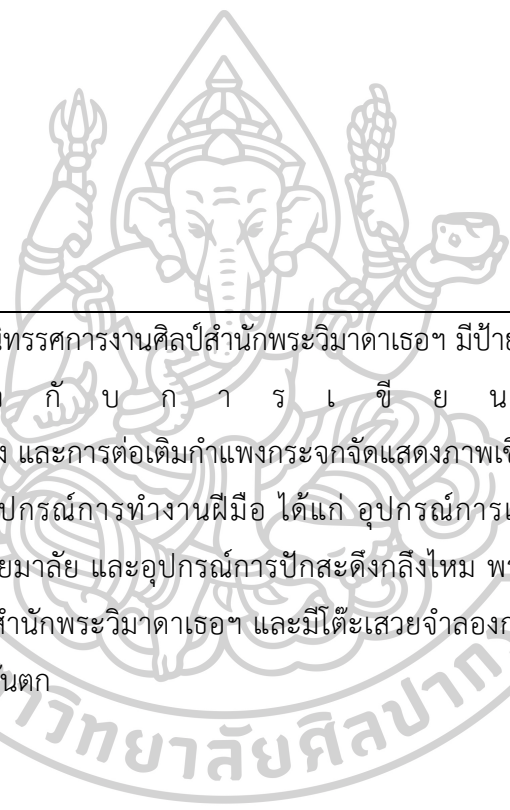
ภาพที่ 5.1 ผังการจัดแสดงพิธีภัณฑ์อาคารสาขาสัตวแพทย์ ชั้น 1
 ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ตารางที่ 5.2 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 2

รายการ	การจัดแสดง	การใช้งานในอดีต
<p>1. ห้องพระประวัติ พระวิมาดาเธอฯ</p>	<p>จัดแสดงนิทรรศการพระประวัติพระวิมาดาเธอฯ มีป้ายสื่อความหมาย ได้แก่ ป้ายพระประวัติพร้อมসাഹรকประกอบรูปภาพแสดงลำดับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ มีป้ายพระรูปพร้อมคำบรรยายที่เป็นการนำเอาข้อความคำพูดของคุณข้าหลวง บรรยายถึงพระจริยวัตรของพระวิมาดาเธอฯ สมัยเมื่อประทับในสวนสุนันทา ป้ายพระรูปแสดงงานพระศพของพระวิมาดาเธอฯ พร้อมคำบรรยายที่จัดขึ้นในพระที่นั่งนงคราญสโมสร และกรอบพระรูปพระวิมาดาเธอฯ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง พร้อมคำบรรยาย</p> <p>มีการจัดแสดงโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ คือ พระเก้าอี้ศิลาปะจีน นอกจากนี้ยังมีการจำลองโต๊ะมุก พร้อมชุดชามอาหาร ชุดน้ำชา พานพระศรีกะไหล่เงิน และหมอนอิงปักดินทองลายดอกไม้ คล้ายการจำลองเป็นห้องทรงพระสำราญ</p>	<p>บริเวณนี้เคยเป็นห้องบรรทมของเจ้านายฝ่ายในที่ทรงอุปถัมภ์ไว้ซึ่งอยู่ติดกับบันไดหลักสำหรับเสด็จและบันไดเวียนสำหรับข้าหลวงชั้นถวายอยู่งาน แต่เนื่องจากมีการรื้อกำแพงกันห้องออกทั้งหมดจึงไม่เหลือสภาพห้องแบบเดิม</p>

ตารางที่ 5.2 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	การจัดแสดง	การใช้งานในอดีต
2 . ห้ อ ง พระจ ริยวัตร ในพระ วิ มาดา เธอฯ	<p>จัดแสดงนิทรรศการห้องบรรทมในพระวิมาดาเธอฯ มีป้ายสื่อความหมาย และมีการจัดแสดงโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ คือ พัดรต นกัณฑ์ ภายในตู้กระจกหกเหลี่ยม และโต๊ะพระสำอาง</p> <p>ภายในยังมีการจำลองห้องบรรทมในพระวิมาดาเธอฯ ประกอบด้วย เตียงบรรทม พระวิสูตรไม้ ฉากกั้นห้อง พัดซัก ตู้หนังสือธรรม เครื่องเล่น แผ่นเสียง และชุดรับแขก ซึ่งเป็นการจำลองขึ้นตามบันทึกของข้าหลวงที่เคยอาศัยอยู่ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ</p> 	<p>บริเวณนี้เคยเป็นห้ อ ง</p> <p>ประทับพักผ่อนพระอิริยาบถของพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งระบุว่าในยามว่างพระวิมาดาเธอฯ จะทรงประทับนั่งทอดไฟอยู่บริเวณหน้าประตูที่สามารถเปิดออกไปยังเฉลียงหินอ่อน แต่เนื่องจากมีการรื้อกำแพง</p>

รายการ	การจัดแสดง	การใช้ งานใน อดีต
		<p>กั้นห้อง ออก ทั้งหมด จึงทำให้ รูปแบบ ห้อง เปลี่ยนแปลง ลงไปจาก เดิม</p>
<p>3.ห้อง พระ ปรีชา สามารถ ด้าน งาน ศิลป์ สำนัก พระวิ มาดา เธอฯ</p>	<p>จัดแสดงนิทรรศการงานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ มีป้ายสื่อความหมาย เกี่ยวกับภาพ สีน้ำคุณข้าหลวง และการต่อเติมกำแพงกระจกจัดแสดงภาพเขียนสีน้ำจำลอง มีตู้โชว์แสดงอุปกรณ์การทำงานฝีมือ ได้แก่ อุปกรณ์การเขียนภาพสีน้ำ อุปกรณ์การร้อยมาลัย และอุปกรณ์การปักเสด็จกิ่งไหม พร้อมสื่อวีดิทัศน์ เรื่อง งานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ และมีโต๊ะเสวยจำลองการรับประทาน อาหารแบบตะวันตก</p>	<p>บริเวณนี้ เคยเป็น ห้อง บรรทม ของพระวิ มาดาเธอ ฯ ซึ่งมี บันได ข้าหลวง สำหรับขึ้น ถวายเป็น งาน ซึ่ง ปิดไว้ไม่ให้ เข้าชม และห้อง เซฟเก็บ</p>

รายนาม	การจัดแสดง	การใช้ งานใน อดีต
		<p>ทรัพย์สิน มีค่าที่ ยังคงเป็น ที่เก็บของ เหลือใช้ ของ สำนักงาน มีการรื้อ กำแพง กันห้อง และประตู ทำให้ รูปแบบ ห้อง เปลี่ยนแปลง ลงไปจาก เดิม</p>

ตารางที่ 5.2 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	การจัดแสดง	การใช้งานในอดีต
<p>4. ห้องพระประวัติ สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิทานภคกรมขุนอุทองเขตชัตติยนาารี</p>	<p>จัดแสดงนิทรรศการพระประวัติสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตชัตติยนาารี มีป้ายสื่อความหมายพระประวัติ และป้ายสื่อความหมายการแต่งกายภายในตู้เก็บฉลองพระองค์ มีการจัดแสดงเครื่องเรือน ได้แก่ ชุดรับแขก โต๊ะทรงพระอักษร อุปกรณ์เครื่องเขียน หนังสือโบราณ จดหมายลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตชัตติยนาารี และพระรูปถ่ายสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตชัตติยนาารี</p>	<p>บริเวณนี้เคยเป็นห้องบรรทมของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตชัตติยนาารี และภายในยังมีห้องพระ ซึ่งเคยเป็นที่เก็บอัฐิของเจ้านายในราชสกุลตาวัลย์ ซึ่งมีการตกแต่งกระจกด้วยลายเขียนทองไว้อย่างงดงาม</p>
<p>5. ห้องบรรทม สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ นิทานภคกรมขุนอุทองเขตชัตติยนาารี</p>	<p>จัดแสดงนิทรรศการเรื่องราวเกี่ยวกับห้องบรรทมของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตชัตติยนาารี มีป้ายพระรูปพร้อมคำบรรยายถึงพระจริยวัตรในสวนสุนันทา มีการจำลองเครื่องเรือน ได้แก่ เตียงบรรทม โต๊ะเครื่องแป้ง เครื่องล้างหน้า และตู้ไม้ ภายในมีห้องเซฟเก็บทรัพย์สินมีค่า จัดแสดงกล่องเครื่องประดับจำลอง</p> <p>ภายในห้องนี้มีห้องสรง ซึ่งมีการจำลองเครื่องสุขภัณฑ์ ตู้พระสำอาง ชักโครก อ่างอาบน้ำแบบมีขาตั้ง และเครื่องใช้ภายในห้องสรง ตามหลักฐานประวัติศาสตร์ของห้องสรง</p>	<p>บริเวณนี้เคยเป็นห้องแต่งพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตชัตติยนาารี ซึ่งมีบันไดวนเป็นรูปกันหอย สำหรับคุณข้าหลวงขึ้นถวายเป็นอยู่ และอยู่ติดกับห้องสรงสวนพระองค์</p>

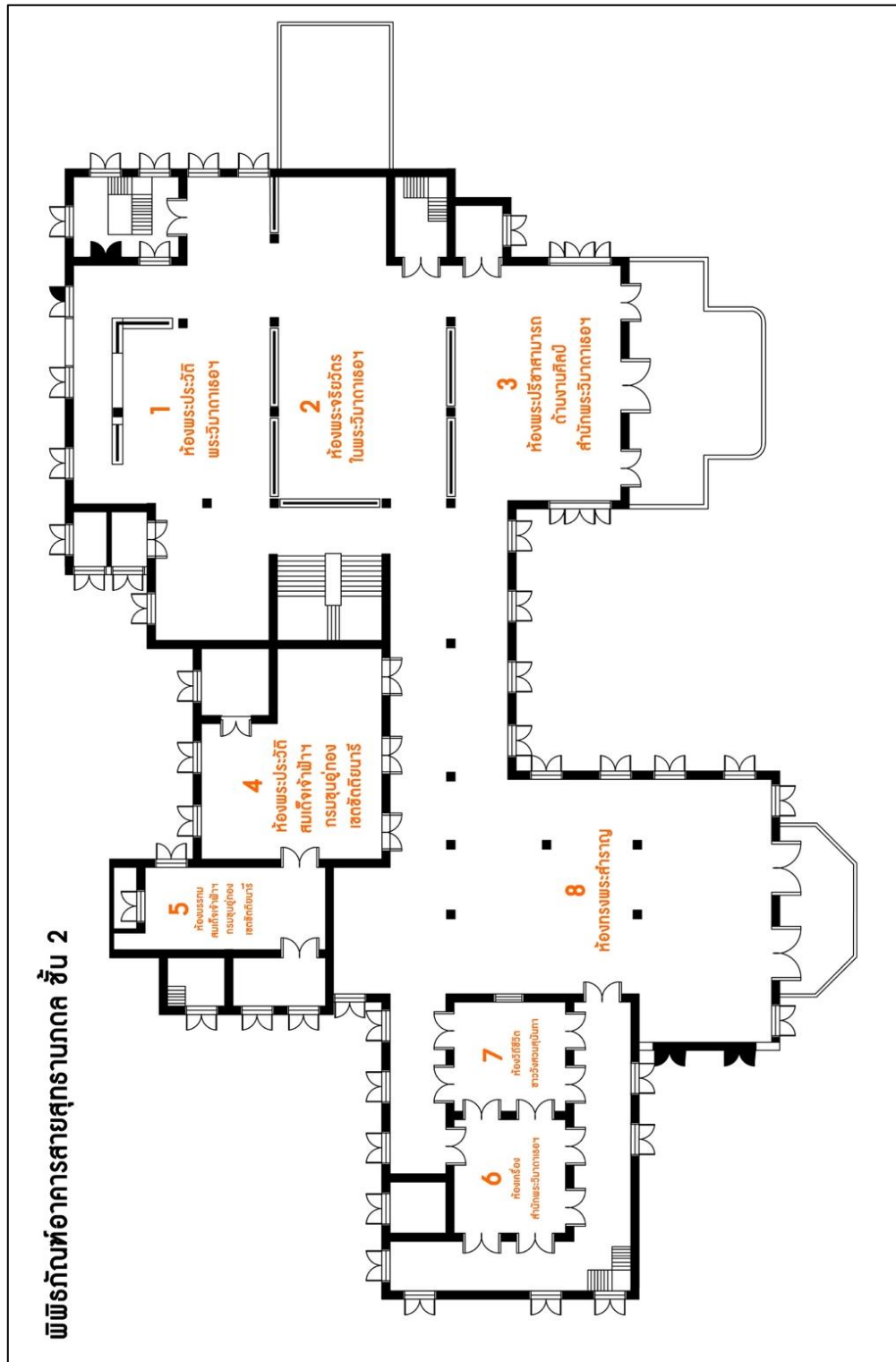
ตารางที่ 5.2 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	การจัดแสดง	การใช้งานในอดีต
	ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ จากบันทึกของข้าหลวงที่เคยอาศัยอยู่	
6. ห้องเครื่องสำนักพระวิมาดาเธอฯ	จัดแสดงนิทรรศการห้องเครื่องในสำนักพระวิมาดาเธอฯ มีเครื่องคอมพิวเตอร์ที่ซัสกรีน แสดงตำราอาหารในพระวิมาดาเธอฯ มีการจำลองชั้นวางของและอุปกรณ์เครื่องครัวโบราณตามภาพถ่ายห้องเครื่องพระวิมาดาเธอฯ ในพระราชวังดุสิต และการจำลองการจัดสำรับอาหารแบบไทย นอกจากนี้บริเวณด้านหน้าห้องมีตู้โชว์โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ คือ ชุดชามกระเบื้องเคลือบลายดอกไม้ ซึ่งเป็นชุดชามสำรับอาหารในพระวิมาดาเธอฯ	บริเวณนี้ไม่มีข้อมูลระบุแน่ชัดว่าในอดีตเคยใช้งานเป็นส่วนใด ส่วนห้องเครื่องพระวิมาดาเธอฯ ไม่ได้อยู่ภายในตำหนัก แต่สร้างอยู่บริเวณด้านนอกใกล้กับเรือนของข้าหลวง และห้องเสวยอยู่บริเวณโถงทางเดินชั้น 2 ของตำหนัก หน้าห้องบรรทมของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ หรือบางครั้งก็เสวยในห้องทรงพระสำราญ
7. ห้องวิถีชีวิตชาววังสวนสุนันทา	จัดแสดงนิทรรศการเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาววังสวนสุนันทา มีป้ายสื่อความหมายเรื่องการทำงานของข้าหลวงในตำหนักวิมาดาเธอฯ กรอบรูปอิเล็กทรอนิกส์ แสดงภาพถ่ายเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาววังสวนสุนันทา มีการสร้างตู้ไม้ตีตมผนังขึ้นใหม่ ซึ่งปิดทับประตูเดิม มีการจัดแสดงอุปกรณ์การทำเครื่องหอม และการทำความสะอาดผ้า การอบผ้าของสตรีชาววัง	บริเวณนี้ไม่มีข้อมูลระบุแน่ชัดว่าในอดีตเคยใช้งานเป็นห้องอะไร หากแต่การทำงานของข้าหลวงไม่ได้อยู่บริเวณชั้น 2 ของตำหนัก เนื่องจากเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ของเจ้านาย โดยมากข้าหลวงจะทำงานบริเวณชั้น 1 บริเวณใกล้โถงทางเดิน

ตารางที่ 5.2 ตารางเปรียบเทียบห้องจัดแสดงและการใช้งานในอดีต ชั้น 2 (ต่อ)

รายการ	การจัดแสดง	การใช้งานในอดีต
8. ห้องทรงพระ สำราญ	จัดแสดงภาพเขียนสีน้ำมันพระ รูปเจ้านายฝ่ายในที่เคยประทับอยู่ใน สวนสุนันทา พร้อมป้ายบรรยาย จัด แสดงโต๊ะบิลเลียด กีฬาความบันเทิง ของเจ้านายฝ่ายใน และแสดงเครื่อง เรือน ได้แก่ ชุดโต๊ะบูชาศิลปะจีน ชุด โต๊ะไม้รับแขก ตู้ไม้ โคมไฟตั้งพื้น เก้าอี้หวาย และเก้าอี้โซฟา	บริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งโต๊ะ บิลเลียด สำหรับเจ้านายฝ่ายในทรง พระสำราญ แต่เนื่องจากการรื้อ กำแพงกันห้องออกทั้งหมดจึงทำให้ รูปแบบห้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ภาพที่ 5.2 ผังการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ชั้น 2

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

นอกจากการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล จะไม่ตรงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังพบว่า บริเวณชั้น 1 มีห้องที่ยังไม่ได้รับการจัดแสดงอีก 7 ห้อง ซึ่งแต่ละห้องมี

เรื่องราวการใช้ในอดีตงานที่น่าสนใจ ได้แก่ ห้องรับรองเจ้านายฝ่ายหน้า หรือขุนนางที่เป็นผู้ชายมาขอเฝ้า บริเวณใกล้ที่เทียบรถพระที่นั่ง ห้องเก็บเครื่องหอม สำหรับเจ้านายฝ่ายในทรงใช้ในชีวิตประจำวัน ห้องบรรทมของเจ้านายที่ทรงอุปถัมภ์ไว้ และห้องโถงทำงานฝีมือของคุณข้าหลวง ซึ่งสามารถนำมาสร้างเรื่องราวในการจัดแสดงได้

2.2 การจัดแสดงโบราณวัตถุชิ้นสำคัญไม่มีความโดดเด่น

การจัดแสดงโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑสถานเป็นการสื่อสารอย่างหนึ่งของพิพิธภัณฑสถานเพื่อสร้างความเข้าใจ หรือสร้างความสนใจของผู้ชมต่อสิ่งที่ต้องการนำเสนอ โดยเฉพาะการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ที่เน้นการจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้เป็นหลัก จากการสำรวจพบว่า พิพิธภัณฑสถานอาคารสายสุทธานภดล มีการจัดแสดงโบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี จำนวน 5 ชิ้น ดังนี้

1. ภาพเขียนสีน้ำคุณในพระวิมาดาเธอฯ พบว่า มีความสำคัญในเชิงสุนทรียศาสตร์ แต่ไม่นำออกจัดแสดง เนื่องจากตัววัสดุเป็นกระดาษที่มีความเปราะบาง และอยู่ในระหว่างการทำการอนุรักษ์เพื่อคืนสภาพความเสียหาย พิพิธภัณฑสถานจึงจำลองภาพเขียนสีน้ำจัดแสดงไว้บนกำแพงกระจก และจำลองอุปกรณ์การเขียนภาพไว้ในตู้กระจก รวมทั้งการงานฝีมือประเภทอื่น ๆ ภายในห้องพระปริชาสามารถดำเนินงานศิลป์ ทำให้ขาดความสมจริงในการจัดแสดง

2. พระเก้าอี้หินอ่อนศิลปะจีน จำนวน 2 ตัว ถูกระบุว่าเป็นเครื่องใช้ส่วนพระองค์ในพระวิมาดาเธอฯ เมื่อครั้งเสด็จประทับในสวนสุนันทา ได้นำมาจัดแสดงในห้องพระประวัติพระวิมาดาเธอฯ ด้านหน้ามีป้ายสื่อความหมาย และมีการนำดอกไม้ประดิษฐ์มาจัดแสดงไว้บนพระเก้าอี้ ทำให้โบราณวัตถุไม่มีความโดดเด่น และยังเป็นการลดทอนคุณค่าทางประวัติศาสตร์อีกด้วย

3. พัดรัตนกรัณฑ์ จำนวน 2 ด้าม พบว่า มีความสำคัญในเชิงสุนทรียศาสตร์ ถูกนำออกจัดแสดง 1 ด้าม ในตู้กระจกหกเหลี่ยม ภายในห้องพระจริยวัตรในพระวิมาดาเธอฯ เป็นโบราณวัตถุชิ้นเดียวที่มีการจัดแสดงโดดเด่น หากแต่ไม่ตรงกับเนื้อหาในห้องจัดแสดง ซึ่งควรจัดแสดงในห้องพระปริชาสามารถดำเนินงานศิลป์สำนักพระวิมาดาเธอฯ ที่มีการจำลองอุปกรณ์การปักสะตังกลิ้งไหม และวิดิทัศน์ เรื่อง การปักพัดรัตนกรัณฑ์

4. โต๊ะพระสำอาง ระบุว่าเป็นเครื่องเรือนของพระวิมาดาเธอฯ ได้นำออกจัดแสดงร่วมกับเครื่องเรือนที่จำลองขึ้นมาใหม่ในห้องบรรทมพระวิมาดาเธอฯ ทำให้มีความกลมกลืนไปกับเครื่องเรือนชิ้นอื่น ๆ ไม่สามารถแยกได้ว่าเครื่องเรือนชิ้นไหนเป็นของเดิม หรือเป็นของทำเทียมที่ขึ้นมาใหม่

5. ชุดขามในพระวิมาดาเธอฯ ระบุว่าเป็นเครื่องใช้ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ถูกนำออกจัดแสดงในตู้กระจกริมทางเดินด้านห้องเครื่องสำนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นจุดจัดแสดงที่ไม่มีความโดดเด่น และไม่มีการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเครื่องใช้เพียงชิ้นเดียวที่หลงเหลืออยู่ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

ภาพที่ 5.3 การจัดแสดงชุดชามในพระวิมาดาเธอฯ บริเวณริมทางเดิน

ที่มา: ชนะภพ วัฒนไธพาร ถ่ายเมื่อ 10 มิถุนายน 2564

ภาพที่ 5.4 การจัดแสดงพระเก้าอี้หินอ่อนศิลปะจีน โดยมีดอกไม้ประดิษฐ์จัดแสดงด้านบน

ที่มา: ชนะภพ วัฒนไธพาร ถ่ายเมื่อ 10 มิถุนายน 2564

โบราณวัตถุชิ้นสำคัญในพิพิธภัณฑสถานอยุธยาแต่ละชั้นล้วนมีคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์และเชิงสุนทรียศาสตร์ โดยทั้งหมดถูกจัดแสดงอยู่ในพื้นที่ไม่โดดเด่น มีสภาพกลมกลืนกับสิ่งของที่จัดหาเข้ามาใหม่ และไม่มีทำให้รายละเอียดคุณค่าความสำคัญของโบราณวัตถุแต่ละชิ้นเป็นการลดทอนความจริงแท้ของการจัดแสดงอย่างน่าเสียดาย

2.3 ปัญหาการสื่อความหมาย

การสื่อความหมายกับการจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากการจัดแสดงที่เน้นการจัดหาหรือจำลองเครื่องเรือน เครื่องใช้ในอดีต ให้เหมือนกับผู้ที่เคยอาศัยในสถานที่แห่งนั้นยังมีชีวิตอยู่ ด้วยเหตุนี้การจัดทำป้ายสื่อความหมายจึงไม่เป็นที่นิยมในการจัดพิพิธภัณฑสถานประเภทนี้ จากการสำรวจการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานอยุธยา พบปัญหาด้านการสื่อความหมาย ดังนี้

1. ไม่มีป้ายแสดงรายละเอียดโบราณวัตถุ เพื่อบอกเล่าถึงเรื่องราวความสำคัญ หรือประวัติความเป็นมาว่ามีความเกี่ยวข้องกับอย่างไรกับตำหนักพระวิมาดาเธอฯ การให้รายละเอียดในส่วนนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก เนื่องจากเป็นโบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่หลงเหลืออยู่เพียงไม่กี่ชิ้น การมีป้ายสื่อความหมายอาจช่วยให้ผู้เข้าเยี่ยมชมสร้างการรับรู้ได้ดียิ่งขึ้น

2. ไม่มีป้ายแสดงรายละเอียดภาพถ่าย เพื่อบอกรายละเอียดว่าเป็นบุคคลท่านใดเกี่ยวข้องกับตำหนักพระวิมาดาเธอฯ หรือเป็นเหตุการณ์สำคัญอะไร การให้รายละเอียดในส่วนนี้จะช่วยให้ผู้เข้าเยี่ยมชมเข้าใจภาพในอดีตที่พิพิธภัณฑ์ต้องการนำเสนอชัดเจนขึ้น

3. ไม่มีป้ายชื่อห้องจัดแสดง เพื่อบอกตำแหน่งหรือเรื่องราวที่ต้องการนำเสนอในแต่ละห้อง ทำให้ผู้ชมไม่ทราบว่าแต่ละห้องจัดแสดงเกี่ยวกับเรื่องอะไร ในอดีตเคยถูกใช้งานอย่างไร นอกจากนี้ยังขาดการให้ข้อมูลประวัติความสำคัญ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เข้าเยี่ยมชมสร้างการรับรู้ได้ง่ายขึ้น

การจัดทำป้ายสื่อความหมาย เป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ต้องนำเสนออย่างรอบคอบ เนื่องจากการจัดแสดงรูปแบบพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ต้องการบรรยากาศความสมจริง เสมือนเจ้านายยังคงประทับอยู่ การออกแบบจึงเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การสื่อความหมายมีความน่าสนใจ และไม่ทำลายบรรยากาศการจัดแสดง เพื่อสร้างความดึงดูดและความเข้าใจแก่ผู้เข้าเยี่ยมชม

2.4 ปัญหาจากการอนุรักษ์อาคารที่ผิดวิธี

จากการสำรวจพบว่า พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล มีการปรับปรุงอาคารมาโดยตลอด ในระยะแรกเป็นการปรับปรุงเพื่อใช้เป็นสำนักงาน ส่งผลให้มีต่อเติมและตกแต่งตัวอาคารเพื่อประโยชน์การใช้งานในสำนักงาน ต่อมาเมื่อจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์จึงได้เกิดการอนุรักษ์เพื่อใช้เป็นส่วนจัดแสดง แต่ยังมีบางส่วนของอาคารอนุรักษ์ที่ผิดวิธีที่ส่งผลต่อการจัดแสดง ดังนี้

1. การต่อเติมและรื้อถอนภายในอาคาร ส่งผลโดยตรงกับการจัดแสดงในปัจจุบัน โดยเฉพาะในส่วนที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ บริเวณชั้น 2 มีการรื้อกำแพงกันห้องเดิมออกทั้งหมด ทำให้ห้องที่เคยมีมาในอดีตสูญหายไปทั้งหมด และการต่อเติมกำแพงขึ้นใหม่ยังส่งผลให้รูปแบบห้องเดิมเปลี่ยนตำแหน่งไป

2. การใช้วัสดุสมัยใหม่ในการต่อเติมอาคาร เช่น การใช้ประตูและกระจกอะลูมิเนียม การติดตั้งเครื่องปรับอากาศ การติดตั้งคอมพิวเตอร์ใหม่ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากในระยะแรกยังคงเป็นสำนักงานเมื่อปรับเปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑ์แล้ว ส่งผลให้ความงามทางสถาปัตยกรรมลดลงอย่างมาก และทำให้บรรยากาศความเป็นอดีตลดลงอีกด้วย

ภาพที่ 5.5 การติดตั้งประตูและกระจกอะลูมิเนียมภายในพิพิธภัณฑสถานอยุธยา
ที่มา: ชนกะพ วิวัฒน์โอฬาร ถ่ายเมื่อ 10 มิถุนายน 2564

พิพิธภัณฑสถานอยุธยาจึงควรมีแนวทางการอนุรักษ์ที่ถูกวิธีตามหลักการอนุรักษ์อาคารโบราณ เนื่องจากเป็นอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว การปรับปรุงหรือบูรณะต้องผ่านความเห็นชอบจากกรมศิลปากร ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504

2.5 ปัญหาสภาพความเสียหายจากธรรมชาติและการใช้งาน

พิพิธภัณฑสถานอยุธยาเป็นอาคารโบราณที่มีอายุมากกว่า 100 ปี ซึ่งมีการใช้งานมาโดยตลอด และขณะเดียวกันก็มีการสร้างอาคารโดยรอบเพิ่มเติม เพื่อประโยชน์ใช้สอยทางการศึกษา ทำในตัวอาคารได้รับผลกระทบด้วยสาเหตุหลายประการ ดังนี้

1. ปัญหาความชื้น เป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อมากที่สุดในพิพิธภัณฑสถาน เนื่องจากตัวอาคารตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำและอยู่ในพื้นที่ต่ำ จึงพบสภาพความเสียหายจากความชื้นได้ทั่วไปภายในห้องจัดแสดง เช่น สีผนังหลุดร่อน เสาปูนเปื่อยยุ่ย ผนังแตกร้าว เป็นต้น ส่งผลให้เกิดความไม่สวยงามในการจัดแสดง

2. การเสื่อมสภาพของวัสดุ เป็นปัญหาที่เกิดจากวัสดุในอดีตหมดสภาพการใช้งาน เช่น ฝ้าไม้เปื่อยยุ่ย บานหน้าต่างเสียหาย ประตูผุพัง เป็นต้น ส่งผลให้เกิดความไม่สวยงามและความปลอดภัยต่อทรัพย์สินในพิพิธภัณฑสถาน

3. การใช้งานจากคน เป็นสาเหตุที่เกิดจากการใช้งานอาคารอย่างไม่ระมัดระวัง จนทำให้เกิดความเสียหายขึ้น เช่น หินอ่อนแตกหัก ฝ้าปูนแตกร้าว ผนังสกปรก ฝ้าไม้เป็นรอย เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า ห้องว่างที่ยังไม่ได้รับการจัดนิทรรศการ ถูกใช้เป็นห้องเก็บของเหลือใช้จากสำนักงาน ส่งผลให้เกิดสภาพความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งการลดทอนความบรรยากาศความเป็นตำหนักโบราณ และลดคุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์อีกด้วย

ภาพที่ 5.6 สภาพความเสียหายจากความชื้น และการใช้งานเป็นห้องเก็บของเหลือใช้สำนักงาน
ที่มา: ชนะภพ วัฒนโอฬาร ถ่ายเมื่อ 10 มิถุนายน 2564

ความเสียหายจากสภาพการใช้งานเป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้พิพิธภัณฑ์เกิดความเสื่อมโทรมเร็วมากขึ้น เนื่องจากเป็นที่สาธารณะในการใช้งาน จึงควรมีกฎหรือระเบียบการใช้งานอย่างชัดเจน เพื่อลดผลกระทบความเสียหายที่จะเกิดขึ้น ส่วนความเสียหายจากธรรมชาติเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ยาก ต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านอาคารโบราณมาดำเนินการอย่างถูกวิธี

สรุป

จากการสำรวจในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ทำให้ทราบถึงปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการจัดแสดง ได้แก่ ห้องจัดแสดงไม่ตรงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ถือเป็นปัญหาสำคัญในพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ เนื่องจากต้องการความสมจริง เพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นอดีต นอกจากนี้โบราณวัตถุชิ้นสำคัญยังไม่ได้รับการจัดแสดงที่โดดเด่น จากการศึกษาพบว่า โบราณวัตถุแต่ละชิ้นมีคุณค่าและมีเรื่องราวที่สามารถนำมาจัดแสดงได้ ประกอบกับการไม่มีป้ายสื่อความหมายบอกเล่าเรื่องราว หรือแสดงความสำคัญของวัตถุจัดแสดงแต่ละชิ้น เพื่อให้รายละเอียดความเป็นมาหรือเกี่ยวพันอย่างไรกับห้องจัดแสดงนั้น ๆ อาจทำให้ผู้เข้าชมไม่เข้าใจสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ต้องการนำเสนอ และปัญหาจากการอนุรักษ์ที่ผิดวิธี ยังส่งผลให้เกิดความไม่เข้ากันของวัตถุสมัยใหม่กับสถาปัตยกรรมแบบเดิม ตลอดจนปัญหาสภาพความเสียหายจากธรรมชาติและการใช้งาน ที่อาจส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและความแข็งแรงของตัวอาคารในอนาคต ทำให้เกิดภาพความไม่สวยงาม และยังเป็นการลดทอนบรรยากาศความเป็นวังไปอย่างน่าเสียดาย

3. ผลการสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพิพิธภัณฑ์

การสำรวจความคิดเห็นต่อการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ถือเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ทราบถึงทัศนคติและความนึกคิดจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจะทำให้การพัฒนาการจัดแสดงมีความสมบูรณ์ โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการ

ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ คือ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ และกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์ คือ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

3.1 ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล

การสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในดำเนินงานพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล โดยเลือกสัมภาษณ์ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม คือ ดร.พีระพล ชัชวาลย์ ผู้บริหารสูงสุดของหน่วยงาน และเจ้าหน้าที่ภัณฑารักษ์ ได้แก่ นางสาววณิชยา บุขบงส์ และนางสาววิมลฉัตร เลิศคชสีห์ ภัณฑารักษ์ผู้ดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

3.1.1 ความสำคัญของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล มีความสำคัญในแง่ของความเป็นวังเก่า มีการนำประวัติศาสตร์ด้านพื้นที่มาสร้างเป็นเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัย ซึ่งส่งผลให้พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดลกลายเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของมหาวิทยาลัย เห็นได้จากการผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยมักปรากฏภาพพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดลอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในองค์สำคัญที่เต็มไปด้วยองค์ความรู้ชาววัง ดังเห็นได้จากนโยบายด้านเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยที่ว่า “เน้นความเป็นวัง ปลูกฝังองค์ความรู้ ยึดมั่นคุณธรรมให้เชิดชู เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้สู่สากล” ซึ่งคำว่า “วัง” หมายถึง มหาวิทยาลัยที่สืบสานความเป็นวังสวนสุนันทา เน้นการอนุรักษ์ เผยแพร่ และเป็นแหล่งเรียนรู้ข้อมูลศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะศิลปวัฒนธรรมกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้เกิดการพัฒนาศิลปะพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล ให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมชาววัง ทั้งในด้านวิถีชีวิตและภูมิปัญญาชาววัง

3.1.2 ความคาดหวังต่อการพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทาได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเชิงพื้นที่เป็นหลัก เนื่องจากเป็นอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแล้ว โดยพยายามอนุรักษ์อาคารให้อยู่ในสภาพเดิม เสมือนเมื่อครั้งยังเป็นประทับของเจ้านายฝ่ายใน ส่วนการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล สำนักศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานต้องการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียน ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านงานศิลปะชาววัง และถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาววังในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ถึง รัชกาลที่ 7 เช่น การจำลองวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเจ้านายฝ่ายใน การจัดแสดงงานศิลปะชาววัง การจัดแสดงอาหารชาววัง เป็นต้น นอกจากนี้ด้วยพันธกิจในการอนุรักษ์ สืบสาน เผยแพร่ และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมสู่สากล ในอนาคตพิพิธภัณฑ์ต้องก้าวขึ้นสู่ความเป็นนานาชาติ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เยี่ยมชมในศตวรรษที่ 21 โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดแสดงเข้าสู่ช่องทางออนไลน์มากขึ้น เพื่อให้เกิดการเชื่อมต่อและการสร้างการรับรู้อย่างไร้ขีดจำกัด

3.1.3 ปัญหาที่พบในการดำเนินงานในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถล

ปัญหาด้านการจัดสรรงบประมาณเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อตรงกับการพัฒนาการจัดแสดง ซึ่งเห็นได้จากภายในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถล ยังพบห้องว่างที่ไม่มีการจัดแสดงอยู่เป็นจำนวนมาก เนื่องจากต้องใช้งบประมาณค่อนข้างสูงในการดำเนินงาน และไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะได้รับงบประมาณหรือไม่ ส่วนปัญหาในการดำเนินงาน พบว่า มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานด้านพิพิธภัณฑ์จำนวนไม่มากนัก ทำให้ไม่เพียงพอกับความต้องการในการให้บริการนำชม โดยเฉพาะการจัดแสดงแบบพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ที่เน้นการจำลองวิถีชีวิต ต้องอาศัยการเล่าเรื่องจากเจ้าหน้าที่เป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับการไม่มีป้ายสื่อความหมายบอกเล่าเรื่องราวความสำคัญ เมื่อไม่มีเจ้าหน้าที่นำชมจึงเกิดปัญหาผู้เข้าชมไม่เข้าใจในสิ่งที่พิพิธภัณฑ์จัดแสดง ด้วยเหตุนี้การจัดแสดงในอนาคตจึงต้องคำนึงถึงการเล่าเรื่องโดยไม่ต้องมีผู้นำชม หรือการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างการรับรู้ด้วยตนเอง

3.2 กลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์

การสัมภาษณ์ความคิดเห็นในกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์ หลังจากการเข้าชมการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ ทำให้ทราบถึงแนวคิดที่มีต่อการจัดแสดง และความต้องการของผู้ใช้งาน โดยเลือกเก็บข้อมูลจากนักศึกษาศาสาวิชาการจัดการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม (แขนงวิชาการจัดการทางวัฒนธรรม) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ชั้นปีที่ 2 ที่ จำนวน 30 คน แบ่งเป็นผู้หญิง 25 คน และผู้ชาย 5 คน ในคำถาม 3 ประเด็น ดังนี้

3.2.1 ความสำคัญของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถล

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถล เป็นสถานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านงานศิลปสตรีชาววัง เช่น อาหารชาววัง งานประดิษฐ์ดอกไม้ งานเย็บปักถักร้อย และการเขียนภาพสีน้ำรูปดอกไม้ นอกจากนี้ยังอาคารโบราณที่สำคัญในมหาวิทยาลัย เนื่องจากเป็นมหาวิทยาลัยเพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทยที่ตั้งอยู่เขตในราชสำนักฝ่ายในเดิม ประกอบกับการที่มหาวิทยาลัยเลือกใช้ภาพพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถลเป็นสัญลักษณ์ผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ ทำให้นักศึกษาเห็นความสำคัญและรับรู้ถึงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของสถานที่แห่งนี้มากขึ้น

3.2.2 ความรู้สึกต่อการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถล

การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถล ให้อารมณ์ความรู้สึกเสมือนเป็นตำหนักที่ประทับที่เคยมีอยู่จริง เนื่องจากมีการจำลองข้าวของเครื่องใช้ให้เห็นว่าในสมัยก่อนว่ามีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร และมีเรื่องราวเหตุการณ์ใดบ้างที่เคยเกิดขึ้นในตำหนักแห่งนี้ ซึ่งไม่มีอยู่แล้วในปัจจุบัน และมีความแตกต่างจากคนสามัญทั่วไป จึงเกิดเป็นความรู้สึกแปลกใหม่เมื่อได้พบเห็น จะเห็นได้ว่ารูปแบบการจัดแสดงมีผลอย่างมากต่อการสร้างการรับรู้ของผู้เข้าเยี่ยมชม โดยเฉพาะการสร้าง

ประสบการณ์ร่วมผ่านการจัดแสดงที่เห็นภาพแบบพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ จึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการจัดแสดงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับผู้คนในอดีต

3.2.3 ความคาดหวังต่อการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

การจัดทำป้ายสื่อความหมายหรือการสื่อสร้างเพื่อสร้างความเข้าใจต่อวัตถุจัดแสดงเป็นความคาดหวังที่ผู้ชมต้องการมากที่สุด เนื่องจากการจัดแสดงเน้นการจัดเครื่องเรือน หรือเครื่องใช้ในอดีต เพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นวัง จึงไม่มีป้ายสื่อความหมายมากนัก ทำให้ผู้เข้าชมไม่ทราบถึงเรื่องราวความสำคัญของวัตถุจัดแสดงชิ้นนั้น และการจัดกิจกรรมด้านงานฝีมือชาววังหมื่นเวียนเพื่อให้เกิดความเคลื่อนไหวภายในพิพิธภัณฑ์ เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ผู้ชมเห็นว่ามีความสำคัญ เนื่องจากจะช่วยให้เกิดประสบการณ์ร่วมระหว่างพิพิธภัณฑ์กับผู้เข้าชมได้ดียิ่งขึ้น และยังเป็นการดึงดูดผู้ชมที่เคยเข้าชมนิทรรศการไปแล้ว กลับมายังพิพิธภัณฑ์อีกครั้ง

สรุป

จากความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ แสดงให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์มีความสำคัญอยู่ที่การเป็นตำหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายใน และควรมีการพัฒนาการจัดแสดงที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสตรีชาววังและภูมิปัญญาประดิษฐ์ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียน สำหรับปัญหาในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ขึ้นอยู่กับงบประมาณและนโยบายของมหาวิทยาลัยเป็นหลัก ส่วนความคิดเห็นจากกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์ แสดงให้เห็นว่าพิพิธภัณฑ์มีความสำคัญอยู่ที่ความเป็นวังในอดีต ซึ่งเป็นผลมาจากประชาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัย และมีความรู้สึกว่าการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ให้อารมณ์เหมือนตำหนักที่ประทับจริง จากการจำลองเครื่องเรือนและเครื่องใช้ในอดีต สำหรับการพัฒนาการจัดแสดง ควรมีการสื่อความหมายวัตถุจัดแสดงที่ชัดเจน และมีการจัดกิจกรรมหมื่นเวียนภายในพิพิธภัณฑ์เพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าชมกับพิพิธภัณฑ์

4. แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล

การพัฒนาการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ใช้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน เริ่มจากการสำรวจทรัพยากร ศึกษาคุณค่า ความสำคัญ และการจัดการความสำคัญ ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหา และการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนได้เสียของพิพิธภัณฑ์ สามารถเสนอแนวทางการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ดังนี้

4.1 แนวคิดในการจัดแสดง

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดลมีลักษณะการจัดแสดงแบบพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์เชิงตัวแทน โดยการจำลองเครื่องเรือน เครื่องใช้ หรือวัตถุจัดแสดงที่เกี่ยวข้องกับ

เจ้านายฝ่ายในที่เคยประทับอยู่ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบ เพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นวังตามนโยบายด้านเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัย และการนำเสนอข้อมูลตามคุณค่าความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรม ทั้ง 4 ด้าน คือ 1) ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ สถานที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงที่มีความสำคัญที่สุดในสวนสุนันทา 2) ความสำคัญเชิงสังคม วิถีชีวิตอันมีลักษณะเฉพาะ และบทบาทของเจ้านายฝ่ายใน ที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นต้นแบบให้กับสตรีไทย 3) ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ ความงามทางสถาปัตยกรรมแห่งราชสำนักฝ่ายใน และความงามจากมรดกภูมิปัญญาสตรีชาววังที่กำลังสูญหายไปจากสังคมไทย และ 4) ความสำคัญเชิงวิชาการ การพัฒนาเป็นแหล่งข้อมูลความรู้เกี่ยวกับราชสำนักฝ่ายใน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรวัฒนธรรมในทุกมิติ สอดรับกับบทบาทหน้าที่ของสำนักศิลปะและวัฒนธรรมในการอนุรักษ์และพัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนเป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

4.2 การจัดแสดงเครื่องเรือนและเครื่องใช้

จากการศึกษาบันทึกของข้าหลวงที่เคยอาศัยในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ และจากเครื่องเรือนที่หลงเหลืออยู่ภายในตำหนัก ได้แก่ พระเก้าอี้หินอ่อน ตู้เก็บฉลองพระองค์ติดผนังในห้องบรรทม สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ โด๊ะพระสำอาง ทำให้ทราบลักษณะของเครื่องเรือนภายในตำหนักว่ามีรูปแบบจีนและตะวันตก นอกจากนี้ ในบันทึกของข้าหลวงพบว่า มีการตกแต่งตำหนักด้วยแจกันดอกไม้ ซึ่งยังคงปรากฏเป็นหลักฐานในภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวง และมีตู้เก็บของสะสมส่วนพระองค์ เช่น ตลับงาช้าง เนื่องจากเหลือเครื่องเรือนเดิมไม่มากนัก พิพิธภัณฑสถานอาจจัดหาหรือจำลองเครื่องเรือนชิ้นใหม่ โดยการเทียบเคียงจากภาพถ่ายของอาคารในยุคสมัยเดียวกัน หรือศึกษาจากพิพิธภัณฑสถานต้นแบบ คือ พิพิธภัณฑสถานสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ซึ่งเป็นตำหนักที่ประทับเจ้านายฝ่ายในช่วงสมัยเดียวกัน ที่ยังคงเก็บรักษาเครื่องเรือนไว้ในสภาพสมบูรณ์ พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเครื่องเรือนที่นำเข้ามาจากยุโรป เป็นชุดเครื่องเรือนที่ถูกทำขึ้นมาอย่างพิเศษ มีลักษณะลวดลายหรือรูปแบบที่เข้ากันทั้งหมด

4.3 การจัดแสดงโบราณวัตถุ

โบราณวัตถุที่มีความเกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ พบว่า มีเพียงจำนวน 5 ชิ้น มีคุณค่าทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานควรจัดแสดงโบราณวัตถุให้มีความโดดเด่น จึงควรส่งเสริมให้เห็นถึงคุณค่าความสำคัญของโบราณวัตถุชิ้นนั้น ๆ ได้แก่ การจัดแสดงโบราณวัตถุภายในตู้ที่ส่งเสริมให้โดดเด่นและมีความปลอดภัย เพื่อรักษาสภาพและความงามของโบราณวัตถุให้คงทนแข็งแรง และการจัดแสดงโบราณวัตถุให้ตรงกับเนื้อหาในห้องจัดแสดง เพื่อให้ผู้ชมสามารถรับรู้และเข้าใจถึงความสำคัญของโบราณวัตถุชิ้นได้ชัดเจน และเกิดความต่อเนื่องในเนื้อหาการจัดแสดงใน

พิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการจัดทำป้ายแสดงรายละเอียดความสำคัญ เพื่อให้ผู้ชมทราบถึงประวัติความเป็นมาและคุณค่าของโบราณวัตถุแต่ละชิ้น

4.4 การจัดทำป้ายสื่อความหมาย

เนื่องจากพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดล จัดแสดงแบบพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์เชิงตัวแทน เน้นการจัดแสดงเครื่องเรือนเครื่องใช้เป็นหลัก การจัดทำป้ายสื่อความหมายจึงส่งผลกระทบต่อบรรยากาศการจัดแสดงโดยตรง ซึ่งทำให้ความสมจริงของการจัดแสดงลดลง พิพิธภัณฑ์อาจใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการสื่อความหมาย เช่น การจัดทำ QR Code หรือ AR Code เพื่อลดการจัดทำป้ายข้อความ หรือการนำข้อมูลต่าง ๆ เข้าสู่ระบบออนไลน์ที่สามารถสืบค้นได้ สำหรับผู้ที่ต้องการความรู้เพิ่มเติม เพื่อลดปัญหาการให้บริการของเจ้าหน้าที่ภายในพิพิธภัณฑ์ และหากจำเป็นต้องจัดทำแผ่นป้ายข้อความ ควรออกแบบให้มีความกลมกลืนกับสถาปัตยกรรมอาคาร ไม่ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่รบกวนการจัดแสดง และต้องคงไว้ซึ่งบรรยากาศความเป็นอดีต

4.5 การอนุรักษ์อาคาร

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดลมีสถานะเป็นโบราณสถาน การปรับปรุงหรือซ่อมแซมโครงสร้างอาคารต้องอยู่ในข้อกำหนดตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เพื่อรักษาสภาพอาคารให้มีความเหมาะสมต่อการเป็นพิพิธภัณฑ์ และการจัดกิจกรรมเรียนรู้ โดยการคืนสภาพเดิมให้กับสถาปัตยกรรม หากเป็นวัสดุสมัยใหม่ต้องมีความกลมกลืนกับอาคาร และควรมีการกำหนดระเบียบการใช้งานอาคารที่ชัดเจน เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งการปรับปรุงภูมิสถาปัตย์ให้เสริมสร้างภาพลักษณ์ความเป็นวังให้เด่นชัด ตามคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์

4.5 รูปแบบการจัดแสดง

เนื้อหาการจัดแสดง นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายในที่เคยประทับในอดีต คือ พระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ ในลักษณะการจำลองห้องต่าง ๆ ตามการใช้งานในอดีต ทุกอย่างภายในตำหนักต้องถูกรักษาไว้ในสภาพเดิม หรือหากเป็นการจำลองสิ่งของขึ้นมาใหม่ ก็ต้องให้มีความเป็นจริง หรือให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงให้มากที่สุด พร้อมกับนำเสนอคุณค่าความสำคัญของทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง แบ่งพื้นที่จัดแสดงออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

4.5.1 การจัดแสดงภายนอกพิพิธภัณฑ์

บริเวณโดยรอบอาคารพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานภดลถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดแสดง ซึ่งจะเป็นส่วนแรกๆ ที่ผู้ชมจะได้พบเห็น จากการศึกษาคุณค่าความสำคัญถือเป็นความงามทางสุนทรียศาสตร์ที่ผู้ชมจะได้เห็นถึงสถาปัตยกรรมราชสำนักฝ่ายในที่โดดเด่น และสภาพภูมิทัศน์ที่งดงามตามประวัติศาสตร์ที่ค้นพบ โดยจากการศึกษาข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า บริเวณรอบตำหนักเคยมีถนนโค้งและสนามหญ้าดังที่ปรากฏในภาพถ่ายในอดีต และโดยรอบสนามยังเต็มไปด้วยดอกไม้บานา

ชนิด ซึ่งเกิดจากความสนพระทัยด้านต้นไม้ที่เสด็จลงชมสวนเป็นประจำทุกวัน และยังมีความเกี่ยวพันกับการสร้างสรรค์ผลงานภาพเขียนสีน้ำอีกด้วย การคืนสภาพภูมิทัศน์เดิมให้กับตัวพิพิธภัณฑ์จะช่วยให้การจัดแสดงมีความน่าสนใจ และสร้างบรรยากาศความเป็นวังให้ชัดเจนมากขึ้น ดังนี้

1. การจัดหาต้นไม้ตามประวัติศาสตร์ เป็นการจำลองสวนของพระวิมาดาเธอฯ ในอดีต อาจจัดสร้างโรงกล้วยไม้ ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่พระวิมาดาเธอฯ โปรดมากที่สุด หรือการจัดหาพันธุ์ไม้ตามบันทึกของข้าหลวงที่เคยอาศัยอยู่ในหน้ากำแพงในบริเวณโดยรอบ เช่น สารภี พุทธชาดสีเหลือง ดอกแจ้สมิน เขี้ยวกระแต จำปา จำปี จำปูน จำปีแขก ลำดวน ยี่หุบ มณฑา รสสุคนธ์ เสาวคนธ์ ลดาวัลย์ ชงโค โยธกา อังสดา หิรัญญิกา พวงชมพู พวงคราม พวงแสด ยี่เข่ง ไชยเตรนเยี้ย แคลฝรั่ง กริสซี เป็นต้น หรือพันธุ์ไม้จากภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวง ซึ่งจะเป็นการเชื่อมโยงไปสู่การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับเรื่องงานศิลปะชาววัง

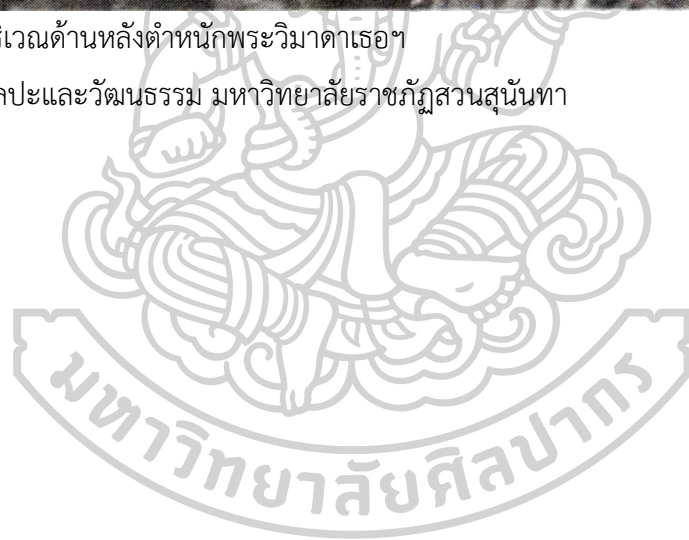
2. การจัดทำถนนและสนามหญ้า จากภาพถ่ายพบว่ามีถนนโค้งโดยรอบตำหนัก และสนามหญ้าขนาดใหญ่ การคืนสภาพเดิมจะเป็นการสร้างบรรยากาศให้กับตัวพิพิธภัณฑ์แล้ว ยังทำให้สถาปัตยกรรมอาคารมีความโดดเด่นขึ้นอีกด้วย

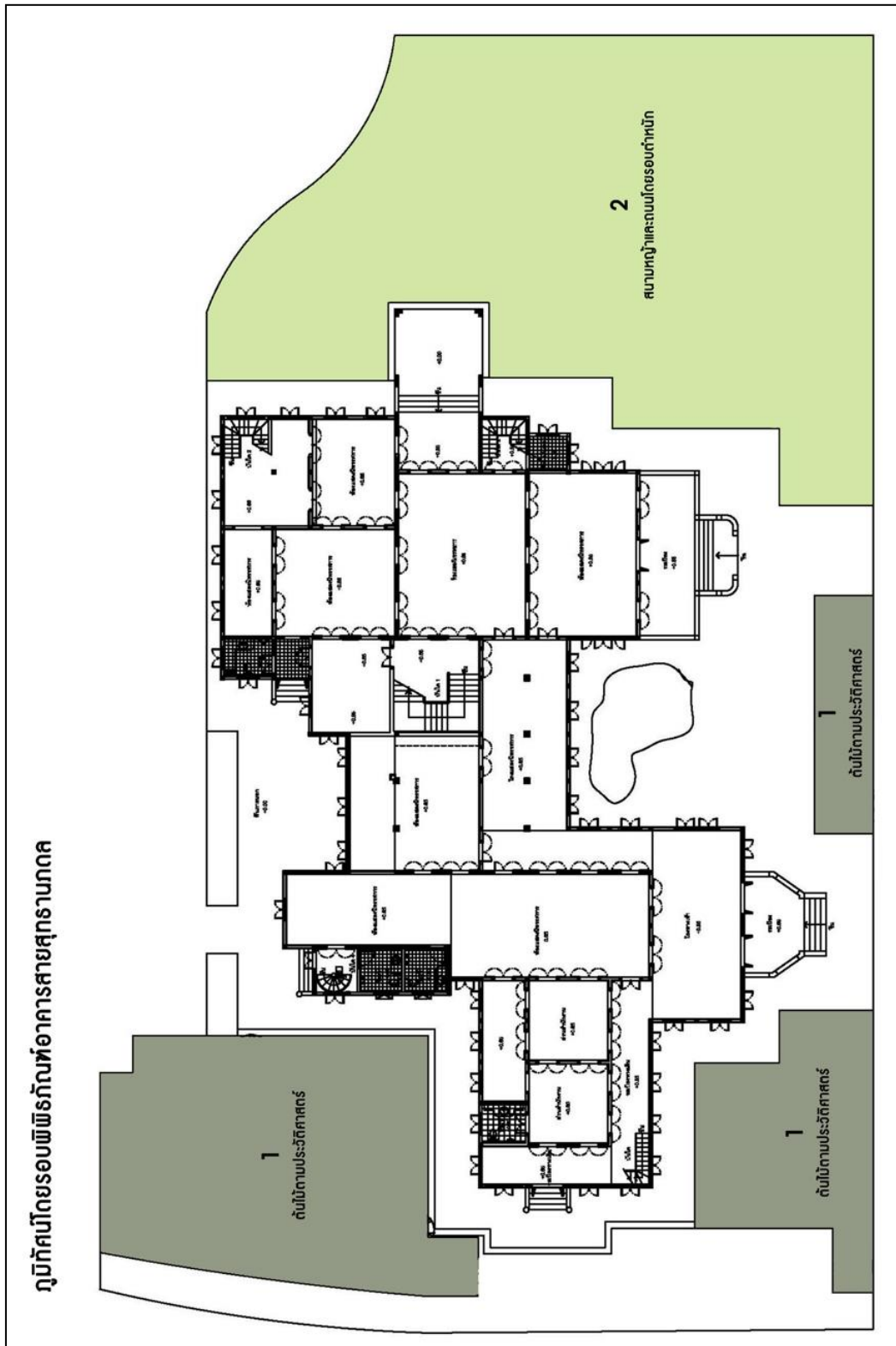
ภาพที่ 5.7 บริเวณด้านข้างตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ยังคงปรากฏถนน สนามหญ้า และต้นไม้โดยรอบที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 5.8 บริเวณด้านหลังตำหนักพระวิมาดาเธอฯ
ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ภาพที่ 5.9 ผังภูมิทัศน์พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานกคณ
 ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

4.5.2 การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์

พื้นที่ภายในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดลเป็นส่วนที่มีความเกี่ยวข้องกับเจ้านายที่เคยประทับและข้าหลวงที่อยู่รับใช้ใกล้ชิด การจัดแสดงจึงเป็นการจำลองเรื่องราวตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบ เพื่อแสดงให้เห็นว่าห้องต่าง ๆ ในอดีตเคยถูกใช้งานอย่างไร หรือการจำลองบทบาทหน้าที่ของผู้ที่เคยอยู่อาศัย เพื่อแสดงให้เห็นภาพการดำเนินชีวิตในอดีต โดยทุกอย่างต้องมีความใกล้เคียงกับความเป็นจริงให้มากที่สุด โดยแบ่งพื้นที่จัดแสดงออกเป็น 5 ส่วนจัดแสดง ดังนี้

ส่วนที่ 1 ประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทา

พื้นที่บริเวณชั้น 1 ห้องโถงต้อนรับ จัดทำเป็นจุดให้บริการสำหรับผู้เข้าเยี่ยมชม ลงทะเบียนเข้าชมพิพิธภัณฑ์ หรือติดต่อเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์ เป็นจุดแรกที่ผู้เข้าชมจะได้รับรู้ถึงเรื่องราวของสถานที่แห่งนี้ โดยนำเสนอความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการเป็นตำหนักเจ้านายชั้นสูง ที่เปรียบเสมือนตำหนักประธานในสวนสุนันทา ศูนย์กลางความเป็นไปในสวนสุนันทา ราชสำนักฝ่ายในยุครัตนโกสินทร์ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และการเปลี่ยนผ่านเป็นสถานศึกษาในปัจจุบัน เป็นการเล่าเรื่องราวพร้อมทั้งหมดของสวนสุนันทา โดยมีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

1) พระประวัติพระวิมาดาเธอฯ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี

2) พระราชประสงค์ในการสร้างสวนสุนันทา

3) สวนสุนันทาราชสำนักฝ่ายในยุครัตนโกสินทร์ สมบูรณาญาสิทธิราชย์

4) สวนสุนันทากับการเปลี่ยนแปลงเป็นสถานศึกษา

5) พระรูปพระวิมาดาเธอฯ หรือภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

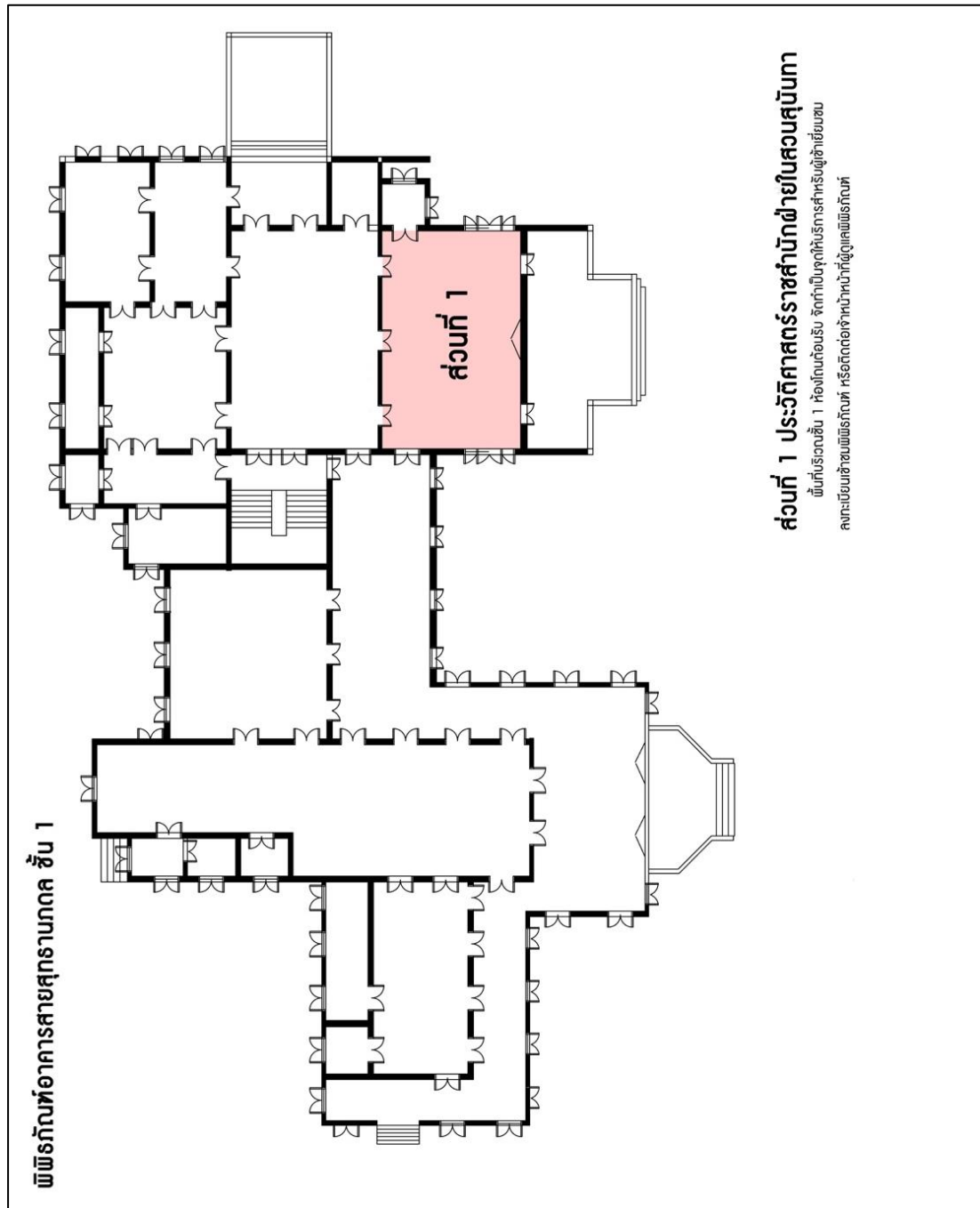
2. วัตถุจัดแสดง

1) เคาน์เตอร์เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์

2) กรอบพระรูปเจ้านายฝ่ายในที่มีความเกี่ยวข้องกับตำหนักพระวิมาดา

เธอฯ

3) ชุดเก้าอี้พักผ่อนสำหรับผู้เข้าเยี่ยมชม

ภาพที่ 5.10 ผังจัดแสดงส่วนที่ 1 ประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทา
ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ส่วนที่ 2 วิธีชีวิตชาววัง ตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ

พื้นที่บริเวณชั้น 1 เป็นการจำลองวิถีชีวิตชาววังตำแหน่งพระวิมาดาเธอฯ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ ความสำคัญเชิงวิชาการ และความสำคัญเชิงสังคม ผ่านบทบาทหน้าที่ของข้าหลวง กฎระเบียบ และธรรมเนียมปฏิบัติของราชสำนักฝ่ายใน มีห้องจัดแสดง ดังนี้

1. ห้องโถงทางเสด็จ

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ พบว่า เป็นโถงทางเสด็จหลักของเจ้านายฝ่ายใน ซึ่งทอดยาวจากบันไดหลักของตำหนักไปสู่ที่เทียบรถพระที่นั่ง การจัดแสดงสะท้อนให้เห็นถึงการเสด็จของเจ้านายฝ่ายในและธรรมเนียมพิธีการเข้าออกของราชสำนักฝ่ายใน มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องโถงทางเสด็จ
- 2) ธรรมเนียมการเข้าออกของสวนสุนันทา และพิธีการเสด็จของเจ้านายฝ่ายในในอดีต
- 3) พระรูปพระวิมาดาเธอฯ หรือภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) พรมลาดพระบาท ทอดยาวจากบันไดไปสู่ประตูทางเข้า เพื่อแสดงเส้นทางการเสด็จของเจ้านายฝ่ายใน
- 2) ตู้โชว์ของสะสม เช่น ตลับงา เครื่องแก้ว หรือเครื่องถ้วย

2. ห้องรับรองเจ้านายฝ่ายหน้า

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า เคยใช้เป็นห้องประทับรับรองเจ้านายฝ่ายหน้า หรือขุนนางผู้ชายที่มาเข้าเฝ้าพระวิมาดาเธอฯ หรือสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี สะท้อนให้เห็นถึงธรรมเนียมราชสำนักฝ่ายในที่เป็นเขตหวงห้ามสำหรับบุรุษเพศ มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องประทับรับรองเจ้านายฝ่ายหน้า
- 2) ธรรมเนียมการเข้าเฝ้าเจ้านายฝ่ายใน
- 3) พระรูปพระวิมาดาเธอฯ หรือภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) ชุดโต๊ะรับแขก
- 2) ตู้โชว์ของสะสม เช่น ตลับงา เครื่องแก้ว หรือเครื่องถ้วย
- 3) พรมปูพื้น

3 ห้องทำงานข้าหลวง

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า บริเวณด้านล่างถูกใช้เป็นพื้นที่ทำงานฝีมือต่าง ๆ การจำลองจึงต้องสะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้วิชางานศิลป์ ได้แก่ งานประดิษฐ์ดอกไม้ อาหารชาววัง งานประดิษฐ์ข้าวสวย งานเย็บปักถักร้อย และงานเขียนภาพสีน้ำ และการจัดแสดงโบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานฝีมือในพระวิมาดาเธอฯ มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องทำงานข้าหลวง
- 2) บทบาทหน้าที่ข้าหลวงในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ
- 3) การส่งเสริมและการเป็นแหล่งเรียนรู้ในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ
- 4) รูปถ่ายข้าหลวง หรือภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

1) ตูโชว์พัสดุรัตนกรัณฑ์ พร้อมป้ายสื่อความหมาย ที่สืบค้นได้ว่า เป็นพัสดุที่จัดทำขึ้นในงานฉลองพระชันษาครบ 60 ปี ของพระวิมาดาเธอฯ เป็นฝีมือการออกแบบของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และเป็นฝีมือการปักของคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ

2) ภาพเขียนสีน้ำในพระวิมาดาเธอฯ จัดแสดงเป็น 3 กลุ่ม คือ การเขียนเฉพาะดอก การเขียนแบบมีพื้นหลัง และการเขียนแบบมีการจัดองค์ประกอบภาพ พร้อมป้ายสื่อความหมายบอกชื่อภาพ ชื่อผู้เขียนภาพ และวัน/เดือน/ปี ที่เขียนภาพ

3) โต๊ะไม้เตี้ยสำหรับทำงานของข้าหลวง

4) อุปกรณ์และวัสดุในการทำงานข้าหลวง ได้แก่ งานครีว งานดอกไม้ การเย็บปักถักร้อย และการเขียนภาพสีน้ำ

4. ห้องเก็บเครื่องหอม

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า บริเวณนี้เคยเป็นห้องสำหรับเก็บเครื่องหอม เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของเจ้านายฝ่ายใน สำหรับใช้ในการอบรำเสื่อผ้า มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องเก็บเครื่องหอม
- 2) เครื่องหอมในสำนักพระวิมาดาเธอฯ

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) ชั้นวางเครื่องหอม
- 2) เครื่องหอมชนิดต่าง ๆ เช่น น้ำอบ น้ำปรุง บูหหารำไป เทียนอบ ฯลฯ
- 3) หีบอบรำผ้า
- 4) เครื่องหีบผ้า

5) เครื่องอัดผ้าสไบ

5. ห้องบรรทมเจ้านายในอุปลัมภ์

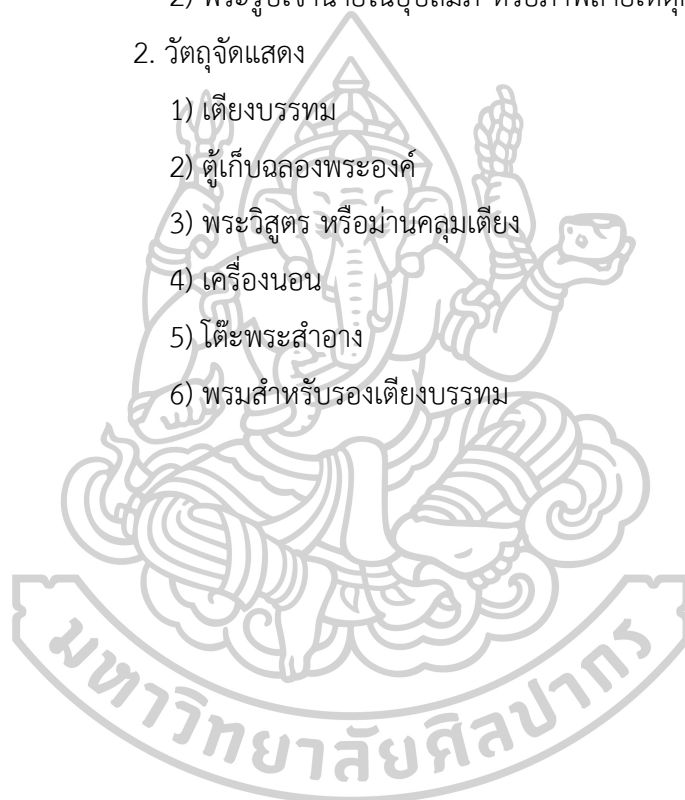
จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า บริเวณชั้นล่างของตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เคยมีห้องบรรทมของท่านหญิงจิดต์ ท่านหญิงมะลิ การจัดแสดงสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของเจ้านายในอดีต และการอุปถัมภ์เจ้านายในพระวิมาดาเธอฯ มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องบรรทมเจ้านายในอุปลัมภ์
- 2) พระรูปเจ้านายในอุปลัมภ์ หรือภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) เติงบรรทม
- 2) ตู้เก็บฉลองพระองค์
- 3) พระวิสูตร หรือม่านคลุมเตียง
- 4) เครื่องนอน
- 5) โต๊ะพระสำอาง
- 6) พรมสำหรับรองเตียงบรรทม

ภาพที่ 5.11 ผังจัดแสดงส่วนที่ 2 วิถีชีวิตชาววัง ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ส่วนที่ 3 ส่วนที่ประทับพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราช ปติวรีดา

พื้นที่ชั้น 2 บริเวณปีกซ้ายของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เดิมเคยเป็นที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ และเป็นที่พักของเจ้านายที่ทรงอุปถัมภ์ไว้ จัดแสดงให้เห็นถึงพระจริยวัตร พระกรณียกิจ และพระปรีชาสามารถของพระวิมาดาเธอฯ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากในบริเวณนี้มีการรื้อกำแพงกันห้องออกเป็นส่วนใหญ่ อาจต้องมีการก่อกำแพงขึ้นใหม่ หรือใช้บานเพี้ยมกันห้องทดแทน มีห้องจัดแสดง ดังนี้

1. ห้องบรรทมเจ้านายในพระอุปถัมภ์

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ พบว่า บริเวณนี้เคยใช้เป็นที่บรรทมของพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร และหม่อมราชวงศ์พาสัน พูลศรี (ชมภูนุช) กฤษณจันทร์ เจ้านายรุ่นเล็กที่พระวิมาดาเธอฯ รับไว้ในพระอุปถัมภ์ มีการจัดแสดง ดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องบรรทมเจ้านายในพระอุปถัมภ์
- 2) พระรูปเจ้านายที่เคยประทับในห้องบรรทม

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) เตียงบรรทม
- 2) ตู้เก็บฉลองพระองค์
- 3) พระวิสูตร หรือม่านคลุมเตียง
- 4) เครื่องนอน
- 5) โต๊ะพระสำอาง
- 6) พรมสำหรับรองเตียงบรรทม

2. ห้องทรงพระสำราญ

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า บริเวณนี้เคยเป็นที่ประทับสำราญพระอิริยาบถของพระวิมาดาเธอฯ มีโต๊ะสำหรับถอดไฟหน้าประตูใกล้เฉลียงหินอ่อน และการจัดแสดงโบราณวัตถุชิ้นสำคัญที่เกี่ยวข้องในพระวิมาดาเธอฯ มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องทรงพระสำราญ
- 2) พระจริยวัตรของพระวิมาดาเธอฯ ในสวนสุนันทา
- 3) พระรูปพระวิมาดาเธอฯ หรือภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

1) ตั้งไม้ศิลาอ่อนศิลปะจีน พร้อมป้ายสื่อความหมายแสดงให้เห็นว่าเป็นโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพระวิมาดาเธอฯ ระบุอายุสมัย และประวัติความเป็นมาของโบราณวัตถุ มีการจัดแสดงดังนี้

- 2) ตู้โชว์ของสะสม เช่น ตลับงา เครื่องแก้ว เครื่องทองเหลือง
- 3) ตั้งเตียงนั่งถอดไฟ
- 4) พรมสำหรับประทับพื้น
- 5) หมอนอิง
- 6) พานพระศรี (ชุดเขียนหมาก)
- 7) ถ้วยพระสุธารส (ชุดน้ำชาจีน)

3. ห้องบรรทมพระวิมาดาเธอฯ

จากบันทึกข้าหลวงระบุว่า บริเวณนี้เคยเป็นห้องบรรทมของพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญแห่งหนึ่ง โดยสะท้อนให้เห็นถึงพระกิจวัตรประจำวันของพระวิมาดาเธอฯ ตั้งแต่ตื่นบรรทมจนเสด็จเข้าบรรทม มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องบรรทมพระวิมาดาเธอฯ
- 2) พระกิจวัตรประจำวันในพระวิมาดาเธอฯ
- 3) พระรูปพระวิมาดาเธอฯ หรือภาพถ่ายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) พระแท่นบรรทม
- 2) พระวิสูตร 4 เส้า เหนือพระแท่น
- 3) พัดชักเหนือพระวิสูตร
- 4) ตู้หนังสือ
- 5) หนังสือธรรมะ
- 6) สิ่งของเครื่องใช้ในห้องบรรทม เช่น ชุดเครื่องนอน อ่างล้างหน้า

กระโถน

4. ห้องเซฟ

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า บริเวณนี้เคยเป็นที่เก็บทรัพย์สินมีค่า และเครื่องประดับของพระวิมาดาเธอฯ มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) การเก็บรักษาของมีค่าในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) กล่องเครื่องประดับ
- 2) เครื่องประดับจำลอง

5. ห้องเสวย

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า บริเวณโถงทางเดินเชื่อมจากส่วนที่ประทับของพระวิมาดาเธอฯ ไปส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ เคยใช้เป็นห้องเสวยมีการจัดโต๊ะเสวยแบบตะวันตก มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) การเสวยพระกระยาหารของเจ้านายฝ่ายในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ
- 2) อาหารในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) ชุดโต๊ะเสวยแบบตะวันตก
- 2) อุปกรณ์บนโต๊ะอาหาร เช่น ชุดจานดินเนอร์ ชุดส้อมมีด ชุดแก้วน้ำ

เชิงเทียน อาหารจำลอง

- 3) ภาพถ่ายที่เกี่ยวข้องกับตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

ภาพที่ 5.12 ผังจัดแสดงส่วนที่ 3 ส่วนที่ประทับพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราช ปดิวรัดดา

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ส่วนที่ 4 ส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี

พื้นที่ชั้น 2 บริเวณปีกขวาของตำหนัก เดิมเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี จัดแสดงให้เห็นถึงพระจริยวัตร พระกรณียกิจ และพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ เมื่อครั้งเสด็จประทับในสวนสุนันทา มีห้องจัดแสดง ดังนี้

1. ห้องบรรทมสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ พบว่า ห้องนี้เคยใช้เป็นห้องบรรทมของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี การจัดแสดงสะท้อนให้เห็นถึงพระกิจวัตรประจำวันตั้งแต่ตื่นบรรทมจนเสด็จเข้าบรรทม ตลอดจนการทรงงานด้านการศึกษา มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) พระประวัติสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี
- 2) พระกิจวัตรประจำวันของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี
- 3) พระรูปสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี หรือภาพถ่าย

นารี

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) พระแท่นบรรทม
- 2) พระวิสูตร 4 เส้า เหนือพระแท่นบรรทม
- 3) ชุดโต๊ะเก้าอี้ทรงงาน
- 4) ตู้เก็บหนังสือต่างประเทศ
- 5) เครื่องใช้ในห้องบรรทม เช่น ชุดเครื่องนอน ชุดเครื่องหอม กระโถน

ฯลฯ

- 6) เครื่องใช้บนโต๊ะทรงงาน เช่น สมุด เครื่องเขียน หนังสือ ฯลฯ

2. ห้องพระ

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า ห้องนี้เคยเป็นห้องพระ และเป็นที่พักพระอัฐิเจ้านายในราชสกุลดวาลย์ มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องพระในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) โต๊ะหมู่บูชา
- 2) พระพุทธรูปประจำพระชนมวาร

3) เครื่องสักการบูชา เช่น แจกัน เชิงเทียน พานพุ่ม ฯลฯ

3. ห้องแต่งพระองค์

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า ใกล้บริเวณห้องทรงเป็นห้องแต่งพระองค์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติห้องแต่งพระองค์สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี
- 2) ประวัติการแต่งกายของเจ้านายในสวนสุนันทา
- 3) พระรูปสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี หรือภาพถ่าย

เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

1) โต๊ะพระสำอาง พร้อมป้ายสื่อความหมายแสดงให้เห็นว่าเป็นโบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ระบุอายุสมัย และประวัติความเป็นมาของโบราณวัตถุ

2) หุ่นจำลองเครื่องแต่งกาย โดยจัดหาชุดเครื่องแต่งกายตามประวัติศาสตร์ พร้อมป้ายระบุว่าเป็นเครื่องแต่งกายสมัยใด และเป็นของเจ้านายพระองค์ใด

3) ตู้เก็บฉลองพระองค์

4) เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย

4. ห้องเซฟ

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ระบุว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่เก็บทรัพย์สินมีค่าและเครื่องประดับส่วนพระองค์ มีการจัดแสดงดังนี้

1. วัตถุจัดแสดง

- 1) กล่องเครื่องประดับ
- 2) เครื่องประดับจำลอง

5. ห้องทรง

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ระบุว่าห้องนี้เคยเป็นห้องทรง ซึ่งเป็นห้องทรงเพียงแห่งเดียวในตำหนักที่ยังหลงเหลืออยู่ มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

- 1) ประวัติการทรงน้ำของเจ้านายฝ่ายใน และห้องทรงในสวนสุนันทา

2. วัตถุจัดแสดง

- 1) อ่างอาบน้ำ
- 2) ชักโครก

3) ชุดโต๊ะพระสำอาง

4) เครื่องทรงพระพักตร์ เช่น ขวดน้ำหอม อ่างล้างหน้า ฯลฯ

6. ห้องทรงพระสำราญ

จากข้อมูลประวัติศาสตร์พบว่า บริเวณห้องที่มีลวดลายบนเพดาน เคยเป็นที่ตั้งโต๊ะบิลเลียด กีฬาความบันเทิงอย่างหนึ่งของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี และมักเชิญเสด็จเจ้านายจากตำหนักอื่น ๆ มาประทับพักผ่อนพระอิริยาบถหรือเสวยพระกระยาหารในบริเวณแห่งนี้ มีการจัดแสดงดังนี้

1. ป้ายสื่อความหมาย

1) กิจกรรมความบันเทิงในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ

2) พระรูปเขียนสีน้ำมันเจ้านายฝ่ายในสวนสุนันทา พร้อมป้ายบรรยาย

3) พระรูปสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี หรือภาพถ่ายเหตุการณ์ที่

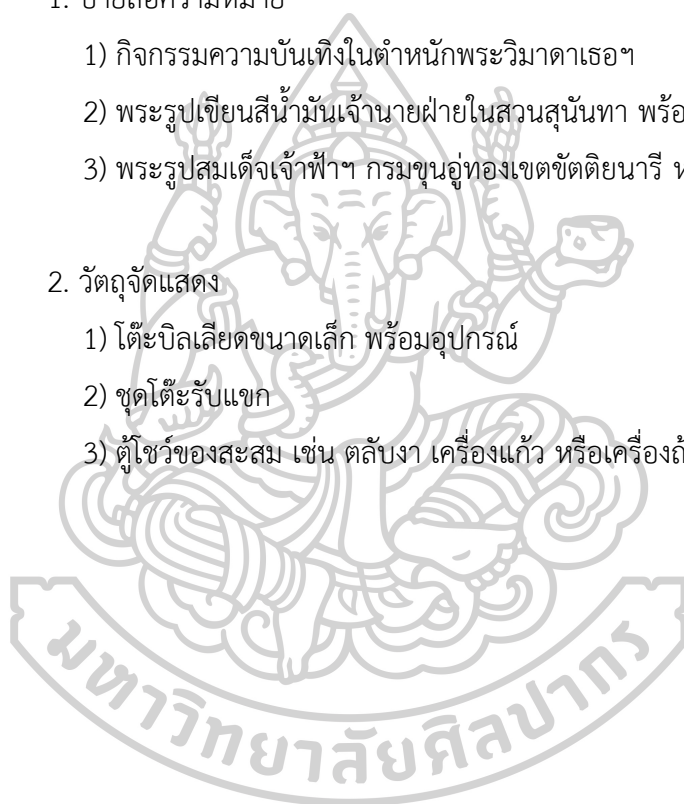
เกี่ยวข้อง

2. วัตถุจัดแสดง

1) โต๊ะบิลเลียดขนาดเล็ก พร้อมอุปกรณ์

2) ชุดโต๊ะรับแขก

3) ตู้โชว์ของสะสม เช่น ตลับงา เครื่องแก้ว หรือเครื่องถ้วย

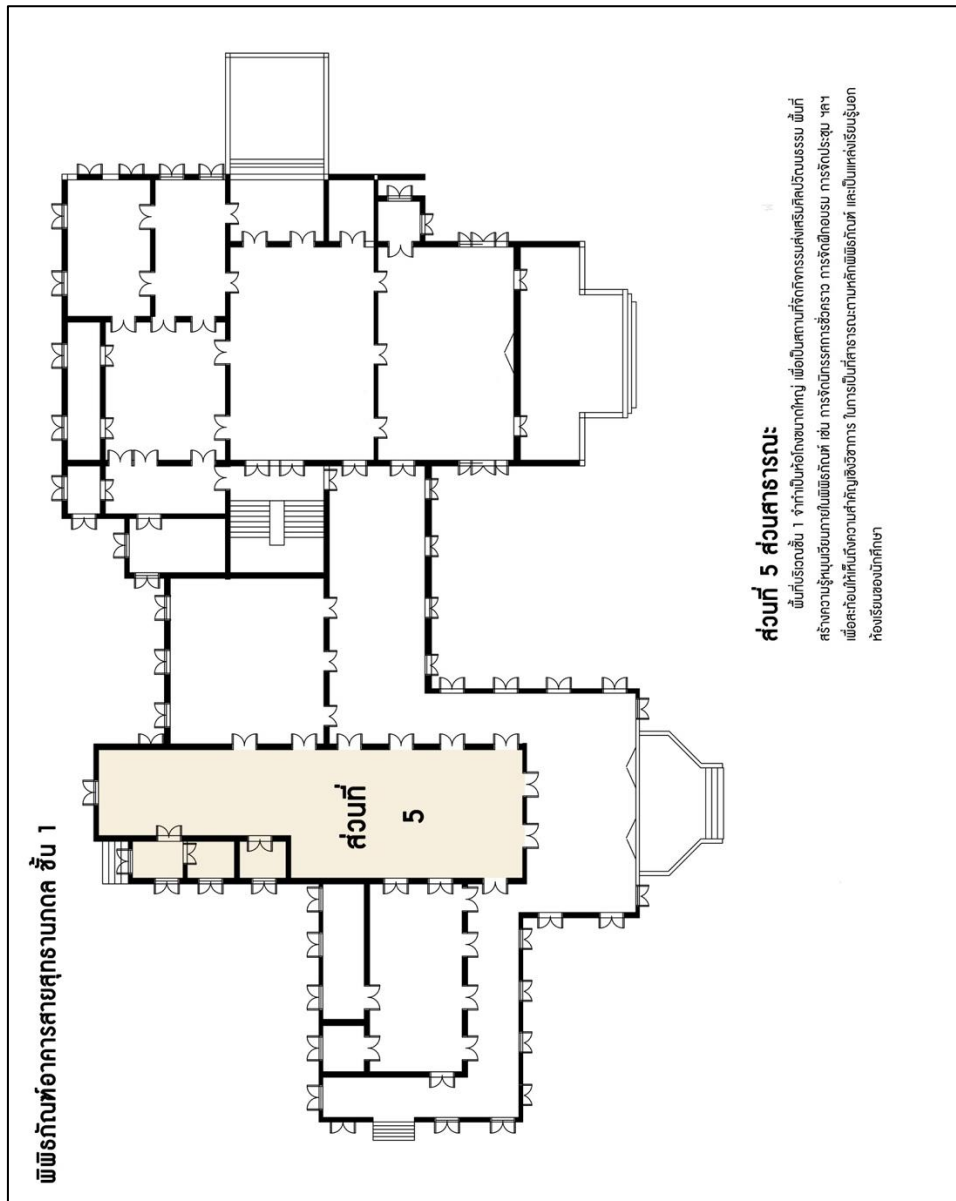

ภาพที่ 5.13 ผังจัดแสดงส่วนที่ 4 ส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทษิตยนาธิ
 ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ส่วนที่ 5 ส่วนสาธารณะ

พื้นที่บริเวณชั้น 1 จัดทำเป็นห้องโถงขนาดใหญ่ เพื่อเป็นสถานที่จัดกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม พื้นที่สร้างความรู้หมุนเวียนภายในพิพิธภัณฑ์ เช่น การจัดนิทรรศการชั่วคราว การจัดฝึกอบรม การจัดประชุม ฯลฯ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญเชิงวิชาการ ในการเป็นที่สาธารณะตามหลักพิพิธภัณฑ์ และเป็นแหล่งเรียนรู้นอกห้องเรียนของนักศึกษา

ภาพที่ 5.14 ผังจัดแสดงส่วนที่ 5 ส่วนสาธารณะ

ที่มา: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดลตำหนักพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เป็นการนำเสนอการจัดแสดงนิทรรศการในรูปแบบพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์ ซึ่งต้องการย้อนอดีตกลับไปเหมือนเจ้านายฝ่ายในที่เคยประทับในตำหนักยังมีพระชนม์ชีพ เพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นวัง

1. สรุปผลการศึกษา

พิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ ในประเทศไทยมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนใหญ่มักเป็นพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมโบราณวัตถุในยุคสมัยต่าง ๆ ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการที่บ้านบุคคลสำคัญยังคงใช้เพื่อการอยู่อาศัยของทายาทหรือผู้ที่ได้รับกรรมสิทธิ์ ซึ่งไม่มีแนวคิดที่จะเปิดบ้านให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และการบูรณะอาคารเพื่อจัดแสดงเป็นพิพิธภัณฑ์ต้องใช้งบประมาณที่ค่อนข้างสูง รวมไปถึงบ้านของบุคคลสำคัญบางส่วนถูกเปลี่ยนเป็นสถานที่ทำงานของราชการ หรือหน่วยงานเอกชน ทำให้มีการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยเพื่อใช้ในการดำเนินงานเป็นหลัก แม้ภายหลังหลายหน่วยงานเริ่มมีแนวคิดปรับเปลี่ยนอาคารโบราณเป็นพิพิธภัณฑ์ แต่นิยมจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของหน่วยงานหรือองค์กรนั้น ๆ โดยไม่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์อาคาร หรือบุคคลสำคัญที่เคยอยู่อาศัยมาแต่เดิม

พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดลเป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ภายใต้การบริหารงานของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ได้รับการอนุรักษ์และปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์อย่างเต็มรูปแบบแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของมหาวิทยาลัยที่ต้องการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นวัง จึงเกิดการพัฒนาอาคารโบราณให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะตำหนักพระวิมาดาเธอฯ ซึ่งถือเป็นตำหนักที่มีความสำคัญที่สุดในสวนสุนันทา เนื่องจากเป็นที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง ซึ่งเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป มีการจัดแสดงนิทรรศการเพื่อแสดงถึงความสำคัญของบุคคลในอดีตกับพื้นที่ของมหาวิทยาลัยที่มีความเกี่ยวพันกันมาโดยตลอด โดยการเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระประวัติ พระจริยวัตร และพระปรีชาสามารถ ของพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านิगานภดล กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ในลักษณะการจำลองห้องต่าง ๆ เครื่องเรือน เครื่องใช้ ในอดีตกลับขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพื่อสร้างบรรยากาศให้เหมือนกับสมัยที่ยังคงมีเจ้านายฝ่ายในประทับอยู่ จากการสำรวจพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานภดล พบว่า ห้องบางส่วนยังไม่ได้รับการปรับปรุงเป็นพื้นที่จัดแสดง ผู้วิจัยจึงเกิดแนวคิดที่จะพัฒนาการจัดแสดงให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยใช้กระบวนการ

จัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการจัดการข้อมูล ประกอบกับแนวคิดการจัดพิพิธภัณฑ์ ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ รวมไปถึงการศึกษาพิพิธภัณฑ์ต้นแบบ คือ พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสา อัยยิกาเจ้า มาเป็นแนวทางในการจัดแสดง โดยมีขั้นตอนดังนี้

เริ่มจากการสำรวจทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์ การศึกษาประวัติศาสตร์สวนสุนันทา เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของพื้นที่ และลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เพื่อให้เห็นถึงภาพวิถีชีวิตในอดีต ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญในการจัดพิพิธภัณฑ์ประเภทบ้านประวัติศาสตร์ เนื่องจากข้อมูลเหล่านี้จะส่งผลกับการออกแบบเนื้อหาและการจัดแสดงสิ่งของภายในพิพิธภัณฑ์ และการสำรวจข้อมูลทางกายภาพ สภาพแวดล้อมภายนอก สภาพการจัดแสดงในปัจจุบัน และโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีความเกี่ยวข้อง รวมไปถึงการศึกษาโครงสร้างการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ เพื่อให้ทราบถึงนโยบายการดำเนินงานและเป้าหมายหลักของพิพิธภัณฑ์ที่มีผลต่อการปรับปรุงการจัดแสดงในอนาคต

จากข้อมูลการสำรวจพิพิธภัณฑ์นำไปสู่การศึกษาคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์ เป็นการประเมินความสำคัญ ซึ่งผู้วิจัยเลือกใช้การประเมินตามเกณฑ์ความสำคัญ เนื่องจากต้องการแสดงให้เห็นถึงคุณค่าในทรัพยากรเหล่านั้นที่สื่อออกมา แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ พบว่า เป็นตำหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง คือ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี ซึ่งมิบเทาและหน้าที่เป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป ส่งผลให้กลายเป็นตำหนักที่มีความสำคัญที่สุด เสมือนเป็นตำหนักประธานในสวนสุนันทา 2) คุณค่าเชิงสังคม พบว่า ในช่วงเวลาหนึ่งสวนสุนันทาถือศูนย์รวมของสตรีชั้นสูง ที่มีกฎ ระเบียบ และแบบแผนการดำเนินชีวิตอันเป็นเอกลักษณ์ จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นเมือง ๆ หนึ่งที่มีรูปแบบชีวิตเป็นของตนเอง และด้วยขณะนั้น ศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของกลุ่มคนเหล่านี้ กลายเป็นต้นแบบของสตรีไทยในช่วงเวลานั้น 3) ความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ พบว่า ภาพความงามของพิพิธภัณฑ์สื่อออกมาทั้งในทางสถาปัตยกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตำหนักเจ้านายฝ่ายในที่มีความเรียบง่าย และเป็นอาคารฝ่ายในเพียงไม่กี่หลังในประเทศไทยที่เปิดให้เข้าชมได้ และความงามจากงานศิลป์ชาววัง ที่ได้รับการยอมรับว่าสร้างสรรค์ได้ประณีตสวยงามที่สุด ซึ่งยังคงปรากฏเป็นหลักฐานในศิลปวัตถุชิ้นสำคัญ ทั้งการเขียนภาพสีน้ำ การเย็บปักถักร้อย งานดอกไม้ การปรุงแต่งอาหาร และการดนตรีไทย และ 4) ความสำคัญเชิงวิชาการ พบว่า พิพิธภัณฑ์มีความพร้อมในการเป็นแหล่งวิชาการ โดยเฉพาะเรื่องราวเกี่ยวกับราชสำนักฝ่ายใน และองค์ความรู้ภูมิปัญญาชาววัง ถือเป็นจุดแข็งของพิพิธภัณฑ์ที่สามารถนำไปต่อยอดทางการศึกษาได้

เมื่อได้ทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีคุณค่าแล้ว จึงนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับ การจัดแสดงในปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงสิ่งที่ควรพัฒนาในพิพิธภัณฑ์ พบว่า 1) ด้านประวัติศาสตร์ เป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑ์

ให้ความสำคัญมากที่สุด โดยเน้นไปที่เรื่องราวของเจ้านายฝ่ายในที่เคยประทับในตำหนัก หากแต่ยังขาดการจัดแสดงที่สื่อให้เห็นถึงภาพการใช้ชีวิตบุคคลที่เกี่ยวข้อง และเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในอดีต 2) ด้านสังคม พิพิธภัณฑียังขาดการนำเสนอข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงทัศนคติของสตรีฝ่ายใน ซึ่งช่วงเวลาหนึ่งถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความสำคัญ 3) ด้านสุนทรียศาสตร์ ยังขาดการนำเสนอภาพความงามที่ชัดเจน โดยเฉพาะงานศิลปะชาววังที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของสตรีไทย และ 4) ด้านวิชาการ เป็นสิ่งที่พิพิธภัณฑียังมีการดำเนินงานเผยแพร่อยู่แล้ว หากมีการพัฒนาองค์ความรู้ให้เกิดเป็นกิจกรรมภายในพิพิธภัณฑีย จะช่วยให้เกิดการสร้างประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้เข้าชมกับพิพิธภัณฑีย ซึ่งเป็นการสร้างการรับรู้ความเข้าใจได้อีกทางหนึ่ง

จากการวิเคราะห์การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑีย ทำให้ทราบถึงปัญหาที่มีผลต่อการจัดแสดง โดยเฉพาะการจัดแสดงห้องในอดีต ที่ไม่ตรงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ถือเป็นการลดทอนคุณค่าความจริงแท้ของการจัดแสดง นอกจากนี้ การจัดแสดงโบราณวัตถุไม่มีความโดดเด่น และไม่สัมพันธ์กับเนื้อหาในห้องจัดแสดง ประกอบกับพิพิธภัณฑียเน้นการจัดแสดงเครื่องเรือนและเครื่องใช้เพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นตำหนักโบราณ ทำให้ไม่มีป้ายสื่อความหมาย เพื่อให้ข้อมูลวัตถุจัดแสดงหรือรายละเอียดห้องจัดแสดง ทำให้ผู้เข้าชมไม่เข้าใจในสิ่งที่พิพิธภัณฑียต้องการนำเสนอ และการนำวัตถุสมัยใหม่เข้ามาปรับใช้ในงานอนุรักษ์ ส่งผลให้เกิดความไม่เข้ากันของวัตถุสมัยใหม่กับงานสถาปัตยกรรมแบบเดิม และความเสียหายจากธรรมชาติและการใช้งาน ทำให้ห้องจัดแสดงอยู่ในสภาพทรุดโทรม ทำให้เกิดภาพความไม่สวยงาม ถือเป็นการลดทอนบรรยากาศความเป็นอดีตไปอย่างน่าเสียดาย

ส่วนการสัมภาษณ์ความคิดเห็น ทำให้ทราบถึงทัศนคติของผู้มีส่วนได้เสีย มีความสอดคล้องกับการประเมินคุณค่าทรัพยากรวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑีย โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพิพิธภัณฑีย มีความคิดเห็นว่า พิพิธภัณฑียมีความสำคัญอยู่ที่การเป็นตำหนักที่ประทับของเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง และคาดหวังว่าการพัฒนาการจัดแสดงควรส่งเสริมให้เห็นถึงภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของสตรีชาววัง และงานฝีมืออันเป็นเอกลักษณ์ ส่วนปัญหาที่ส่งผลต่อการจัดแสดงขึ้นอยู่กับนโยบายของผู้บริหารระดับสูง และงบประมาณที่ได้รับจัดสรรเป็นหลัก และจากกลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑีย มีความคิดเห็นว่า พิพิธภัณฑียมีความสำคัญอยู่ที่ความเป็นวังในอดีต ซึ่งเป็นผลมาจากประชาสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยเพื่อสร้างภาพลักษณ์ความเป็นวัง และมีความรู้สึกรว่าการจัดแสดงในพิพิธภัณฑียให้อารมณ์เสมือนเป็นตำหนักที่ประทับจริง จากการจำลองเครื่องเรือนและเครื่องใช้ในอดีต และคาดหวังว่าในการพัฒนาการจัดแสดง จะมีการสื่อความหมายของวัตถุจัดแสดง เพื่อให้ทราบถึงรายละเอียดและความสำคัญของวัตถุชิ้นนั้น รวมไปถึงการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ที่เป็นการต่อยอดมาจากงานฝีมือชาววังในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าชมกับพิพิธภัณฑีย

จากการศึกษาทั้งหมด สามารถเสนอแนวทางการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธานกตล ในลักษณะพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์เชิงตัวแทน เนื่องจากภายในพิพิธภัณฑ์ไม่มีสิ่งของดั้งเดิมอยู่แล้ว การจัดแสดงจึงเป็นลักษณะของการจัดฉาก หรือสร้างบรรยากาศความเป็นอดีต โดยการจำลองเครื่องเรือนและเครื่องใช้ตามเนื้อหาของห้องจัดแสดง หรือเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้น และการจัดแสดงโบราณวัตถุชิ้นสำคัญให้มีความโดดเด่น เพื่อสร้างคุณค่าความสำคัญให้กับโบราณวัตถุ รวมไปถึงการรักษาสภาพอาคารให้มีความดั้งเดิมตามหลักการอนุรักษ์ เพื่อรักษาบรรยากาศความเป็นอดีต โดยยังคงให้ความสำคัญกับเจ้านายฝ่ายในที่เคยประทับในอดีต คือ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เทเวศร์ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

1. การจัดแสดงภายนอก เป็นการพัฒนาพื้นที่โดยรอบพิพิธภัณฑ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดแสดง ซึ่งจากการศึกษาคุณค่าความสำคัญถือเป็นความงามทางสุนทรียศาสตร์ ที่ผู้ชมจะได้เห็นถึงสถาปัตยกรรมราชสำนักฝ่ายในอันโดดเด่น และสภาพภูมิทัศน์ตามประวัติศาสตร์ดังที่ปรากฏในภาพถ่ายในอดีต ซึ่งเต็มไปด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ มีถนนโค้งเข้าสู่มุขเทียบรถพระที่นั่ง และสนามหญ้าขนาดใหญ่งดงาม การคืนสภาพภูมิทัศน์เดิมให้กับพิพิธภัณฑ์จะทำให้ผู้เข้าชมสามารถรับรู้ถึงความเป็นวังได้ตั้งแต่แรกเข้า ซึ่งจะเชื่อมโยงไปสู่การจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์

2. การจัดแสดงภายใน เป็นการจำลองห้องในอดีต ตามภาพความเป็นจริง เสมือนเจ้านายฝ่ายในยังคงมีพระชนม์ชีพ ทุกอย่างภายในตำหนักต้องอนุรักษ์ไว้ในสภาพเดิม หรือหากเป็นการจำลองสิ่งของขึ้นมาใหม่ ก็ต้องให้ถูกต้องตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ หรือให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงให้มากที่สุด แบ่งพื้นที่จัดแสดงออกเป็น 5 ส่วนจัดแสดง ได้แก่

ส่วนที่ 1 ประวัติศาสตร์ราชสำนักฝ่ายในสวนสุนันทา เป็นส่วนแรกของพิพิธภัณฑ์จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับความสำคัญของการเป็นตำหนักเจ้านายชั้นสูง ศูนย์กลางความเป็นไปในสวนสุนันทา ความเป็นราชสำนักฝ่ายในยุคสุดท้ายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และการเปลี่ยนผ่านเป็นสถานศึกษาในปัจจุบัน เพื่อให้ผู้ชมได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมาของสถานที่ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ชมเข้าใจในสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ต้องการนำเสนอได้ดียิ่งขึ้น

ส่วนที่ 2 วิธีชีวิตชาววัง ตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นการจัดแสดงที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญเชิงสุนทรียศาสตร์ และความสำคัญเชิงสังคม โดยการจำลองวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคุณข้าหลวง บทบาทหน้าที่ กฎ ระเบียบ และธรรมเนียมปฏิบัติของราชสำนักฝ่ายใน ตลอดจนงานศิลปะชาววังแขนงต่าง ๆ ประกอบด้วย ห้องโถงทางเสด็จ ห้องรับรองเจ้านายฝ่ายหน้า ห้องทำงานข้าหลวง ห้องเก็บเครื่องหอม และห้องบรรทมเจ้านายในอุปถัมภ์

ส่วนที่ 3 ส่วนที่ประทับพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เป็นการจัดแสดงตามความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ และความสำคัญเชิงสังคม โดยการจัดแสดงให้เห็น

ถึงพระจริยวัตรส่วนพระองค์สมัยเมื่อประทับในตำหนัก อาทิ การเสด็จลงชมสวน การเข้าบรรทม และการทรงงาน ประกอบด้วย ห้องบรรทมเจ้านายในพระอุโบสถมภ์ ห้องทรงพระสำราญ ห้องบรรทมพระวิมาดาเธอฯ ห้องเซฟ และห้องเสวย

ส่วนที่ 4 ส่วนที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี เป็นการจัดแสดงตามความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ และความสำคัญเชิงสังคม โดยการจัดแสดงให้เห็นถึงพระจริยวัตรส่วนพระองค์ อาทิ กิจกรรมความบันเทิงของเจ้านายฝ่ายใน การเสด็จออกสมาคม การทรงงาน และพระปรีชาสามารถด้านการศึกษา ประกอบด้วย ห้องบรรทมสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ห้องพระ ห้องแต่งพระองค์ ห้องเซฟ ห้องสรง และห้องทรงพระสำราญ

ส่วนที่ 5 ส่วนสาธารณะ เป็นห้องสำหรับจัดกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ตามความสำคัญเชิงวิชาการ เพื่อให้เกิดการสร้างความรู้หมื่นเวียนภายในพิพิธภัณฑ์ เช่น การจัดนิทรรศการชั่วคราว การจัดฝึกอบรม การจัดประชุม ฯลฯ รวมไปถึงร้านจำหน่ายสินค้าเพื่อสร้างรายได้เข้าสู่พิพิธภัณฑ์

การเสนอแนวทางการพัฒนารูปแบบการจัดพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถลเป็นเพียงส่วนหนึ่งในการอนุรักษ์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับสถานที่แห่งนี้ให้ดำรงคงอยู่สืบไป หากแต่สิ่งสำคัญที่สุดในการพัฒนาอย่างยั่งยืน คือ นโยบายการบริหารงานของหน่วยงาน ซึ่งต้องเห็นคุณค่าและความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ และพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาในภายภาคหน้า

2. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถลเป็นการศึกษาเฉพาะการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์โดยการศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่ และการประเมินความสำคัญทรัพยากรวัฒนธรรม รวมถึงการวิเคราะห์สภาพการจัดแสดงเท่านั้น ทั้งนี้ ยังมีหลายประเด็นการศึกษาที่สามารถช่วยให้เกิดการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรมีการศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เนื่องจากในการประเมินคุณค่าความสำคัญ พบว่า พิพิธภัณฑ์อาคารสายสุทธธานมถล มีทรัพยากรวัฒนธรรมที่สามารถนำไปต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ที่สามารถพัฒนาไปสู่การสร้างเส้นทางท่องเที่ยว ด้านสุนทรียศาสตร์ ภูมิปัญญาด้านงานศิลปกรรม ซึ่งได้รับการยกย่องว่ามีการสร้างสรรค์ได้ประณีตงดงาม ถือเป็นสุดยอดของงานฝีมือไทย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้สามารถนำมาเป็นต้นทุนในการพัฒนาองค์ความรู้สู่การสร้างผลิตภัณฑ์ หรือการสร้างหลักสูตร เพื่อก่อให้เกิดเป็นรายได้แก่พิพิธภัณฑ์ในอนาคต

2. ควรมีการศึกษาการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ภายในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายหลักในการให้บริการของพิพิธภัณฑ์อาคารสายสุธานภดล เป็นประเด็นหนึ่ง ที่ผู้ชมให้ความสำคัญ เพราะนอกจากการจัดแสดงนิทรรศการที่น่าสนใจแล้ว การจัดกิจกรรมส่งเสริม ภายในพิพิธภัณฑ์ เช่น การจัดนิทรรศการหมุนเวียน การจัดฝึกอบรม การจัดหลักสูตรการเรียนการสอนด้านศิลปวัฒนธรรมชาววัง ฯลฯ สามารถดึงดูดคนที่เคยเข้าชมพิพิธภัณฑ์แล้วให้กลับมาเยี่ยมชม พิพิธภัณฑ์อีกครั้ง และเป็นการสร้างประสบการณ์ร่วมระหว่างผู้เข้าชมกับพิพิธภัณฑ์ได้อีกทางหนึ่ง

3. ควรมีการศึกษาการอนุรักษ์อาคารโบราณ จากวิเคราะห์การจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ อาคารสายสุธานภดล พบว่า สภาพความเสียหายทั้งภัยทางธรรมชาติและการใช้งานจากคนเป็น ปัญหาที่เกิดขึ้นมาโดยตลอด และไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้เกิดภาพความไม่สวยงามในการจัดแสดง และอาจส่งผลถึงโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม จึงควรมีการศึกษาถึงวิธีการอนุรักษ์อาคารอย่างถูกวิธี เพื่อให้อาคารสามารถดำรงคงอยู่ได้ยาวนานยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

กรมพระตำราพระราชานุญาต พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2472). **ตำนานโรงเรียนเด็กของพระอัครชายาเธอฯ.**

พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

กรมศิลปากร. (2536). **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการพิพิธภัณฑน์ไทย.** กรุงเทพฯ: รุ่ง
ศิลป์การพิมพ์.

กัลยาณีวัฒนา, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ. (2532). **จุฬาลงกรณ์ราชสันตติวงศ์.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พ
ริ้นติ้งกรุ๊ป.

เกรียงไกร สัมปชชิต, บรรณาธิการ. (2553). **การออกแบบนิทรรศการในพิพิธภัณฑสถาน.** กรุงเทพฯ:
กรมศิลปากร.

จันทนา สุวรรณมาลี. (2532). **มาลัย.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

จิรา จงกล. (2532). **พิพิธภัณฑสถานวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2482). **สำเนาพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าพระยายมราช กับประวัติเจ้าพระยายมราช.** พระนคร:
โรงพิมพ์บำรุงธรรม. (พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) ณ
เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 10 เมษายน 2482).

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2497). **ไกลบ้าน เล่ม 1-2.** พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.

จุลลดา ภัคดีภูมิินทร์ [นามแฝง]. (2535). **เลาะวัง.** กรุงเทพฯ: โชคชัยเทเวศร์.

ธนิก เลิศชาญฤทธ์. (2554). **การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยา ส
รินธร.

นิคม มุสิกคามะ และคณะ. (2533). **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อุทยานและแหล่ง
โบราณคดี.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

_____. (2540). **ระบบการบริหารจัดการวัฒนธรรม.** กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

_____. (2521). **วิชาการพิพิธภัณฑน์.** กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

เนื่อง นิลรัตน์. (2558). **ชีวิตในวัง.** พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.

แย่งน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์. (2537). **มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ฯ.** กรุงเทพฯ: สำนัก
ราชเลขาธิการ.

บัณฑิต จุลาสัย, พีรศรี โปวาทอง และรัชดา โชติพานิช. (2557). **วังสวนดุสิต.** กรุงเทพฯ: มติชน.

เบญจมาภา ไกรฤกษ์, หม่อมราชวงศ์. (2558). **แลวังหลังตำหนัก.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์
พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- ประชุมพระรูปที่ระลึกถึงพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา. (2472).
ม.ป.ท. (พิมพ์ในงานพระศพพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา 2472).
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2530). **พิพิธภัณฑศึกษา**. ม.ป.ท.: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา.
- ประภัสสร ศรีโพธิ์ทอง และสงศรี ประพัฒน์ทอง. (2539). **พระมหากษัตริย์ไทยกับการพิพิธภัณฑ**.
กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี.
- พูนพิศมัย ดิสกุล, หม่อมเจ้า. (2532). **พระราชนิพนธ์ และพระนิพนธ์**. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์. (พิมพ์ในงานฉลองพระชันษาครบ 84 พรรษา หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิสกุล 17 กุมภาพันธ์ 2532).
- มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. (2555). **สวนสุนันทา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
(พิมพ์ในโอกาสฉลองครบรอบ 75 ปี มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา).
- มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. (2551). **พิพิธภัณฑสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. (พิมพ์เนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปในการเปิดพิพิธภัณฑสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า 17 ธันวาคม 2551).
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2534). **พจนานุกรมเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.2530**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
_____. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
- วิทยาลัยครูสวนสุนันทา. (2505). **สุนันทานุสรณ์**. กรุงเทพฯ: แผนกการพิมพ์วิทยาลัยครูสวนสุนันทา.
(พิมพ์ในโอกาสฉลองครบรอบ 25 ปี วิทยาลัยครูสวนสุนันทา).
- _____. (2523). **สวนสุนันทาในอดีต**. กรุงเทพฯ: พิเศษการพิมพ์.
- _____. (2529). **สวนสุนันทาในอดีต**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท (พิมพ์ในโอกาสฉลองครบรอบ 50 ปี วิทยาลัยครูสวนสุนันทา 17 พฤษภาคม 2530).
- _____. (2529). **การจัดการศึกษาในรอบ 50 ปี**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท (พิมพ์ในโอกาสฉลองครบรอบ 50 ปี วิทยาลัยครูสวนสุนันทา 17 พฤษภาคม 2530).ปรากฏในเนื้อหา แต่ไม่มีในบรรณานุกรม
- _____. (2523). **ดนตรีไทย**. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- _____. (2536). **เรื่องเล่าชาววัง**. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม, วิทยาลัยครูสวนสุนันทา. (2533). **ที่ระลึกฉบับรับเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี**. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- สดับ, เจ้าจอม, หม่อมราชวงศ์. (2526). **เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5 วันที่ 24 ธันวาคม 2526).

- _____. (2526). **ครุฑนาสุสรณ์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ในรัชกาลที่ 5 วันที่ 24 ธันวาคม 2526).
- สมาคมอิโคโมสไทย. (2554). **กฎบัตรประเทศไทยว่าด้วยการบริหารจัดการแหล่งมรดกวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: สมาคมอิโคโมสไทย.
- สายันต์ ไพเราะจิตร์. (2550). **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภากการพิมพ์.
- สำนักจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. (2560). **ชุดความรู้ด้านการอนุรักษ์ คุ่มครองแหล่งมรดกโลก เล่มที่ 1 ความรู้เกี่ยวกับอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก**. กรุงเทพฯ: โมนोगราฟสตูดิโอ.
- สำนักศิลปะและวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. (2557). **เรื่องเล่าอาหารชาววัง**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- _____. (ม.ป.ป). **ภาพเขียนสีน้ำคุณข้าหลวงในพระวิมาดาเธอฯ**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, บรรณาธิการ. (2553). **คู่มือพิพิธภัณฑที่ท้องถิ่น**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สยามศิลปการพิมพ์.
- Australia ICOMOS (1999). **The Burra Charter, The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance**. Australia: ICOMOS Inc.
- Hardesty, Don & Little, Barbara. (2000). **Assessing Site Significance**. walnut creek. California: Alta Mira Press.
- New South Wales Heritage office. (2001). **Assessing Heritage Significance**. Sydney: New South Wales Heritage office.
- วัฒนพันธุ์ ชมพูนุท สินธุ์พันธุ์, หม่อมราชวงศ์. (2536). “โรงเรียนนิภาคาร.” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 65-70. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- เฉลิมพลทิมมพร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. (2536). “พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิมมพร” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 103-114. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- ไชยยงศ์ บุปผากลิ่น. (2555). “ภาพเขียนสีน้ำในสวนสุนันทา.” ใน **สวนสุนันทา**, 225-242. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- เนื่อง นิลรัตน์, หม่อมราชวงศ์. (2536). “ม.ล. เนื่อง นิลรัตน์” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 77-81. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- บัวเยาว์ ณ เชียงใหม่, เจ้า. (2536). “เจ้าบัวเยาว์ ณ เชียงใหม่ ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 52-55. กรุงเทพฯ:

อรุณการพิมพ์.

ปยง โสภณปฏิภาค. (2536). “คุณปยง โสภณปฏิภาค” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 89. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

พาสน์พูลศรี ชมพูนุท กฤษณจันทร์, หม่อมราชวงศ์. (2536). “สมเด็จพระเจ้าฟ้า มาลินีนพดารา ศิริินภา พรรณวดี.” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 52-55. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

พูนพิศ อมาตยกุล. (ม.ป.ป.) “ดนตรีในวังสวนสุนันทา.” ใน **ดนตรีไทย**, 15-22 กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

วิมลฉัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. (2536). “ชีวิตในตำหนักพระวิมาดาเธอฯ.” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 43-46 กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

สดับ, เจ้าจอม, หม่อมราชวงศ์. (2536). “เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์เฉียดในรัชกาลที่ 5.” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 60-64. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2536) “หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล.” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 117-124. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

แสงสุรย์ ลดาวัลย์, หม่อมราชวงศ์. (2505). “สวนสุนันทา” ใน **สุนันทานุสรณ์ 2505**, 1-20. พระนคร: แผนกการพิมพ์วิทยาลัยครูสวนสุนันทา.

อึ้ง สวัสดิ์มงคล. (2536). “บันทึกของท่านผู้หนึ่งที่เคยอยู่วัง “สวนสุนันทา” ใน **เรื่องเล่าชาววัง**, 71-74. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

Lipe, W. D., (1984). “Value and Meaning in Cultural Resources,” In **Approaches to the Archaeological Heritage**. edited by Henry Cleere. Cambridge: Cambridge University Press, 1-11.

เพ็ญพรรณ เจริญพร. (2545). “การจัดทำพิพิธภัณฑ์สถาน.” **ดำรงวิชาการ** 1, 1: 30.

ปณิตา สระวาสี. (ม.ป.ป.). “ความหมายและความยั่งยืนของพิพิธภัณฑ์บ้านประวัติศาสตร์.” ม.ป.ท.

พันธ์ศักดิ์ วรรณดี. (2552). “พระวิมาดาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ กกับการส่งเสริมการศึกษาดนตรีแก่กุลสตรีไทย.” **วารสารสายสุทธา**, 4: 27- 33.

สุนทรี อาสะไวย์. (2544). “กำเนิดและพัฒนาการของอาหารชาววังก่อน พ.ศ. 2475” **ศิลปวัฒนธรรม** 32, 7 (พฤษภาคม): 81-101.

ฉันทนา สุรัสวดี. (2543). “แนวทางในการอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมของตำหนักในสวนสุนันทา.” กรุงเทพฯ: คณะกรรมการวิจัยศึกษา การศาสนาและวัฒนธรรม.

นันทพล रामโกมุท. (2549). “แนวทางการปรับปรุงการใช้งานอาคารสถานที่ราชการเก่า เพื่อเป็นอาคารพิพิธภัณฑ์”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะ**

- สถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
 แนน้อย ศักดิ์ศรี, ณพิศร กฤตติกากุล และดรุณี แก้วม่วง. (2525). “พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ
 (พ.ศ. 2325-2525).” กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิสมัย ไพรีระย่อเดช. (2547). “วังสวนกุหลาบ แหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์และศิลปะการละครชาววัง”.
 วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
 เพชรจรัส ฤทธิธูตม์. (2550). “การออกแบบพิพิธภัณฑ์พระองค์เจ้าอุรุพงษ์รัชสมโภช”. วิทยานิพนธ์
 มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมภายใน บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอม
 เกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- มงคลรัตน์ มหัตตชอ. (2553). “การจัดการพิพิธภัณฑ์เชิงไทยหาอดีต: กรณีศึกษาบ้านพิพิธภัณฑ์”
 วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารงานวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรม
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วดี โภคศิริ. (2551). “แนวทางการศึกษาข้อมูลทางวัฒนธรรมเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑ์บ้านบุคคลสำคัญ
 กรณีศึกษาวังสาเกในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม”. วิทยานิพนธ์
 ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วินัย หมั่นคดิธรรม. (2551). “การศึกษาแนวทางการออกแบบและการบูรณะโบราณสถานเพื่อนา
 กลับมาใช้ประโยชน์ใหม่กรณีศึกษา: อาคารศศิพงษ์ประไพอาคารจุฬารัตนาภรณ์อาคาร
 อารทพิณนิวาส และอาคารเอื้อนอาชว์แลมถวัลย์”. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวน
 สุนันทา.
- วีณา เอี่ยมประไพ. (2551). ภาพลักษณ์สวนสุนันทา: วาทกรรมเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์.
 กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ศันสนีย์ อินทรประสิทธิ์. (2540). “แนวทางการจัดพิพิธภัณฑ์บ้านศิลปินชิต เจริญประชา.”
 วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพิพิธภัณฑ์และการอนุรักษ์วัสดุทางวัฒนธรรม
 มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิริเพ็ญ เขียมจรรยา. (2555). “พฤติกรรมและการตัดสินใจเข้าเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์ตำหนักสายสุทธานภ
 ดลในวังสวนสุนันทาของนักท่องเที่ยวชาวไทยและปัจจัยส่วนประสมทางการตลาดที่มี
 อิทธิพลต่อการตัดสินใจ.” กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สุนิพร สุทธิประภา. (2549). “การปรับการใช้สอยอาคารประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร กรณีศึกษา
 วังพระองค์เจ้าดิถนพรัฎฐ์.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์
 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อมร อธิคมปัญญาวงศ์. (2552) การสื่อความหมายของพิพิธภัณฑ์วังสวนผักกาด. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย

- “การพระเมรุท้องสนามหลวง พระราชทานเพลิงพระศพ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา.” (2473). **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 47, ตอน ง. (6 เมษายน): 19-26.
- “ข่าวสิ้นพระชนม์ สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา.” (2467). **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 41, ข(4 มกราคม): 3573.
- “ข่าวสิ้นพระชนม์ พระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา.” (2472). **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 46, ตอน ง. (30 มิถุนายน): 994-995.
- “ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดิน.” (2542). **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 116, ตอนพิเศษ 17ง (17 มีนาคม): 7-13.
- ประกาศสถาปนา พระอิสริยยศเฉลิมพระเกียรติและเลื่อนกรมพระราชวงศ์.” (2468). **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 42, ตอน 0 ก. (21 มีนาคม): 372-384.
- “พระราชบัญญัติ มหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547.” (2547). **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 121, ตอนพิเศษ 23ก (14 มิถุนายน): 1-24.
- “หมายกำหนดการ พระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส มกราคม พุทธศักราช 2479.” (2479). **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 53, ตอน 0 ง. (17 มกราคม): 2631-2639.
- กรมพระราชพิธี. (2462). “สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้ามาลินีนภดารา เจ้าฟ้านิภานภดล และพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ ขึ้นตำหนักใหม่สวนสุนันทา พระราชวังดุสิต.” 14 พฤษภาคม.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. (2562). “คู่มือศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา 2562.”
- สำนักงานราชเลขาธิการในพระองค์. (2479). “สวนสุนันทา.” 22 ตุลาคม.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2535) “ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อสถาบัน.” 14 กุมภาพันธ์ _____ . (2532). “เสด็จฯ ทรงเปิดศูนย์ศิลปวัฒนธรรม และวางศิลาฤกษ์อาคารอนุสรณ์ 50 ปี.” 13 ธันวาคม.
- สำนักศิลปะและวัฒนธรรม, มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. (2563). “แผนยุทธศาสตร์ ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2560-2564) และแผนปฏิบัติการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564.” 25 กันยายน.
- วนิชยา บุขบงส์. (2564). ภัณฑารักษ์ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน.
- พีระพล ชัชวาล. (2564). ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. สัมภาษณ์, 9 เมษายน.

วิมลฉัตร เลิศคชสีห์ (2564). ภัณฑารักษ์ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวน
สุนันทา. สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน.

ไทยโพสต์. (2563). ในหลวงพระราชทานโฉนดที่ดินในพระปรมาภิไธยให้แก่สถานศึกษา 3 แห่ง และ
6 หน่วยงานรัฐ. เข้าถึงเมื่อ 13 สิงหาคม 2564. เข้าถึงได้จาก
<https://www.thaipost.net/main/detail/84719>.

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (ม.ป.ป.). พิพิธภัณฑ์สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. เข้าถึงเมื่อ 13
กรกฎาคม 2564. เข้าถึงได้จาก <https://db.sac.or.th/museum/museum-detail/188>

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2560). ฐานข้อมูลพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย. เข้าถึงเมื่อ 12 มิถุนายน 2564
เข้าถึงได้จาก <http://www.sac.or.th/databases/museumdatabase/>.

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2003).

“Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.”

Accessed August 18 2021. Available from
<http://ich.culture.go.th/images/stories/ich-pdf/2.1Convention-Safeguarding-Intangible-cultural-Heritage.pdf>.

ICOM. (2007). **“Museum Definition.”** Accessed August 18 2021. Available from
<https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

นายชนะภพ วัฒนโอฬาร

วุฒิการศึกษา

ศิลปศาสตรบัณฑิต (การจัดการทางวัฒนธรรม) มหาวิทยาลัยราชภัฏสวน
สุนันทา

